Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä SKS:aan.

Muistin kaupunki

Muistin kaupunki

TULKINTOJA KAUPUNGISTA MUISTIN JA MUISTAMISEN PAIKKANA

Toimittaneet
Katri Lento ja Pia Olsson

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura • Helsinki

HISTORIALLINEN ARKISTO 138

Tämä teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

ISBN 978-952-222-449-1
ISSN 0073-2540
www.finlit.fi/kirjat
Painotyö: Hansaprint Oy, Vantaa 2013

SISÄLLYS

KAUPUNKI, MUISTOT JA MUISTAMINEN 7
Katri Lento & Pia Olsson

Kaupunki henkilökohtaisen muistamisen paikkana

HELSINKI-MUISTOT ETNOLOGISEN HISTORIANKIRJOITUKSEN LÄHTÖKOHTANA 31
Anna-Maria Åström

KRIISIN KIRJAAJA
Muistamisen hallinta Kaarlo Alfred Franssilan päiväkirjassa 65
Oona Ilmolahti

REILU JA RENTO MUISTOJEN KOTKA 96
Tytti Steel

JALAT MUISTAVAT JA ASKELEET KERTOVAT 129
Kehollinen muistaminen kaupunkiluonnossa
Eveliina Asikainen & Kirsi Mäkinen

MUISTOJA TÄSTÄ PÄIVÄSTÄ
Opiskelijan Helsinki vuonna 2009 163
Pia Olsson

Yhteisöllisen muistamisen symbolit

TULEVAISUUDEN MUISTOT?
Nykyisyys ja menneisyys museoiden kokoelmissa 195
Anne Ala-Pöllänen

ELÄMÄÄ MYLLYPUROSSA
Nykydokumentointia Helsingin kaupunginmuseossa 217
Jari Harju

MUISTOJEN TALOT
Kaupunginmuseot ja kaupunkihistoria 241
Rainey Tisdale

Kaupunki ja muistamisen politiikka

RAKENNETTU KAUPUNKI MUISTIN JA MERKITYSTEN KIINNEKOHTANA 273
Anja Kervanto Nevanlinna

MERKITYKSIN RAKENNETTU VANHA RAUMA
Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina
ja vuoropuheluna 294
Tanja Vahtikari

KUINKA MENNYT MERKITYKSELLISTYY KAUPUNKIPUHUNNOISSA?
Narratiivisia tulkintoja jyväskyläläisestä kaupunkiympäristöstä 324
Tiina-Riitta Lappi

ESTETISOITUJA MUISTOJA
Taide, kulttuuriteollisuus ja teollinen rakennusperintö jälkiteollisen
kaupungin kehittämisessä 348
Hanna Mattila & Tuomas Ilmavirta

KIRJOITTAJAT 389

KAUPUNKI, MUISTOT JA MUISTAMINEN

Katri Lento & Pia Olsson

Kaupunki monikerroksisena ja -ulotteisena merkityskenttänä avautuu tulkitsijalleen väistämättä fragmentteina. Yksi kaupunkitutkimuksen haasteista onkin ottaa kohteensa haltuun yhtä aikaa sekä sosiaalisena että fyysisenä ympäristönä.[1] Tutkimuksen paradoksina on pidetty kehitystä, jossa kaupunkitutkimus on eriytynyt tieteenalakohtaisesti, samalla kun tarve kokonaisvaltaiseen kaupunkien ymmärtämiseen on kasvanut.[2] Kaupunkia tutkimuksen kohteena pirstaloivat edelleen eri tieteenalojen tavat painottaa kokonaisuuden eri puolia omista lähtökohdistaan käsin. Fyysisen ja kokemuksellisen ympäristön analyysi korostaa usein myös eri tavoin joko kaupunkitilan yksiselitteisyyttä – objektiivisuutta – tai elämysten subjektiivisuutta. Näiden lisäksi kaupunkitilaa voidaan tarkastella edelleen kulttuurisia merkityksiä tuottavana ja ylläpitävänä.[3]

Näitä kaupungin ilmiötason eri osa-alueita ja painotuksia on tässä artikkelikokoelmassa tuotu yhteen muistin ja muistamisen näkökul-

1 Lappi 2007, 10–11.

2 Paddison 2001, ix.

3 Kervanto Nevanlinna 2005, 97–99.

mista.[4] Muistamisen kautta tuotetut kertomukset – narraatiot – auttavat omalta osaltaan hahmottamaan kaupungin luonnetta, siihen liittyvää kokemuksellisuutta ja kaupungista tehtyjä tulkintoja.[5] Näin ollen muistamisen kautta tuotetut näkökulmat eivät muodosta irrallista saareketta kaupunkitutkimuksen kentässä, vaan ne kytkeytyvät tiiviisti esimerkiksi kaupungista tehtäviin hallinnollisiin ja taloudellisiin tulkintoihin.

Muistamisen problematiikka toimii artikkeleissa jaettuna tulkintakehyksenä, vaikka kirjoittajien näkökulma itse kaupunkitilaan vaihtelee. Toiveenamme on, että lukijalle muodostuisi moniulotteinen kokonaiskuva kaupungista ympäristönä, jossa sosiaalinen, kulttuurinen ja fyysinen ovat keskenään samanaikaisia, toisiinsa lomittuvia ja keskenään vuorovaikutussuhteessa olevia ominaisuuksia.

Kokoelman artikkelit kertovat 2000-luvun alun tieteellisistä mielenkiinnon kohteista ja niistä kaupunkitutkimuksen teemoista, joissa eri tieteenalojen tutkimuskohteet lomittuvat. Keskustelu ei ole ainoastaan tieteensisäistä, vaan muistaminen ja sen merkitykset kytkeytyvät artikkeleissa osaksi kaupunkien toiminnallista kokonaisuutta: kaupunkilaisten arjen kokemuksiin, kaupunkien muistiorganisaatioiden toiminnan periaatteisiin ja näissä toimivien ammatillisiin intresseihin sekä kaupunkisuunnittelun tuottamiin fyysisiin muistamista ohjaaviin ympäristöihin.

Keskeinen artikkeleita yhdistävä tekijä on kiinnostus paikkaan ja tässä tapauksessa erityisesti kaupunkiin paikkana. Tutkimuksen kohteeksi nousee kuitenkin ennen kaikkea ilmiöiden taso, oletus siitä,

---

4 Kirjan alkusysäyksenä on toiminut keväällä 2009 Helsingin yliopistossa järjestetty monitieteinen luentokurssi, jossa keskityttiin Helsinkiin liittyviin muistoihin ja niiden tuottamiin merkityksiin kaupunkiympäristön tulkitsemisessa. Kaupungin ja muistamisen suhdetta valotettiin niin estetiikan, historian, kansatieteen, taidehistorian kuin sosiaalihistorian näkökulmasta. Kurssin kokonaisuutta on tässä kokoelmassa laajennettu käsittelemään kaupunkien, muistin ja muistamisen suhdetta alkuperäistä teemaa laajemmin ja yleisemmin.

5 Ks. esim. Paddison 2001, 13.

että kaupunki ympäristönä tuottaa tietynlaisia tapoja toimia ja suhtautua ympäristöön. Tämä ajattelu on tuttu muun muassa klassisen sosiologian tavasta tarkastella kaupunkia. Sosiologian piirissä kaupungista muodostui heti tieteenalan synnystä alkaen 1800-luvulla yksi sen keskeisistä tutkimuskohteista. Kaupungistumisen myötä myös mielenkiinto fyysistä ympäristöä kohtaan sai uudenlaisia painotuksia. Keskeisiksi kysymyksiksi nousivat yhtäältä ympäristön rooli sosiaalisen elämän muovaajana ja toisaalta ympäristön muovautuminen sosiaalisen elämän kautta.[6] Varhaiset kaupunkisosiologit Georg Simmel ja Walter Benjamin uudistivat tapaa katsoa kaupunkia 1900-luvun alkupuolella. Heidän kirjoituksissaan keskiöön nousi kaupunki elinympäristönä ja ihminen osana tätä ympäristöä. Walter Benjamin kirjoitti Pariisista 1800-luvun uudenlaisen urbaanin toiminnan näyttämönä, jossa kaupallisuus ja näyttäytyminen leimasivat kaupunkielämää ja Georg Simmel modernin kaupunkielämän tuottamasta ärsykkeiden tulvasta ja sen synnyttämästä uudesta ”urbaanista ihmisestä”.[7]

2000-luvun alun kaupunkitutkimus nojaa laajasti tähän perinteeseen pyrkien hahmottamaan kaupunkiympäristöä erityisenä inhimillisen toiminnan kenttänä. Kaupunkia ei viime vuosina ilmestyneissä etnologisissa tutkimuksissa ole haluttu nähdä ainoastaan maantieteellisenä alueena tai arjen toimintojen kulissina, vaan aikaan nivoutuvien merkityksellisten kokemusten monimuotoisena ympäristönä. Kaupunkiympäristön ymmärtämisessä keskeisinä on nähty kokemuksellisuus ja yksilölliset tulkinnat. Tästä näkökulmasta muistot on nähty tärkeinä vaikuttajina siihen, miten kaupunkiympäristöön suhtaudutaan ja miten sitä hyödynnetään.[8] Hyppäys 1970-luvun kvanti-

---

6 Kasinitz 1995, 10–11.

7 Benjamin 1995 [1933]; Simmel 1995 [1902].

8 Åström & Korkiakangas 2005, 7–8.

tatiivisesta kaupunkitutkimuksesta, joka sekin perustui muistitietoon, vuosituhannen vaihteen kertovien lähteiden painotukseen ei ole ollut ainoastaan metodinen suunnanvaihdos, vaan muutos on näkynyt myös siinä, mitä ilmiötasoa on pidetty tutkimuksellisesti merkittävänä.[9] Myös historiatieteille 1970-luku oli uudistumisen aikaa. Historiankirjoituksen näkökulmaa kohdennettiin yhä enemmän ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin teemoihin ja arkisiin toimintoihin, joista muun muassa kulttuuri-, talous- ja ympäristöhistorian suosion kasvu kertoi. Samalla historiankirjoituksen suhde muistiin ja muistoihin muuttui kiinnostuksen kohdistuessa mentaliteetteihin ja muistamisen kollektiivisiin muotoihin.[10]

Samansuuntainen ja -aikainen kehitys on havaittavissa myös maantieteellisen tutkimuksen piirissä. Keskeiseksi käsitteeksi tutkimuksessa nousi paikka, jolla haluttiin viitata erityisesti ihmisen ja fyysisen ympäristön väliseen suhteeseen; tilaan, joka on kokemusten myötä muodostunut ihmiselle merkitykselliseksi. Toinen keskeinen lähestymiskulma oli identiteetin käsite ja sen eri puolet paikan identiteettinä ja ihmisen alueellisena identiteettinä.[11] Näillä tutkimussuuntauksilla oli merkitys myös kulttuurientutkimuksellisesti suuntautuneelle kaupunkitutkimukselle. Muistin, muistamisen ja muistojen pohdinta näyttää muodostaneen luontevan osan tätä merkitysten ja ilmiöiden tasoa käsittelevää viimeaikaista kaupunkitutkimusta tieteenalarajat ylittäen.[12]

---

9 Kaupunkikansatieteellisen tutkimuksen murroksesta ks. *Kotikaduilla* 1997.

10 Kaupunkitutkimuksen traditiosta historiatieteissä ks. Kolbe 2009; historiankirjoituksen suhteesta muistiin ja muistamiseen ks. esim. Leydesdorff, Passerini & Thompson 1996, 6.

11 Haarni, Karvinen, Koskela & Tani 1997, 16–20.

12 Ks. esim. tilan ja ajan yhteydestä kaupungissa Tunturi & Syrjämaa 2002.

Kaupunki muistin tihentymänä

Taideteokset, kirjallisuus, rakennukset, tapahtumat ja kaupunkitilat voivat toimia modernin urbaanin muistamisen aineistoina muiden henkilökohtaisten ja kollektiivisten muistamisen muotojen rinnalla. Taidehistorioitsija Mark Crinson on määritellyt urbaanin muistin (*urban memory*) merkitykseltään sekä antropomorfiseksi (kaupungiksi, jolla on muisti) että yleisemmin kaupungiksi fyysisenä ympäristönä käytänteineen ja materiaalisine ominaisuuksineen, jotka mahdollistavat menneeseen liittyvät muistot ja niiden kiinnittymisen kaupungin eri ajanjaksoihin.[13] Nämä molemmat urbaanin muistin ja muistamisen puolet ovat näkyvissä myös tämän kokoelman artikkeleissa. Näyttäisi kuitenkin siltä, että ensimmäinen merkitys korostuisi jälkimmäisen rinnalla siirryttäessä henkilökohtaiseen ja kollektiiviseen muistamiseen keskittyvistä artikkeleista kohti institutionaalista muistamista.

Keskeiseksi artikkeleita yhdistäväksi kysymykseksi onkin muodostunut se, miten muistoilla ja muistamisella tuotetaan ja ylläpidetään kaupunkeihin ja kaupunkilaisuuteen liitettyjä merkityksiä. Myös tämän prosessin monimuotoisuus heijastuu artikkelikokonaisuudessa. Henkilökohtaisilla, kollektiivisilla ja institutionaalisilla tasoilla tapahtuva merkitysten tuottaminen näkyy niin artikkeleiden näkökulmissa kuin kokoelman rakenteessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö nämä eri tasot olisi keskenään vuorovaikutuksessa.

Artikkelikokoelman eri osat tuovat esiin muistiin ja muistamiseen liittyvät tulkinnat varsin laajasti. Muistoja ja muistamisen merkkejä kaupunkiympäristöstä on artikkeleissa etsitty hyvinkin erilaisista lähteistä. Aineistoina ovat esillä henkilökohtaiset muistot ja niiden erilaiset ylläpitämisen ja tuottamisen muodot, kuten päiväkirja

---

13 Crinson 2005, xi–xii.

ja konkreettiset muistin tai unohtamisen paikat. Henkilökohtaisen muistamisen muodot nivoutuvat kaupungin viranomaistoimintaan, kun esimerkiksi kaupunkisuunnittelun roolia tarkastellaan muistamista ohjaavana toimintona. Myös kaupunginmuseon rooli kollektiivisen muistin tulkitsijana ja arvottajana nousee artikkeleissa esiin. Se, minkä roolin kulloinenkin näkökulma artikkelissa saa, vaihtelee tutkijakohtaisesti. Tämä heijastaa muistitietotutkimuksen luonnetta laajemmin: muistitieto – muistot ja muistamisen eri muodot – voi olla tutkimuksen lähde, kohde, metodinen valinta ja/tai kannanotto tiedon olemukseen.[14]

Yhteistä näille aineistoille ja tulkinnoille on muistin kiinnittyminen fyysiseen ympäristöön. Anni Vilkko on kutsunut aikaa, paikkaa ja muistoja henkilökohtaisten historioiden koordinaateiksi. Kokemistamme paikoista muodostuu mielenmaisemamme. Muistiaineistot antavat mahdollisuuden tarkastella sitä, miten elettyjä ympäristöjä kuvataan ja merkityksellistetään.[15] Voidaan myös ajatella, että paikassa yhdistyvät muistelijan eri aikatasot ja näin itsensä paikantaminen helpottaa muisteluprosessia.[16] Muistot ja muistaminen ovat kytköksissä niin henkilökohtaisten kuin kollektiivisten identiteettien muotoutumiseen. Paikkaan liittyvät muistot eivät ole ainoastaan muistoja tietystä paikasta vaan myös oman henkilöhistorian paikallistamista.[17] Samalla muistot eivät ole ainoastaan paikallisia tai henkilökohtaisia, vaan niiden avulla tuotetaan mielikuvia ja symbolimerkityksiä, joilla on myös yksilötasoa laajempia merkityksiä.

Kaupungin ja maaseudun keskeisenä erona on nähty kaupunkien suurempi tiheys, ei ainoastaan ihmisten vaan myös taloudellisten, kulttuuristen ja vapaa-ajan toimintojen suhteen. Kaupunkia erityi-

---

14 Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29.

15 Vilkko 1998, 27.

16 Korkiakangas 2006, 134.

17 Åström & Korkiakangas 2005, 11.

sesti kuvastavaksi piirteeksi on nostettu myös kulttuuristen erojen moninaisuus.[18] Samanaikaisesti kaupunkilaisuudelle on ominaista ympäristön osittainen sulkeutuneisuus käyttäjälleen. Kaupunki on monessa suhteessa asukkaalleen luokseen pääsemätön ja vain osin aukeava, mikä johtaa mielikuvien täydentämiseen kuvittelemalla. Tämän seurauksena ei ole olemassa yhtä kaikkien jakamaa käsitystä kaupungista, vaan se tuotetaan lukemattomin eri tavoin eri kokijoiden näkökulmasta, myös muistojen ja niihin kiinnittyvien narratiivien muodossa.[19]

Artikkelit ottavat kantaa siihen, mikä tekee kaupungista mielenkiintoisen juuri muistamisen problematiikan näkökulmasta. Keskeiseksi teemaksi nousee kysymys siitä, minkälaisiksi muodostuvat paikkaan liitetyt muistot, kun sitä ovat jakamassa useat toisistaan eroavat yksilöt ja ryhmät ja näiden tavat hyödyntää kaupunkiympäristön tarjoamia moninaisia julkisia ja yhteisiksi koettuja tiloja. Oman näkökulmansa kaupunkien ja muistamisen problematiikkaan tuo kaupunkitilaan usein liitetty ajatus sen dynaamisuudesta: fyysisen ja sosiaalisen tilan jatkuvan muutosprosessin voidaan nähdä vaikuttavan sekä muistamisen muotoihin että sisältöihin. Samalla korostuu myös muistamisen rinnalla unohtamisen ja muistojen vaalimisen sekä näihin liittyvä valikoitumisen problematiikka. Muistojen vaaliminen voi kaupungeille olla myös tapa rakentaa omaa imagoaan ja siten tietoinen ja tarkoitushakuinen prosessi. Kaupunkitilaan voi samanaikaisesti kohdistua sekä yhteisesti jaettuja muistin tihentymiä että lukemattomia yksilöllisiä paikan merkitysten variaatioita: se voi olla yhteisesti jaetun kollektiivisen historian suurnäyttämö ja henkilökohtaisten elämänkokemusten kiinnekohta. Arjen muistot nivoutuvat kollektiivisesti jaettuihin muistin paikkoihin.

---

18 Paddison 2001, 11–12.

19 Wirth-Neshner 2001, 53, 65.

Kaupunki henkilökohtaisen muistamisen paikkana

Teoksen artikkelit on jaettu kolmeen lukuun, jotka heijastavat muistamisen muotojen eri ulottuvuuksia. Yksityinen ja yhteisöllinen muistaminen sekä virallisten tahojen ohjaama muistamisen politiikka, joka näkyy muun muassa rakennetussa ympäristössämme, ovat jollain tavoin läsnä kaikissa artikkeleissa, mutta kirjoittajien näkökulmat ja painotukset vaihtelevat niin tutkimusteemojen kuin tieteenalojen mukaan. Kirja koostuu kahdestatoista artikkelista, joita yhdistää kaupungin ja muistamisen teemojen käsittely. Aluetutkimuksessa yleensä tehty jako hallinnollisiin, kulttuurisiin ja toiminnallisiin alueisiin voidaan nähdä kaupunkikontekstissa erityisen monimuotoisena lähtökohtana eri toiminnan muotojen ja tasojen nivoutuessa toisiinsa lukuisin tavoin.[20] Näitä kaikkia näkökulmia voidaan edelleen tarkastella muistamisen problematiikan kautta, mikä osaltaan auttaa ymmärtämään kaupunkeja myös näiden eri osa-alueiden muodostamana kokonaisuutena, ei vain erillisinä toiminnan kenttinä. Useimmissa artikkeleista tapahtumapaikkana on Helsinki, mutta mukana on myös muita suomalaisia ja ulkomaisia kaupunkeja. Kaupungin ja muistamisen teemat ovat ylipaikallisia, ja näin teoksen artikkelit – vaikkakin keskittyen tiettyihin nimeltä mainittuihin kaupunkiympäristöihin – tuovat esille yleisesti kiinnostavia ja merkityksellisiä näkökulmia kaupungeista ja muistamisesta.

Muistitietotutkimuksen tavoitteena on nähty erilaisten menneisyyden tulkintojen esiin tuominen ja samalla vallitsevien totuuksien kyseenalaistaminen.[21] Kaupunkitutkimuksessa nämä vaihtoehtoiset totuudet ovat kaupunkilaisten arjen ympäristösuhteeseen liittyviä. Ensimmäisen osan artikkelit kuvaavatkin kaupunkilaisten tapoja yhtäältä omalla toiminnallaan ottaa haltuunsa kaupunkiym-

---

20 Ks. aluehistoriasta Lähteenmäki 2009, 9.

21 Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

päristöä ja toisaalta kertoa omasta ympäristösuhteestaan ja sen muotoutumisprosessista. Näiden totuuksien voidaan nähdä tuovan esiin niitä kertomuksia, joiden saatetaan kokea jäävän huomioimatta ”virallisissa” kaupunkihistorioissa tai esimerkiksi kaupunkisuunnittelun arjessa. Artikkelit keskittyvät henkilökohtaisiin kaupunkimuistoihin, joita voidaan kuitenkin aina tulkita suhteessa yleiseen keskusteluun kaupungin merkityksistä. Muistelu on henkilökohtaisella tasolla yksi keino yrittää ymmärtää niin mennyttä kuin nykyistä elämää. Muistot ja muistelun muodot kiinnittyvät samalla myös niihin yleisiin merkityksiin, jotka ovat yhteiskunnassa kulloisenakin aikana vallalla.[22] Omilla henkilökohtaisilla muistoilla voidaan vahvistaa, kyseenalaistaa tai sävyttää vakiintuneiksi ja vallalla oleviksi koettuja totuuksia.

Anna-Maria Åström pohtii artikkelissaan, miten etnologiselle tutkimukselle tyypillisiä muistiaineistoja voi hyödyntää kaupunkihistorian kirjoittamisessa ja miten näin muodostuva kuva kaupungin paikkojen merkityksistä asukkailleen suhtautuu viime vuosikymmeninä esitettyihin näkemyksiin kaupunkien ja niiden muistin kiinnekohtien muutoksesta. Hän vertaa Helsinkiä käsittelevien kyselyaineistojen muodostamaa kuvaa Pierre Noran ja M. Christine Boyerin esittämiin näkökulmiin kaupungin paikoista *lieux de mémoire*na ja historiallisina kuvaelmina. Kollektiivisen muistamisen on nähty materialisoituneen ja samalla menettäneen ”autenttisia” kiintopisteitään. Helsinki-muistelijoille muistinmaisemalla näyttää kuitenkin olleen merkitystä ainakin vielä 1990-luvulla kootun aineiston perusteella: postmodernin kaupungin fragmentaariseksi väitetty, muistamisen kulttuuria muuttanut ilmapiiri ei ilmene Helsinki-muistojen kokemuksellisella tasolla. Anna-Maria Åström esittelee artikkelissaan eri tapoja analysoida kaupunkia muistamisen paikkana ja tuo esiin yhden konkreettisen kaupunkimuistiaineiston tässä kontekstissa.

---

22 Korkiakangas 2006, 126–137.

Yksi henkilökohtaisen muistin paikka on päiväkirja. Helsinkiläinen kouluhallituksen virkamies Kaarlo Alfred Franssila piti omaa päiväkirjaansa sisällissodan aikaisessa Helsingissä. Oona Ilmolahti on lukenut päiväkirjaa murroksessa olevan kaupungin kuvauksena mutta myös tapana muokata kertomusta henkilökohtaisesti ja yhteisöllisesti koetuista tapahtumista. Franssilalle itselleen päiväkirja on ollut tapa tuottaa aineistoa oman muistamisensa tueksi. Samalla päiväkirjassa saavat äänen myös muut lähipiirin henkilöt – muistiin kirjaajan tulkitsemina. Franssilan tekstissä kaupunki on dramaattisten tapahtumien näyttämö. Tutkijalle teksti avaa näkymän tuon näyttämön kaksijakoiseen, toisinaan yllättävältäkin tuntuvaan arkeen: vaikka sota määrittää omalta osaltaan kaupungin elämää, sodan dramatiikalla on myös hyvin arkinen puolensa, joka muista kuin muistiaineistoista voi olla vaikea tavoittaa.

Muistelu on koetun todellisuuden tulkintaa, jonka avulla luodaan kuvaa menneisyydestä. Siihen, minkälaiseksi tämä tulkinta muodostuu, vaikuttaa osaltaan kerronnan konteksti: muistelun kautta esiintuotavat arvostukset ovat luomassa paitsi yksilön myös yhteisön identiteettiä. Samalla muistelu on kannanotto yhteisöön mahdollisesti kohdistettuihin arvotuksiin. Tytti Steel analysoi artikkelissaan Kotkan satamaan ja sen työntekijöihin liitettyjä mielikuvia 1990-luvun lopulla tekemiensä satamaravintola Kairon työntekijöiden, muusikoiden ja asiakkaiden haastattelujen pohjalta. Kaupungin satama on alue, joka on täynnä merkityksiä – tulkitsijan mukaan joko myönteisiä tai kielteisiä. Yksi satamiin latautunut positiivinen merkitys liittyy oletukseen niiden suvaitsevaisuudesta, jonka on nähty heijastuvan Kotkan tapauksessa kaupunkiin yleisemminkin. Suvaitsevaisuus on ollut myös arvo, jolla yhteisön merkitystä on yksilöllisen muistamisen tasolla haluttu nostaa esiin. Samalla siitä on muodostunut kollektiivisesti jaettu kannanotto oman ympäristön puolesta. Tutkijalle oleellista on löytää muistoista ne tekijät, jotka ovat johtaneet näiden kannanottojen muodostumiseen.

Eveliina Asikainen ja Kirsi Mäkinen esittelevät artikkelissaan kävelyhaastattelun muistamista aktivoivana menetelmänä. Lähtökohtana tässä tutkimuksellisessa apuvälineessä on ajatus, jonka mukaan keholliset kokemukset ovat kiinteä osa muistamista. Kun muistelu suoritetaan yhdessä esimerkiksi kävelyn yhteydessä, muodostuu siitä yhteisesti jaettu kokemus fyysisesti havaittavine ilmiöineen. Tutussa ympäristössä liikkuminen tuo esiin hiljaista tietoa, joka muutoin voisi perinteisessä haastattelutilanteessa jäädä huomaamatta: paikkoihin liittyy aistihavaintoja, värejä ja liikettä. Ulkopuoliselle tutkijalle mahdollisesti merkityksettöminä näyttäytyvät paikat merkityksellistyvät samanaikaisesti kerrottuina ja koettuina tiloina.[23] Kävelyn ja muistelun kohteina artikkelissa ovat kaupunkiympäristö ja etenkin kaupunkiluonto: se, miten luonto ja metsä ovat – toisinaan huomaamatonkin – osa kaupunkilaisten arkea. Tutkijat ovat kävelleet yhdessä haastateltaviensa kanssa kahdessa kaupunginosassa, Helsingin Pohjois-Haagassa ja Tampereen Hervannassa. Yhdessä kävellyt ja kerrotut reitit paljastavat arjen rutiineja, joiden kautta voidaan analysoida ympäristön merkitystä identiteetin ja sosiaalisten suhteiden muodostumiselle. Kävelyhaastatteluissa muistamisen paikkasidonnaisuus korostuu ympäristön, liikkeen, kehon ja muistojen toimiessa keskenään vuorovaikutuksessa. Samalla asuinalueen historia nivoutuu omaan henkilöhistoriaan muodostaen kertomuksen yksilön, yhteisön ja paikan suhteesta. Eveliina Asikainen ja Kirsi Mäkinen toteavat, etteivät jalanjälkemme painu urbaaniin, päällystettyyn ympäristöömme. Kaupunki voi sen sijaan jättää jälkensä kulkijaan.

Milloin kaupunkikokemuksesta muodostuu muisto? Helsinkiläiset opiskelijat kuvasivat kurssitehtävänään keväällä 2009 Helsinkiä opiskeluympäristönä. Kuvaukset liikkuvat niin kerrontapäivän ta-

---

23 Bäckman 2009, 124–126; Kusenbach 2003.

pahtumissa kuin lapsuusvuosien muistoissa – myös opiskelijan Helsinki on saanut merkityksensä kerrostumina. Kaikissa kuvauksissa kerrontahetki ja -konteksti ovat kuitenkin osaltaan vaikuttaneet siihen, miten kokemuksista kerrotaan. Pia Olsson analysoi kuvausten pohjalta, miten yksilötasolla paikkaan muodostuu erityissuhde asteittaisella paikan haltuunotolla ja miten tietyt kokemukset muodostuvat – tai jäävät muodostumatta – kollektiivisesti jaetuiksi merkityksiksi. Kertomukset ovatkin kuvauksia oppimisprosessista, jonka myötä opiskelijat ovat oppineet lukemaan uusia ympäristöjä.

Yhteisöllisen muistamisen symbolit

Kollektiivisen muistin käsite liittyy olennaisesti yhteisölliseen muistamiseen. Mistä ja miten muodostuvat yhteiset kaupunkimuistomme sekä miten muodostuvat yhteisön jaetut muistamisen symbolit? Se, miten tietty ryhmä haluaa itsestään kertoa, kuvastaa myös sen tapaa arvioida itseään ja menneisyyttään.[24] Kollektiivisen ja yksilöllisen muistamisen erottaminen toisistaan on sikäli keinotekoista, ettei toista voi ymmärtää ilman toista. Myös paikkasuhteemme muodostuu niin yksilöllisesti kuin kollektiivisesti tuotettuna. Oleellista on muistaa, ettei tämä suhde synny passiivisesti. Näiden muistamisen eri muotojen välillä ei kuitenkaan ole hierarkkista suhdetta, vaan yksityinen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen ovat toisiinsa dialogisessa suhteessa.[25] Kuitenkin näiden kahden muistelun muodon kautta voidaan tarkastella muistamiseen liittyviä erilaisia funktioita. Kun yksilöllisistä kokemuksista voidaan kertoa eräänlaisina silminnäkijätodistuksina, yhteisöllisesti jaetut muistot muodostuvat ryhmissä, joissa

24 Ely & McCabe 1996, 17.

25 af Forselles-Riska 2006, 226; Knuuttila 2006, 7.

muistelun perustana saattavat olla niin yhteisesti jaetut kokemukset kuin sen toimintaan liittyneet muut lähteet, kuten dokumentit ja kertomukset. Tämä sama mekanismi voidaan nähdä edelleen laajemmissa yhteyksissä esimerkiksi kansallisten yhteisöjen kollektiivisina muistoina. Samalla yhteisöt, joihin kuulumme, määrittelevät myös sitä, mikä on muistamisen arvoista.[26]

Niin kollektiivisessa kuin henkilökohtaisessa muistamisessa muistaminen ja unohtaminen ovat samanaikaisia ja keskenään kilpailevia ilmiöitä. Kyse on ennen kaikkea siitä, mitkä tulkinnat kulloinkin saavat aseman toimia kutakin yhteisöä edustavina näkemyksinä.[27] Kollektiivinen muistaminen – joka sekin on subjektiivisesti koettua – on myös tapa säilyttää historialliset tapahtumat elävinä ihmisten mielissä. Samalla kollektiivinen muistaminen ja siihen mahdollisesti liittyvät rituaalit luovat yhteisöllisyyttä, sosiaalisen muistin, muistelijoiden keskuuteen. Näin kollektiivinen muisti ylettyy myös tapahtumiin, joita muistelija itse ei välttämättä ole niiden autenttisessa muodossaan kokenut.[28]

Museoilla on kaupungeissa vahva institutionaalinen rooli kaupunkilaisten muistojen ”säilöjinä” ja niiden tulkitsijoina. Samalla ne käyttävät myös valtaa valitessaan tietyt kohteet tallentamisen arvoisiksi. Anne Ala-Pöllänen kuvaa artikkelissaan museoiden vaikeaa tilannetta valintatilanteen edessä: mikä tässä päivässä on sellaista, joka tulisi tallentaa tuleville sukupolville kuvana omasta ajastamme? Ainoastaan menneisyyteen – ja muistoihin – keskittyminen johtaa tilanteeseen, jossa tavoittelemme jatkuvasti vain fragmentteja jo eletystä elämästä unohtaen nykypäivän, joka tarjoaisi kattavamman pohjan tulevaisuuden muistoille. Yksi museoiden ratkaisu dilemmaan on ollut nykydokumentoinnin kehittäminen, joka parhaimmillaan voi

---

26 Zemon Davis 1999, 20; Korkiakangas 1999, 164.

27 Peltonen 2006, 108.

28 Connerton 1991, 70–71; ks. myös Latvala 2006, 182.

merkitä myös museoiden tallennuspolitiikan systematisointia. Samalla tallennuksen kohteiksi ovat tulleet ennemminkin ilmiöt kuin esineet, mikä on merkinnyt myös tallennusmenetelmien monipuolistumista. Nykydokumentointi sinänsä ei poista museoiden vaikeaa valintatilannetta, mutta onnistuessaan se tekee valinnoista sekä niihin liittyvistä vaikuttimista ja näkökulmista julkilausuttuja tallennusprosessin osia.

Jari Harju tuo artikkelissaan esiin, miten nykydokumentointia on toteutettu käytännössä Helsingin kaupunginmuseossa. Vaikka ohjelmallisella nykydokumentoinnilla on Suomessa suhteellisen lyhyt historia, voidaan kaupunginmuseon ensimmäiseksi nykydokumentointihankkeeksi – kaikkine vahvuuksineen ja rajoituksineen – tulkita Signe Branderin vuosina 1907–1913 valokuvaama Helsinki-aineisto. Viime vuosien nykydokumentointia edustaa puolestaan Elämää Myllypurossa -hanke, jossa haastatteluin, kyselylomakkein ja valokuvaamalla haluttiin tallentaa paitsi lähiöasumista, 2000-luvun helsinkiläisten arkea yleisemminkin. Museon kokoelmissa Myllypuro-aineisto tulee osaltaan rakentamaan kollektiivisesti jaettua kuvaa lähiöasumisesta, ja onkin syytä pohtia, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet sen muotoutumiseen juuri sellaiseksi kuin se on. Tarkasti valikoitujenkaan ilmiöiden kaiken kattavaan tallentamiseen eivät museoiden resurssit riitä. Tallennusprosessien näkyväksi tekemistä tarvitaan, jotta tulevaisuuden tulkitsijoilla on mahdollisuus ymmärtää niitä reunaehtoja, joiden puitteissa nykypäivää – tulevaisuuden menneisyyttä – on museoihin tallennettu.

Muistin ja muistamisen metaforana on toisinaan käytetty mielikuvaa ikuisesta taistelukentästä, jossa yksilöllisen ja kollektiivisen sekä julkisen ja yksityisen muistamisen välinen jännite yhdistyvät. Edelleen se, mitä muistetaan, muodostuu muistamisen ja unohtamisen välisestä vuorovaikutuksesta. Erityisesti vaikeisiin kokemuksiin liittyvään muistamiseen liittyy usein myös moraalinen velvoite oikeu-

den ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi.[29] Rainey Tisdalen artikkelissa tarkastelun kohteena on, miten kaupungit itse tulkitsevat ja esittävät omaa menneisyyttänsä erityisesti kaupunginmuseoiden työn kautta. Tisdale näkee haasteena kaupungit, jotka ovat vahvasti leimautuneet yhden historiallisen tapahtuman ympärille. Esimerkiksi kirjoittajan kotikaupungissa Bostonissa kaupungin museot ja yksityiset säätiöt keskittyvät lähes yksinomaan kaupungin menneisyyteen Amerikan vallankumouksen keskeisenä tapahtumapaikkana. Berliinissä taas yksityisten ja julkisten museoalan toimijoiden harjoittamien historiantulkintojen pääpaino on jaetun kaupungin muistojen representaatioissa. Tisdale näkee Helsingin tilanteen onnekkaana, sillä kun mikään yksittäinen tapahtuma tai aikakausi ei hallitse kaupungin kollektiivista muistia, on mahdollista nostaa esiin moniulotteisempi kuva menneisyydestä. Hän huomaa silti kaupunginmuseoiden historiantulkinnoissa samankaltaisuutta, sillä kronologinen esitystapa tai se, mitä tai mitkä asiat kaupungin menneestä nostetaan merkityksellisiksi, toistuu eri maiden ja eri kaupunkien museoiden näyttelyissä. Rainey Tisdale toteaakin, että ”kaupunginmuseot ovat lankeamassa ansaan, jossa ne tulkitsevat kaupunkien historiaa yleensä oman kaupunkinsa historian sijasta”. Hän peräänkuuluttaa kaupunginmuseoilta kykyä ja halua uudistua ja esittää visioita, joissa kaupunginmuseoiden toiminta viedään muun muassa uusinta teknologiaa hyödyntäen ulos museoiden seinien sisältä kaupunkilaisten arjen keskelle.

---

29 Kõresaar, Kuutma & Lauk 2009, 12, 18.

Kaupunki ja muistamisen politiikka

Suomalaisen muistitietotutkimuksen piiriin kuuluvat niin suullisesti – usein haastatteluin – tuotetut aineistot kuin erilaiset kirjallisesti tuotetut muistiaineistot.[30] Kaupunki muistamisen paikkana ja kohteena tuo näiden aineistojen kanssa vuoropuheluun myös rakennetun ympäristön: kaupungin aktiivisena osallisena muistelun muodostumisessa. Kaupunki muistaa rakennustensa välityksellä. Tämän vuoksi vanhojen rakennusten säilyttämisen voidaan ajatella olevan analogisessa suhteessa henkilökohtaisten muistojen vaalimisen kanssa. [31] Yi-Fu Tuan on kuvannut pysyvyyden tarpeen olevan inhimillinen ominaisuus. Se heijastuu nimenomaan paikoissa, joihin toivomme voivamme palata ajan kulumisesta huolimatta sellaisena kuin miksi ne jätimme.[32] Näin kaikki se, mitä fyysisessä ympäristössämme tapahtuu, vaikuttaa myös omaan paikkasuhteeseemme ja paikkoihin liittyvään muistamiseen. Kaupunkisuunnittelusta ja julkisista keskusteluista tulee keskeisiä toimijoita yksilöllisen ja yhteisöllisen muistamisen muotojen rinnalle. Jos otamme lähtökohdaksi ajatuksen kaupungista aktiivisena osallistujana muistelun muodostumisessa, kuka määrittää kaupungin roolia tässä prosessissa: kuka päättää, mitkä muistamisen symbolit jäävät tukemaan pysyvyyden tarvettamme ja mitkä hylätään kenties liian vaatimattomiksi tai merkityksettömiksi arvotettuina?

Kaupungit voivat paikkoina olla samaan aikaan sekä kansallisen että yksilöllisen muistin tihentymiä. Tämä rooli korostuu erityistä kansallista merkitystä omaavilla kaupungeilla. Rakennettu kaupunki ja siitä kertovat dokumentit ovat muistojen kiinnekohtia. Merkityksiltään nämä kiinnekohdat ovat kuitenkin ajan ja tulkitsijan mu-

---

30 Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

31 Crinson 2005, xiii. Crinson viittaa tässä Aldo Rossiin (1966).

32 Tuan 2006, 19.

kaan vaihtuvia. Anja Kervanto Nevanlinna analysoi artikkelissaan rakennetun kaupunkihistorian ”objektiivisia” ja ”subjektiivisia” merkityksiä: merkityksiä, joiden voidaan ajatella olevan rakennuksiin jo suunnitteluvaiheessa liitettyjä, ja niitä, jotka muodostuvat henkilökohtaisten rakennuksiin liitettyjen kokemusten kautta. Näiden lisäksi suhde rakennettuun ympäristöön syntyy myös kollektiivisesti: suhdetta kaupunkitilaan ja sen rakennuksiin luodaan osana erilaisia yhteisöjä. Anja Kervanto Nevanlinna tuo esiin, kuinka kuva rakennetusta kaupungista muuttuu, kun huomataan erilaiset mahdollisuudet ”lukea” sitä; tulkita sen merkityksiä erilaisista toimijoista, ryhmistä ja kokemuksista käsin.

Tanja Vahtikari pohtii artikkelissaan, miten Rauman historiallisesta kaupunkikeskustasta muodostui historiallinen arvo- ja suojelukohde. Se, että jostain tietystä menneisyyden paikasta muodostuu ”historiallinen”, on aina valintojen tulos. Vaikka Vanhan Rauman asema suojeltuna Unescon maailmanperintökohteena vaikuttaa tänä päivänä itsestään selvältä, Tanja Vahtikari muistuttaa historiallisen kaupungin muodostuvan ”muistamisen, unohtamisen, valintojen ja rajanvetojen kautta”. Artikkelissa syvennytään siihen prosessiin, jossa Vanhasta Raumasta muodostui ja muodostettiin muun muassa varhaisen rakennus- ja kaupunkisuojelun, suomalais-kansallisen maisemakuvaston uudistumisen sekä kotiseututoiminnan ja matkailun kautta kansallinen suojelukohde. 1960-luvulla hallitsevaksi kaupunkisuunnittelun doktriiniksi muodostunut modernistinen suunnittelu pyrki erottamaan vanhan ja uuden kaupungin toisistaan: Vanha Rauma museoitiin ja samalla erotettiin muusta kaupunkitilasta. Samalla Vanha Rauma on esimerkki kulttuuriperinnön muotoutumisesta erilaisilla toiminnallisilla tasoilla. Kulttuuriperintöä määritellään niin paikallisella ja kansallisella tasolla kuin edelleen kansainvälisien instituutioiden toimesta. On edelleen ajankohtaista ymmärtää sitä prosessia, jonka kautta tietyt kohteet lopulta määrittyvät kulttuuriperin-

nöksi. Vanha Rauma tarjoaa yhden esimerkin niistä tekijöistä, jotka tähän kehitykseen vaikuttavat.

Kaupunkitilat ovat oleellinen osa kaupunkien identiteettiä – niin fyysisinä ympäristöinä kuin sosiaalisten toimintojensa kautta. Tiloihin puolestaan kytkeytyy tiiviisti niiden menneisyys ja sen merkityksellistyminen nykypäivässä. Tiina-Riitta Lappi analysoi artikkelissaan jyväskyläläisten esimerkkien avulla, millaisia kohtaamistilanteita syntyy, kun julkinen puhunta ohittaa paikkojen kokemukselliset merkitykset. Kohtaamisen tekee moniulotteiseksi jo julkiseen asiantuntijatietoon ja yksityiseen arkitiedon puhuntaan liittyvät eroavaisuudet. Kuitenkin puhunnat kohtaavat niin merkitysten muodostamisen kuin käytännön toimintojenkin tasolla, eikä niitä voi tulkita toisistaan täysin erillisinä. Puhuntojen ero näkyy myös suhteessa aikaan – menneeseen ja tulevaan – ja näin myös muistojen asemaan puhunnoissa. Kun julkinen puhunta korostaa murrosta, on yksityisen puhunnan tasolla keskeistä ennen kaikkea jatkuvuus, joka saa ilmaisunsa nimenomaan muistoissa.

Robert Hewison kirjoitti jo 1987 yhä kiihtyvästä historian hyödyntämisestä kaupunkien imagonrakennuksessa. Hewisonin mukaan Isoon Britanniaan oli syntynyt kokonainen kulttuuriperintöteollisuuden (*heritage industry*) ala, joka tarkoitushakuisesti valikoi palasia kaupunkien menneisyydestä tehdäkseen niistä houkuttelevia.[33] Tuomas Ilmavirta ja Hanna Mattila käsittelevät ilmiötä tämän päivän Suomessa. He kysyvät nykyhetken kaupunkisuunnittelua ja sen suosimaa ”kulttuurista suunnittelua” tarkastellessaan, kenen historiaa suojellaan ja keitä varten. Rakennetaanko suojelulla autenttista suhdetta historiaan vai ovatko historialliset muistumat vain hetkellisten elämysten lähteinä kulttuuritaloutta vahvistamassa? Nykysuunnittelun suosima kulttuurinen kehittäminen voi sisältää kulttuuriarvojen edistämistä, yhteisön kollektiivisen muistin vaalimis-

33 Hewison 1987.

ta ja ekologiseen kestävyyteen liittyviä arvoja, mutta samalla se voi ”estetisoida” historiaa ja hämärtää kollektiivista muistiamme. Tästä esimerkkinä on teollisuuskaupungin menneisyyteen kuuluvien kielteisten kokemusten, kuten köyhyyden, sosiaalisen epätasa-arvon ja kelvottomien asuinolojen muiston tietoinen häivyttäminen. Suomalaisena esimerkkinä Hanna Mattila ja Tuomas Ilmavirta tarkastelevat 2000-luvulla aloitettua Pasilan konepaja-alueen uudelleenkäyttöä, jossa alueelle valmistunutta asuinaluetta markkinoidaan urbaanisuuteen, teolliseen historiaan ja kulttuuriin viittaavilla mielikuvilla.

Artikkelikokonaisuus aloittaa Suomen Kaupunkitutkimuksen Seuran julkaisusarjan. Se on suunniteltu sekä oppikirjaksi että herättämään keskustelua kaupunkitutkimuksen poikkitieteisyydestä ja sen tarjoamista mahdollisuuksista. Muistamisen problematiikka on yksi kokeellinen väylä eri näkökulmien ja tarkastelun tasojen yhdistämiseen.

KIRJALLISUUS

Benjamin, Walter 1986 [1933]. Pariisi 1800-luvun pääkaupunki. – Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.), *Moderni/postmoderni: lähtökohtia keskusteluun*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Bäckman, Maria 2009. Se med andras ögon. – Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.), *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.

Connerton, Paul 1991. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crinson, Mark 2005. Urban memory – an introduction. – Mark Crinson (ed.), *Urban Memory. History and amnesia in the modern city*. London and New York: Routledge.

Ely, Richard & Alyssa MacCabe 1996. Gender Differences in Memories for Speech. – Selma Leydesdorff, Luisa Passerini & Paul Thompson (eds.), *Gender and Memory*. International Yearbook of Oral History and Life Stories. Volume IV. Oxford & New York: Oxford University Press.

Fingerroos Outi & Haanpää, Riina 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä.* Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Forselles-Riska af, Cecilia 2006. Menneisyyden muuttuvat paikat. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille & Tani, Sirpa 1997. Johdatus nykymaantieteeseen. – Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani (toim.), *Tila, Paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

Hewison, Robert 1987. *The Heritage Industry. Britain in a Climate of Decline*. London: Methuen.

Kasinitz, Philip 1995. Introduction: Modernity and the Urban Ethos – Philip Kasinitz (ed.), *Metropolis, Centre and Symbol of Our Times*. London: Macmillan.

Kervanto Nevanlinna, Anja 2005. *Näköaloja kadunkulmalta. Kaupunkihistorian kirjoituksia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1038. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kotikaduilla. Kaupunkilaiselämää 1970-luvun Helsingissä. Toim. Maria Koskijoki. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita 1997.

Knuuttila, Seppo 2006. Paikan moneus. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kolbe, Laura 2009. Kaupunkitutkimuksen traditio – jatkuvuuksia ja murroksia Suomessa ja Skandinaviassa. – Maria Lähteenmäki (toim.), *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Historiallinen Arkisto 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 1999. Muisti, muistelu, perinne. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kusenbach, Margarethe 2003. Street Phenomenology. The Go-Along as Ethnographic Research Tool. – *Ethnography*, No 4, 455–485.

Kõresaar, Ene, Kuutma, Kristin & Lauk, Epp 2009. The twentieth century as a realm of memory. – Ene Kõresaar, Epp Lauk & Kristin Kuutma (eds), *The Burden of Remembering. Recollections & Representations of the 20th Century.* Studia Historica 77. Helsinki: Finnish Literature Society.

Lappi, Tiina-Riitta 2007. *Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta jyväskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 80. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Latvala, Pauliina 2006. Suvun satumailta katkeruuden kentille. Paikka kokemuksena ja tunnetilana. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leydesdorff, Selma, Passerini, Luisa & Thompson, Paul 1996. Introduction. – Selma Leydesdorff, Luisa Passerini & Paul Thompson (eds.), *Gender and Memory*. International Yearbook of Oral History and Life Stories. Volume IV. Oxford & New York: Oxford University Press.

Lähteenmäki, Maria 2009. Uudistuva aluehistoria. – Maria Lähteenmäki (toim.), *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Historiallinen Arkisto 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Paddison, Ronan (ed.) 2001. *Handbook of Urban Studies*. London & Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications.

Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitieto folkloristiikassa. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Simmel, Georg 1995 [1902]. The Metropolis and Mental Life in Philip Kasinitz (ed.), *Metropolis, Centre and Symbol of Our Times*. London: Macmillan.

Tuan, Yi-Fu 2006. Paikan taju. Aika, paikka ja minuus. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tunturi, Janne & Syrjämaa, Taina 2002. Johdanto. – Janne Tunturi ja Taina Syrjämaa (toim.), *Eletty ja muistettu tila.* Historiallinen Arkisto 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vilkko, Anni 1998. Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkerroista. – Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa.* Tampere: Vastapaino.

Wirth-Neshner, Hana 2001. Impartial Maps: Reading and Writing Cities. – Ronan Paddison (ed.), *Handbook of Urban Studies*. London & Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications.

Zemon Davis, Natalie 1999. Who Owns History? – Anne Ollila (ed.), *Historical Perspectives on Memory*. Studia Historica 61. Helsinki: Finnish Historical Society.

Åström, Anna-Maria & Korkiakangas, Pirjo 2005. Introduction. – Anna-Maria Åström & Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (eds), *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.

Kaupunki henkilökohtaisen muistamisen paikkana

HELSINKI-MUISTOT ETNOLOGISEN HISTORIANKIRJOITUKSEN LÄHTÖKOHTANA

Anna-Maria Åström

Etnologisesta näkökulmasta Helsingin tapaisessa pienessä suurkaupungissa ja sen historiassa korostuu ennen kaikkea kaupungissa ilmenneet elämäntavat. Kiinnostuksen kohteena on kaupunkimainen elämä siinä muodossa kuin se on nähtävissä kaupunkilaisten arjessa. Myös kaupunkilaisten oman henkilökohtaisen historian hahmottaminen kiinnostaa etnologeja. Etnologisen tutkimuksen keskiössä ovat kaupunkilaiset eri sosiaalisine ja luokkaperustaisine taustoineen sekä heidän eri ajanjaksoina muodostuneet elämäntapansa. Kaupunkilaisuus ja kaupunkilaisten toiminta – kaupunkilaiset osana kaupunkia – ovat kaupunkikulttuuria tuottavia tekijöitä. Kaupunki, siinä tapahtuvat muutokset sekä asukkaan ja kaupunkiympäristön kohtaaminen ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa, mikä itsessään tuottaa muutosta. Kaupunkilainen on tämän muutoksen keskiössä, hän muistaa menneen ja on myös pystynyt tiettyyn rajaan asti seuraamaan muutosprosessia. Artikkelissani keskityn Helsinkiä koskeviin muistoihin ja siihen, miten etnologista muistiaineistoa voidaan hyödyntää tutkittaessa ainoan ”suurkaupunkimme” kehitystä. Tarkastelen myös henkilökohtaisten muistojen ja historia-käsitteen suhdetta toisiinsa. Muistamisen keskiössä ovat urbaanit muistot, joihin on tallentunut kaupungin muuttuva luonne.

Alkaessani kirjoittaa vuoden 1945 jälkeiseen aikaan keskittyvän Helsingin kaupungin historian viidennen osan etnologista osuutta kirjoitin seuraavanlaisen tutkimuslinjauksen:

> Kaupunkietnologisen osuuden tavoitteena on noin 200 liuskassa kuvata kaupunkilaisten elämäntapoja ja kulttuurin urbaaneja ilmenemismuotoja vuodesta 1945 vuosituhannen loppuun. Tätä ajanjaksoa leimaa vahva kaupunkikulttuurin ilmiöiden laajeneminen. Tutkimuksen keskiössä on kaupunkilaisten kokema arkitodellisuus, Henry Lefebvren sanoin *eletty tila*.[1]
>
> Ina-Maria Greverus on todennut kaupunkitutkimuksessa operoitavan kolmella tasolla: idean ja kokemuksen sekä tekstin tasolla.[2] *Kaupungin ideataso* tarkoittaa, että kaupungista on olemassa jonkinlainen näkemys, odotuksia sen kulttuurista ja ennakko-odotuksia kaupunkien luomista mahdollisuuksista. Tämä taso muodostuu tutkijoille usein muiden tutkijoiden näkemysten kautta. *Kokemuksen taso* muodostuu eletystä kaupungista, joka ilmenee kaupunkilaisten näkemyksissä konkreettisesta todellisuudesta sekä näiden kielellisissä ilmaisuissa, muistoissa. *Tekstitaso* on sekä lähteissä että tutkijan tulkinnoissa, ja se toimii niin ideoiden kuin kokemusten ilmentymänä. Näissä tulkitsevissa teksteissä rakentuu jännite julkisten esitysten ja elettyjen kokemusten välille: *tulkittu* kuva kaupungista.[3] Tällaisen tulkinnan voi tehdä jokainen kaupunkilainen tai toimittaja, mutta tutkimuksella saavutetaan vielä yksi tulkinnan taso.

---

1 Lefebvre 1998 [1991].

2 Greverus 1994.

3 Ibid.

Tutkimusajanjakson aikana Helsinki on läpikäynyt samankaltaisen kehityksen kuin monet muut suurkaupungit. Tämän kehityksen vaiheet voidaan jaotella elävän korttelikaupungin vaiheeseen ja sen asteittaiseen häviämiseen (1945–1960), lähiöiden rakentamiseen ja keskustan kehityksen pysähtymiseen (1960–1980) sekä keskustan elpymiseen ja samanaikaiseen uusien, keskustan ulkopuolisten kauppakeskusten rakentamiseen (1980–2000). Koko tutkimusajanjakson ajan jatkui uusien asuinalueiden rakentaminen ja hitaasti edennyt kaupungin sosiaalisen kartan uudelleenmuotoutuminen. Samanaikaisesti kun toisissa keskustakaupunginosissa on tapahtunut gentrifikaatiota eli työväenluokkaisten alueiden keskiluokkaistumista, toisissa kaupunginosissa kenties yllättäenkin on säilynyt niiden sosiaalinen koostumus jo vakiintuneessa muodossaan. Maahanmuuttajien osuus on itäisissä kaupunginosissa läntisiä ja pohjoisia kaupunginosia suurempi, vaikka kaupunkisuunnittelun avulla onkin pyritty estämään alueiden ghettoistumista. Tässä on pitkälti onnistuttukin. Sodan jälkeisestä kaksijakoisesta kaupungista, jolle ominaista oli sekä työväen että keskiluokan suuri osuus väestöstä, on muodostunut elämäntavoiltaan varsin homogeeninen väestö. Tutkimusajanjakson loppua leimaa jälleen elämäntapojen pirstaloituminen eri ryhmien välillä. Uusien asuinalueiden ja keskusta–periferia-suhteen muuttumisen myötä on muodostunut ja jatkuvasti muodostuu uusia urbaaneja elämänmuotoja. Tämä näkyy esimerkiksi keskustan aseman merkittävinä muutoksina ajanjakson aikana. Myös eliittiasumiselle on kaupungissa säilynyt alueita, ja tämän kehityksen voidaan nähdä kiihtyneen ajanjakson loppua kohden. Rakenteellisesti Helsinki kasvoi 1800-luvun ja 1900-luvun alun ydinkeskustasta 1950-luvun alun esikaupunkien ja ennen kaikkea 1960–1980-lukujen lähiörakentamisen myötä. Samalla muuttuivat myös väestön painopistealueet.

Kaupungit ovat elämisen paikkoja, ja tätä paikkaan liittyvää elämäntapaa etnologit pyrkivät hahmottamaan. Keskeisinä kysymyksinä elämäntavan ja muistamisen välistä suhdetta analysoitaessa voi-

daan esittää, minkälaisia elämäntapoja muistojen kautta tuodaan esille ja kuinka muistot muotoutuvat. Entä mitä teoreettisia edellytyksiä muistojen analyysi ja ymmärrys vaatii?

Helsingin kaupungin historiateoksen etnologista osaa varten järjestettiin neljä kyselyä 1990-luvun lopussa. Muotoilin kyselyjen kysymykset itse ja otsikoin ne seuraavasti:

Helsinki elämän ympäristönä
Sukupolveni Helsinki
Helsinki, pääkaupunki – minun kaupunkini
Mitä Helsinki merkitsee minulle?

Ensimmäisellä kyselyllä pyrittiin hahmottamaan muistelijoiden lähiympäristöä niinä vuosikymmeninä, jotka he itse olivat valinneet keskeisiksi kuvailun kohteiksi. Toisella kyselyllä haluttiin kannustaa vastaajia kertomaan oma Helsinki-elämäkertansa, ja kolmannella kyselyllä pyrittiin tietoisesti selvittämään keskustaan liitettyjä urbaaneja ilmentymiä: miten kaupungilla kuljettiin, missä kahviloissa istuttiin ja missä käytiin elokuvissa? Neljännessä kyselyssä kirjoittajia pyydettiin kertomaan niistä merkityksistä, joita he itse yhdistivät Helsinkiin ja asumiseen pääkaupungissa. Kuvaukset kertovat mielenkiintoisella tavalla, mitä kaupungin ilmiöitä osallistujat halusivat korostaa ja mikä merkitys kaupungilla oli heidän identiteetilleen. Kyselyihin saapui kaikkiaan 400 vastausta, noin 100 kuvausta jokaiseen kyselyyn.[4] Vapaasti kirjoitelmien muotoon laadittujen vastausten laajuus vaihtelee, mutta niiden pituus on keskimäärin kymmenen liuskaa. Osa vastaajista osallistui kahteen tai kolmeen kyselyyn.

Kyselyvastaukset muodostavat merkittävän kokoelman suurkaupunkiin liittyviä muistoja, joiden avulla voidaan hahmottaa pääkaupunkilaisten elämää 50 vuoden ajalta. Vastaajien mieltymys 1950- ja

---

4 Kyselyvastaukset ovat kirjoittajan hallussa. Lopullinen arkistointipaikka tulee olemaan Helsingin kaupunginarkisto, Helsingin kaupungin tietokeskus.

1960-luvun muistoja kohtaan tulee esille niiden korostumisessa aineistossa, mikä tulee ottaa huomioon täydentäviä aineistoja käytettäessä. Toisena päälähteenä tutkimuksessa ovat kaupunkia käsittelevät lehtileikkeet vuosilta 1945–2000. Leikkeet ovat osa Bragen sanomalehtiarkiston Topografica-kokoelmaa. Aineistoksi on etsitty leikkeitä, jotka käsittelevät kaupunkisuunnittelua, kansanelämää ja historiaa sekä kulttuurielämää ja taidetta.[5] Helsinkiä käsittelevä tutkimuskirjallisuus luo historiallisen kontekstin aineistoille.[6]

Näistä erityyppisistä teksteistä etnologille ensisijaisia ovat kertovat ja muistellut lähteet: se, miten kaupunkilaiset itse ovat pyrkineet hahmottamaan kokemuksiaan kaupungista ja sen arjen kulttuurista. Samalla kertomukset herättävät kysymyksen muistojen tutkimuksellisesta asemasta. Tutkimuksessa hyödynnetään kuitenkin myös journalistisia tekstejä, joita voidaan luonnehtia toisinaan silminnäkijätodistuksiksi, toisinaan koosteiksi asiantuntijalausunnoista esimerkiksi kaupunkisuunnittelun eri vaiheista. Nämä tekstit ovat julkaisuajankohtanaan osaltaan vaikuttaneet kaupunkilaisten käsityksiin ja tulkintoihin ympäristöstään. Yhdessä erityyppiset tekstit muodostavat mielenkiintoisen kokoelman erilaisine ajallisine kerrostumineen. Lähteet vaikuttavat osaltaan siihen, mitä kysymyksiä tutkimuksessa on mahdollista käsitellä ja miten tutkimus voidaan rakentaa. Ne määrittävät lopulta myös sen, mitä näkökulmia tutkimuksessa voidaan korostaa. Itse olen halunnut nostaa esiin nimenomaan kollektiivisen muistamisen.[7]

---

5 Brages pressarkiv. Helsingfors. Topografica-samlingen.

6 Esim. Helsingin historia vuodesta 1945, osat 1–3, 1997, 2000, 2002.

7 Tutkimuksessani monimuotoiseen kaupunkiyhteisöön liittyvät moni-ilmeiset identifikaatiot ovat keskeisessä asemassa. Tutkimus on osa *Helsingin kaupungin historia vuodesta 1945* -sarjan viidettä osaa. Kokonaisuus täydentää sarjassa aiemmin julkaistuja osia, joissa kaupungin kehitystä on analysoitu muun muassa demografian, kaupunkisuunnittelun, elinkeinoelämän ja kunnallispolitiikan näkökulmista. (*Helsingin historia vuodesta 1945*, osa 1 (2002), osa 2 (2003), osa 3 (2004), osa 4 (2012), osa 5 (2014).) Näissä tarkastelukulmissa on korostunut muutos, innovaatiot ja uudistukset. Etnologinen näkökulma tuo muutoksen rinnalle myös ilmiöiden jatkuvuuden ja paluun sekä eri vuosikymmeniin leimallisesti kuuluneet virtaukset.

Tutkimuksen rakenne seuraa osin sitä kolmijakoista linjaa, joka on nähtävissä myös kerätyssä kyselyaineistossa: Ensimmäisessä kyselyssä Helsinkiä tarkasteltiin sekä kulttuurisena luomuksena että asuinympäristönä sekä pyydettiin vastaajia kertomaan suhteestaan lähiympäristöönsä. Toisessa kyselyssä keskiössä oli kaupunki erilaisten toimintojen paikkana, eräänlaisena ”kulttuurin välittäjätilana”. Lopulta tarkastelun kohteena olivat myös erilaiset tavat kuvata kaupunkia ja sen mosaiikkimaista kokonaisuutta. Tähän tarkasteluun sopii etnologi Helge Gerndtin ehdotus etnologisen kaupunkielämän analyysin tekemiseksi.[8] Tutkimuksellisten otsikoiden alta paljastuu arki toistuvine ja usein rutiininomaisine toimintamalleineen.

Etnologinen kuvaus voi näin ollen keskittyä kaupunkilaisten toimintaan ja kokemuksiin; kokemusten muotoutumiseen ja niiden muistinvaraiseen tulkintaan. Jokaisella luvulla on oma logiikkansa, mutta kronologia, kehityksen suunta, on niissä kaikissa tärkeä johtolanka. Kuvauksen rakenne merkitsee, että lukija voi seurata kaupunkikulttuurin ilmentymiä sen perustalta eli kotien maailmasta aina kulttuurin kollektiivisimpiin ja monimuotoisimpiin ilmentymiin ja merkitystasoihin. Nämä lähtökohdat muodostavat etnologisen historiankirjoituksen perustan.

Muisti ja historia

Henkilökohtaisen muistin suhde urbaaniin, kollektiiviseen muistiin ja näiden nivoutuminen fyysiseen ympäristöön ja sen muutokseen luo tutkimuksellisesti haasteellisen lähtökohdan. Lisäksi on pohdittava muistin ja urbaanin muistin suhdetta käsityksiimme historiasta ja historiankirjoituksesta. Tätä monisäikeistä asetelmaa ovat muun

8 Gerndt 1985.

muassa kaupunkihistorioitsijat pohtineet Marc Crinsonin toimittamassa teoksessa *Urban memory. History and amnesia in the modern city.*[9] Crinsonin mukaan urbaanin muistin tutkimuksen tulisi tarkastella kaupunkia fyysisenä maisemana sekä esineiden ja käytäntöjen yhteytenä. Tämä mahdollistaa menneen muistamisen niiden jälkien avulla, jotka ovat näkyvissä rakennuksissa ja niiden kunnossa ja jotka muistuttavat rakentamisen jaksoista.[10] Henkilökohtainen muisti keskittyy sen sijaan menneiden tapahtumien muistamiseen sekä itse muisteluun prosessina. Usein muisti ja historia saatetaan asettaa toisilleen vastakkaisiksi. Näin ovat tehneet muun muassa Pierre Nora ja Cristine Boyer.[11] Tämän ajattelun mukaisesti muistia ja historiaa on luonnehdittu seuraavasti:

Muisti korostaa:

- henkilökohtaista
- autenttisuutta
- tavallista kaupunkilaista
- muistelijan asemaa
- silminnäkijän roolia
- kertomuksien inhimillistä luonnetta

Historia korostaa:

- etäännytettyä muotoa
- selvitettyjä syy-yhteyksiä
- rationaalista selitystä
- arkistoaineiston todistusvoimaa
- historiallista prosessia
- kriittistä, analyyttistä keskustelua

Menneisyys näkyy muistoissa koettuna ja esitettynä, kun taas historiantutkimus luo menneisyydestä rekonstruoidun esityksen.

On syytä huomioida kaksi asiaa ennen kuin luovumme esitetystä dikotomiasta tai ryhdymme muokkaamaan sitä. Ensinnäkin muisti aktualisoituu muisteluhetkessä, jolloin se keskittyy kokevan minän

9 Crinson 2005.

10 Ibid., xii; Nora 1996 [1992].

11 Crinson 2005, xii–xiv.

ympärille. Tämän vuoksi muistot ovat luonteeltaan usein henkilökohtaisia, vaikka niissä on myös kollektiivisia piirteitä. Ja toisaalta: myös historiankirjoittaja on yksilö, joka tuo oman tulkintansa esitykseensä menneestä. Historian ja muistin välinen dikotomia on usein nostettu esiin joko huomautettaessa muistin epäluotettavuudesta tai arvosteltaessa virallista historiankirjoitusta tiettyjen ryhmien – tässä tapauksessa tiettyjen kaupunkilaisryhmien – sivuuttamisesta tutkimuksessa. Jälkimmäisessä tapauksessa muistin tulisikin toimia tämän tilanteen korjaajana, todistuksena torjutusta ja unohdetusta historiasta. Perinteentutkimuksessa on usein todettu, että oman menneisyyden muistiin kirjoittaminen tai oman historianäkemyksensä esiin tuominen on saanut kimmokkeensa tarpeesta tuoda esiin unohdettu historia. Näin esimerkiksi yksilölliset urbaanit muistot nähdään monesti keinona tarkastella kaupunkia asukkaiden elämän ja kokemusten paikkoina ilman yhtymäkohtia arkkitehtien, suunnittelijoiden ja suojelijoiden edustamiin diskursseihin. Esimerkiksi tiedotusvälineiden ei tämän ajattelun mukaisesti voitaisi katsoa edustavan vastaavanlaista urbaania muistia.[12]

Muistiaineistojen hyödyntäminen todistuksina menneestä vaatii kuitenkin lähdekriittistä lähestymistapaa, ja aineistojen hyödyntämisessä on syytä tuntea muistitietotutkimuksen teoreettiset lähtökohdat. Niin etnologinen kuin folkloristinen tutkimus on keskittynyt erilaisten muisti- ja muisteluprosessien analyysiin.[13]

Helsinki-kyselyiden kohdalla voidaan esimerkiksi kysyä, ketkä kyselyihin vastasivat ja miten kysymysten muotoilu on mahdollisesti vaikuttanut tähän valikoitumiseen. Voimme kysyä, oliko vastaa-

---

12 Crinson 2005, xii. Helsingin kohdalla tiedotusvälineiden rooli voidaan nähdä kuitenkin sikäli monipuolisena, että pääkaupunkiseudun lehdet julkaisevat säännöllisesti urbaania muistia ylläpitäviä artikkeleita raportoidessaan eri kaupunginosien ja kortteleiden kehityksestä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* artikkeleiden perusteella on julkaistu myös kaupunkihistoriallisia kirjasarjoja (esim. *Helsingin vanhoja kortteleita* 1–6 1975–2001.)

13 Esim. Korkiakangas 1996; Fingerroos, Haanpää, Heimo & Peltonen (toim.) 2006.

jien tavoitteena kertoa nimenomaan unohdetuksi koettua kaupungin historiaa. Muistot voidaan myös nähdä vastaparina ajankohtaisille ilmiöille. Tällöin muistelun kohteiksi nousevat ne tapahtumat ja ilmiöt, jotka ovat toisin kuin kerrontahetkellä.

Kaiken kaikkiaan Helsinki-muistelijat muodostavat varsin laajasti helsinkiläisiä edustavan joukon. Eri yhteiskuntaluokat ja ammatit ovat edustettuina vastaajien joukossa samassa suhteessa kuin nämä ryhmät ovat olleet edustettuina kaupunkilaisten joukossa eri vuosikymmeninä, ainoastaan kaupunkilaisten varakkain joukko ei ole vastaajissa edustettuna. Kyselyvastaukset nostavatkin esiin ”tavallisen” kaupunkilaisen historian. Yhdistävä tekijä niin työväestöä kuin keskiluokkaa edustaville vastauksille on niiden keskittyminen ajallisesti jo menneeseen kaupunkimaiseen elämäntapaan, jolle luonteenomaisiksi piirteiksi kuvataan eloisaa korttelikaupunkia ja joka muistoissa ajoitettiin 1950- ja 1960-luvulle. Joissakin vastauksissa korttelikaupungin kehitystä seurattiin aina 1970- ja 1980-luvulle. Kaiken kaikkiaan kuvaukset ovat hyvin henkilökohtaisia ja autenttisuutta korostavia, samalla kun ne heijastavat kaupunkisosiologi Walter Benjaminin ajatusta muisteluun aina liittyvästä dilemmasta: muistelun kautta välitettäväksi tarkoitettu ei voi koskaan välittyä autenttisessa muodossaan. Ainoastaan mukana ollut voi täysin ymmärtää muistellun sisältämät merkitykset.[14]

Muistelut painottuivat myös siten, että kyselyihin vastasivat ennen kaikkea ne helsinkiläiset, jotka pystyivät muistelemaan Helsinkiä lapsuudestaan alkaen. Vaikka vastaajien joukossa on jonkin verran myös Helsinkiin aikuisiällä muuttaneita, aineistossa korostuvat lapsuuskuvaukset Helsingistä. Muistoissa lapsuuden maisema kuvataan jakamattomana kokonaisuutena, joka maantieteellisesti laajenee kodin lähipiiristä iän myötä kattamaan koko kaupungin.[15] Lap-

---

14 Benjamin 1990, 368.

15 Åström 1999, 35–49.

suuden ja nuoruuden kuvaukset keskittyvät ennen kaikkea kotiin ja sen lähialueisiin ja poikkeavat näin aikuisuuden kuvauksista, joissa keskitytään ennemminkin ammatillisiin julkisiin tiloihin.[16] Lapsuuteen liittyvät lähiympäristön kuvaukset ovatkin usein yksityiskohtaisempia ja tarkempia kuin aikuisikään liittyvät kuvailut.

Muistot – ja kaupunkeihin liittyvät muistot niiden joukossa – ovat useimmiten tilallisesti suuntautuneita kahdella tavalla. Yhtäältä muistot ovat paikkasidonnaisia sikäli, että muistelija on tietoinen eri muistojen kiinnittymisestä paikkoihin: muistojen voidaan ajatella sijoittuvan kartalle ja muodostavan kolmiulotteisia muistoja siitä, miltä paikat ovat näyttäneet, tai parhaimmassa tapauksessa siitä, minkälaisessa suhteessa itse on ollut paikkaan. Michel de Certeaun mukaan monet muistot ovat matkakertomuksia, jotka kertovat tilallisista käytännöistä. Se, onko matkakertomus kuvaus reitistä vai kartasta, vaihtelee.[17] Kun kuvauksissa keskitytään menneeseen ja sen toimintamalleihin, ei niiden avulla tuoteta ainoastaan muunnelmia ”jalankulkijan retoriikasta” tai vain esitetä kulkua sanallisessa muodossa, vaan kuvaukset itsessään järjestävät näitä kävelyjä. Näin ollen myös haastattelut tai elämäkerralliset kirjoitukset, joissa käsitellään kaupunkiin liittyviä muistoja, voidaan tulkita yhtenä tapana jäsentää kaupunkitilaa ja tuottaa narratiivisia malleja. Nämä mallit ovat tietyssä suhteessa yhtäältä urbaanin todellisuuden kulttuuristen mallien ja toisaalta kerronnan kohteena olevien ajallisten tasojen kanssa.[18]

Muistaminen voi aktivoitua, kun kuljetaan tutussa ympäristössä, ja paikka voi yhdistyä muistoissa uuteen tilanteeseen tai yhteyteen.

---

16 Halbwachs 1992 [1952], 81.

17 de Certeau 1984, 58–62, 115.

18 Tunnetuin esimerkki tästä on Walter Benjaminin *Pariisi 1800-luvun pääkaupunki,* joka käsittelee vuosisadan vaihteen Pariisia ja kirjoittajan oleskelua kaupungissa maanpaossa 1930-luvulla. Yksi kiistanalainen edeltäjä nykyisille analyyseille on Jonathan Rabanin *Soft city* (1974), joka käsittelee Lontoon katuelämää. (Stevensson 2003, 56–58.)

Tämänkaltaiset fragmentoituneet muistot ovat osa päivittäistä ja jatkuvaa oman elämänhistoriamme rakentumista. Omaa elämää kokonaisuudessaan käsittelevää historiaa tuodaan harvoin aktiivisesti esiin, sen sijaan muistelun keskiössä ovat yksittäiset ajanjaksot elämän eri vaiheissa.[19] Haastattelut ja kyselyt muodostavatkin poikkeuksen sikäli, että ne käynnistävät yleisen muisteluprosessin ja usein etukäteen suunnitelluilla kysymyksillä ohjaavat muistelua kohti johdonmukaisia yhteenvetoja, jotka ovat harvinaisia arkipäiväisemmässä muistelussamme.[20]

Paul Connertonin mukaan muistot liittävät muistelevan henkilön paikkoihin, jotka ovat osa hänen henkilökohtaista menneisyyttään ja jotka ovat muistelijalle erityisen merkityksellisiä. Paikoista muodostuu osa nykyisyyttä mielikuvina ja käsityksinä, sekä muistoina että kadonneina mielikuvina. Vain kertomusten kautta ne voivat tulla osaksi tätä hetkeä.[21] Muistot liittyvätkin useimmiten paikkoihin mentaalisina karttoina, jotka eivät ole ainoastaan henkilökohtaisia vaan myös kollektiivisesti muotoutuneita.

Ryhmä ja paikka

Henkilökohtaisen muistamisen ja historian välistä dikotomiaa voi lähteä purkamaan, kun muistot nähdään osana historiankirjoitusta ja muistot tulkitaan laajemmin kuin ainoastaan yksilöllisinä muistoina. Ensimmäinen näkökulma on itsestään selvä monille nykyhistorioitsijoille ja luonnollinen osa kaupunkihistoriaa, kun sitä ovat laatimassa etnologit. Yhtä itsestään selvää on muiden lähteiden, kuten lehtiaineistojen, turistiesitteiden, valokuvien, jo julkaistujen historioiden

19 Korkiakangas 1996, 25–28.

20 Åström 2007, 30–45.

21 Connerton 1989; ks. myös de Certeau 1984, 108.

ja viranomaisraporttien, hyödyntäminen muistiaineistojen rinnalla, jotta muistot voidaan tulkita osana laajempaa kontekstiaan.

Toinen näkökulma muistojen luonteesta henkilökohtaista muistamista moniulotteisempana johtaa muistiaineistojen luonteen laajempaan analyysiin. Pohdinnan kohteiksi nousevat kysymykset, kuten miten kollektiiviset muistot suhteutuvat kaupunkiympäristöön ja miten urbaani muisti, joka on läsnä kaupunkikuvassa, luo jatkuvasti puitteita myös uusien muistojen muodostumiselle.

Nämä ajatukset tulevat esille muun muassa Maurice Halbwachsin teoksessa *La Mémoire Collective*[22] ja historioitsija Pierre Noran teoksessa *Realms of Memory. Rethinking the French Past*[23] (*Lieux de mémoire*). Vaikka kumpikaan heistä ei väitä historian muodostavan vastakohtaa muistille, he korostavat muistin ominaisuuksia, jotka laajentavat käsitystä muistamisesta henkilökohtaisena prosessina. Nämä näkökulmat myös etnologin on syytä ottaa huomioon. Ensinnäkin suurin osa muistoistamme on myös osallisia kollektiivisessa muistamisessa. Kollektiivinen muisti on puolestaan ryhmäsidonnaista ja yhteisöä rakentavaa. Sen avulla osoitetaan jaettuja alueita ja menneitä paikkoja.[24] Helsinki-muistoissa yksi esimerkki on työläismuistojen asema tietyn luokan kollektiivisina muistoina. Esimerkiksi asuinolosuhteiden kuvaukset voidaan ymmärtää ryhmän itseymmärryksen ilmentyminä. Ne ovat myös yhteisöä rakentavia, sillä omien kokemusten koetaan olleen ympäristössä jaettuja. Kuvauksissa omat muistot suhteutetaan yhteisiksi koettuihin alueisiin ja paikkoihin: katuihin ja kortteleihin, kouluihin ja lähiseudun puistoihin. Asioita ei kuvata yksityiskohtaisesti, kuten täysin vieraalle ihmiselle, vaan kertomuksissa voidaan ottaa itsestäänselvyytenä, että lukija ymmärtää tietyt asiat lähtökohtaisesti. Erilaisten paikkojen kuvauksissa viitataan nii-

---

22 Halbwachs 1992 [1952], 38–39.

23 Nora 1996.

24 Halbwachs 1992 [1952], 143–166, 182–184.

hin liittyneisiin sosiaalisiin käytäntöihin, ja usein kuvaus pohjautuu fiktiiviseen muistojen vaellukseen läpi kadotettujen maisemien, jotka halutaan uudelleen herättää eloon. Muistoissa tuodaan esiin myös Maurice Halbwachsin nimeämät *kadotetut paikat*, toisin sanoen paikat, joiden luonne on muuttunut, tai paikat, jotka ovat kadonneet kokonaan, mutta joista on muodostunut kollektiivisesti jaettu käsitys. Kollektiiviselle muistamiselle tyypilliseen tapaan erityisesti näistä kadotetuista paikoista kerrotaan kiintymyksellä: jotta menneisyys pysyy elossa, meidän on muistettava siihen liittyneet paikat.[25] Muisti voi toimia myös apuna menetyksen tunteessa, kun sen avulla voidaan välittää tietoa hävinneestä. Lisäksi se voi toimia, kuten Walter Benjamin on tuonut esiin, unenomaisina toteamuksina, jotka kertoja paljastaa salaisuuksien lailla eräänlaisina todistajanlausuntoina.[26]

Helsinki-muistoissa toistuvat kertomukset lähiympäristön kaupoista, jotka kaupunginosasta toiseen esitetään toisiaan muistuttavina luetteloina: maitokauppa, lihakauppa, leipäkauppa, kalakauppa, paperikauppa, siirtomaatavarakauppa, kemikaalikauppa. Kaikki nämä päivittäistavarakaupat on myöhäismodernissa kaupungissa korvattu antiikkikaupoilla, kampaamoilla ja agentuuriliikkeillä.[27] Ainoastaan myymälätiloihin yhdistynyt urbaani muisti voi todistaa toisenlaisesta todellisuudesta, ja muistot toimivat tässä tärkeänä tulkinnan välineenä.

Yhtä taitavasti ja yksityiskohtaisesti kuvaavat 1960-luvun esikaupunkiasukkaat asumistaan, omaa ostoskeskustaan ja nuorten pakoa betonisesta ympäristöstä omiin tiloihinsa ympäristön metsiköihin,

---

25 Tästä esimerkkinä on muun muassa Antti Mannisen (2004) *Puretut talot – 100 tarinaa Helsingistä*, josta on otettu useita painoksia.

26 Benjamin 1990, 316–320.

27 Vastaukset kyselyyn *Helsinki elämän ympäristönä*. Kuvauksissa paljastuu 1950-luvun toimiva korttelikaupunki sosiaalisine käytäntöineen mukaan lukien lasten välittämät uutiset. Benjaminin mukaan lasten tehtävänä on liittää uusi maailma symboliseen universumiin. (Benjamin 1990, 317.)

bunkkereihin ja majoihin, jotka nyt ovat jäljellä vain silloisten nuorten muistoissa.[28] Näiden jo menneiden paikkojen avulla helsinkiläiset muodostavat identiteettiään: muistelijat tietävät, miten arkielämä on muotoutunut eri aikoina ja voivat sijoittaa oman historiansa kaupungin eri vaiheisiin. Näin esimerkiksi sekä vanhempi 1950-luvun kaupunki että uudempi moderni elämänympäristö nousevat kumpikin muistoissa itsenäisinä kuvauksina esiin. Kummankin kohdalla voidaan viitata rakennettuun ympäristöön luonnolliseksi koettuna kaupunkimaisena asuinympäristönä.

Muistot muodostuvat yhteisössä muistamisen ja unohtamisen vuorovaikutuksessa: uudelleen herätetyt ja kerrotut henkilökohtaiset muistot sisältyvät kollektiiviseen muistamiseen. Maurice Halbwachs vertaa henkilökohtaisen ja kollektiivisen muistamisen suhdetta tilan haltuun ottamiseen. Kukin ryhmä muodostaa haltuun ottamastaan tilasta aina oman esityksensä, jonka kuitenkin täytyy sopeutua tilan muodostamiin fyysisiin reunaehtoihin.[29]

Työläis- ja esikaupunkikuvausten kohteina ovat ympäristöt, jotka eivät ole ”puhtaita”. Ne ovat muotoutuneet sen perusteella, miten alueisiin niiden sisällä yleensä on suhtauduttu. Ulkopuolisen kuvaus alueesta näyttäisi täysin toisenlaiselta. Muistot ovat myös kollektiivisia tulkintoja, vaikkakin monin persoonallisin piirtein muodostettuja. Tämän vuoksi eri henkilöiden laatimat kuvaukset samankaltaisista ympäristöistä usein muistuttavat niin paljon toisiaan – vain katujen tai lähiöiden nimet tai etäisyydet vapaa-ajan ympäristöihin saattavat tuottaa eroja kuvauksiin. Kuitenkin kirjoittajalle juuri nämä yksilölliset ja erityiset paikat ovat tärkeitä, sillä ne heijastavat paikkasuhteen muotoutumista kaupunginosaan ja kaupunkiin. Kun eri kertomukset kuitenkin samalla muistuttavat toisiaan, on selvää, että ne ovat yhteisöllisesti rakentuneita. Eri kaupunginosia käsittelevien muisto-

---

28 *Helsinki elämän ympäristönä* -kyselyn vastaukset.

29 Halbwachs 1992 [1952], 120–166.

jen samankaltaisuus perustuu myös niiden keskittymiseen tiettyyn ajanjaksoon sekä sen kaupunkikulttuuriin ja urbaaniin elämänmuotoon. Tästä huolimatta selkeä raja kulkee ydinkeskustaa ja lähiöasumista käsittelevien muistojen välillä. Lähiökuvauksienkin näkökulma poikkeaa kuitenkin 1960- ja 1970-luvun lähiökeskustelusta.[30]

Muistojen tunnepitoisuus kertoo ennen kaikkea siitä, kuinka samanlaista juurtuminen urbaaniin ympäristöön on, sekä niistä voimakkaista eroista, joita fyysisessä ympäristössä koetaan. Funktionalismin aluevaltaus asumisessa heijastuu selkeästi lähiökuvauksissa, joissa korostetaan vahvaa paikkaidentiteettiä. Esikaupunkien synnyssä asukkaat olivat toiminnallaan luomassa asuinpaikkansa historiaa näennäisesti historiattomassa ympäristössä, sillä alueiden agraaria asutusta ei koettu osaksi alueiden historiaa. Ydinkeskustassa kaupunginosan historia on sen sijaan ollut itsestään selvä lähtökohta sekä menneisyyden että nykyisyyden käsittelylle.[31] Vaihtoehtoina oli joko olla itse tuottamassa kollektiivista muistamista tai tuntea jo olevansa osa kollektiivisen muistamisen piiriä. Erityisesti lähiöissä asuville on ollut tärkeää, että asuinpaikalle on muodostunut historia kollektiivisen muistamisen kautta.[32] Lähiöt, jotka oli rakennettu tulevaisuuden luokkajaoista vapaalle, modernille ihmiselle, täyttyivät vähitellen kollektiivisilla muistoilla. Samalla ne muodostuivat paikoiksi, joissa tuotettiin toisenlaisia rajanvetoja. Lähiöiden uusien asukkaiden kokema homogeenisuuden tunne sai myöhemmin monia sävyjä erilaisten lähiöelämäntapojen ja asumisihanteiden myötä. Myös lähiöt hybridisoituivat.[33]

Kirjoitetut keskustamuistot tuovat erityisesti esiin ajanjakson ennen kaupungin ytimen muutosta: ajan ennen kuin kaksi kolmasosaa

---

30 Vrt. Roivainen 1999.

31 Vrt. Saarikangas 2002, 343–447; Åström, Olsson & Kivistö (toim.) 1998.

32 Ristilammi 1998, 41–43. Helsinkiläisiä lähiöitä käsitteleviä historiikkeja on julkaistu erityisesti 1990- ja 2000-luvulla. Ks. myös *Elämää lähiössä* 1997.

33 Ristilammi 2006, 218, 222; Kortteinen 1982; Saarikangas 2002, 229–342, 379–504.

kaupunkilaisista oli siirtynyt asumaan lähiöihin 1960-luvulla. Tämän kerronnan voi nähdä eräänlaisena vastakirjoituksena muutokseen liittyvälle modernismikeskustelulle. Suurin osa kertojista halusi tuoda esiin kokemuksensa korttelielämästä ja sen muotoutumisesta. Tähän kaupunkirakenteeseen ja elämänmuotoon kuuluivat niin päivittäistavaroiden hankkiminen kuin koulussa ja työssä käynti omassa lähiympäristössä. Kerronnan kohteena on kaupunki, jossa vähäisen autoliikenteen vuoksi lapset saattoivat kulkea vapaasti ja jossa kaikki tarvittavat paikat saattoi tavoittaa bussilla tai raitiovaunulla. Korttelikaupungista ei niinkään muisteltu sen ulkoista olemusta kuin elämää sen sisällä.[34]

Kollektiivinen muisti käsitteenä ei ole totalitaarinen, vaan se viittaa eri ryhmien edustajien kerrontaan. On myös tärkeää pohtia, miten kollektiivinen muisti muotoutuu, herätetään eloon. Pierre Noran mukaan kollektiivinen muisti on jatkuvassa evoluution tilassa: se voi sekä kadota että nousta uudelleen tietoisuuteen.[35] Hän esittää myös, että henkilökohtaiset muistot voivat olla kuin sumuisia, teleskooppimaisia yleisiä muistoja, joissa tietyt symboliset yksityiskohdat ovat tärkeitä. Tästä näkökulmasta tutkijalla, joka muodostaa aineistoaan yksittäisten henkilöiden muistoista, on suuri vastuu – mutta myös etu – jos hän jollain tavalla on osallinen tutkittavan ryhmän kollektiivisessa muistamisessa. Itselläni on muistoja Helsingistä noin vuodesta 1956 alkaen, joten koin pystyneeni laatimaan kysymyksiä, jotka olivat merkityksellisiä myös kyselyyn vastaaville henkilöille. Olin lisäksi vuonna 1981 kerännyt vastaavanlaisia muistoja vastaavanlaisella kyselyllä aikaisemmilta, itselleni vieraammilta vuosikymmenil-

---

34 Vastaukset kyselyyn *Helsinki elämän ympäristönä.* Boyer esittää, että eurooppalaiset kaupungit menettivät 30–90 % keskustan asukkaistaan toisen maailmansodan jälkeen. Uudisrakentaminen ja konttoristuminen vei tilaa asumiselta samanaikaisesti kun ahtaasti asutut alueet muuttuivat väljemmin asutuiksi gentrifikaation myötä. (Boyer 2001 [1992], 383.)

35 Nora 1996, 3.

tä, 1910–1930-lukujen Helsingistä. Näin minulle oli syntynyt käsitys eri sosiaaliryhmien elämäntapaa käsittelevistä muistoista myös sotaaikaa edeltäviltä vuosilta.[36]

Joka kerran kun luen läpi muistiaineistoa, olen hämmästynyt, kuinka rikkaan ja moniulotteisen muisteluprosessin kysely on saanut aikaiseksi ja miten eri taustoista lähtöisin olevat henkilöt ovat voineet hyödyntää yhtä luontevasti kyselyn kysymyksiä. Uskon tämän johtuneen siitä, että kysymyksissä välittyi vastaajille perusymmärrys siitä ympäristöstä ja kulttuurista, joista kuvauksia toivottiin saatavan. Nähdäkseni kysymyksissä välittyivät ne merkitykset, jotka olivat myös vastaajille tärkeitä. Tuloksena syntyi näin urbaanin mosaiikin variaatioita – tai erilaisten äänten polyfonia – vaikka näiden taustalla onkin sama kysymysten sarja. Kysymykset ovat vaikuttaneet kertomusten rakenteeseen, mikä osaltaan helpottaa niiden analyysia: muistot etenevät toisiinsa nähden temaattisesti samansuuntaisesti. Samalla kollektiivinen muistaminen korostuu henkilökohtaisen muistamisen rinnalla, kun, kuten Nora esittää, erityisesti kaupungissa ryhmien määrä ja merkitys korostuu. Henkilökohtaisilla muistoilla on taipumusta kiinnittyä konkreettisiin kohteisiin, kuten paikkoihin, tunnuskuviin, eleisiin ja esineisiin, korostavat sekä Nora että Alan Radley.[37]

Uinuvat muistot tarvitsevat ärsykkeen herätäkseen. Sen sijaan, että henkilökohtaiset muistot tulkittaisiin individualistiseksi nautiskeluksi, kuten Pierre Nora jossain määrin tekee, ne tulisi M. Christine Boyerin tapaan ennemminkin nähdä kollektiivisen muistamisen osina, jotka ovat kiinnittyneet konkreettisiin elämyksiin ja tapahtumiin. Samalla ne kiinnittyvät erityisiin ajallisiin ja tilallisiin puitteisiin sekä henkilökohtaisiin perhetraditioihin, luokkaperustaisiin tapoihin

36 Åström & Sundman 1990.

37 Nora 1992, 3; Radley 1991.

ja käytäntöihin sekä ryhmäsidonnaisiin toimintatapoihin. Tyypillistä kollektiiviselle muistille on myös sen osallisuus koko ajan muuttuvaan nykyhetkeen, sen ajankohtaisuus ryhmän elämässä. Ennen kaikkea nämä muistot ovat monitasoisia, hetkellisiä, ja ne saavat harvoin muodon eheänä muistiinkirjoitettuna historiana.[38] Näin myös etnologien ja folkloristien ”tuottamat muistot” ovat poikkeuksia, koska ne ovat tietoisesti tuotettuja ennalta sovituista lähtökohdista.

Muisti ja aika

Maurice Halbwachsin mukaan ryhmän muisti muotoutuu myös tietyistä ajankohdista yhteisessä historiassa.[39] Helsinkiläisille tällainen ajankohta on esimerkiksi sotavuodet pommituksineen ja niihin liittyvine hälytyksineen. Vaikka kysely käsitteli nimenomaan aikaa toisen maailmansodan jälkeen, moni muistelija aloitti kuvauksensa muistolla juuri sota-ajasta.

Näissä muistoissa välittyy kuva kaupungista ulkoisen uhan alla, samalla kun asukkaiden toiminnassa korostuvat eloonjäämisen ja selviytymisen tavoitteet. Toisen keskeisen ajankohdan muodostaa 1960-luku ja sen nuorisokulttuuri, jotka näyttäytyvät kuvauksissa murroksena vanhan kaupunkikulttuurin ja uuden kansainvälistymisen aallon välillä. 1960-lukua käsittelevissä vastauksissa muistutetaan, kuinka ajanjakso koettiin nimenomaan kansainvälisenä, kuinka vaatemuotia seurattiin tarkasti ja kuinka vuosikymmeneen liitetään kahvilaelämä mielenkiintoisine keskusteluineen. Nämä kaikki nähtiin osana muun maailman kehitystä.[40] Nuorison kiinnostus eloku-

---

38 Boyer 2001 [1996], 66–67.

39 Boyer 2001 [1996], 26.

40 *Helsinki, pääkaupunki – minun kaupunkini* -kyselyn vastaukset; Åström, Olsson & Kivistö (Juha Arhinmäki) 1998, 302–307.

viin, kahviloihin ja äänilevyihin nousee esiin selvästi, mutta omaa nuorisomuotia haikailtiin. Nuorisomuodin keskittymä syntyikin Kaisaniemenkadun vaatetavarataloihin ja pienmyymälöihin. Näissä kuvauksissa nousee esiin myös uusi tietoisuus ”urbaanista” elämäntavasta sen modernissa tai modernistisessa hengessä, joka on tuttu kirjallisuudesta jo sotaa edeltäviltä vuosilta.

Tämä kaupunkikulttuuri materialisoitui esineissä ja kuluttamisessa sekä paikoissa, joihin teknologia keskittyi, samalla kun taloudelliset mahdollisuudet kasvuun ja ylikulttuuriseen kommunikaatioon ajankohtaistuivat.[41] 1960-lukua kuvataan aikana, jolloin silmät avautuivat tavaroille, mainoksille ja näyteikkunoille – katseen suunta oli ulospäin ja kohti tulevaisuutta. Tämä näkymä ei enää toistu 1970-luvun kuvauksissa, joissa arkea kuvataan harmaammilla sävyillä mutta myös aikana vaihtoehtoisille liikkeille ja vaihtoehtoiselle toiminnalle.[42] Tavallisesti elämän ja asukkaiden suurkaupungissa katsotaan heijastavan yritystä välttyä kaikelta ylitsevuotavalta informaatiolta, millä pyritään samalla järkeistämään omaa vastaanottokykyä.[43] Suuret muutokset kaupunkikulttuurissa kuitenkin johtavat väliaikaisiin aistien herkistymisiin, aidosti uudelta vaikuttavien virikkeiden vastaanottamiseen. Tämänkaltainen ajanjakso voidaan Helsingissä nähdä jälleen 1990-luvulla, kun 1980-luvulla nukuksiin vaipunut kahvilakulttuuri sai uutta eloa ja Esplanadi sai takaisin luonteensa paraatikatuna.[44] Tähän kehitykseen – samanaikaiseen paluuseen vanhaan kaupunkikulttuuriin ja uudenlaiseen avaukseen entistä intensiivisempään keskustaelämään – kiinnitetään huomiota lähes jokaisessa kyselyvastauksessa. Tämä uuden aallon urbanismi nähtiin esimerkiksi sosiologisessa tutkimuksessa jonakin aivan uu-

---

41 Arvastson & Butler 2004, 8.

42 *Helsinki, pääkaupunki – minun kaupunkini* -kyselyn vastaukset.

43 Arvastson & Butler 2004, 9.

44 Åström 2004, 31–35.

tena, mikä johti ”uuden kaupunkikulttuurin” aktiiviseen analyysiin tutkimuksissa.[45]

Kyselyillä voidaan herättää eloon muistoja kaupungista asettamalla konkreettisia kysymyksiä. Kysely metodina on koeteltu etnologinen menetelmä, jota on pääasiassa käytetty maaseutuyhteisöjen ja muiden agraarien elämäntapojen tutkimukseen. Menetelmä toimii kuitenkin myös urbaanissa ympäristössä, jossa muistoja voi herättää myös kulkemalla tuttuja reittejä. Tämä muistuttaa muutoksista, kenties vielä suuremmassa määrin kuin maaseudulla. Kaupungissa muutokset ovat havaittavissa tiivistyneinä kerroksina niille, jotka osaavat niitä tulkita.

Muisti urbaanissa maisemassa

On syytä käsitellä myös sitä, millä tavoin urbaani maisema on suhteessa muistamiseen ja kuinka erilaisia tapoja 1900-luvun loppupuolella on ollut suhtautua urbaaniin menneisyyteen. Erityisesti tutkijat Pierre Nora ja M. Christine Boyer ovat esittäneet, että urbaani kollektiivinen muisti olisi ollut kriisissä 1990-luvulta lähtien erilaisten myöhäismodernististen kehityspiirteiden vuoksi.[46]

Kaupungeissa kaupunkirakenne muodostaa kollektiivisen tilallisen kontekstin. Kaupunki kuuluu kaikille, vaikka erilaisilla tiloilla saattaa olla erilaisia painotuksia. Periaatteessa kadut, puistot ja kaupalliset tilat ovat avoimia kaikille. Nämä kuitenkin muuttuvat ajan myötä, mikä konkretisoituu esimerkiksi vanhoja valokuvia katsoessa: ympäristön pääpiirteet on niissä tunnistettavissa, mutta yksityiskohdissa on löydettävissä useita muutoksen jälkiä. Nämä yksityiskohtien

---

45 Lähteenmaa & Mäkelä (toim.) 1995; Cantell 1999; Stadipiiri (toim.) 2000; Mäenpää 2005.

46 Nora 1996; Boyer 2001, 1–19.

erot tuottavat myös käsityksen toisenlaisesta elämästä. Kaupunki voidaan nähdä myös yhteydessä ihmisvartaloon, sillä jokainen meistä luo oman elämyksien yhdistelmänsä. Voimme muistaa asioita, jotka ovat sidoksissa omaan vartaloomme, kun taas kaupunki ”muistaa” säilyttämällä rakennuksiaan.[47] Rakennusten unohtaminen ja hävittäminen saavat näin negatiivisen merkityksen, ja kenties tämän vuoksi kaupunkiin liittyvä keskustelu saa voimakkaita sävyjä, kun keskustellaan talojen purkamisesta. Osa kaupunkilaisista haluaa taistella kaupungin muistin puolesta. Jos taas kaupunki on pystynyt säilyttämään muistinsa, sen historia piirtyy talojen julkisivuissa.

Tutkimuksissa on esitetty, että juuri ajanjakso 1990–2000 olisi ollut erityisen keskeinen erilaisille rinnakkaisille muistamisen tavoille postmodernististen ilmiöiden tähdentäessä historiallisuutta uudella tavalla. Pierre Noran mukaan kollektiivinen muisti on osa yhteiskuntaa ja tämän vuoksi erityisen haavoittuvainen, kun pohditaan muistin ja unohduksen suhdetta. Kaupunkien eri vaiheisiin liittyvät muistot – myös sen virallista julkikuvaa käsittelevät muistot – voivat joutua manipulaation kohteiksi. Erityisesti Noran mukaan tiettyjen paikkojen nostaminen osaksi *lieux de mémoire*a merkitsee joidenkin paikkojen merkityksellistämistä ja vastaavasti joidenkin sivuuttamista merkityksettöminä. Jo modernismin voidaan ajatella vaikuttaneen kollektiivisen muistamisen tavan muotoutumiseen.[48] Modernistisen funktionaalisen ajanjakson konkretisoituessa 1960-luvun esikaupungeissa ja keskustojen uusissa suorissa julkisivuissa muodostui uusia historiattomiksi koettuja ympäristöjä. Tämä oli myös tavoitteena: funktionalismin rakennustavan oli tarkoitus poistaa mennyt ja nostaa esiin utopistinen ihmisen valloittama tulevaisuus. Tässä kontekstissa olivat muisti ja muistot turhia, jopa prosessia häiritseviä tekijöitä, sillä muistot uhmasivat modernismin tulevaisuudenuskoa. Myös Hel-

---

47 Crinson 2005, xii.

48 Nora 1996.

sinki-aineistossa kaupunkiin liittyvät muistot usein liittyvät jo menetettyyn keskustaan.

M. Christine Boyerin mukaan muistaminen perinteisessä kaupungissa – toisin sanoen kaupungissa ennen sotien välistä funktionalismia, jonka suurin vaikutus Suomessa on havaittavissa vasta 1940-, 1950- ja 1960-luvulla – salli identifioitumisen sekä nykyiseen että menneeseen kaupunkiin. Kaupunki voitiin kokea poliittisena, kulttuurisena ja sosiaalisena kokonaisuutena arkkitehtuurin illusorisista esittämistavoista huolimatta.[49] Modernistisella ajanjaksolla, kun nykypäivä ja menneisyys silmiinpistävästi asetettiin rinnakkain kaupungin keskeisissä osissa – myös Helsingissä esimerkiksi pääkadulla Mannerheimintiellä, entisellä Heikinkadulla – oli nykyisyys silmiinpistävästi esillä. Modernin aate valtasi yhteiskunnallisessa keskustelussa tilaa sellaisella voimalla, että kaikki ennen 1940-lukua rakennetut rakennukset nähtiin aikansa eläneinä. Erityisesti uusrenessanssi koettiin mauttomaksi, kun taas klassisistisiin monumentaalirakennuksiin ja 1920-luvun klassisismiin voitiin helsinkiläisessä keskustelussa suhtautua ymmärtävämmin. Näin ollen modernismin uhka ei kohdistunut kaikkiin kaupungin keskeisiin alueisiin.

1960-luvun uudisrakentaminen rikkoi useilla kaduilla yhtenäistä julkisivua. Tiukasti tyylinmukaiset julkisivut rikkoontuivat uudisrakennusten myötä. Uusi ja vanha rinnakkain osoittaa jälkikäteen ympäristössä tapahtuneet muutokset. Edelleen 1970- ja 1980-luvulla oli tietyissä ryhmissä mahdollista kokea kaupunki sekä sen menneisyyden että nykyisyyden kautta; toisille – heille, jotka eivät olleet nähneet purettuja taloja – ennen kaikkea sen nykyisyyden ja lähimenneisyyden välityksellä, ja osalle vain historiallisten purkamattomien rakennusten hahmoina. Hävitetyn ja kadonneen läsnäolo oli edelleen aistittavissa, ja puretuista taloista tuli nostalgian kohteita.[50]

---

49 Boyer 2001 [1994], 4.

50 Manninen 2004.

Toinen *lieux de memoire*n muoto ovat monumentit. Helsinkiin sijoitettujen patsaiden, kuten Eduskuntatalon eteen ja sen viereiselle aukiolle sijoitetut presidenttien patsaat ja vielä lähempänä kaupungin ydinkeskustaa sijaitsevat Mannerheimin ja Paasikiven patsaat, muistuttavat maan kohtaamista vaikeuksista mutta myös maan ja kaupungin saavutuksista. Muistilla on näin ollen kaupunkiympäristössä retorinen muotonsa, joka erityisesti pääkaupungissa on läsnä usealla tavalla.[51] Maan kulttuuristen ja poliittisten hahmojen muistomerkit mahdollistavat osaltaan tiettyjen tapahtumien ja muistojen ylläpitämisen. Kaksi patsasta, jotka muistuttavat neuvostoajasta, Essi Renvallin Kaivopuistossa sijaitseva *Rauhanpatsas* vuodelta 1968 ja Oleg Kirjuhinin teos *Maailmanrauha* Hakaniemen rannassa vuodelta 1990, muistuttavat tulevaisuudessa – jos saavat jäädä paikoilleen – yhtäältä Suomen ja Neuvostoliiton välisistä sidoksista ja toisaalta siitä nöyrästä tavasta, jolla kaupunki patsaat vastaanotti ja pystytti.[52]

Noran mukaan juuri tämänkaltaiset muistomerkit saattavat muodostua myös sellaisiksi, jotka eivät enää aukea katsojalleen.[53] Jotta muistomerkkien merkitys säilyisi aktiivisena, tulee niiden edustaa asioita ja arvoja, jotka koetaan säilyttämisen arvoisiksi. Niiden tulee myötäillä muistamiskäytäntöjä, jotka yhä uudelleen viittaavat muistomerkkien tapahtumiin ja henkilöihin. Noran mukaan monet muistomerkit ovat menettäneet kykynsä toimia muistin säilyttäjinä, ja ne toimivat ainoastaan viitteinä historiaan ilman merkityksiä.[54] Ne kertovat ennen kaikkea historiastamme ja tavoistamme juhlia suurmiehiä. Myös muun muassa Marck Crinson on tuonut esiin tämänkaltaisten monumenttien haavoittuvuuden manipulaatiolle. Patsaiden ja muistomerkkien tuhoaminen ja poissiirtäminen on meille kaikille

---

51 Vrt. Nora 1996, 6–8.

52 Kruskopf 2000.

53 Nora 1996, 7.

54 Ibid.

tuttu ilmiö poliittisten vallanvaihtojen yhteydessä.[55] Helsingillä on kuitenkin harvinaisen pitkä ja uskollinen suhde muistomerkkeihinsä. Toisin kuin monissa muissa kaupungeissa Helsinki on säilyttänyt patsaansa koskemattomina, jopa suhteellisen tuoreissa, ristiriitaisiksikin koetuissa tapauksissa. Jos niiden syntyhistoria voidaan säilyttää koskemattomana, myös niiden merkitys säilyy muistin paikkoina, niiden mahdollisista moraalisista arvoista riippumatta.[56] Mutta kuten Nora esittää, muistomerkit ovat nykyisin ennemminkin väyliä historiaan kuin muistiin, ja ne puhuvat eri sukupolville eri tavoin. Hitaasti mutta varmasti jokaisesta kaupungista muotoutuu muisto itsestään – muisto, jonka tiheä keskusta muodostaa näyttämön muistamiselle. Mutta myös tällöin kaupunki puhuu eri tavoin erilaisille ryhmille ja erilaisissa yhteyksissä.

Ylläkuvattu tapa muistaa rakennusten ja muistomerkkien välityksellä on sekä Boyerin että Noran mukaan muuttunut merkittävästi 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä, kun kollektiivinen muistaminen on enemmän tai vähemmän menettänyt merkitystään.[57] Kummankin tutkijan mukaan ovat postmodernismin fragmentoivat, leikkisät, pastissimaiset ja historisoivat pyrkimykset johtaneet uudenlaiseen kaupunkimaiseen ilmaisuun, jossa muistaminen on tullut mahdottomaksi. Tähän liittyy muutosten tahdin kiihtyminen ylipäätään, mikä on merkinnyt muistinäkökulman tulemista epävakaam-

---

55 Crinson 2005, xvi–xvii.

56 Kruskopf 2000.

57 Nora 1996, 8. Noran mukaan kollektiivinen muistaminen esiintyy vain esimerkiksi eleissä ja tavoissa, käsityöperinteissä, intiimissä fyysisessä tietämyksessä ja syvään juurtuneissa muistikuvissa, kun taas arkistojen ja museoiden tehtävänä on pitää huolta siitä, mikä muutoin unohdettaisiin. (Boyer 2001, 67–68.) Halbwachsiin tukeutuen Boyer taas esittää, että kollektiivisella muistilla ei nykyisin ole tukipisteitä, mutta että se voi samankaltaisuuksien ja erilaisuuksien avulla saada esiin torjutun ja kadotetun. Kollektiivinen muisti ei ole totalisoivaa ja homogeenista, vaan päinvastoin se on suhteessa paikkaan ja erilaisiin näkökulmiin ja sitä voidaan hyödyntää spontaanisti toiminnassa.

maksi.[58] Tämän ajattelutavan mukaan näyttäisi siltä, että 1990-luvulta alkaen etenkin amerikkalaisissa ja eurooppalaisissa kaupungeissa olisi muistamisen kriisi, jossa kaupunkikeskuksia luonnehtii historiallinen unohdus – vaikka ”historiallista” juhlistetaan – ja jossa festivalisointi syrjäyttää kollektiivisen muistamisen muita muotoja.[59] On syntynyt uudelleen latautunut suurkaupunkimentaliteetti, joka muokkaa myös urbaaneja tiloja. Millainen logiikka kehityksen taustalla on ja miten kriittiset kaupunkitutkijat tulkitsevat ilmiötä?

Uudessa tilanteessa historia ei olekaan muistamisen vastakohta, vaan vastakohta-asetelman sijalle on tullut kaupunkimaiseman rakennemuutos, toisin sanoen urbaanin muistamisen uusi jäsentäminen kaupunkitilassa. Tutkijoiden mukaan kaupunkimaisema ei siis enää tue kollektiivista muistamista. Sekä Nora että Boyer katsovat, että *muistojen ympäristöjä* ei enää ole. Kun kaupunkisuunnittelu ja saneeraus ovat johtaneet ehostettuihin, somistettuihin, koristeltuihin ja fragmentoituneisiin julkisivuihin, niiden luonnolliset siirtymät viereisiin kortteleihin on hävitetty. Boyerin mukaan urbaani maisema näyttäytyy meille historiallisina kuvaelmina, ja Noran mukaan kaupunkien historia keskittyy ainoastaan *lieux de memoire*en, muistin kiintopisteisiin.[60] Näille on tunnusomaista aivan toisenlaiset painotukset kuin kollektiiviselle muistamiselle. Ne voidaan esittää taulukonomaisesti seuraavasti:

---

58 Nora 1996, 9–10.

59 Boyer 2001 [1994], 19–29; Crinson 2005, xv.

60 Boyer 2001 [1994], 321–322, 372–374; Nora 1996, 14–20.

Historialliset kuvaelmat	**Lieux de mémoire**	**Kollektiivinen muistaminen**
Periaatteet		
liike	henkilöityminen	ryhmäsidonnaisuus
muistin taskut	muistiliitokset	yhteiset paikat
narratiiviset kuvaelmat	muistin henkilöityneet muodot	kollektiiviset tavat
mielikuvituksellinen arkkitehtuuri	hyvitys	yhteisöä rakentava muistaminen
historialliset viittaukset	luotettava jäänne	kadonneet alueet
Muotoutuminen		
väylät	historialliset hahmot	kertomukset
kävelyt, kävelykadut	merkit, symbolit	muistikuvat
hallit ja torit	rakennukset	ajanjaksot/ rakenteet
terassit	monumentit, patsaat	kollektiiviset paikat
”markkinat”	muistojuhlat	uudelleen eletyt paikat
Ilmentymä		
orgaaninen ja humaani	arvostusta herättävät kiintopisteet	paikkaidentiteetti
suurkaupunkiKYLÄ		
muistojen häviäminen	kontekstualisoitumattomat paikat	identifioituminen paikkoihin
postmodenit paikat	jäykät paikat	kaupunki-identiteetti
jähmettyneet muistot	jäykät muistot	liikkuvat muistot

Voimme Boyerin tapaan tarkastella historiallisia kuvaelmia historiallisten ympäristöjen korvaajina. Ennen kaikkea niiden kehitykseen liittyy liikkuminen kaupungissa ja kasvanut liikenne. Jotta liikenne vähenisi, tarvitaan poistumista urbaanista virrasta. Kunnostaminen ja historiallisten kuvaelmien luominen keskustoihin tai vielä mieluummin kävelyalueiden rakentaminen kaupunkimaisemaan ovat hänen mukaansa tietoisia panostuksia, joiden taustalla on kaupallisten ja kaupunkisuunnittelullisten tavoitteiden yhtyminen. Useissa kaupunkitiloissa hyödynnetään yksittäisiä historiallisia rakennuksia houkuttelevien kaupallisten tilojen aikaansaamiseksi. Viittauksilla etenkin 1800-luvun ja sitä vanhempaan historiaan tuotetaan kulissinomaista kaupunkiympäristöä.[61] Vanhojen julkisivujen taakse sijoitetut uudenlaiset toiminnot tulevat yhä tavallisemmiksi, ja yksi kehitykseen liittyvä suuntaus on ollut luoda uudelleen kadotettuja tai mystisiksi koettuja toimintamuotoja julkiseen tilaan (esimerkiksi pienet markkinat ja kävelykatu vanhanajan markkinoiden simulaationa; Helsingissä tällaista ajattelua edustavat kauppakeskus Galleria Esplanad, Kluuvin kauppakeskus ja Tuomaan markkinat Senaatintorilla). Myös kulttuuriperintöä ylläpitävät instituutiot ovat mukana tässä prosessissa. Esimerkiksi museot hyödyntävät toiminnassaan vanhoja teollisuuskiinteistöjä. Prosessi on hämmentävä, koska se perustuu tietoiselle suunnittelulle, mutta ei kuitenkaan pohjaudu niille historiallisille prosesseille, jotka oikeasti ovat liittyneet kyseisiin paikkoihin. Esteettinen lopputulos on usein miellyttävä, mutta historialliset kuvaelmat eivät tue kollektiivista muistamista – tai Boyerin mukaan niillä ainakin on hyvin vähän yhtymäkohtia. Hänen mukaansa olemme siirtyneet pois yhtenäisyyttä ja identiteettiä korostavasta euklidisesta ajasta.

---

61 Boyer 2001 [1994], 372–373.

> Now it seems important to determine what happens when inserted ”worlds” occur within metaworlds, to define how one “world” differ from others, to outline the rules and codes that constitute or construct such simulated worlds, and to understand what happens when a subject passes from one world to another… we enter then Non-euclidian universe of pattern, superimposition and differential function. Instead of continuity we have leaps in space, instead of linear time we have time warps. [62]

Noran näkemys muistin kiintopisteistä täydentää kuvaa tämän päivän suurkaupunkimuistista. Hänen mukaansa samanaikaisesti rationaalisen historiakäsityksen (historia voi selittää kaiken) häviämisen myötä on kadonnut myös kollektiivinen identifioituminen kaupungin muutokseen. Muistamisen ympäristöt on turmeltu ja korvattu muistamisen kiinnekohdilla, joita tuotetaan monin tavoin: matkailuteollisuuden tuottamilla esitteillä, kirjoilla ja tunnuksilla. Samalla hajanaista tietoa liitetään tärkeisiin paikkoihin, joissa muistaminen materialisoituu esimerkiksi monumenttien muodossa. Usein vanhat kulttuuriperintöinstituutiot ja uudella tavoin esiin nostetut rakennukset saavat edustaa kaupungin merkityksellistä historiaa. Prosessi on ollut erityisen huomattava Itä-Euroopan pääkaupungeissa, joissa sosialismista luopumisen myötä mielikuvatuotanto on nähty elintärkeänä jokaiselle suurkaupungille.

Näiden kahden myöhäismodernin muistisuuntauksen rinnalla ei tutkijoiden mukaan kollektiivisella muistamisella voi olla samaa asemaa kuin aikaisemmin. Ei ole enää olemassa autenttisia paikkoja, joihin voisi sitoa muistonsa. Kollektiivinen muisti on menettänyt kiintopisteensä. Tätä pessimististä kuvaa muistamisen merkityksen

---

62 Boyer 2001 [1992], 492. Boyer tukeutuu Elisabeth Deeds Ermarthin teokseen *Sequel to History. Postmodernism and the Crises of Representational Time*. Princeton 1992.

muutoksesta voidaan tarkastella suhteessa Helsinki-muistelijoiden näkemyksiin: Onko muistimaisemalla Helsingissä vielä jalansijaa? Ajatuskoetta voidaan viedä vielä eteenpäin postmodernista ajasta myöhäismoderniin, jossa myös postmodernista on tullut osa historiaa.

Helsinki on nuori kaupunki, jonka varsinainen arkkitehtuurihistoria alkaa vasta 1700-luvun lopulla. Useimmiten kaupunki kuitenkin nähdään 1800-luvun rakennuskulttuurin edustajana. Historia on näin ollen lähellä ja säilyneiden rakennusten kautta on helppo löytää yhteys sekä 1800-luvun alku- että loppupuoleen. Jatkuvuus 1800-luvulta ei ole katkennut, mitä Boyer pitää yhtenä merkkinä 1990-luvun amnesiasta. Kun tarkastelemme ajanjaksoa vuodesta 1945 nykypäivään, muistoistamme esiin tuleva kollektiivinen muisti yhdistyy muuttuvaan, kriiseihin leimautuvaan maisemaan. Juuri muistojen kirjoitusajankohtana 1990-luvulla olivat osat Helsingin keskustasta rakennemuutoksen kohteina ja kirjoittajat ottavat kantaa myös silloiseen nykyhetkeen, kuten nykytaiteen museo Kiasman uudisrakennukseen ja juuri peruskorjattuun Lasipalatsiin, samalla kun useimmat heistä kuvaavat mielihyvällä kahvilaelämän renessanssia 1970- ja 1980-luvun pysähtyneisyyden jälkeen.[63] Tiettyjä purettuja taloja kommentoidaan kuvauksissa erityisesti silloin, kun niissä on ollut mielenkiintoisia ravintoloita, mutta yleisesti ottaen kuvauksissa heijastuu tyytyväisyys keskustaa kohtaan. Nykypäivää kommentoitaessa tuodaan kuitenkin esiin myös se, että keskusta on ollut eloisa ja kansainvälinen myös aikaisemmin.

Voimme myös ajatella, että esimerkiksi Mannerheimintien uudisrakennukset tulevat olemaan sodanjälkeisen historian yksi kerrostuma, mikä tekee mahdottomaksi edellä kuvatun kaltaisen nostalgisesti sävyttyneen historiallisen kuvaelman. Moderni aika funktionaalisine

---

63 Vastaukset kyselyyn *Helsinki, pääkaupunki – minun kaupunkini*, esim. III:2, III:12.

korostuksineen on jo muodostunut osaksi historiaa. Helsingissä on tästä ajanjaksosta useita varhaisia esimerkkejä: Stockmann (1930), Postitalo (1938), Sokos (1943–49) ja tilapäiseksi tarkoitettu mutta saneerattu Lasipalatsi (1930). Sen sijaan voimme kriittisesti tarkastella, onko esimerkiksi Narinkkatorin uusi ympäristö nimestään huolimatta yhteydessä alueen historiaan tai voidaanko koko Esplanadia pitää historiallisena kuvaelmana, jolloin puiston eri aikakaudet ja niihin liittyvät traditiot ovat vaikeita tavoittaa. Niin räikeitä toimenpiteitä kuin Klara-korttelin purkaminen Tukholmassa ei Helsingissä kuitenkaan ehtinyt tapahtua. Kuvauksissa muistin kiintopisteinä toimivat sekä muistot kaupungin keskustasta sekä siihen 1960- ja 1970-luvulla liittyneet muutokset.

Kun helsinkiläiset kirjoittivat muistojaan 1990-luvulla, kaupungissa oli ilmenemässä useita myöhäismoderneja piirteitä. Kulttuuri-instituutioita perustettiin nostamaan kaupungin imagoa ja rautatieaseman läheisyydessä sijainneiden tsaarinaikaisten makasiinien säilyttämisestä kiisteltiin. Keskusteluista huolimatta makasiinit saivat purkutuomion. Osa säilyneestä rakennuksesta päätettiin kuitenkin säilyttää, mutta ei kollektiivisen muistin paikkana, vaan juuri Noran tarkoittamana *lieux de mémoirena.* 1900-luvun lopulla julkisivuja ehostettiin ja niin ravintoloita kuin niiden ulkoterasseja perustettiin nopeaan tahtiin. Historiallista keskustaa nakerrettiin vain sen joiltakin kulmilta yksittäisistä rakennuksista, ja vanhat symboliset historialliset kiintopisteet, kuten Aleksanteri II:n patsas, ortodoksinen kirkko Venäjän ajalta ja Sederholmin talo ruotsalaiselta ajalta eivät missään vaiheessa olleet uhattuina. Ne säilyivät kaupungin historiallisina kerrostumina. Aleksanterin patsas sitä ympäröivine venäläisine turisteineen todistaa samanaikaisesti yhtäältä naapurivaltioiden suhteen muuttumisesta ja toisaalta venäläisestä nostalgiasta.

Keskusta on säilyttänyt asemansa muistin paikkana, ja on mahdollista vetää yhteen kaupungin historiaa käymällä läpi sen rakennustyylejä ja monumentteja. Kollektiivinen muisti on lisäksi kirjallisissa

muistikertomuksissa yhdistänyt alueen toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan.

On kuitenkin useita pieniä historiallisia kuvaelmia, joita voi tarkastella juuri Esplanadin ympäristössä. Katsoessaan poikkikatuja pitkin kohti Aleksanterinkatua voi havaita loistokkaita esityksiä, joissa historialliset julkisivut toimivat kulisseina. Historiallisissa rakennuksissa sijaitsevat kauppagalleriat ja sisäpihat, jotka muistuttavat nurin päin käännettyä turkkia,[64] osoittavat kaupungin muuttuneen kansainvälisten trendien mukana. Myös Forumin kaltaiset lasirakennukset tulivat varhain keskustan katukuvaan, vaikka pilvenpiirtäjiä ei kaupungissa vielä olekaan. Kenties erityisintä Helsingissä on laajojen kävelykatualueiden puuttuminen. Helsingissä liikenne saa soljua lähes samoilla ehdoilla kuin 1970-luvulla, ja vain Esplanadin poikkikadut, viimeksi Keskuskatu, vievät Helsinkiä kohti myöhäismodernin aikaa. Jäädytetyt historialliset kuvaelmat voidaan paradoksaalisesti löytää Lasipalatsin ympäristöstä. Se toimii konstruoituna muistin paikkana, joka suuntautuu kolmelle taholle: venäläiseen kasarmialueeseen, vanhaan narinkkaan ja tilapäiseksi tarkoitettuun funkkisrakennukseen. Jäljelle jääneiden osien säilyttäminen muodostaa sekä kuvaelman että myös paikan henkilökohtaisille muistoille. Tietoinen kaupunkisuunnittelu voi vaikuttaa siihen, ettei näiden välinen katkos muodostu liian äkilliseksi.

Uudet käsitykset kaupungista luovat mahdollisuuksia kriittiselle tarkastelulle. Etnologisten kuvausten kokemuksellinen taso viittaa kykyyn välittää eletyn menneisyyden representaatioita. Helsingin tapauksessa voimme puhua suhteellisen hitaasta muutostahdista. Tämä on saattanut merkitä, että kollektiivinen muisti on ehtinyt kehityksen tahtiin mukaan. Tämä voidaan kuitenkin lopullisesti nähdä vasta tulevaisuuden muistiaineistoissa, kun urbaanin maiseman

---

64 Sundman 1990, 165–169.

ei-historialliset ja epähistorialliset taskut saavat tulkitsijansa. Historiallinen, kollektiivinen ja urbaani muisti materialisoituvat rakennuksissa rinnakkain ja näiden tulkinta on aina subjektiivista – niin myös tässä artikkelissa.

Ruotsinkielestä suomentanut Pia Olsson

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Helsinki-kyselyt (1995–1997). Kirjoittajan hallussa.

Kirjallisuus

Arvastson, Gösta & Butler, Tim (eds.) 2004. *Multicultures and Cities*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.

Benjamin, Walter 1990. *Paris, 1800-talets huvudstad. Passagearbetet*. Band 1 och Band 2. Stockholm: Symposion.

Boyer, M. Christine 2001 [1994]. *The City of Collective Memory. Its Historical Imagery and Architectual Entertainments*. Cambridge: The MIT Press.

Cantell, Timo 1999. *Helsinki as a vision of place*. Helsinki: City of Helsinki, Urban Facts.

de Certeau, Michel 1984. *Practice of Everyday Life*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Connerton, Paul 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crinson, Mark (ed.) 2005. *Urban memory. History and amnesia in the modern city*. London & New York: Routledge.

Deeds Ermath, Elisabeth 1992. *Sequel to History. Postmodernism and the Crises of Representational Time*. Princeton: Princeton University Press.

Elämää lähiössä. Toim. Riitta Astikainen et al. Helsinki: Helsingin Sanomat 1997.

Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.

Gerndt, Helge 1985. Großstadsvolkskunde – Möglichkeiten und probleme. – Theodor Kolmann & Hermann Bausinger (Hrsg.), *Großstads-Aspekte empirischer Kulturforschung*. Berlin: Staatliche Museen Preussicher Kulturbesitz.

Greverus, Ina-Maria 1994: *Was sucht der Anthropologe in der Stadt? Eine Collage*. – Ina-Maria Greverus, Johannes Moser & Kirsten Salein (Hrsg.), STADTgedanken aus und über Frankfurt am Main. Frankfurt am Main: Institut für Kulturanthropologie und Europäische Ethnologie der Universität Frankfurt.

Halbwachs, Maurice 1992 [1952]. *On Collective Memory*. Chicago: Chicago University Press.

Helsingin historia vuodesta 1945, Osat 1–4. Helsinki: Edita & Helsingin kaupunki 1997, 2000, 2002, 2012.

Helsingin vanhoja kortteleita 1–6. Helsinki: Helsingin Sanomat 1975–2001.

Kortteinen, Matti 1982. *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.

Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Kruskopf, Erik 2000. *Stadens stoder. Om offentlig skulptur i Helsingfors*. Helsingfors: Schildts.

Lefebvre, Henri 1998 [1991]. *The Production of Space*. Oxford & Cambridge: Blackwell.

Lähteenmaa, Jaana & Mäkelä, Laura (toim.) 1995. *Helsingin yö*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus 1995.

Manninen, Antti 2004. *Helsingin puretut talot – 100 tarinaa Helsingistä*. Helsinki: Helsingin Sanomat.

Mäenpää, Pasi 2005. *Narkissos kaupungissa – tutkimus kuluttaja-kaupunkilaisesta ja julkisesta tilasta*. Helsinki: Tammi.

Nora, Pierre 1996. General Introduction: Between Memory and History. – Pierre Nora (ed.), *Realms of memory. Rethinking the French Past*. New York: Columbia University Press.

Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Raban, Jonathan 1974. *Soft City*. London: Hamish Hamilton.

Radley, Alan 1991. Artefact, Memory and a Sense of the Past. – D. Middleton & D. Edwards (eds), *Collective Remembering*. London & Newbury Park & New Delhi: Sage.

Ristilammi, Per-Markku 1998. Fin de Siècle in the Urban Periphery. – *Ethnologia Europaea* 28:1, 41–43.

Ristilammi, Per-Markku 2006. Memento Rosengård. – T. Johansson & O. Sernhede (red.), *Storstadens omvandlingar. Postindustrialism, globalisering och migration*. Göteborg: Daidalos.

Roivainen, Irene 1999. *Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Tutkimuksia 2/1999. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Saarikangas, Kirsi 2002. *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 860. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stadipiiri (toim.) 2000. *URBS – kirja Helsingin kaupunkikulttuurista*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita.

Stevensson, Deborah 2003. *Cities and Urban Cultures*. Maidenhead: Open University Press.

Sundman, Mikael 1990. Vad med det offentliga stadsrummet. – *Tiede & Edistys* 3/1990, 165–169.

Åström, Anna-Maria & Sundman, Maud (red.) 1990. *Hemma bäst. Minnen från barndomshem i Helsingfors*. Meddelanden från Folkkultursarkivet nr. 10. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Åström, Anna-Maria, Olsson, Pia & Kivistö, Jorma (toim.) 1998. *Elämää kaupungissa. Muistikuvia asumisesta Helsingin keskustassa / Att bo i stan. Minnesbilder från centrum av Helsingfors*. Memoria 12. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Åström, Anna-Maria 1999. Helsingfors anda. Huvudstadens nationella och lokala betydelser. – *Budkavlen* 78/1999, 26–55.

Åström, Anna-Maria 2004. The City as Living Room. Changing Meanings of the Centre of Helsinki. – Anna-Maria Åström, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (eds), *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.

Åström, Anna-Maria 2007. In Search of a Bourgeois memory. Recollections of homes and households in Swedish speaking families in urban settings in the first half of the twentieth century. – Maarit Knuuttila, Tiina-Riitta Lappi, Helena Ruotsala & Elina Salminen (toim.), *Hei, muistatkos…?* Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja 10.7.2007. Ethnostoimite 14. Helsinki: Ethnos ry.

Åström, Anna-Maria, Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia (eds), 2004. *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.

KRIISIN KIRJAAJA

Muistamisen hallinta Kaarlo Alfred Franssilan päiväkirjassa

Oona Ilmolahti

> Nykyisen suurvaltasodan aikana on usein tullut mieleeni ruveta pitämään päiväkirjaa. Olen näet aivan varma siitä, että nykyiset maailmantapahtumat aiheuttavat suuria muutoksia.[1]

Näin kirjoitti 12. joulukuuta 1914 tätä ennen jo jonkin verran elämäänsä päiväkirjoihin tallentanut helsinkiläinen kouluhallituksen virkamies Kaarlo Alfred Franssila. Suursota oli riehunut tuolloin puolisen vuotta. Franssila jatkoi muistiinpanojaan kirjaten satunnaisesti vahakantisiin vihkoihinsa yksityiselämänsä kuvaamisen ohella sattuvia huomioita politiikasta, suurvaltasuhteista ja Suomen suuriruhtinaskunnan asemasta. Hänen motiivinsa tuntuu olleen jopa raportinomainen tapahtumien analysoiminen. Kun päiväkirjan pitämiseen oli jäänyt noin puolentoista vuoden tauko lokakuun 1915 – jolloin Franssila kertoi kaukaa kuuluneesta tykinjyskeestä – ja maaliskuun 1917 – jolloin oli tullut mieltä kiihdyttäviä vallankumousuutisia Pieta-

---

1 Päiväkirjamerkintä 12.12.1914. Päiväkirja muistiinpanoja I, 31.12.1900–2.12.17. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, Kansalliskirjasto (KK).

rista – välillä, Franssila totesi syyksi sekä aikaa vievät virkatoimet että sen, ettei ”sotakaan kaikin ajoin ollut kylliksi mielenkiintoinen”.[2]

Helmikuun vallankumouksesta lähtien Franssila kirjoitti raporttejaan koko valtakunnan, Suomen suuriruhtinaskunnan ja etenkin Helsingin tapahtumista säännöllisesti. Erityisen kiinnostava jakso päiväkirjoissa on syksystä 1917 kevääseen 1918, jolloin Franssilan kotikaupungissa Helsingissä elettiin poikkeuksellista aikaa. Franssila kirjoitti päiväkirjaansa lähes päivittäin kytkien poliittiset tapahtumat perheensä ja tuttavapiirinsä elämään ja kuvaten samalla poikkeustilassa olevaa pääkaupunkia. Poliittiset ja yhteiskunnalliset asetelmat muuttuivat tuona aikana nopeasti, ja päiväkirjan pitäjän piti asettaa omat tunteensa ja ajatuksensa niiden mukaisesti moneen kertaan uudelleen.

Seuraavassa arvioidaan Kaarlo Alfred Franssilan päiväkirjaa etenkin kevään 1918 osalta kaupunki- ja muistihistoriallisesta näkökulmasta. Se nähdään sekä murroksessa olevan, segregoituneen kaupunkitilan ja -yhteisön kuvauksena että esimerkkinä siitä, kuinka tapahtuman kokija muokkaa näkemästään ja kuulemastaan päiväkirjan avulla loogista kertomusta niveltäen omat ennakko-oletuksensa ja ajatuksensa kulloistenkin tapahtumien virtaan.

Sotaraportti vai rakas päiväkirja?

Päiväkirja on haastava tutkimuksen kohde ja lähde. Sen pitäjä kirjoittaa sitä itselleen, muistinsa ja muistamisensa tueksi. Ennakko-oletuksena kuitenkin on, että sitä tulee jonain päivänä, viimeistään kirjoittajan kuoleman jälkeen, todennäköisesti lukemaan myös joku toinen. Kirjoittaja myös muokkaa kokemaansa, valitsee asioita, jois-

---

2 Ks. päiväkirjamerkinnät 6.10.1915 ja 16.3.1917. Päiväkirja muistiinpanoja I, 31.12.1900–2.12.17. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

ta kertoo, rakentaa tarinaa. Ranskalaisen omaelämäkertojen teoretisoijana tunnetuksi tulleen Philippe Lejeunen mukaan päiväkirjan pitäminen on keskustelua tulevaisuuden – tarkemmin sanottuna tulevaisuuden minän – kanssa.[3] Historiantutkijalle tämä avaa mielenkiintoisen ikkunan siinä mielessä, että kirjoittajan horisontissa näkyvä tulevaisuus on lukijalle jo menneisyyttä. Päiväkirjojen tulkitsija tietää jo, miten kaikki päättyi, ja tämä luo tietyn vireen päiväkirjojen lukemiselle. Traagisimmillaan tämä asetelma näkyy esimerkiksi Anne Frankin päiväkirjojen yhteydessä.

Päiväkirjan pitämisen historia on yhtä pitkä kuin kirjoitustaito, mutta henkilökohtainen päiväkirja on suhteellisen uusi ilmiö. Päiväkirjat on jaoteltu klassisesti kahteen lajityyppiin: henkilökohtaisiin (journal intime) ja ulkoisia tapahtumia kuvaaviin (journal externe). Ulkoisia tapahtumia kuvaavat päiväkirjat rajautuvat usein koskemaan tiettyjä poikkeusaikoja, kuten sotia.[4] Päiväkirjoja tutkinut kirjallisuustieteilijä Miia Vatka on nostanut historiallisista päiväkirjanpitämisen lajeista esille matkapäiväkirjat ja hengelliset päiväkirjat. Renessanssin ja uskonpuhdistuksen myötä myös omasta itsestä kirjoittaminen yleistyi. 1900-luvun alussa pohdinnat omasta elämästä (journal intime) kohosivat tärkeiksi kirjoitusaiheiksi.[5] 1900-luvun taitteeseen saakka päiväkirjan pitämisen tarkoitus oli kirjallisuudentutkija Anna Makkosen mukaan yleensä kirjata ylös tärkeitä tapahtumia, ja henkilökohtaisempien asioiden puiminen päiväkirjassa yleistyi Euroopassa vasta 1900-luvun taitteessa. Tämä ”tunnustuksellinen” ja itsetutkiskeluun keskittynyt päiväkirjan pitämisen genre on ainakin myöhemmin totuttu liittämään useammin naisiin.[6]

---

3 Lejeune 2009, 330–336, passim; ks. myös Rak 2009, 23–24.

4 Ks. esim. Norkola 1996, 38.

5 Vatka 2005, 39–57.

6 Makkonen 1993. Naisten pitämistä ”tunnustuksellisista” päiväkirjoista ks. esim. Jokinen 2004, 118–121, passim.

Franssilan päiväkirja edustaa eräänlaista välimuotoa näiden traditioiden välillä. Hän edusti pitkälti perinteistä päiväkirjan kirjoittamisen tapaa pikkutarkalla asioiden kuvaamisellaan, ja hänen voidaan katsoa edustaneen vahvasti vanhaa journal externe -traditiota. Toisaalta hän myös luotasi omia tunteitaan ja reaktioitaan tapahtumiin sekä peilasi niissä myös ihmissuhteitaan. Tero Norkolan mukaan päiväkirja voi olla muistikirja, raportoivaa arjen kuvausta, itsetutkiskelun välineenä toimiva päiväkirja tai estetistinen päiväkirja.[7] Näistä Franssila sijoittuu vahvimmin arjen raportoijien ryhmään. Tässä traditiossa Franssila edustaa myös sukupuoltaan ja ”kansallista” taustaansa. Miia Vatkan mukaan suomalaisille – ja miehille – on ollut tyypillistä etenkin maaseudulla asioiden pikkutarkka ja rutiininomainen kirjaaminen. Egosentriset piirteet ja oman tilan ottaminen ovat puolestaan korostuneet enemmän naisten kohdalla.[8] Naisille päiväkirja on ollut mahdollisuus ilmaista asioita, joista jokapäiväisessä elämässä on pitänyt vaieta. Kuitenkin myös arkisten asioiden raportoiminen on mahtunut naisten päiväkirjoihin. Kanadalaisten naisten 1800- ja 1900-luvulla kirjoitettuja päiväkirjoja tutkinut Mary McDonald-Rissanen on huomioinut, että vaikka naiset elivät merkittävinä historiallisina rajapyykkeinä koettuja ajanjaksoja, päiväkirjoihin päätyi yleensä vain huomioita arkipäivän asioista kuten säästä, ystävä- ja tuttavapiiristä ja perheestä. Suuret tapahtumat, kuten sodat ja itsenäistyminen, kulkivat ikään kuin henkilökohtaisen kuvauksen reunalla.[9]

---

7 Norkola 1995, 117–128.

8 Vatka 2005, 265–266. Vatka on nostanut päiväkirjanpidon funktioiksi muistiinmerkinnän vastaisen varalle, muistetuksi tulemisen tarpeen, arjen hallitsemisen, elämän inventoimisen, oman tilan ottamisen, itsensä kehittämisen, terapeuttisen purkautumisen sekä kirjoittamisen harjoittelemisen. Päiväkirjan pitämisen on saattanut laukaista myös jokin odottamaton asia, kuten sota tai kriisi.

9 McDonald-Rissanen 2008. McDonald-Rissanen pitää päiväkirjaa (”journal intime”) kulttuurisena artefaktina, joka paljastaa naisten elämästä jotain, jota ei muun lähdemateriaalin avulla voida tavoittaa.

Franssilan päiväkirjoissa on voimakas sosiaalinen aspekti. Henkilökohtaiseen päiväkirjan pitämiseen liittyy aina sosiaalinen taso: päiväkirjat kommunikoivat ulkomaailman kanssa.[10] Philippe Lejeune on myös todennut, että päiväkirjan kirjoittaja on ”lajinsa edustaja” (”the life of the individual repeats the life of the species”) – tietyllä tavalla tämä tulkkaa koko viiteryhmänsä tuntoja.[11] Miia Vatkan mukaan päiväkirjan välityksellä ”käydään dialogia koko vallitsevan yhteiskunnan, kulttuurin ja aikakauden kanssa”.[12] Vatkan havainnon mukaan etenkin sota-aikana kollektiivinen, yhteisöllinen kuvaus korostuu kerronnan ollessa rauhan aikana yksityisempää ja henkilökohtaisempaa. Sota-aikana pidettyyn päiväkirjaan liittyy myös tapahtumien raportointi ja eräänlainen uutisoiva sävy, joka osaltaan on tapahtumien etäännyttämistä omasta itsestä.[13]

Päiväkirjatutkimusta voidaan pitää yhtenä omaelämäkertatutkimuksen alalajina, ja päiväkirjoilla on vankka yhteys elämäkertoihin – myös omaelämäkerrassa kirjoittaja tulkitsee elämäänsä valiten mukaan kokemuksia, jotka sopivat haluttuun kuvaan.[14] K. A. Franssila loi kirjoittaessaan omaa elämäänsä uudelleen, ja voidaan ajatella, että kokiessaan tapahtumia hän myös jatkuvasti pohti, miten asian pian esittäisi pieneen vahakantiseen vihkoonsa, tulevaisuuden varalle ja muistinsa tueksi. Omaelämäkerrallinen muistitutkimus tarkastelee muistamista osana arkipäivän vuorovaikutustilanteita. Muistot muokkautuvat aina suhteessa muihin, samalla kun rakennamme omaa juonellista sankaritarinaamme. Päiväkirjassa yksilöllinen ja yhteisöllinen muistaminen niveltyvät yhteen. Kirjoittamisen avulla on mahdollista muokata eletyistä ja koetuista tapahtumista syiden ja seurausten jatkumo, joka niveltyy osaksi omaa elämäntarinaa. Vaik-

---

10 Ks. aihepiiristä Norkola 1996.

11 Lejeune 2009, 330.

12 Vatka 2005, 247.

13 Vatka 2005, 252–257.

14 Mazzarella 1997, 27, passim; ks. myös Bauman 2000.

ka muisti mielletään yksilölliseksi ominaisuudeksi, tutkimuksessa puhutaan myös niin sanotusta kollektiivisesta tai sosiaalisesta muistista.

Kollektiivista muistia ensimmäisten joukossa teoretisoineen ranskalaisen sosiologin Maurice Halbwachsin mukaan ihmiset järjestävät muistojaan sukulaisuuden ja perheen, uskonnon sekä luokan välityksellä, ja yksilön muisti on aina sidoksissa ryhmään. Hänen mukaansa yksilöllistä muistia ei ole olemassa ilman sosiaalista kontekstia. Saman alueellisen ja ajallisen menneisyyden omaavat ihmiset jakavat tietynlaisen kokemuksen menneisyydestä, jota he rakentavat uudelleen nykypäivän tilanteessa.[15] Franssilan päiväkirjassa erityisen mielenkiintoista onkin hänen suhteensa lähipiiriin: ystäviin, tuttaviin ja perheeseen ja heidän asemoitumiseensa sotaan ja jokapäiväisiin tapahtumiin. Hän toimi tietyn helsinkiläisen verkoston sisällä ja reflektoi omia kokemuksiaan tuttavapiirinsä elämään.

Franssilan päiväkirja-aineisto avaa moniulotteisen näkökulman kevään 1918 Helsinkiin. Päiväkirjaa kirjoittaessaan Franssila tuotti jatkuvasti informaatiota tulevan muistamisen tueksi: hän analysoi tunteitaan ja havaintojaan tapahtumista haluten säilyttää tietyt muistikuvat päiväkirjansa avulla. Samalla hän rakensi loogista tarinaa sotatapahtumista ja pyrki perustelemaan itselleen usein sirpaleisilta ja yksittäisiltä vaikuttavat tapahtumakulut ja omien tunteiden kanssa ristiriidassa olevat ympäröivän elinpiirin odotukset. Franssilalle kirjoittaminen ja äidinkielen käyttö oli luontevaa, olihan hän opiskellut yliopistossa suomen kieltä ja väitellyt kansanrunoudesta.

Kaupunkitila, modernisaationsa alkumetrejä elävä Helsinki, on Franssilan muistelmissa tapahtumien näyttämö. Nopeasti kasvanut kaupunki jakautui karkeasti katsottuna Pitkänsillan pohjoispuolelle muodostuneeseen työväestön asuttamaan alueeseen sekä sillan ete-

---

15 Halbwachs 1992 [1925].

läpuolen kaupunginosiin. 1900-luvun alussa sillan eteläpuolella sijaitsevat kaupunginosat, kuten Kruununhaka ja Ullanlinna, alkoivat muuttua puutalovaltaisista alueista kivikortteleiksi. Näissä uuden keskiluokan asuttamissa kaupunginosissa asui paljon kaupunkiin tulleita virkamiehiä, joista kouluhallituksen ylitirehtöörin apulaisena työskennellyt K. A. Franssila oli tyypillinen esimerkki: maaseudulta pääkaupunkiin työn perässä muuttanut koulutetun keskiluokan edustaja. Franssila asui perheineen Ullanlinnassa, Merikatu 3 sijainneessa Koitereen talossa, jonka näyttävä kivirakennus oli valmistunut 1910.

Franssila perheineen edustaa hyvin 1900-luvun alun helsinkiläisiä ja omaa viiteryhmäänsä: maassamuuttajia, valkokaulustyöläisiä, henkisen työn edustajia ja pääkaupungin hallinnolliseen keskukseen saapuneita virkamiehiä. Maanviljelijän poika Kaarlo Alfred Franssila oli syntynyt Sahalahdella, Pirkanmaalla marraskuussa 1869. Työuransa filosofian kandidaatiksi opiskellut ja vuosisadan vaihteessa tohtoriksi väitellyt Franssila aloitti Lahden kansanopiston johtajana toimien tämän jälkeen Rauman kansakoulunopettajaseminaarissa ensin suomenkielen lehtorina, myöhemmin sen johtajana. Kouluhallitukseen ja Helsinkiin Franssila siirtyi 1912 toimien virastossa vuoteen 1938 saakka. Lisäksi Franssila oli aktiivinen kansalaisyhteiskunnan jäsen monine komitea- ja johtokuntajäsenyyksineen ja toimitus- ja kirjoitustöineen.[16] Poliittiselta suuntaukseltaan vanhasuomalaisesta Franssilasta muotoutui liberaali, ja hän oli 1919 myös mukana perustamassa edistyspuoluetta.[17] Pääkaupungissa Franssilan keskeinen verkosto oli kollegojen ja omien ystävien lisäksi vaimon, Aini Bonsdorffin perhe. Alfred Franssila tuntui sopeutuneen hyvin helsinkiläiseen pääkaupungin elämään, mutta aika ajoin hän vaikutti

---

16 *Aikalaiskirja* 1920, 98.

17 Ks. mm. päiväkirjamerkinnät 16.11.1918, 18.11.1918, 20.11.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja VII, 12.11.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

olevan mielipiteineen oman tiensä kulkija helsinkiläiseen tiede- ja kulttuurielämän kermaan kuuluvassa perheessä.[18] Franssilan ydinperheeseen kuului Aini-vaimon lisäksi viisi lasta: sodan aikaan jo 15–18-vuotiaat tyttökoululaiset Maija, Liisa ja Eeva, noin kymmenvuotias Inkeri sekä perheen kuopus Matti.

Muistamisen hallintaa ja argumentointia

1900-luvun alussa sosialismi edusti monelle niin sanotun sivistyneistön jäsenelle ainakin teoriassa myönteistä asiaa, tulevaisuuden liikettä. Näin oli asia myös K. A. Franssilan kohdalla. Uudistusmielinen Franssila puntaroi suhtautumistaan levottomuuksiin ja ilmaisi toistuvasti yhteiskunnallisten uudistusten olevan tarpeen. Alusta asti oli kuitenkin selvää, kummalle puolelle virkamies-Franssila oli päiväkirjansa sivuilla asettuva. Huolimatta punaisia kohtaan tuntemastaan voimakkaastakin sympatiasta hän oli alusta alkaen valkoisten puolella ja seurasi sotatapahtumia herkeämättä. Päiväkirjansa avulla hän muokkasi myös omia käsityksiään asioista pyrkien pohtimalla, perustelemalla ja argumentoimalla vakuuttamaan myös itsensä tapahtumien oikeista syistä ja seurauksista – sekä oikeista syyllisistä.

Päiväkirjojen sotatapahtumakuvaukset perustuivat pääsääntöisesti tuttavapiirissä ja kaupungilla liikkuville tarinoille. Yksi antoisimmista päiväkirjan teemoista onkin tiedonvälityksen kuvaaminen. Joka päivä tavattiin tuttavia, ystäviä ja kollegoita, joiden välityksellä saatiin uusia tietoja ja kuultiin viimeisimpiä juoruja. Helsingissä liikkui

---

18 Sekä Ernst että Väinö Bonsdorff ilmoittivat vuoden 1920 *Aikalaiskirjassa* puoluekannakseen kokoomuksen, (Toivo) Ilmari Bonsdorffin puoluekantana oli ”kuulunut suomalaiseen puolueeseen”. Franssila puolestaan oli irtautumassa Suomalaisesta puolueesta sodan jälkeen ja kaipaili uutta puoluetta ollen mukana perustamassa Edistyspuoluetta. Ks. Bonsdorffeista *Aikalaiskirja* 1920, 41, 43.

paljon huhuja, joiden todenperäisyydestä ei useinkaan ollut tietoa, mutta joita siitä huolimatta kiihkeästi vaihdettiin. Franssila teki muistiinpanojaan voidakseen myöhemmin asettaa tiedonsirpaleita suurempaan kuvaan: ”Tarkoitukseni näillä muistiinpanoilla onkin vain se, että jälkeenpäin saa lukea, mitä kunakin päivänä korviin sattuu, ollenkaan ajattelematta, että kuulemat edustaisivat tosiasioita.”[19] Eniten tietoja Franssila vaihtoi ystävänsä, insinööri Hugo Malmin,[20] appensa ja lankojensa sekä virkamiestovereidensa kanssa. Juoruja ja kuulumisia tuttavaverkoston kesken päivitettiin säännöllisesti myös Brondinin kahvilassa ja Suomalaisella Klubilla. Franssila myös vieraili – yksin tai perheineen – tuttaviensa luona. Tapana tuntui olevan pistäytyä tuttavien luona kylässä usein, jopa hetken mielijohteesta. Franssilan lähipiiriin kuuluivat appivanhemmat Ernst ja Ida Bonsdorff sekä vaimon veljien Väinö ja Ilmari Bonsdorffin perheet. Jälkimmäisten välityksellä tuttavapiiriin astui myös Väinö ja Malin Bonsdorffin luona asunut ”Friarinna”, vapaaherratar Tiesenhausen.[21]

Franssila ryhtyi heti punaisten valtaannousun jälkeen rajaamaan omaa tilaansa näihin ja alleviivaamaan omaa näkemystään asiasta, joka pohjautui punaisten sympatisoimiseen mutta myös heidän taistelunsa syyn epäilemiseen. Jo helmikuussa Franssila muotoili kantansa, joka pysyi melko muuttumattomana siitä lähtien:

> Minusta, joka monessa suhteessa olen lähellä sosialismia, ei nykyisen järjestelmän kammo niinkään pääasiallisesti perus-

---

19 Päiväkirjamerkintä 1.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

20 Malmi, Hugo, s. 1878 Helsingissä, koskivoimakomitean yli-insinööri 1918–. (*Aikalaiskirja* 1920, 299.) Myöhemmin Malmi toimi muun muassa Imatran voiman toimitusjohtajana (ks. *Kansallisbibliografia*).

21 Ks. esim. päiväkirjamerkinnät 10.3.1918 ja 13.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

> tu sosiaalisten mullistusten pelkoon, vaan siihen, että punaisten homma tuhoaa itsenäisyytemme: vie meidän ensin siihen suureen bolshevikkiläiseen pesään ja sen mukana sittemmin siihen slaavilaiseen valtioon, joka tämän tilalle nousee. Siinä se syy, mikä minua innostuttaa Mannerheimin taisteluun. Sosialismi toteutuu varmaan suuressa mitassa niin meillä kuin muuallakin. – – Mukaan on mentävä. Ja mukanaoloa en pelkää, pikemmin pidän suotavana. Mutta kaiken tulo tapahtuu vapaassa itsenäisessä Suomessa.[22]

Lainauksesta tulee erityisen selvästi esille Franssilan tarve perustella oman ajattelunsa muuttumista ja hallinnoida muistamistaan. Hän alkoi perustella valkoisten puolella oloaan itsenäisyys-argumentilla, vaikka oli itsekin alunperin aikaisemmin suhtautunut hämmästellen maan itsenäistymiseen. Joulukuun alussa 1917 tehdyn päiväkirjamerkinnän mukaan itsenäistymisajatusta oli ensimmäisen maailmansodan aikana pidetty kaukaisena ja mahdottomana, ja maaliskuussa valtalakia oli Suomalaisella Klubilla pidetty sosialistien ”hullun yrityksenä”. Suomalaisen puolueen kansanedustaja, historioitsija ja kouluhallituksen ylitarkastaja, Franssilan kollega Artturi K. Virkkunen oli suuriäänisesti pauhannut, että ”Venäjä ei milloinkaan saata suvaita, että sen pääkaupungin laidalla olisi melkein täysin itsenäinen erikoisvaltio. Hän piti – ja monet muut hänen kanssaan – oikein kohtalon kovana iskuna sitä, että ’Siltasaaren kopla’ – – oli eduskunnassa enemmistönä ja että vielä löytyi porvareissakin tuhmia ja katalia, jotka eivät ymmärrä kuinka mahdoton valtalain perusajatus on ja jotka nyt ovat valmiit hännystelemään sosialisteja”.[23]

---

22 Päiväkirjamerkintä 9.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

23 Päiväkirjamerkintä 4.12.1917. Päiväkirja-muistiinpanoja II, 2.12.17–7.2.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

Saadakseen lisää informaatiota tapahtumien kulusta Franssila osti kaupungissa ilmestyvät *Työmies*-lehden ja *Tiedonannon* aina kun oli mahdollista. Franssila suhtautui lehtiin kriittisesti. *Työmiehen* hän kirjoitti olevan ”mitä kieroimpia valheita vallan tulvillaan. Oikein pöyristyttävä ja suututtava se tapa, jota tuo lehti asiansa ajamisessa noudattaa”.[24] Helmikuun alkupuolella hän osti myös pari arkkia vallankumousrunoja, muun muassa ”Laulun lahtareista” ja runon ”Rasputiinista”. ”Epärunollisia mutta lapsekkaita renkutuksia”, arvioi Franssila niitä. Franssilan mukaan punaiset olivat suunnitelleet strategiansa tarkoin: porvarilehdet oli estetty ilmestymästä ja kaikesta, mitä punakaartit harjoittivat, syytettiin ”lahtareita”. Runoissa pyrittiin juurruttamaan vihaa porvareita kohtaan ja innostamaan taisteluun katkeruutta lietsomalla. ”Kyllä olisi tärkeää, että sitte, kun taistelu on loppuun suoritettu, ponnistettaisiin kaikki voimat ja käytettäisiin kaikki rehelliset keinot totuuden osottamiseksi eksytetyille”, pohti Franssila.[25]

Vaikka Franssila suhtautui työväen lehtiin varauksellisesti, hän kirjoitti kunnioittavasti muun muassa Yrjö Mäkelinin artikkeleista *Tiedonantajassa.* Franssilan mukaan ”kun voitto on saavutettu, pitäisi käydä hyvin radikaaleihin uudistuksiin”. Etenkin torpparikysymys oli ratkaistava pikimmiten ja torpat olisi ”ilman muuta erotettava yhteiskunnalle ja annettava tilattomille”. Franssila kirjoitti olevansa Yrjö Mäkelinin kanssa samaa mieltä siitä, että ”18:nnen vuosisadan alkupuolella vallankumous jäi liian keskeneräiseksi ja sen jälkeen siirryttiin liiaksi oikealle. Sentähden vallankumousmieli ei oikeastaan ensinkään ole lakannut”. Siksi tulikin Franssilan mukaan jatkaa uudistusten tiellä – muuten katkeruus ei lauhtuisi eikä yhteiskunta-

---

24 Päiväkirjamerkintä 11.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

25 Päiväkirjamerkintä 12.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

rauhaa saavutettaisi.[26] Myös maaliskuun alussa ostamansa *Tiedonantajan* kirjoitukseen ”vallankumouksen perimmäisistä syistä” Franssila suhtautui ymmärtävästi. Sitä kuvatessaan hän jatkoi oman asemansa ristiriidan problematisointia kohdistaen syytöksensä edelleen venäläisiin ja venäläisyyteen:

> Täytyy ehdottomasti myöntää, että käynnissä olevan taistelun takana, sen perimmäisenä syynä ovat aatteelliset vastakohdat. Ja minun on myönnettävä, että aina kun luen sellaisia kirjoituksia kuin esim. nyt puheenaoleva, minut valtaa melkoinen sympatia punaisia kohtaan. Onhan heillä niin paljon oikeutettua. Vahinko vaan, että punaisten voitto paiskaisi meidät siihen selvittämättömään sekamelskaan, jota sanotaan Venäjäksi. Jollei tätä kysymystä olisi, niin en totisesti tiedä, kummalla puolen nyt olisin. Ja luultavaa on, että meidän sivistyneistöstämme olisi tässä tapauksessa suuri osa muitakin punaisten rintamalla...[27]

Franssilan puheessa oli paljon jäänteitä patriarkaalisesta ja romanttisesta kansakuvasta, jossa agitaattoreita syytettiin yksinkertaisen kansan harhaan johtamisesta. Tammikuussa 1918, ennen sodan syttymistä, hän pohti syytöksiä ”suomalaisen rodun” heikkoudesta todeten, että suomalaiset olivat moraalisesti ja älyllisesti maailman parhaimmistoa. Koululaitoksen ja oppineiston edustajana Franssila luotti

---

26 Päiväkirjamerkintä 15.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

27 Päiväkirjamerkintä 5.3.1918. Jatkuu seuraavasti: ”Silloin ei olisi vaikeutta siinäkään, miten yhteiskunnan koneisto saadaan rauhan palattua säännölliseen kulkuun. Mutta nyt ovat asiat sillä kannalla että punaiset suorastaan eivät pysty aatettaan toteuttamaan. Ja jos pystyisivätkin, niin Venäjän federatiiviseen tasavaltaan me jäisimme ja niin joutuisimme jakamaan niitä kohtaloita, mitkä sen edessä ovat.” (Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3–28.3.1918. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

kansansivistyksen voimaan – hyvästä suomalaisesta raaka-aineesta saataisiin kasvatuksen avulla suuria aikaan. Vertailukohdaksi hän otti tyrolilaiset talonpojat, joiden järki ei hänen mukaansa ”sanottavasti kohonnut pellon pinnan yläpuolelle”. Suomalainen rahvas sen sijaan oli luonut kulttuuria – todistivathan sen Franssilan mukaan paavoruotsalaiset, kalevalaiset runonlaulajat ja monet kansankirjailijat.[28]

Sodan sytyttyä Franssilan tuntema vastenmielisyys kohdistui työväen johtajiin, kun taas ”tavallisia työmiehiä” kohtaan hän tunsi sympatiaa. Maaliskuun lopussa hän kertoi kaupungilla liikkuvasta juorusta, jonka mukaan Kansanvaltuuskunnan jäsen, sosiaalidemokraattinen Hilja Pärssinen ja nuorsuomalaisen puolueen kansanedustaja Tilda (Matilda) Löthman olivat tavanneet kadulla. Franssila arveli näiden kansakoulunopettajattarien olevan seminaaritovereita. Naiset olivat jutelleet vallitsevista oloista, ja Pärssinen oli puolustautunut sanoen: ”Emmehän me tienneet tästä tällaista syntyvän. Nythän on muodostunut anarkia meidän omienkin keskuudessa.” Tämän sanottuaan Pärssinen oli tarinan mukaan purskahtanut itkuun. Franssilan mielestä asiassa oli paljon traagista, mutta hän ei säälinyt Hilja Pärssistä vaan tavallisia aatteen ihmisiä, jotka olivat lähteneet taistoon sosialismin puolesta. Onnettomaan tilanteeseen oli Franssilan mukaan jouduttu sen sosiaalidemokraattien harjoittaman taktiikan myötä, jossa pääasiana oli ”aina ollut nostaa vihaa ja katkeruutta työväessä omistavia kohtaan. …. Viha on nyt tosiaankin nostettu. Ja se on nyt vienyt siihen, että johtajatkaan eivät enää aina voi joukkojaan hallita”. Franssila totesi, että Manner, Tokoi, Sirola ja Pärssinen olivat saaneet ”sen, mitä monta vuotta ovat valmistaneet. He ovat tarmottomia demagoogeja, joille pääasiana on oma valta ja vaikuttava asia”. Viattomat saivat heidän vuokseen nyt kärsiä:

---

28 Päiväkirjamerkintä 1.1.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja II, 2.12.17–7.2.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

> Mutta suren niitten rehellisten työmiesten kohtaloa, jotka rehellisessä mielessä ovat köyhälistön asemaa kohottamaan käyneet, ei vihassa eikä oman edun ja aseman toivossa, vaan valmistaakseen tuleville polville paremman olon. Heistä ovat muutamat ehkä vielä rehellisesti yhtyneet tähänkin taisteluun pitäen nykyisiä oloja soveliaina sosialistisen yhteiskunnan luomiselle. Moni näistä on varmaan jo verensä antanut aatteensa puolesta – uskoen asiansa oikeuteen ja oikeuden voittoon. Ja moni varmaan saa vielä saman uhrin kantaa. – Ja tulos tulee kuitenkin varmaan olemaan se, että sosiali-demokratia ottaa aimo taka-askeleen.[29]

Franssila kirjoitti ymmärtävänsä tavallisten työmiesten katkeruuden. Monet porvarit olivat koko sota-ajan ”mellastaneet omaa etua etsimässä niin kuin korpit raadon kimpussa”. Samalla kun osakkeiden arvo oli kohonnut tuhannella prosentilla, oli työväen palkka noussut tuskin viidelläkymmenellä, Franssila kirjoitti, ja suurista voitoista ei työmies saanut kuin niukan toimeentulon. Franssila totesi, että ”edut varsin suureksi osaksi joutuvat komeilijain, mässäilijäin, tyhjäntoimittajain ja yleensä yhteiskunnan kaikkein huonoimman aineksen nautittaviksi ja että rehellinen uurastus, uuttera työ harvoin saa ansaittua oikeaa palkkaansa – olkoon työ sitte joko henkistä tai ruumiil-

---

29 Päiväkirjamerkintä 30.3.1918. Jatkuu näin: ”– Onneton sekaantuminen Venäjän bolshevikkeihin! Mannerille meni eduskunnan puhemiehyys liiaksi päähän. Hän ja Tokoi luullakseni ovat pääsyyllisiä siihen, että Suomen sosiali-demokratia joutui siihen alennustilaan, mihin sen yhteys bolshevikkien kanssa on sen vienyt. Venäjällä ei bolshevismi saa mitään pysyvää aikaan. Se vain hävittää taloudellisen pohjan, hävittää kulttuurin ja järjestyksen – sitä perinpohjaisemmin mitä kauemma se vallassa on. Sen seuraajaksi tulee ennemmin tai myöhemmin diktatuuri, ja työväen asian on pitkiksi ajoiksi lamautettu. – Ehkäpä sentään tämäkin aika siellä jonkun perinnön jättää, josta sitte järjestyneissä oloissa ajan mittaan hedelmiä kypsyy. Olisihan muuten aivan epätoivoista, että monarkian kukistumisesta ei saisikaan mitään tuloksia se kansanaines, joka Nikolain valtaistuimen kaasi ja joka monarkian aikana enin kärsi ja sen poistamisesta itselleen onnen toivoi.” (Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

lista". Tästä syystä moni oli Franssilan mukaan ollut kahden vaiheilla siinä, kumman puolen valitsee. Asian ratkaisi kuitenkin "punaisten taistelun aika, tapa, ja muoto ja suhteet" – vaikka Franssila kannatti pohjimmiltaan samoja arvoja, ei punaisten taisteluun voinut siitä huolimatta yhtyä. Franssila toisti jälleen näkemyksensä, että koko yhteiskunta pitäisi uudistaa pohjiaan myöten:

> Uusi henki on siihen saatava. – Tuo alinomainen punaisten halveksiminen, jota meikäl. herraspiireissä yhtämittaa kuulee sellaisten suusta, joita minä totta totisesti en aseta niinkään korkealle kuin rehellisen punaisen, minua niin tympäisee. Tunnen ystävyyttä noita totisia työmiehiä kohtaan. Osanotolla katselen heidän kasvojensa vakavaa vilpitöntä ilmettä.[30]

Franssila joutui myös useaan otteeseen pohtimaan suhtautumistaan Saksaan ja saksalaisten avuntarjouksiin Suomelle. Hänen mielipiteensä asiasta erosivat usein tuttavapiirin kannasta. Franssila piti sokeaa turvautumista saksalaisiin typeränä ja joutui tämän vuoksi kiistoihin muun muassa kävelykumppaninsa Hugo Malmin kanssa. Maaliskuun alussa Franssila kirjoitti, kuinka hän aamukävelyllä oli joutunut melkein riitaan Malmin kanssa. Molemmat olivat yhtä mieltä siitä, että "lopullinen voitto on meidän". Malmi jätti kuitenkin suomalaisten kohtalon kokonaan saksalaisten varaan, kun taas Franssila kertoi luottavansa siihen, että Suomenkin joukoilla oli merkittävä rooli taistelujen kulussa.[31] Franssilan mielestä Vaasan halli-

---

30 Päiväkirjamerkintä 3.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

31 Päiväkirjamerkintä 2.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Ks. myös 3.3.1918: "Aamukävelyllä – – Malmin pessimismi saattaa minut koko päiväksi pahalle tuulelle. Sentähden en telefoonannut hänelle, kun lähdin. – – Senaatintorille kutsuttu täksi aamuksi klo 10:si kansalaiskokous, jossa m.m. Tokoi tulisi esiintymään. En halunnut lähteä" sekä 6.3.1918: "Aamulla olin kävelyllä Malmin kanssa. M. entiseen tapaan pessimisti. Melkein riitaannuimme sen vuoksi". (Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

tuksen virallinen avunpyyntö Saksalle oli ”Nolo paragraafi!”, vaikka hän myönsikin, ettei ”pohjoinen armeijamme heikoilla resursseillaan – – kykene taistelemaan Venäjän hyvin varustettuja joukkoja vastaan, vaikka omista kyllä kyettäisiinkin oikein kunnialla urakka ottamaan”.[32] Franssila joutui kiistaan saksalaisten roolista myös tuttavaperheiden Tammioiden ja Bergrothien kanssa, jotka nekin panivat luottamuksensa yksinomaan saksalaisten varaan. Franssila totesi olevansa sitä mieltä, että punaiset kyettäisiin kukistamaan suomalaisin voimin. ”Sisuni kuohui puhuessani vierastemme kanssa, siinä määrin, että vaivoin voin välttää törkeimmät vieraanvaraisuuden loukkaukset”, Franssila kirjoitti. Myös Väinö Bonsdorffin luona vieraillessaan hän joutui kiistaan vapaaherratar Tiesenhausenin kanssa, joka oli varma, että Suomi joutuisi kokonaan Saksan alamaisuuteen. Häntä loukkasi myös se Malin Bonsdorffin mielipide, että suomalaisten on vaikea olla itsenäisiä, koska sivistyneitä oli vähän ja ”muut ovat kelvotonta ’sakkia’”.

> Tämä on niin tavattoman hävytön ja typerä ajatus, että minun on sitä vallan mahdotonta sulattaa. Mitä on meidän sivistynyt säätymme ja juuri se osa sitä, jota sekä Väinö että Malin edustavat, tehneet sellaista, jolla tämän maan itsenäisyys turvattaisiin. Ja eikö koko Mannerheimin armeija ole Suomalaista kansaa. On se. Ja se on juuri se, joka edustaa sitä ainesta, jolle Suomen tulevaisuuden perustus lasketaan. Reilua, sivistynyttä ja jykevää väkeä.[33]

---

32 Päiväkirjamerkintä 3.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

33 Päiväkirjamerkintä 20.3.1918; ks. myös 19.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

Sodan arki

> Elämä on näet vielä epävakaista: aamulla ei tiedä mitä keskipäivällä saattaa tapahtua. (6.2.1918)

Franssilan päiväkirjat antavat konkreettisen kuvan sodan arjesta. Ajoittain Franssila teki töitä virkamieslakosta huolimatta; hän kertoi useaan otteeseen käyneensä kouluhallituksessa työskentelemässä.[34] Maaliskuun lopulla hän ryhtyi ottamamaan englannin kielen tunteja yksityisopettajalta.[35] Vapaa-aikaa oli kuitenkin enemmän kuin rauhan ajan arjessa yleensä. Franssilan rutiineihin kuuluivat päivittäiset kävelyretket, joita hän teki Hugo Malmin kanssa. Ystävykset kiertelivät katsomassa kaupungin tilannetta ja keskustelivat sodan tilanteesta joutuen välillä myös riitoihin – muutamana aamuna Franssila kertoi lähteneensä kävelylle yksin, koska Malmin pessimistisyys sai hänet masentumaan.

Ulkona liikkuminen oli kielletty iltayhdeksän jälkeen illalla, mutta Franssilan mukaan tähän ei aluksi suhtauduttu kovinkaan vakavasti. Raja jopa poistettiin niiltä, jotka palasivat julkisista huveista, kuten teatterista tai tansseista. ”Sen verran olen sentään arkuutta tuntenut, etten ole liikkunut niitä teitä, joilla tulisin kulkemaan pankkien ym. vartioitujen paikkojen ohi”, totesi Franssila 10. helmikuuta.[36] Neljä päivää myöhemmin ei yhdeksän jälkeen saanut enää liikkua ilman lupalappua, joten Franssilan oli täytynyt poistua Suomalaiselta Klubilta puoli yhdeksältä. Hänen vaimoltaan oli kovisteltu kolme ker-

---

34 Päiväkirjamerkinnät 1.2.1918, 13.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

35 Päiväkirjamerkintä 26.3.1918: ”Illalla klo ½ 7 – ½ 8 olin ensimmäisellä englannin kielen tunnilla nti Forsbergin luona. Oppilastovereinani olivat Väinö, Kolehmainen ja Lounasmaa.” (Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

36 10.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

taa passia tämän mentyä katsomaan vanhempiaan. Kerrottuaan menevänsä tapaamaan professori Bonsdorffia Ainille oli vastattu, että ”ei nyt enää ole mitään merkitystä sillä että on professori tai mikä muu sellainen. Hankkikaa passi, jos tahdotte täällä liikkua”.[37] Elämää haittasi huhtikuun alussa myös puhelinlakko, jonka Franssila totesi ärsyttävän porvareita.[38] Päiväkirjan perusteella suuri osa tiedonvälityksestä ja erilaisista varoituksista oli kulkenut tuttavapiirissä juuri ”telefonoimalla”, joten tässä suhteessa yhteydenpito varmasti vaikeutui.

Franssila kirjoitti usein kaupungin pahenevasta elintarvikepulasta, kotietsinnöistä ja vangitsemisen pelosta. Kuvauksessa perheen elämästä yhdistyvät kiehtovalla tavalla pysyvyys ja kriisi. Vaikka elämää pyrittiin jatkamaan entisissä uomissansa, alkoi etenkin vaikea elintarvikepula haitata perheen arkea. Helmikuun alussa Franssila kirjoitti huolestuneena päiväkirjaansa, kuinka lapsiin, etenkin kymmenvuotiaaseen Inkeriin, alkoi vaikuttaa huono elintarviketilanne, tämä oli Franssilan mukaan ”käynyt niin laihaksi, että hänessä ei enää ole paljoa muuta kuin luut ja nahka”. Myös 17-vuotias Liisa oli huonossa kunnossa sairastettuaan jo kuukauden vaikeahkoa influenssaa, mahdollisesti espanjantautia. Ravinnon heikkoudesta huolimatta isä kertoi lasten osaavan myös nauttia vapaa-ajastaan: ”Lapsilla on myös hyvää aikaa. Tänään ovat Matti ja Inkeri koko päivän nukketeatterissaan esittäneet Regina von Emmeritziä.”[39] Lasten leikkejä rajoittivat liikkumisrajoitukset ja kaupungin ympäristöön asetettu hiihtokielto,

---

37 Päiväkirjamerkintä 14.2.1918. Ulkonaliikkumiskiellosta myös 17.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

38 Päiväkirjamerkintä 2.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

39 Päiväkirjamerkintä 13.2.1918. Seuraavana päivänä 14.2.1918 kirjoitti mm.: ”Elintarvikepula alkaa olla jo niin vakava, että lapset pitäisi saada täältä maalle, jossa saisivat korttiosuutensa kunnollista leipää ja lisäksi hyvää maitoa” ja 22.2.1918: ”Inkeri on kalpea ja hento, Liisa jo kuusi viikkoa flunssassa”. (Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

jolla tahdottiin estää pääsy Helsingin rintamalle. Franssilan mielestä olisi ollut hyvä, että edes kouluikäiset lapset olisivat saaneet hiihtää. Isä oli huolissaan siitä, että lapset leikkivät kaiken päivää nukketeatterissaan koulujen ollessa suljettuja.[40]

Franssilan päiväkirjoista tulee ilmi myös naisten ja lasten aktiivinen rooli toimijoina. Kun nuorimmat lapset leikkivät, vanhemmat tyttäret olivat jo hyvin tietoisia ympäröivistä tapahtumista ja vaihtoivat tietoja muun muassa koulutoveriensa kanssa.[41] Helsingin valtauksen aikaan 17-vuotias Liisa toimi valkoisten ”vakoilijana” ja suhtautui asiaan nuoruuden innostuksella:

> Liisa saapui vakoilumatkaltaan – – klo 5:n ajoissa. Hän oli Töölössä joutunut melkein taistelun jalkoihin, oli nähnyt kaatuneita ja kerran jäänyt kadulle melkein tulen alle – –. Reippaalla mielellä hän sentään kotiin saapui. Seikkailu tietysti huvitti häntä kuten ihmisiä yleensä.[42]

Lapsilla oli myös merkittävä tehtävä tiedon, uutisten ja urbaanilegendojen välittämisessä, koska heidän tehtävänsä oli seistä ruokajonoissa:

> Lapset, jotka jonottelevat kaiket päivät kertoivat seuraavan jonojutun: ”Lahtareita” soimataan rajusti. Eräs muija on koko ajan ihan ääneti. Kuuntelee vain aivan kuin syrjäisenä. Lopuksi sanoo aivan rauhallisesti: ”Kyllä niitä lahtareita tarvitaan niin kauan kuin sikoja on.”[43]

---

40 Päiväkirjamerkintä 14.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

41 Ks. esim. merkinnät 25.2.1918. ja 8.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja III, 9.2.18–3.3.18 ja Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

42 Päiväkirjamerkintä 12.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

43 Päiväkirjamerkintä 28.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

Ruokajonot tarjosivat mahdollisuuden myös niin sanotun kansan mielipiteen arvioimiseen. Juoruja ja punaisten mielipiteitä Franssilalle välitti lasten lisäksi perheen palvelija, jonka Franssila mainitsee vain etunimellä Manta tai Manda. Tämä oli Franssilan mukaan pyrkinyt pitämään jonokeskusteluissa ”porvarien puolta”, mutta välillä tämän piti kysyä isäntäväeltä selitystä jonossa kuulemiinsa väitteisiin. Hän ei esimerkiksi osannut vastata, ”kun punaisten muijat sanovat, että porvarit ostivat aseita niillä rahoilla, joilla piti viljaa ostettaman”. Elintarviketilanne huononi jatkuvasti, mutta siitä ei jonoissa syytetty uutta hallitusta vaan porvarihallitusta, ja puhuttiin, että nyt saatu leipä oli ainakin kunnollista, kun taas vanhan hallituksen leipä oli ollut mädäntyneistä perunoista tehtyä kyrsää. Franssila totesi jauhojen todella olevan sekoittamattomia, mutta tämä johtui siitä, että enää ei ollut mihin jauhoja sekoittaa – perunavarastot olivat pienet eikä rehujauhojakaan enää tainnut olla. Franssila päätteli jonoista kuulemistaan tarinoista, että ”suuri asia innostuttaa punaisten naisia siinä määrin, että tyydytään vaikka kuinka niukkaan paremman toivossa. Ja sitä Siperiaan lähetettyä junaa odotetaan kuin päivän nousua, ikään kuin 1 junalasti Suomessa paljoakaan merkitsisi, jos se kerran tänne saapuisikin. Mutta uskon sen viimeistään takertuvan Pietariin”.[44]

Eräs piirre arjen poikkeuksellisuuden kuvauksessa on kotietsintöjen ja jopa vangitsemisen pelko. Kotona käyneitä elintarviketarkastajia Franssila kuvasi kohteliaiksi miehiksi.[45] Kouluhallituksen vir-

---

44 Päiväkirjamerkintä 22.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

45 Päiväkirjamerkintä 9.3.1918: ”Juuri äsken kävivät luonamme elintarvetarkastajat: 2 siivon- ja arvokkaannäköistä miestä. Katsoivat vain konttoorin ja merkitsivät paperiinsa, ettei ole mitään otettavaa. Kohtelijaita ja siivoja he olivat joka suhteessa. Kellariin eivät menneet ensinkään, vaikka Manda ei tarkoin voinut arvostella lihan painoa. Uskoivat, ettei sitä ainakaan ole niin paljoa, että mitään tulisi poisotettavaksi.” (Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3–28.318. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

kamiehenä Franssila katsoi olevansa riskiryhmässä vangitsemisten suhteen ja yöpyi aina silloin tällöin tuttaviensa luona, kun punaisten tai miliisin oli kerrottu liikuskelevan hänen kotitalonsa lähettyvillä tai pyrkineen sisälle taloon.[46] Maaliskuun 17. päivänä Franssila kertoi piilottaneensa päiväkirjan uuniin. Taustalla oli Franssilan mukaan vaimon vaatimus: Aini oli patruunavöitä ommellessaan kuullut kammottavia juttuja punaisten suorittamista verilöylyistä. Tämän seurauksena Aini oli polttanut kaikki valkoisten maanalaiset lehdet *Fria Ordit* ja vaatinut miestään viemään päiväkirjansa pois kotoa. Franssila kertoi jo aikaisemmin piilottaneensa myös haulikkonsa ja kiväärinsä hyvään talteen ja patruunat piirongin salalaatikkoon. Ystävänsä Malmin kotietsintää Franssila kuvasi humoristiseen sävyyn. Kysyttäessä, oliko Malmi lahtari, tämä oli vastannut: ”Insinööri minä tähän asti olen ollut .” Etsinnän jälkeen Malmi oli Franssilan kertoman mukaan soittanut punakaartin esikuntaan vaatien, että hänet, joka ei ollut ”punainen eikä sininen”, jätettäisiin rauhaan.[47]

Voiton päivät

Helsingin valtauksen päivinä 11.–14. huhtikuuta Franssilan oma sotatarina ja asennoituminen sotaan olivat jo vakiintuneet, ja hän saattoi nauttia valkoisten voiton tuomasta riemusta. Voi olla, että hän nyt myös uskalsi tai halusi kirjoittaa siitä painokkaammin valkoisten voiton näyttäessä varmistuneen. Valtauspäivien pikkutarkasta ku-

---

46 Ks. esim. päiväkirjamerkinnät 6.3.1918, 13.3.1918, 8.4.1918, 24.3.1918: ”Juuri kun oli edellisen kirjoittanut, saapui luoksemme Soininen (Kouluhallituksen ylitireht.). Inkeri oli avaamassa ja sanoi minulle vain: ’eteisessä on vieras’. Minulle tuli kiire kätkeä muistikirja liivin alle paitaa vasten. Kotietsintä saattaa näet nyt milloin tahansa tapahtua.” (Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

47 Päiväkirjamerkintä 17.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

vauksesta on luettavissa dualistinen osallistumisen diskurssi: Franssila perheineen oli läsnä ja osallinen kaupungin tapahtumissa, vaikka hän samalla harmittelikin, ettei päässyt osallistumaan itse taisteluihin.[48] Tuntuu, kuin vaimo ja vanhimmat tyttäret olisivat olleet häntä konkreettisemmin mukana sotatapahtumissa vartiomiesten ja sotilaiden varustamistehtäviensä välityksellä. Patruunavöiden valmistuksen lisäksi naiset keräsivät ruokapusseja valkoisille sotilaille.[49]

Saksalaisten tulo tuntui varmistuvan, kun 11. huhtikuuta Franssila havaitsi päiväkävelyllään saksalaisten kaksitasoisen lentokoneen lentävän kaupungin yllä. Kaartin maneesin kohdalla joku punainen ampui sitä kohti. Koneesta pudotettiin kadulle lentolehtisiä suurena hopeapölypilvenä. Ihmiset riensivät keräämään paperilippuja, ja eräs mies luki julistuksen ääneen: ”Saksalaiset ovat voitokkaasti edenneet Hangosta alkaen. Verenvuodon välttämiseksi kehotetaan punaisia heittämään aseensa. Uhataan rankaisua väkivallan teoista osattomille.” Illalla kuului tykkien jyskettä ja Sörnäisistä tuleva raitiovaunu kuljetti aseistettuja punaisia kohti Töölöä. Kaduilla liikkui paljon ihmisiä, joilla oli Franssilan mukaan ”tavallisesta poikkeava ilme kasvoilla ja koko olennossa. – – Tutut ja tuntemattomat puhelivat keskenään”. Franssila uskoi ja toivoi yhä, että hyökkääjistä ainakin pääosa oli omia. Tunnelma oli jännittyneen odottava, ja Franssilakin ensi kerran tuntui ihannoivan sodan pauhua, ehkäpä helpottuneena siitä, että kuukausien jännitys ja huhut purkautuivat nyt toimintaan:

> Taistelussa on jotain jylhän mahtavaa. Kun tänään menin Töölööseen tykkien harvalleen mutta voimakkaasti jyskäh-

---

48 Franssila kirjoitti jo sodan alkuvaiheessa omasta passiivisuudesta ja mahdollisesta sotaan osallistumisesta. (Ks. esim. 6.2.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja II, 2.12.17–7.2.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

49 Päiväkirjamerkintä 19.3.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja IV, 4.3.–28.3.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

> dellessä, niin valtasi mieleni outo tunne. Onhan silloin edessä mahtava todellisuus kun tuhannet tarjoavat henkensä vakaumuksensa puolesta. Tuntuu nololta, tuntuu masentavalta, että täytyy olla passiivisena.[50]

Seuraavana aamuna Franssila kertoi heränneensä jo viiden aikoihin: ”Suurten tapahtumain läheisyys ajassa ja paikassa jännitti mieltä, niin etten enää saanut unta silmiini.” Taistelut tulivat aivan kotikulmille, kun Neitsytpolun ja Pietarinkadun kulmassa olevasta Suvantolan talosta taisteltiin. Lähdettyään tutkimaan tilannetta Franssila törmäsi Merikadun kulmassa rannassa makasiinia vartioiviin punaisiin ja ryhtyi juttelemaan heidän kanssaan. Franssilan kuvauksen mukaan yksi heistä oli keski-ikäinen, roteva, komea ja hyvin puettu, yksi taas vaatimaton vanhanaikainen työmies nuuskamälli huulessaan. Hyvin puettu totesi, että Töölöstä saapuvat joukot ovat suomalaisia valkoisia, ”meikäläisiä herrasknaapeja”. Työmiehen näköinen oli puolestaan puuskahtanut, että valkoiset olivat ”ruvenneet lihaa tekemään tämän lihanpuutteen aikana”. Kaupungilla kierrellessään Franssila törmäsi useisiin tuttaviinsa, kuten Mikael Soiniseen. Punaisten kannattajien Franssila kertoi olleen ”harvinaisen äkäisiä” – hän siis rinnasti itsensä entistä voimakkaammin valkoiseen osapuoleen. Hän myös käytti ensimmäistä kertaa sanaa ”punikki” punaisista puhuessaan.[51] Kapteeninkadulla sijaitsevan Schalinin talon lähellä makasi kaatunut punainen:

---

50 Päiväkirjamerkintä 11.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

51 ”Yleensä huomasi, että punaisten kannattajat olivat harvinaisen äkäisiä. Jonoissa kuuli usein seuraavanlaisia puheita: Rosvot, ampuvat taloista, eivät tohdi tulla rehelliseen taisteluun. Ei olenkaan otettu huomioon sitä, että esim. Suvantolan kahakan punikit alkoivat piirittämällä talon ja pyrkimällä sinne sisään.” (Päiväkirjamerkintä 12.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V 30/3–19/4 18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

> Pää jalkakäytävällä puiston kulman kohdalla muu ruumis kadulla. Nuori, näköjään 25 paikoilla oleva mies. Luoti oli lävistänyt ohimon. Toinen taisi olla jossain alempana, koska rinnan ja kaulan seudut olivat paksussa veressä. Jalkakäytävällä oli aika paksu kerros hyytynyttä verta. – Eräs nuori poika (näköjään 11–12 v.) sovitteli käsiä sivuille sanoen: eihän ne muuten sovi arkkuunkaan.[52]

Perheen ollessa huhtikuun 12. päivän iltana päivällisellä alkoi rannasta kuulua kiväärin laukauksia. Joku lapsista meni katsomaan salin ikkunasta ja palasi Franssilan kuvauksen mukaan ilosta hyppien: valkoiset olivat Meritorilla. Koko perhe siirtyi katsomaan ikkunasta tilanteen kehittymistä. Ryhmä valkoisia eteni varastomakasiinia kohti. Franssila huomasi, että aivan heidän ikkunansa alla seisoivat kädet kohotettuina ja aseettomina kaksi hänen päivällä tapaamistaan punakaartilaisista. Kolmannen – sen hyvin puetun – Franssila arveli kaatuneen kahakassa. ”Hän teki koko olennollaan sen vaikutuksen, että hän oli peloton, itsetietoinen ja rohkea sankarityyppi. Hän ei sentähden laskenut asettaan heti. Teki tehtävänsä ja sai siis surmansa”, Franssila pohti ja tunsi sääliä tätä vakaumuksen miestä kohtaan. Etenkin Franssilaa suretti kuitenkin tuo vanhanajan työmies:

> Erityisesti painui mieleeni se mällihuuli raataja kädet olkapään korkeuteen kohotettuna. Aini lausui säälivän sanan. Minun tuli kyynel silmiini. Tuo mies, minä uskon sen, hän oli riemumielin tarttunut aseisiin ja odotti sorretun voittoa kuin uuden paremman päivän nousua. Ja nyt hän seisoi tuossa vakaana – ei pelonalaisena, mutta kohtaloonsa alistuneena, nos-

---

52 Päiväkirjamerkintä 12.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

> taen lyhytsormisia turpeita käsiään, joiden sormet eivät ojenneet muuta kuin sen verran, että juuri lapionvarsi olisi käsissä pysynyt.[53]

Säälin tunteista huolimatta loppupäivä oli täynnä voiton riemua. Kadut olivat täynnä riemuitsevaa väkeä, ja Franssilan mukaan ilo loisti kaikkien silmistä. Väki alkoi kokoontua vastaanottamaan saksalaisia laivoja, ja myös Kaarlo Franssila lähti rantaan lastensa Matin ja Inkerin kanssa. Kaivopuiston rannan vallit ja kadut olivat täynnä ihmisiä. Saksalainen taistelulaiva lähetti tervetuliaisiksi raketteja vastaten yleisölle, joka hurrasi ja huiskutti lakkejaan ja nenäliinojaan. Franssila olisi illallakin halunnut mennä katsomaan taisteluja, mutta vaimo oli sitä vastaan. Perheen illasta muodostui juhlallinen, ja iltateen jälkeen luettiin psalmeja ja veisattiin. Myös perheen palvelijat olivat mukana: ”Minusta tuntui, että heissä oli vallalla sama mieliala kuin isäntäväessäkin: ottivat sydämestään osaa veisuun. Ja Mandan erityisestä toivomuksesta toinen virsi veisattiin.” Illalla Franssila totesi, ettei päiväkirjaa enää tarvinnut piilottaa. ”Siinä ensimmäinen vapauden ajan tuoma poikkeus siitä, mihin viime kuukausina on saanut tottua. Nyt ymmärtää antaa arvoa lainalaiselle vapaudelle, kun on saanut kokea, miltä elämä tuntuu silloin, kun jonkun mielivalta on joka taholla uhkana”, hän lopetti päivän merkintänsä.[54]

Myös huhtikuun 13. päivä 1918 on päiväkirjassa kuvattu lähes minuutti minuutilta. Franssila liikkui kaupungilla lastensa kanssa tarkkaillen taistelujen jälkiä. Kaupunki oli täynnä lasinsiruja, pomminjälkiä ja ruumiita, ja kuularuiskujen ääntä sekä tykin- ja kiväärinlaukauksia kuului pitkin päivää. Pienetkin lapset kulkivat kau-

---

53 Päiväkirjamerkintä 12.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

54 Päiväkirjamerkintä 12.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

pungissa vapaasti tilanteen vaarallisuudesta huolimatta. Kaupungilla kulkiessaan Franssila lapsineen tapasi jälleen myös tuttavia, jotka kertoivat edellisen päivän tapahtumista omasta näkökulmastaan. Saksalaisten saapuessa Esplanadilta päin naiset tarjosivat sotilaille voileipiä. Vanhin tytär Eeva lähti Palokunnantalolle palvelemaan saksalaisia ja toinen tytär Maija Suomalaiselle reaalilyseolle ruokkimaan valkoisia. Myös Franssilan anoppi hankki innokkaasti sotilaille ruokaa. Franssila mainitsee myös, että Matti-poika oli saanut ostaa ensimmäisen *Suomettaren*. Punaista Helsinkiä katsottiin päiväkirjassa uuden tilanteen lävitse, menneisyytenä, jossa punaiset olivat muuttuneet poikkeuksiksi ja epäihmisiksi:

> Ihmeellisesti on kaupunki muuttunut sitte eilisen aamupäivän. Ei missään kiroilevia ja ärsytteleviä punaisia – eikä yleensäkään näe punaisia muut kuin ehkä taistelijat. Mutta tavallista normaaliaikain väkeä kadut aivan vilisevät. Kaikkien kasvoilla on onnellinen ilme. Tuttavat toisiaan tavatessaan lausuvat onnittelunsa. Kyllä sietääkin.[55]

Franssilan päiväkirjassa suhtautuminen saksalaisiinkin alkoi muuttua: aikaisemmin epäilevästi Saksan apuun suhtautunut Franssila kirjoitti ihaillen saksalaisten upseerien arvokkaasta esiintymisestä.[56] Se tuntui kuuluvan asiaan siinä yhteisöllisessä voitonhuumassa, jossa kaupunkilaiset tuntuivat valtauksen jälkeen elävän – ja ehkäpä Franssila katsoi parhaaksi kirjoittaa myönteisessä valossa kaupun-

---

55 Päiväkirjamerkintä 13.4.1918. Samana päivänä Franssila on kuvannut myös pitkästi tyttärensä Maijan unissapuhumista, jossa hänen mukaansa kuvastui koko perheen tuntema huojennus. (Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

56 Päiväkirjamerkintä 14.4.1918; ks. myös merkintä 17.4., jossa suhtautuminen oli varaukselliseempaa (saksalaisten ”palvomisessa” ei saa mennä liian pitkälle). (Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.)

gin valtaajista. Franssila keskittyi harmittelemaan, ettei ollut päässyt mukaan tositoimiin, ja harkitsi ilmoittautumista valkokaartiin. Aikaisemmin syinä pidättäytymiseen olivat Franssilan mukaan olleet vaimon pelot ja myös kävelytoveri Malmin näkemys, jonka mukaan ”tarvitaan miehiä muuhunkin kuin sotaan”. Franssilan mukaan tuntui kuitenkin tyhjältä olla sivussa. Hän myös arvioi, että sotaa käytiin itse asiassa Suomen tasavallan ja Venäjän federatiivisen tasavallan välillä, jota punaiset olivat vain auttaneet saamiensa ohjeiden mukaan.[57] Tämäkin auttoi luultavasti hyväksymään paremmin omat tunteet, joita leimasi ilo valkoisten menestyksestä.

Kun vankijonot kulkivat sillan pohjoispuolelta kohti Suomenlinnaan vievää laivaa, oli kadunvarsille kerääntynyt joukoittain ihmisiä. Kaarlo Franssilan Pitkänsillan luona kohtaamat vangit olivat synkkä näky: kurjissa vaatteissa kulkevia heikkoja miehiä. Joukossa oli Franssilan mukaan ”pahantekijäin tyyppejä, oikeita Lombroson ’synnynnäisiä’”,[58] mutta myös vanhempia, kärsineitä miehiä, jotka olivat menettäneet toivonsa paremmasta elämästä. Keski-ikäiset miehet näyttivät puolestaan siltä, ”kuin ne olisivat näivettyneet joko vankilassa, kapakassa tai muuten elämän pohjoispuolella”. Vankien joukossa oli myös nuoria poikia, ja vastenmielisimpiä olivat Franssilan mielestä naiset, joista jotkut olivat miehen vaatteissa. Hänen mukaansa porvarillinen yleisö tunsi kuitenkin sääliä johtajiensa pettämäksi tullutta joukkoa kohtaan:

> Mitä vaan monet lausuivat, oli se, että tämä joukko on johtajainsa uhrilauma, mutta että johtajia ei näy missään. He ovat nyt syrjässä, kun ovat saaneet laumansa syöksymään turmion

---

57 Päiväkirjamerkintä 17.4.1918. Valkokaartiin liittymishaaveista myös 18.4.1918. Päiväkirjamuistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

58 Italialainen Cesare Lombroso (1835–1909) kehitti teorian synnynnäisestä rikollisuudesta, jonka tunnistaa ulkoisista piirteistä.

> kuiluun. Mitä on tämä joukko? Yhteiskunnan kovaosaisimpia, jotka ovat jääneet syrjään kaikista tiedon ja sivistyksen eduista, mutta jotka sokeasti ovat luottaneet johtajiinsa.[59]

Kuvauksessaan Franssila kokoaa tyypillisiä piirteitä, joista kuvaa sodan häviäjistä alettiin rakentaa: hän luettelee toisaalta synnynnäiset rikolliset ja langenneet naiset, mutta etenkin johtajien taholta petetyt sivistymättömät. Ajatus punaisten tiedon puutteesta johtuneesta arvostelukyvyttömyydestä tuli esiin myös huhtikuun 14. päivänä kirjoitetussa merkinnässä. Franssila oli käynyt vaimonsa ja anoppinsa (”Täti”) kanssa Tähtitorninmäellä sijaitsevassa Lähetyskirkossa, jossa Kustaa A. Paasio oli pitänyt sovintoon kehottavan saarnan. Franssila oli joutunut sananvaihtoon anoppinsa kanssa, jonka mielestä sivistys ei ollut kansalle tarpeellista, ainoastaan uskonto. ”Tuomitsee myös punaisia, ottamatta huomioon, ettei heillä ole edellytyksiä lähemmin arvostella sitä, mitä heille vuosien kuluessa on tarjottu”, totesi koulumies Franssila.[60]

Opportunismia vai empatiaa?

Franssilan tekstit asettuvat monien päiväkirjanpitämisen traditioiden sisälle. Franssila piti raportoivaa sotapäiväkirjaa, jossa tapahtumat oli kirjattu pikkutarkasti ja yksityiskohtaisesti. Toisaalta hän myös luotasi niissä omia henkilökohtaisia tunteitaan ja sitoutui näin ”journal intime” -perinteeseen, jossa päiväkirja on ensisijaisesti henkilökohtaisen itsearvioinnin väline. Franssila käy hyvin konkreettisesti dialo-

---

59 Päiväkirjamerkintä 13.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

60 Päiväkirjamerkintä 14.4.1918. Päiväkirja-muistiinpanoja V, 30.3.–19.4.18. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto, Coll 55.11, KK.

gia tulevaisuuden kanssa: hän pohtii tapahtumien seurauksia ja haaveilee paremmasta yhteiskunnasta, johon traagistenkin tapahtumien avulla päästäisiin.

Päiväkirjoissa on havaittavissa myös tietoisuus niiden mahdollisesta – ehkä osin toivotustakin – myöhemmästä julkisuudesta tai paljastumisesta muille. Franssilan päiväkirjasta voidaankin lukea myös opportunistinen katse: punaisten vallassa ollessa hän kirjoitti näistä myönteisesti arvostellen valkoisia ja saksalaisia, ja valtauspäivinä painotus muuttui päinvastaiseksi. Ainoa ryhmä, jota Franssila arvioi alusta loppuun asti pelkästään kielteisessä valossa, oli ruotsalaiset – ehkäpä siksi, että heitä oli turvallista arvostella Ruotsin pysytellessä Suomen tilanteesta sivussa? Oliko niin, että pelko rangaistuksista ja vangitsemisesta – molemmilta puolilta – sai Franssilan suuntaamaan tekstinsä kärkeä? Tällä tulkinnalla ei kuitenkaan pidä leimata Franssilaa puhtaaksi opportunistiksi, joka piti päiväkirjaa vain turvatakseen selustansa. Franssila tuntuu olevan pohdinnoissaan vilpitön, ja niiden perussävy säilyy samankaltaisena läpi koko poikkeusajan. Hän tuntuu olevan tosissaan myös uudistushalussaan ja hän edustaa osittain vielä ennen ensimmäistä maailmansotaa vallinneen kehitysoptimismin aikaa, jota leimasi usko muutoksesta parempaan.

Franssilan teksti nostaa esille päiväkirja-aineiston haasteet ja ongelmat: voiko tutkija uskoa kuvauksen autenttisuuteen ja kertojan mielipiteiden vilpittömyyteen vai kirjoitetaanko päiväkirjaa oman selustan turvaamiseksi ja alitajuisesti myös muiden luettavaksi? Tämä haaste on kuitenkin myös päiväkirja-aineiston rikkaus: kirjoitukset nostavat esille ajassa esiintyviä valintatilanteita, ristiriitoja ja ihmisten sosiaalisen liikkumatilan rajoja. K. A. Franssilan päiväkirja on myös ainutlaatuinen sota-ajan arjen kuvaus, jossa kerrotaan yksityiskohtaisesti kaupungin elämästä aina ulkonaliikkumiskielloista elintarviketilanteeseen. Se nostaa esiin myös arjen dualistisuuden kriisiajan Helsingissä – toisaalta elettiin poikkeusaikaa, toisaalta nautittiin mahdollisuuksien mukaan samoista sosiaalisista huveista kuin

rauhankin aikana. Helsinki monimutkaisine sosiaalisine verkostoineen ja kerrostumineen on olennainen osa Franssilan kirjoittamista ja muistamista. Hän kuvaa liikkumistaan tarkasti paikantaen tapahtumat tuleviin muistin paikkoihin. Franssila liikkuu lähinnä Pitkänsillan eteläpuolella, omilla kotikulmillaan sekä keskustassa, ja piirtää etenkin sodan loppuvaiheessa tapahtumakuvaa katu kadulta ja talo talolta. Päiväkirjassa korostuu etenkin tuttava-, ystävä- ja perhepiirin suuri vaikutus sekä jokapäiväiseen elämään että sotatapahtumista tehtyihin tulkintoihin. Franssila kiihtyy ja ärtyy tuttavilleen turvallisesti päiväkirjansa suojissa, pohtii kaupungin eliitin typeryyttä poliittisesta katsantokannasta huolimatta, mutta on loppujen lopuksi tiukasti kiinni omassa taustassaan, asuinpaikassaan ja yhteisössään, ja tämä asettaa rajat myös omalle käyttäytymiselle, niin päiväkirjassa kuin sen ulkopuolellakin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Kansalliskirjasto (KK)
Päiväkirjamuistiinpanoja I–V (31.12.1900–19.4.1918), Päiväkirja-muistiinpanoja VII (12.11.1918–). Coll 55.11. Kaarlo Alfred Franssilan arkisto.

Painetut lähteet

Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki 1920.

Kirjallisuus

Bauman, Janina 2000. Muisti ja mielikuvitus. Omaelämäkerran totuus. – Maarit Linko, Tuija Saresma & Erkki Vainikkala (toim.), *Otteita kulttuurista. Kirjoituksia nykyajasta, tutkimuksesta ja elämäkerrallisuudesta*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 65. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Halbwachs, Maurice 1992 [1925]. *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.

Jokinen, Eeva 2004. Päiväkirjat tiedon lajina. – Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.

Lejeune, Philippe 2009. *On Diary*. Edited by Jeremy D. Popkin & Julie Rak. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Makkonen, Anna 1993. Valkoisen kirjan kutsu eli löytöretkellä päiväkirjojen maailmoissa. – Suvi Ahola (toim.), *Hiljaista vimmaa. Suomalaisten naisten päiväkirjatekstejä 1790-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Mazzarella, Merete 1997. Oman elämän kirjoittamisesta – ja muiden. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

McDonald-Rissanen, Mary 2008. *Sandstone Diaries. Prince Edward Island Women's Nineteenth- and Twentieth-Century Life Writing*. Acta Universitatis Tamperensis 1369. Tampere: Tampere University Press.

Norkola, Tero 1995. "Tavallisten ihmisten" päiväkirjat. Merkintöjä kirjallisuuden marginaalissa. – Anna Makkonen & Teemu Ikonen (toim.), *Karnevaali ja autiomaa: kirjallisuustieteellisiä tutkielmia*. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen julkaisusarja n:o 1. Helsingin yliopisto: Helsinki.

Norkola, Tero 1996. Kirjoituksia sydänten kammioista. Henkilökohtaisen päiväkirjan poetiikkaa. – Tero Norkola & Eila Rikkinen (toim.), *Sivupolkuja: tutkimusretkiä kirjallisuuden rajaseuduille*. Tietolipas 148. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rak, Julie 2009. Dialogue with the Future. Philippe Lejeune's Method and Theory of Diary. – Philip Lejeune: *On Diary*. Edited by Jeremy D. Popkin & Julie Rak. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Vatka, Miia 2005. *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1020. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

REILU JA RENTO MUISTOJEN KOTKA

Tytti Steel

Konemestari John McCreadie on muistellut 1950-luvun alun Kotkaa sellaisena kuin se näyttäytyi satamaan rantautuneelle ”engelsmannille”. Alussa kaupunki ”ei näyttänyt miltään”. Kylmä talvi kauhistutti nuorta miestä, jolle karvalakki ja pitkät alushousut olivat tuntemattomia vaatekappaleita. McCreadie kävi aluksen muun päällystön kanssa useimmiten Kyminlaakso-ravintolassa Kauppatorin varrella. Punnan kurssi oli briteille edullinen, joten he olivat tervetulleita asiakkaita, joille tehtiin tilaa vaikkapa poistamalla anniskelutiloista muutama humalainen suomalainen. Merimiehet saivat lisäansioita myymällä kahvinhimoisille kotkalaisille Maxwell House -pikakahvia, joka kotimaassa oli edullista mutta pula-Suomessa kovaa valuuttaa.[1]

Merenkulku on luonteeltaan kansainvälistä ja monikansallista, joten on houkuttelevaa ajatella, että sen piirissä toimivat ihmiset ovat avarakatseisia ja suvaitsevaisia. Tässä artikkelissa tarkastelen, miten Kotkaa ja kotkalaisuutta rakennetaan keräämässäni muistitietoaineistossa erityisesti suhteessa satamaan. Keskeisimmäksi nousee kysy-

---

1 McCreadie 2007, 20–21.

mys kaupungin suvaitsevaisuudesta, siitä miten ihmiset suhtautuvat erilaisuuteen: mitä ja miten erilaisuuden kohtaamisesta kerrotaan. Millaisia kohtaamisia ja erilaisuuksia haastattelupuheessa tuotetaan? Tarkastelen erilaisuutta muustakin lähtökohdasta kuin kansallisuudesta tai etnisyydestä käsin. Ulkomaalaisten merimiesten lisäksi ainakin merimiesten kanssa seurustelleet naiset ovat löytäneet eroja oman ryhmänsä ja muiden välille. Historioitsija Tapio Bergholmin mukaan satamatyöntekijöiden maine on raskaan ulkotyön tekijöistä hämäräperäisin ja epäilyttävin.[2] Historioitsija Kari Teräs taas on kuvaillut satamatyöntekijöiden mainetta ”kovaksi”.[3] Väitöskirjatutkimuksessani syvennyn kuvaan satamatyöläisistä, mutta käsillä olevassa artikkelissa keskityn merimiehiä ja heidän kanssaan seurustelleita naisia koskevaan muistitietoon.

Lähdeaineistoni liittyy paikkaan, jossa erilaiset kulttuurit, kielet ja persoonat ovat kohdanneet päivittäin. Artikkelin päälähde ovat haastattelut, jotka tein vuosina 1997–1999 satamaravintola Kairoa käsittelevää pro gradu -työtäni varten. Kairo on 1930-luvulla perustettu ravintola, joka sijaitsee edelleen Kotkan ydinkeskustan ja Kantasataman välissä Satamakadulla.[4] 1960-luvulla merille lähtenyt Matti on kuvaillut Kairoa sanoilla ”aito satamamiljöö”. Hänelle aitous tarkoitti sitä, että ravintolan asiakkaat saivat elantonsa merenkulusta ja satamasta.[5] Nykyisin Kairo on tanssi-, jazz-, teatteri- ja tilausravintola, jota pidetään yhtenä kaupungin tärkeimmistä nähtävyyksistä.[6] Tässä artikkelissa Kairossa ja sen liepeillä liikkuvat haastattelut tar-

---

2 Bergholm 1994, 56.

3 Teräs 1999, 252–253.

4 Nieminen 1999.

5 Kymenlaakson museon arkisto (KyM:A) 1063:7.

6 Ravintola Kairon verkkosivut: http://www.ravintolakairo.fi/index.htm, luettu 8.9.2011. Merkittävyydestä ks. esim. mielipidekirjoitus Pelastakaa ravintola Kairo, *Kymen Sanomat* 21.8.2011. http://www.kymensanomat.fi/Mielipide---Sana-on-vapaa/2011/08/21/Pelastakaa+ravintola+Kairo!/2011311931758/69, luettu 8.9.2011.

joavat näköalan Kotkaan ja kotkalaisuuteen lähinnä 1950- ja 1960-luvulla.

Olen haastatellut 16 henkilöä, joista seitsemän on kuulunut Kairon henkilökuntaan (tarjoilijoita, ravintolan hoitajia, keittäjiä ja yksi vahtimestari). Olen haastatellut myös neljää Kairossa soittanutta muusikkoa. Kolme haastateltavaa on ollut merillä ja käynyt Kairossa asiakkaana. Yksi merillä olleista on sittemmin jäänyt töihin satamaan, ja haastateltavissa on toinenkin satamassa työnjohtajana työskennellyt. Haastatteluissa on puhuttu paljon muustakin kuin siitä, mitä tapahtui Kairon seinien sisäpuolella. Haastattelunauhat ja niiden litteraatiot on tallennettu Kymenlaakson museon kokoelmiin. Haastateltavien nimet on muutettu.

Kysymykset monikulttuurisuudesta ja suvaitsevaisuudesta olivat ajankohtaisia haastattelujen tekemisen aikaan. Siksi puhe erilaisuuden kohtaamisesta liikkuu kahdella aikatasolla, menneessä ja haastattelujen nykyisyydessä. Etnologi Pirjo Korkiakangas on kirjoittanut, että kahden aikatason vuoropuhelu sävyttyy usein retoriseksi, jolloin muistelija haluaa esittää asiat tietyllä tavalla nykyisyydestä käsin. Korkiakankaan mukaan muisteltaessa ei niinkään kerrota todellisuudesta, vaan tuotetaan koetun todellisuuden tulkintoja.[7] Historioitsija Alessandro Portelli on todennut, että muistitieto kertoo enemmän tapahtumien merkityksistä kuin itsessään historiallisista tapahtumista. Tämä ei vähennä muistitiedon arvoa lähdeaineistona, sillä haastattelujen kautta voidaan saada tietoa tapahtumista, joita ei ole muuten dokumentoitu, tai uusi näkökulma jo tunnettuun aiheeseen. Portellin mukaan muistitieto ei ole objektiivista, mutta hän huomauttaa, etteivät kirjalliset lähteetkään ole syntyneet ilman tulkintaa ja rajausta – ja nekin pohjautuvat usein suullisiin kertomuksiin. Ei ole ”väärää” muistitietoa, sillä se mikä kullekin subjektiivises-

7 Korkiakangas 2006, 133.

ti on totta, on merkittävää, vaikka se ei olisikaan faktuaalisesti totta. Tutkijan tulee ymmärtää muistitiedon luonne ja pyrkiä käyttämään sitä hyödyksi. Muistitieto kertoo siitä, mitä ihmiset tekivät, ja erityisesti siitä, mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he ajattelevat tehneensä.[8] Omassa tutkimuksessani tarkastelen muistitietoa menneisyyden kuvan rakentajana.

Tällaista peruslähtökohtaa, jossa tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden ja merkitysten rakentumista, voidaan nimittää sosiaaliseksi konstruktivismiksi. Tutkimuksen tavoitteena on analysoida, miten kieltä ja muita semioottisia merkkijärjestelmiä käytetään merkitysten luomisessa, yhteisöllisyyden ja identiteettien rakentamisessa sekä toimintatapojen järjestymisessä.[9] Haastateltavat puhuvat ennakkoluuloista, maineesta ja ihmisten arvottamisesta. En siis etsi muistitiedosta ainoastaan tiedonjyviä siitä, mitä elämä on ennen ollut, vaan minua kiinnostaa myös, millaisia asenteita ja arvostuksia haastateltavat tulevat välittäneeksi. Muistitietoa hyödyntämällä olen myös halunnut haastaa ja täydentää ”virallista” historiankirjoitusta tuomalla esiin suhteellistavia, haastavia tai kiistäviä näkökulmia.[10]

Suvaitsevaisuus tai erilaisuuden kohtaaminen ovat tässä tutkijan käyttöön ottamia termejä. Artikkelin kysymyksenasettelu nousee haastatteluaineiston sekä aiemman tutkimuksen luomasta ristiriidasta. Merillä konemestarina ja sittemmin satamassa työnjohtajana työskennellyt mies väitti haastattelussa, että Kotkassa ja muissa satamakaupungeissa on ulkomaalaisiin suhtauduttu paljon paremmin kuin sisämaan kaupungeissa. Kun kysyin, miten tämä näkyy, hän vastasi, että vieraat eivät kohtaa väkivaltaa, eikä heitä haukuta tai katsota pitkään, kuten sisämaassa. Ulkomaalaisten ja erityisesti tummaihoisten merimiesten läsnäolo kaupungissa aktivoi erilaisuuteen liittyneitä

---

8 Portelli 2008, 35–38.

9 Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12.

10 Ks. Korkiakangas 2006, 125.

ja liittyviä asenteita. Rasismin puuttuminen nähdään konemestarin haastattelussa positiivisena ja erikseen korostettavana asiana. Haastateltava todistelee eroa Kotkan ja muiden satamakaupunkien sekä sisämaan paikkakuntien välillä. Kotka kohoaa puheessa erityiseen asemaan antirasistisena paikkakuntana.

Kotkan sataman historian kirjoittaja Juhani Saarinen on myös korostanut Kotkan avoimuutta ja ”ainutlaatuista tunnelmaa”.[11] Saarisen mukaan sataman vaikutus näkyy kotkalaisessa mielenlaadussa rentoutena ja suvaitsevaisuutena.[12] Hän esittää Kotkan kansainvälisenä ja suvaitsevaisena kaupunkina, jossa kaikki otettiin lämpimästi vastaan. Saarinen kirjoittaa, että kansainvälisyys tuli kotkalaisille luontevaksi jokapäiväiseksi ilmiöksi jo varhain 1900-luvulla.[13]

Alli Lahtisen 1956 tekemän raportin mukaan merimiehet olivat suuri ja näkyvä ryhmä Kotkassa. Heihin tutustuttiin, mutta Lahtinen arvelee, että on mahdotonta mitata kaupunkilaisten ja merimiesten kanssakäymistä. Saarinen kehuu Lahtisen raporttiin nojaten, että merimiehille Kotka oli mieluisa paikka. Raportista en kuitenkaan löydä kohtaa, jossa olisi suoraan sanottu, kuinka moni merimiehistä piti Kotkasta. Raportissa ei ole kerrottu haastatteluissa käytettyjä kysymyksiä. Lahtinen toteaa, että kotkalaisten suhtautuminen merimiehiin näyttää olevan hyvä.[14] Oma haastatteluaineistoni kertoo myös aivan toisenlaisesta ajattelusta ja suhtautumisesta merimiehiin.

Sosiologi Leena Suurpää on pohtinut suvaitsevaisuuden käsitettä. Hänen mukaansa sanaa käytetään monessa yhteydessä, mutta sen sisältöä ei juuri ole määritelty. 2000-luvun alun Suomessa suvaitsevaisuus on kuitenkin jotakin tavoiteltavaa, hyvän ihmisen ominaisuus.

---

11 Saarinen 2008, 186.

12 Http://lotta.yle.fi/rswebkta.nsf/sivut/nettivideot, luettu 12.5.2009.

13 Saarinen 2008, 225–228.

14 Lahtinen 1956, 18.

Suurpää toteaa ehkä hieman ironisestikin, että suvaitsevainen ihminen on avoin, kansainvälinen ja nykyaikainen. Moninaistuvassa yhteiskunnassa suvaitsevaisuudesta etsitään vastausta siihen, miten rakentaa yhteisöllisyyttä.[15]

Leena Suurpään mukaan suvaitsevaisuutta on syytä tarkastella etnisten tai kulttuuristen ”vähemmistöjen” sekä ”valtaväestön” välisenä valtasuhteena. Hän huomauttaa, että näihin käsitteisiin on jo sisäänrakennettu ajatus vallasta ja vähemmyydestä tai vähempiarvoisuudesta.[16] Suvaitsevaisuuden sijaan voisi puhua ”toiseudesta”, mutta tämäkin käsite sisältää jo ennakolta arvottavia asenteita. Kirjallisuustutkija Olli Löytyn mukaan olisi toiseuden sijaan parempi puhua eroista ja erilaisuudesta.[17] Tässä kirjoituksessa en pyri määrittelemään suvaitsevaisuutta käsitteenä, vaan käytän ajatusta erilaisuuden kohtaamisesta muistitietoaineiston jäsentämiseen.

Suvaitsevaisuuden ongelma käsitteenä on, että se korostaa yksilöiden ja kulttuurien välisiä eroja. Suurpään mukaan suvaitsevaisuus on sana, joka on käytössä, koska kulttuurissamme pyritään usein samankaltaisuuteen, sillä samankaltaisuus merkitsee harmoniaa ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Erilaisuudet tuovat enemmistön samankaltaisuuteen jännitteitä, säröjä ja epämukavuutta tavoitellussa harmoniassa.[18] Asian voi tietenkin nähdä myös toisesta suunnasta: vähemmistöjen on siedettävä ja suvaittava enemmistön erilaisuutta. Suvaitsevaisuuden sisältämistä arvotuksista ei voi päästä eroon, ja juuri siksi on mielenkiintoista tarkastella niitä erilaisissa yhteyksissä.

---

15 Suurpää 2005, 41, 43, 47.

16 Suurpää 2005, 47–48.

17 Löytty 2005, 162.

18 Suurpää 2005, 60.

Kairon pohjasakka

Matti on kotkalainen mies, joka lähti merille 16-vuotiaana 1960-luvun alussa. Haastattelussa hän kertoo kysymättä, että 1960-luvulla merimiehiä ei arvostettu, vaan yleinen mielipide oli, että he olivat alempiarvoisia. Laivan päällystö saattoi ansaita kunnioitusta, mutta eivät tavalliset merimiehet. Matin mukaan merimiehiä pidettiin yhteiskunnan pohjasakkana.

> Sillohan niit ei arvostettu, nehän tykkäs et ne on kaikki pummeja. Siis eihän merimiehet 60-luvulla viel arvostettu mitää, et nehän oli niinku pohjasakkaa. Pohjasakkaa, et joku laivan kapteeni nyt ehkä saatto siin viel mennä jollain taval - -.[19]

Purjelaivojen aikakaudella merimiehet eivät sopineet siihen kuvaan, jonka tutkijat ja taiteilijat olivat luoneet paikallaan pysyvästä ja yhtä kieltä puhuvasta maanviljelijäkansasta. Heidän liikkuvaa elämäntapaansa ihmeteltiin ja tapojaan pidettiin moraalittomina.[20] Nämä asenteet eivät kuitenkaan poistuneet horisontin taa viimeisten purjelaivojen kanssa. Kotkalaisista moraalinvartijoista kertoo Liisa, joka oli vuosia töissä ravintola Kairossa ja sitä ennen 20 vuotta myös Satamakadulla sijainneessa Kentissä. Liisan mielestä kaupunkilaiset paheksuivat merimiehiä ja tuomitsivat heidän kanssaan seurustelleet naiset. Liisan mielestä merimiehiä, sataman työntekijöitä tai Kairoa ”ei ymmärretty”.

Kotkassa kävi 1950-luvulla 42 000 ja 1960-luvulla lähemmäs 50 000 merimiestä vuosittain. Päivittäin kaupungissa oleskelleiden merimiesten määrää on vaikea arvioida, sillä on lähes mahdotonta selvittää, kuinka pitkän ajan mikäkin laiva satamassa vietti. Sää-

---

19 KyM:A 1063:7.

20 Rosenström 1996, 13.

olojen takia kuukausien välillä oli suuria eroja. Vilkkaassa elokuussa 1955 Kotkassa oleskeli päivittäin yli 700 merimiestä. Heistä yli puolet oli ulkomaalaisia.

Alli Lahtisen raportti selvittää merimiesten ja kaupunkilaisten kanssakäymisen reunaehdot: Maissa merimiehet saivat ylöspidon laivasta, mutta tarvitsivat pesulapalveluita, suutaria ja parturia. Laivalla he saattoivat tavata muonituspalvelun henkilökuntaa tai laivakauppiaan, joka kävi myymässä matkamuistoja. Merimiehet tekivät satamassakin töitä, esimerkiksi maalasivat ja kunnostivat alusta.

Vapaa-aikaa oli iltaisin ja sunnuntaisin, jolloin miehistö pääsi lähtemään kaupungille. Silloin suurin osa merimiehistä suuntasi kaupungin tanssiravintoloihin. Fennia, Kairo, Kent ja Kyminlaakso olivat miehistön kantapaikkoja, päällystö kävi Ruotsinsalmessa ja Meritornissa.[21] Ravintolat olivat miltei ainoita paikkoja, joissa merimiehet, kaupungissa vakituisesti tai tilapäisesti asuneet satamatyöntekijät ja muut kaupunkilaiset kohtasivat.[22] Merimiehet hakivat ravintoloista viihtymistä, ajanvietettä ja rentoutumista, vastapainoa laivalla vietettyjen viikkojen rutiineille. Osalle merimiehistä erityisesti tanssi oli tärkeää, koska tanssilattialla pääsi tekemään tuttavuutta naisten kanssa. Ravintolassa oli tarkoitus tutustua uusiin ihmisiin, kertoa ja kuunnella kiinnostavia juttuja, tanssia ja pitää hauskaa.[23]

Ravintoloita ei 1950-luvun Suomessa ollut kuitenkaan tarkoitettu hauskanpitoon. Kun toisen maailmansodan aikana asetettu ravintoloiden tanssikielto kumottiin 1948, Alkoholiliike vastusti kiellon poistamista. Alkon johdon mielestä ravintoloista ei saanut tulla huvittelupaikkoja. Alkoholiliikkeen mukaan ravintoloiden tehtävä oli lounaan ja päivällisen tarjoileminen, joten alkoholia oli myynnissä

---

21 Raporttia varten on haastateltu 60 suomalaista ja ulkomaalaista merimiestä kyselykaavakkeen avulla. (Lahtinen 1956, 6–8.)

22 Lahtinen 1956, 9.

23 KyM:A 1063:9; Lahtinen 1956, 10.

vain ruuan ohella.[24] Ravintolassa ei saanut päihtyä tai puhua viereisessä pöydässä istuvan kanssa. Kovaan ääneen puhuminen tai nauraminen oli paheksuttavaa, samoin ruuan tai palvelun huonouden ääneen päivittely. Jopa lasien kilistely häiritsi kanssaruokailijoita. Tuttavallinen leikinlasku tarjoilijoiden kanssa oli niin ikään sopimatonta.[25]

Ulkomaanliikenteessä työskennelleet merimiehet olivat tottuneet erilaiseen ravintolakulttuuriin. Suomessa he käyttäytyivät ”rennommin” kuin muut asiakkaat. 1970-luvun puolivälissä tarjoilijana aloittanut haastateltava kertoo, että merimiehet olivat riehakkaampia kuin muut ja käyttäytyivät eri tavalla. Merimiehet ”pistivät rahaa palamaan” ja halusivat ”pöydän koreaksi”.[26]

Merimiehet käyttivät enemmän rahaa ja maksoivat hyvät juomarahat.[27] Liisa kertoo, että esimerkiksi samppanjaa tilaamalla merimiehet halusivat näyttää, että heillä on rahaa.[28] Lahtisen raportissa annetaan merimiesten rahankäytöstä tarkempi kuva: englantilaiset ja saksalaiset olivat yleensä säästeliäitä, amerikkalaiset käyttivät runsaammin rahaa ja ostivat kalliimpia tarjoiluja.[29]

Matti vertaa Kairon ja muiden suosittujen illanviettopaikkojen tunnelmaa. Kairossa puhuttiin usein työasioita, sinne saatettiin mennä työpäivän aikana tai suoraan töistä.

> - - jos vertas Seiskaa tai Ruotsinsalmee ni selvä ero siin oli. Siel lastattii laivoi, haalattii mäntii ja keskustelut pyöri tätä rataa ja kyl laiasta laitaa, että se oli työläisten sellanen jälki.

---

24 Sillanpää 2002, 79.

25 Sillanpää 2002, 78, 90.

26 KyM:A 1063:3.

27 KyM:A 1063:15.

28 KyM:A 1063:1.

29 Lahtinen 1956, 10.

Satamamiehet kävivät tauoilla, ”hiljasilla”, Kairossa kaljalla tai Gambinalla, joka oli edullisin väkevä viini.[30] Likaisissa ja kuluneissa työvaatteissa ravintolaan kiiruhtaneet työmiehet herättivät varmasti paheksuntaa niissä, jotka ajattelivat samoin kuin Alkon johto. Nämä miehet eivät kunnioittaneet ”pyhää” anniskelupaikkaa juuri millään tavalla. Työkavereiden kanssa vitsailu, naurunremakat ja voimasanat kuuluivat satamamiesten käytökseen 1950-luvulla niin kuin ne kuuluvat 2000-luvullakin.[31]

Matti kutsuu Kairoa ”reilummaksi” kuin muita ravintoloita. Kairon reiluuden vastinparina on muiden ravintoloiden jäykkyys:

> No olihan se selvä et se oli reilumpaa silloin ku siel oli sentyyppiset asiakkaat et tuota kylhän se sillon oli se tyyli ravintolas et oli valkoset liinat ja se oli jäykkää 60-luvun alus - -.[32]

Matti kertoo, että ahtaajilla oli tilipäivä aina kun laiva tuli valmiiksi, ja jotkut menivät juhlimaan, kun tilipussin sai, oli viikonpäivä mikä tahansa. Kairossa ei hänen mukaansa ollut yhtä virallista kuin muissa ravintoloissa, joissa pidettiin tiukemmin kiinni Alkoholiliikkeen asettamista säännöistä. Valkoisista pöytäliinoista huolimatta toiminta Kairossa oli ”rempseämpää”: siellä saattoi vaihtaa pöytää ja seuruetta vapaammin, uskalsi hakea naista tanssimaan, vaikka hän olisi istunut miesseurassa, ja naisetkin hakivat miehiä tanssimaan. Muissa ravintoloissa oli täysin pois suljettua, että nainen olisi hakenut miestä tanssimaan. Se olisi rikkonut tanssiravintolan kirjoittamattomia sääntöjä vastaan.[33]

---

30 KyM:A 1063:7, 15.

31 Helsingin kaupunginmuseon tekstitietokanta (HKM:T): Satamatyö 13; Oinonen 1996, 79–81.

32 KyM:A 1063:7.

33 KyM:A 1063:7.

Kotkalaiset merimiehet kertovat, että Kairossa pukeutuminen oli vapaampaa kuin muissa ravintoloissa. Laivan päällystö kävi etupäässä ”paremmissa” paikoissa, kuten Ruotsinsalmessa, Seiskassa ja Fenniassa. Laivalla oli täysi ylöspito, joten ruokailuun ei ollut niinkään tarvetta, vaan etupäässä nautittiin alkoholijuomia. Alkoholiliikkeen sääntöjen mukaan ruokaa oli ostettava alkoholin kanssa, ja usein samat voileivät kiersivät monella asiakkaalla. ”Meininkiä” Kairossa kuvataan vapaaksi ja asiakkaita iloisiksi.[34] Kairo oli hauska paikka, jossa sai vähän ”rymytäkin”, jos ei käyttäytynyt aggressiivisesti.

> Et ei siel niinku helpost pihalle heitetty että oli liikaa, kun ei rähissy noin muuta, niin joku saatto pienet tirsatki ottaa siinä niin (nauraa). Ni tuota, et siin oli selvästi niinku vähä reilumpaa.

Matti arvelee, että ravintolan henkilökunta kyllä pelkäsi alkoholitarkastajan käyntiä, mutta tarkastajatkin katsoivat paikkaa ”löysemmin”.[35] Ravintolan henkilökunnalle Alkon tarkastajan vierailu oli pelottava, suorastaan sydämen pysäyttävä tapahtuma.[36] Alkoholitarkastajan käynnit ja huoltopoliisin toiminta ovat esimerkkejä viranomaisten kontrollitoimista, joilla pyrittiin muuttamaan ja hallitsemaan erityisesti työväenluokkaisten ihmisten elämää. Aikakauden alkoholivalistukseen kuului olennaisena osana ajatus siitä, että koulutetut ihmiset, he jotka kutsuivat itseään sivistyneistöksi, osasivat käyttää alkoholia oikein, kouluja käymättömät sen sijaan eivät.[37]

Samanlaista ylhäältä alaspäin katsomista sisältyy myös Alli Lahtisen raporttiin. Merimiehet eivät sen mukaan olleet yksi yhtenäinen

---

34 KyM:A 1063:7 ja 9.

35 KyM:A 1063:7.

36 KyM:A 1063:1.

37 Vrt. Peltonen 2002, 77.

ryhmä. Lahtisen sanoin Kairoon kokoontui ”sekalaista seurakuntaa sekä ihonväriltään että käyttäytymistasoltaan”. Lahtinen kuvailee Kairossa käyviä merimiehiä ”laivaväen heikoimmaksi ainekseksi” ja vastaavasti siellä käyvää kotkalaisyleisöä ”kuluneemmaksi”.[38]

Tulkintani mukaan raportti ilmentää kirjoittajansa ambivalenssia, tunteiden kahtalaisuutta, tutkimuskohdetta kohtaan. Lahtinen haluaa tuoda merimiesten oman äänen kuuluviin ja parantaa heidän olojaan, mutta hänen käyttämänsä arvottavat ja lokeroivat ilmaisut vahvistavat stereotypioita. Vahvat ilmaisut huokuvat keskiluokkaisen tutkijan sekä tutkimuksen tilanneen kauppakamarin edustajien paheksuntaa alkoholisoituneita ja moukkamaisesti käyttäytyviä ravintola-asiakkaita kohtaan.

Jos suvaitsevaisuuden vastakohtana on tiukka kontrolli ja samanlaisuuden vaatimus, suomalaisten asenteita ravintoloita ja alkoholinkäyttöä kohtaan ei voida pitää suvaitsevaisina. Ravintoloiden ja niiden työntekijöiden maine oli erittäin huono 1980-luvulle asti.[39] Liisakin on siis voinut jakaa ravintolan asiakkaiden kanssa tunteet, joita herää itseen kohdistuvasta vieroksunnasta ja ennakkoluuloista.

Kuka pelkää mustaa miestä?

Liisa arvelee, että osa Kairoon liittyneistä ennakkoluuloista johtui juuri siitä, että kotkalaiset pelkäsivät ulkomaalaisia. Hän toteaa, että joskus merimiehet selvittelivät välejään tappeluissa, mutta yleensä ravintolan ulkopuolella, muuta ikävää heissä ei sitten ollutkaan.[40] Yleisradion pitkäaikainen toimittaja ja eläkkeellä Kotkan kunnallispolitiikassa vaikuttava Hilppa Kimpanpää on kertonut, että hänen

---

38 Lahtinen 1956, 9.

39 Sillanpää 2002, 172, 174.

40 KyM:A 1063:7.

perheensä kyllä vei vieraitakin satamaan laivoja katsomaan, mutta leikkipaikkana satama oli ”pikkulikoilta” ankarasti kielletty.[41] Paikallislehden kolumnissa Kimpanpää kirjoitti, että 1950-luvun satamassa ”suurimpana vaarana vaani musta merimies”. Satama oli hänen mukaansa ”hyvin pelottava ja vaarallinenkin paikka”.[42]

Äitinä arvelen, että vanhemmat ovat käyttäneet ”mustaa miestä” lapsen ajatusmaailmaan sopivana pelotteena, joka ei kaivannut selittelyjä. Joukosta helposti erottuvalla ”neekerillä” oli helpompi uhkailla kuin ruveta luettelemaan todellisia vaaroja, joita satamassa riitti. Saattoi jäädä taakan, junanvaunun tai auton alle, pudota laiturilta syvään veteen, josta uimataitoisenkin oli vaikea päästä ylös. Varmasti vanhemmat pelkäsivät myös, että lapset näkisivät satamassa humalaisten tappeluja, ”semmoisia” naisia, kuulisivat kiroilua ja seksuaalisuuteen viittaavia vitsejä. Jää vielä arvailujen varaan, kuinka paljon aikuiset itse oikeasti pelkäsivät mustia merimiehiä, mutta mustan miehen kohtaaminen on selvästi ollut monelle mieleenpainuva kokemus.

Lapsia kävi satamassa luvatta tai luvan kanssa laivoja katselemassa, heidän joukossaan myös Vainion perheen Juha-poika, josta sittemmin tuli ”suomalaisen satamakaupungin sielunmaisemaa” tulkinnut iskelmänikkari.[43] Vainion elämäkerrassa tehdään yksityiskohtaisesti selkoa siitä, kuinka hän 1947 näki ensimmäisen kerran tummaihoisen merimiehen. Mies heitti maahan tupakan, jonka Juha nappasi nopeasti. Merimies luuli, että Juha on köyhä katupoika, ja antoi hänelle koko kartongin savukkeita sekä solmion.[44] Ystävällisesti hymyilleet ja ”nälkämaan lapsille” tuliaisia jaelleet tummaihoiset

---

41 Alivirta, Hurtta, Kimpanpää, Liukkonen & Paananen 2007, 19.

42 ”Kansalaisten kulttuurisatama”, *Kotkansilmä* 26.1.2005.

43 von Bagh & Hakasalo 1986, 378.

44 Ikävalko 1998, 25.

amerikkalaismerimiehet näyttävät olleen lapsille mieluisia vieraita kaupungissa.[45]

Liisa kertoo, kuinka näki tummaihoisen miehen ensimmäistä kertaa 1952. Hän oli töissä Kentissä, jossa oli myös matkustajahuoneita. Liisa oli järjestämässä RUK:n juhlia, joihin tuli niin paljon majoitettavia, että vintiltä oli haettava vanhoja hetekoita. Liisa raahasi vuoteita yksin alakertaan, kun tummaihoinen merimies ja hänen pieni poikansa tulivat yllättäen auttamaan. Parikymmentä vuotta myöhemmin Liisa ja poika kohtasivat uudelleen Kairossa.

> - - ni yks neekeri tuli pienen pojan kans, sielt just noin ravintolaa, ni se neekeri autto sänkyy minuu kantaa ja kun mie pelkäsin. Uskotsie että minun täyty viiä sinne Kenttii ja emmie ollu koskaa neekerii nähnykkää ennen ja sil oli tavalliset vaatteet päällä ja se poika oli sellanen, oisko viis, kuus vuotta vanha. Ja se kumars nätist että olkaa hyvä ja mie kiitin ja se meni menojaa sielt. Ni uskotsie että 20 vuotta sen jälkee tulee sellanen hoikka, pitkä neekeri, ja mie oli Kairon, keskel lattiiaa siin, menos sinne eteisee, ni tää poika huutaa että mamma mia Kentti (nauraa). Se poika oli kasvannu isoks ja se muisti minut. Aiku minuu hävetti, mut mie ajattelin että herranjumala sehän oli huomionosotus vaan että hän muisti mamma mia kenttii.

Kertomus jatkuu vielä pohdinnalla, miksi nuoren miehen sanat hävettivät Liisaa niin kovasti, että hän punastui. Liisa ei muista, oliko asiakkaita paljon ja miksi tilanne yllätti hänet niin. Minusta kertomus on mielenkiintoinen, sillä siitä voi aistia Liisan vaihtelevat tunteet. Yllättyminen, pelko, kiinnostus, häpeä ja ilahtuminen ovat suo-

---

45 Alivirta et al. 2007, 18.

raan luettavissa Liisan puheesta. Erilaisuuden kohtaaminen ei ole aina helppoa sellaisellekaan, joka tekee sitä jatkuvasti.

Liisa on ollut töissä sataman ravintoloissa vuosikymmeniä, mutta tämä tarina oli hänen haastattelussaan niitä harvoja, joissa hän kertoi yksityiskohtaisemmin ulkomaalaisten merimiesten kohtaamisesta. Olivatko kaikki kontaktit ulkomaalaisten kanssa näin lyhyitä ja pinnallisia? Kertomuksessaan Liisa jatkaa, että ”neekerit” olivat yleensä hiljaisia, eikä heistä ollut mitään ”haittaa”.[46] Hän ei siis kerro monikulttuurisen arjen rikkaudesta tai ilosta tutustua uusiin ihmisiin, vaan toteaa, ettei joidenkin asiakkaiden erilainen ihonväri haitannut muiden elämää.

Liisa jatkaa pitkällä selityksellä siitä, miten hankalimpia asiakkaita ovat humalassa ”tiettyyn pisteeseen” tulleet suomalaiset. Hän mainitsee ohimennen, että jossakin vaiheessa myös romaneista oli haittaa.[47] Lisätietoa romaneihin suhtautumisesta saadaan Veikon haastattelussa. Hän kertoo 1980-luvusta, jolloin ”Kairo meinasi kuolla kokonaan pois”. Ravintolassa ei ollut enää elävää musiikkia ja asiakkaita yritettiin houkutella karaoken avulla. Laulua harrastavat romanit eivät miellyttäneet muita asiakkaita. Järjestyshäiriöitä tai mitään muuta erityistä syytä nyrpeään asenteeseen Veikko ei kerro.

> Ja sitten, en halua mitenkään morkata eri ihmisrotuja, mut sinne alkoi tulemaan suomalaisia tummia, ja jotkut vieroksuivat sitä asiakkaitten vaihtuvaisuutta - -.[48]

Haastattelussa Liisa ei kerro siitä, että ulkomaalaisiin merimiehiin olisi erityisesti tutustuttu, vaan tiedot ulkomaalaisista liittyvät asiakkuuteen: ravintoloiden pitäjät lukivat saapuvien laivojen listoja sa-

---

46 KyM:A 1063:1.

47 Ibid.

48 KyM:A 1063:9.

nomalehdestä, että tiesivät minkä maalaisia asiakkaita oli tulossa ja osasivat varautua hankkimalla heille mieluisia juomia. Useaan kertaan Liisa mainitsee, että ulkomaalaisista merimiehistä ei ollut haittaa ja lisää heti perään, että kun ”kähnäystä” tuli, he menivät ulos välejään selvittämään.

Liisa korostaa merimiesten rehellisyyttä. Vain ”maamoukat” varastivat ravintolasta.[49] Lahtisen raporttia varten on haastateltu poliisimestari Kettusta, jonka mukaan merimiehet käyttäytyivät Kotkassa ”verrattain hyvin”. Mikään luonnonlaki ei merimiesten rehellisyyskään silti ollut. Jos juopumuspidätykset jätetään pois, Kotkan poliisi oli vuonna 1955 tutkinut seitsemää tapausta, joissa rikoksesta tuomittiin merimies. Skotlantilainen rikkoi näyteikkunan ja varasti mallinuken sekä sen päällä olleet vaatteet, englantilaiset särkivät puhelinkopin puhelimen ja varastivat joitakin kilpiä. Turkkilainen löi linkkuveitsellä suomalaista miestä käsivarteen ”naisesta johtuneen riidan seurauksena”. Tanskalainen pahoinpiteli naisen ja varasti hänen kellonsa Kairon edustalla. Mies oli kestinnyt naista ravintolassa, mutta tämä ei suostunutkaan lähtemään laivalle miehen mukana. Humaltunut ruotsalainen merimies hyppäsi vuokra-auton rattiin ja ajoi kolarin, jossa molemmat autot menivät käyttökelvottomiksi.[50]

Vakavimmat tapaukset olivat ahvenanmaalaisten tekemiä: yksi ampui laivaan luvatta tullutta miestä, joka haavoittui vaikeasti. Toinen pahoinpiteli työkaveriaan niin, että tämä kuoli saamiinsa vammoihin.[51] Silmiinpistävää listassa on, että humalassa rötöstelyä ovat harrastaneet lähinnä ulkomaalaiset. Lahtisen raportti ei kerro, onko poliisin kokoamassa listassa lueteltu vain ulkomaalaisten[52] merimiesten tekemät rikokset vai eivätkö suomalaiset merimiehet todel-

---

49 KyM:A 1063:1.

50 Lahtinen 1956, 19.

51 Ibid.

52 Ahvenanmaalaistenkin voisi ajatella lukeutuneen ulkomaalaisiin poliisin luokituksessa.

la tehneet rikoksia. 1950-luvun alussa eli vahva käsitys suomalaisten ”huonosta viinapäästä”,[53] mutta tämä lista puhuu sen puolesta, ettei suomalaisilla ole ainakaan yksinoikeutta humalassa hölmöilyyn.

”Seuraahuolivat” naiset

Saarinen kirjoittaa, että merimiesten silmissä Kotka näytti pieneltä kylältä, mutta kaupunkilaiset ottivat heidät avosylin vastaan.[54] Joskus näin tapahtuikin aivan kirjaimellisesti. Vuosittain kuulutettiin 10–20 kotkalaista naista avioliittoon merimiehen kanssa. Vuonna 1956 oli Kotkan lastenvalvojan kortistoon merkitty 24 lapsen elatusvelvolliseksi isäksi merimies. Heistä 11 oli ulkomaalaisia.[55]

Veikko muistelee, miten ensimmäinen yhdysvaltalainen kauppa-alus toisen maailmansodan jälkeen tuli Kotkaan. Vain viikko sen jälkeen ensimmäinen kotkalainen tyttö oli jo kihloissa amerikkalaisen merimiehen kanssa. Veikon mukaan amerikkalaiset olivatkin tyttöjen keskuudessa suosituimpia.[56]

Hyvin toimeentulevat ja poliittisesti ”oikeasta” suunnasta tulleet yhdysvaltalaiset merimiehet saattoivat olla poikkeus,[57] mutta yleensä valtaväestön tavoista poikennut sukupuolielämä stigmatisoi merimiehet ja heitä tapailleet naiset.[58] Esimerkiksi porvarillisten naisjärjestöjen valistuskampanja ennen vuoden 1952 olympialaisia kiinnitti erityistä huomiota niin kutsuttuihin laivatyttöihin. Käytöskampanja

---

53 Peltonen 2002, 26, 55.

54 Saarinen 2008, 230.

55 Lahtinen 1956, 18.

56 KyM:A 1063:9.

57 Yhdysvaltalaisille merisotilaille ja suomalaisille naisille järjestetyistä tanssiaisista ja Suomen ulkopolitiikasta ks. Urponen 2009, 144.

58 Stigma on negatiivinen poikkeus normista ja stigmatisoitu ihminen nähdään ja hän myös itse näkee itsensä ensisijaisesti poikkeavan ominaisuuden kautta (Kontula 2008, 55–56).

esitteli heidät varoittavana esimerkkinä: kaiken ulkomaalaisen katteeton ihailu saa kohtalokkaita seurauksia.[59]

Alli Lahtinen erottaa toisistaan ylipäätään merimiesten kanssa seurustelevat ”seuraahuolivat” naiset sekä ”varsinaiset laivatytöt”, mutta ei määrittele sen tarkemmin, keitä mihinkin ryhmään kuuluu:

> Merimiesten mukana ilmaantuu satamakaupunkiin myös maineeltaan epämääräisiä naisia. Haastateltaessa muuan merimies leikinpäin totesi vanhojen hauskojen aikojen menneen ”Mutakuopan” mukana, ja ravintoloiden nykyään olevan niin ankaran valvonnan alaisena, ettei sieltäkään helposti seuraa löydä. Tuskinpa tätä seuraa nykyisinkään Kotkasta puuttuu, ravintoloissa näyttää liikkuvan verrattain säännöllisesti seuraahuolivia eri-ikäisiä naisia. Varsinaisia ”laivatyttöjä” joutui poliisin käsiteltäväksi v. 1955 aikana 147 tapausta.[60]

Lahtisen haastattelema merimies sijoittaa prostituution menneisyyteen, mutta Lahtisen itsensä tai hänen tietolähteensä havaintojen mukaan naisia lähtee ”mertsujen” mukana ravintoloista siinä missä ennenkin. Haastatellun haikailema Mutakuoppa oli Kairon naapurissa Satamakadulla sijainneen Seurahuoneen alakerran kansanravintolan lempinimi. Rakennus tuhoutui pommituksissa keväällä 1944, mutta on jäänyt elämään esimerkiksi Veikko Lavin sanoittamassa laulussa *Lasijauholaivakeikka*.[61]

Liisa suhtautuu ymmärtäväisesti merimiesten ja laivatyttöjen kohtaamisiin. Hän arvelee, että paheksunta johtui osaltaan siitä, että kaikki merimiesten kanssa seurustelleet naiset eivät huolehtineet

---

59 Urponen 2010, 136–137.

60 Lahtinen 1956, 19–20.

61 Nieminen 1999, 13.

puhtaudestaan ja terveydestään. Liisa ajattelee, että kaupunkilaisten silmissä juuri prostituoidut leimasivat paikan huonomaineiseksi:

> - - mut että noin vaan ne tytöt leimas sen, että kun noi laivamiehet tulivat niin ne oli niit määrättyi apusisarii mitkä siel sit istuvat ni kotkalaiset pelkäs niitä. Mut että se oli taas ajattelemattomuutta minun mielestäin. Syystä että merimiehil, laiva oli niitten koti, ei niil muuta kotii ollu. Sit ku ne toi naisii sinne ni sit poliisi tuli heti perää - -. [62]

Liisa ymmärtää merimiesten tarvetta seurustella naisten kanssa maissa ollessaan. Hän kutsuu laivatyttöjä kiertoilmauksella, mutta myös huumorilla, apusisariksi. Hän siis vertaa laivatyttöjä leikillään sairaanhoitajiin ja tulee samalla korostaneeksi tarkemmin määrittelemättömien ”niiden” suvaitsemattomien ja ”meidän” eli ymmärtävien sisäpiiriläisten eroa.

Haastatteluaineiston perusteella laivatytöiksi kutsutut naiset hankkivat elantonsa, tai ainakin osan siitä, seksityöllä. Toisinaan rajaa asiakas- tai parisuhteen välillä on vaikea nähdä, sillä osa naisista tapasi vakituisesti tiettyjä miehiä, heillä oli siis rinnakkaisia parisuhteita useiden merimiesten kanssa.[63] Vakituinen parisuhde sekä perheen ja kodin perustaminen olisikin ollut miehistöön kuuluvalle aika vaikeaa, sillä vielä 1960-luvulla laivalla oli oltava töissä puolitoista vuotta ennen kuin sai ilmaisen kotimatkan. Jos lähti kotiin ulkomaan satamasta ennen aikojaan, joutui oman kotimatkansa lisäksi maksamaan tilalleen Suomesta tulevan miehen matkakulut.[64] Matti kertoo, että hänen työkavereistaan yleensä vain päällystöllä oli perhettä.

---

62 KyM:A 1063:1.

63 KyM:A 1063:9.

64 KyM:A 1063:7.

> - - joka laivas mis mä olin, ni oli mitkä oli Kotkas naimisissa, se oli yleensä päällystön puoli. Miehistön puolel saatto olla joku pursimies, poosu, joku dunkki perheellinen, sit moottorimiehet, matruusit ja puolmatruusit ja kaikki nää, kaikki mess- ne oli kaikki poikamiehii. Ei yleensä seurusteltukaa vakituisee, että se nyt että morsian joka satamas ei paikkaasa pitän, mut kovast tietyst yritettii. [65]

1960-luvun alussa Kotkassa ei ollut vielä merimiestaloa, eikä monilla merimiehillä ollut vakituista kotia. Osa asui vanhempiensa kodissa maissa ollessaan, muut laivasta ulosmaksun ottaneet hankkivat alivuokralaishuoneen, ”ottivat kortteerin” matkustajakodista, Pelastusarmeijan yömajasta tai ”Vetekin” eli ahtausfirma Stevedoringin asuntolasta.[65] Matin mukaan maissa oltiin muutamia viikkoja, kunnes rahat olivat loppu ja oli lähdettävä takaisin merelle.[67]

Liisan kanssa Kairossa työskennellyt haastateltava kertoo, että ”jotkut” väittivät Kairoa huonomaineiseksi vain sen takia, että se sijaitsi satamassa. Hänen mielestään Kairo oli kyllä aivan kuin muutkin ravintolat, kaikissa paikoissa kävi samoja ihmisiä: ”Merimiehet hakivat seuraa joka ravintolassa, kuka vain mukaan lähti.”[68]

1970-luvun alussa tarjoilijana aloittanut nainen arvelee, että Kairolla oli huono maine, mutta paikassa kävi muitakin kuin merimiehiä.

> No, täähän oli semmonen paheen ja synnin pesä, kutakuinkin, kaupunkilaisten, osan mielestä. Osahan oli sitten jotka kävi, että eihän meillä ois ollu asiakkaita, jos ei täällä kotkalaisia ois käyny. Niin osa oli sitä mieltä, että se on ihan hirvee paik-

---

65 KyM:A 1063:7.

66 KyM:A 1063:7 ja 9; Lahtinen 1956, 26.

67 KyM:A 1063:7.

68 KyM:A 1063:14.

> ka, että ei sinne voi mennä ja naisporukassa ni ei puhettakaan, että vois mennä.[69]

Hilja, joka toimi Kairossa tarjoilijana 1938–1968, kertoo että ravintolassa kävi myös ”tavallisia naisia”. He eivät pelänneet tulevansa leimatuiksi, vaikka viereisessä pöydässä istui tunnettu laivatyttö, vaikkapa Viipurin Lyyli, Kotkan Kerttu tai Pitkä-Lempi. Hiljan mukaan naisia kohdeltiin ravintolassa hyvin, heitä palveltiin kuin keitä tahansa asiakkaita ja ”he tunsivat olonsa kotoisaksi”. Hiljan mielestä Kairon tarjoilijoita ”pidettiin huonompina” kuin muita ihmisiä. Kun kysyin, miten tämä ilmeni, Hilja sanoi, ettei osaa selittää tarkemmin. Hetken mietittyään hän jatkoi, ettei kukaan suoraan syyttänyt mistään, mutta hän oli kokenut väheksyntää. Häneltä kysyttiin esimerkiksi, että eikö siellä ole vain ”semmoisia” asiakkaita. Aina ei suhtautuminen kuitenkaan ollut paheksuvaa. Kerran Hilja joutui käymään lääkärissä, mutta hänen vaivansa eivät enää kiinnostaneet lääkäriä, kun tämä kuuli missä potilas on töissä. Lääkäri kyseli kovasti, millaista Kairossa on ja sanoi tulevansa käymään siellä joskus. Hilja esteli lääkäriä sanoen, ettei Kairo ole herrasmiehen paikka.[70]

Matti kertoo, että Kotkassa oli 1950–1960-luvulla huoltopoliisi, joka hyvin aktiivisesti etsi laivoilla käyviä naisia ja pidätti heitä irtolaislain nojalla useammin kuin esimerkiksi haminalainen ammattiveljensä. Merimiestalojen rakentamisen jälkeen ”morsiamet” saivat vakituisen asunnon, eikä huoltopoliisi voinut enää puuttua asiaan. Matin mukaan työttömyys ei ollut rikos, mutta asunnottomuus katsottiin irtolaisuudeksi ja siitä seurasi komennus muutaman kuukauden kestävälle ”lypsykurssille”.[71] ”Pillupoliisi” oli seurattu ja puhuttu hahmo, josta kerrottiin esimerkiksi, että hän jouluna pukeutui joulu-

---

69 KyM:A 1063:3.

70 KyM:A 1063:15.

71 KyM:A 1063:7.

pukiksi ja meni laivoille tarkastamaan, onko siellä laivatyttöjä. Juttujen mukaan poliisi vei putkaan myös monta kapteenin vaimoa ja ryhtyi vasta pidätyksen jälkeen selvittämään naisen henkilöllisyyttä.[72] Veikon mukaan kaupunkiin tuli naisia myös muualta Suomesta käymään, jos mielitietyn laiva tuli Kotkan satamaan.

> Sinnehän tuli tyttöjä ympäri Suomea ja heistä sitten oli oppineita sekä oppimattomia, hyvin palkattujakin henkilöitä.[73]

Aina eivät siis kohdanneet satunnaiset kumppanit, vaan kihlatut tai aviopuolisot. Ahvenanmaalaisia merimiesten vaimoja tutkinut Hanna Hagmark-Cooper on todennut, että heidän oli matkustettava miestä tapaamaan siihen satamaan, johon miehen laiva milloinkin sattui tulemaan. Joskus tämä tarkoitti Suomen tai Ruotsin satamia, toisinaan Hampuria tai Kööpenhaminaa.[74] Myös muu perhe ja sukulaiset saattoivat vierailla laivalla vaikkapa sedän tai enon saapuessa kaupunkiin. ”Mertsut” olivat lasten suosiossa, sillä heiltä sai tuliaisiksi purukumia, makeisia ja hedelmiä. Anna-Leena Alivirta muistelee käyneensä laivalla työasioissa siellä olleen isänsä mukana. Isän hoitaessa asioita laivan stuertti tarjoili lapsivieraalle lettuja ja mansikkahilloa.[75]

Ei ole Kotkan satama kuin ennen

Merenkulku ja satamat mullistuivat 1960–1970-luvun aikana. Tavara ryhdyttiin pakkaamaan suuriin yksiköihin, kontteihin, perävaunuihin

---

72 KyM:A 1063:7.

73 KyM:A 1063:9.

74 Hagmark-Cooper 2008, 55.

75 Alivirta et al. 2007, 17.

ja lauttavaunuille. Kotkassa rakennettiin uusi satama keskustan ulkopuolelle Hietasen saareen pyörillä kulkevaa ro-ro-liikennettä varten. Kotkan saarella oleva Kantasatama hiljeni, kun uusi peräporttialuksille tarkoitettu terminaali avattiin Hietasessa kesällä 1972.[76] Suuryksiköiden lastaaminen oli nopeaa, joten laivojen satamassaoloajat lyhenivät viikoista tunteihin.

> Laivas tuli peräporttei, ne tuli aamul, illal lähti. Hietanen rakennettii, ei ollu henkilökuntaa enää laivois. Ennen täs saatto olla joku Etelä-Amerikan linjan laivakii mis oli 45 henkee töissä. Ne kaks viikkoo lastas täs [Pohjoislaiturilla Kantasatamassa].[77]

Suuryksikköliikenteen alku ajoittuu samaan aikaan kuin alkoholipolitiikan vapautuminen. Samaan aikaan kun merimiesten ja ahtaajien käynnit Kairossa harvenivat, vapautuivat aukioloajat ja anniskeluoikeudet ja asenteet ravintolassa käymistä kohtaan ylipäätään muuttuivat myönteisemmiksi. Ennen kielletystä tuli muodikasta huvia. 1960-luvulla alkoholin kulutuksen kasvu oli voimakkaampaa kuin yleisen elintason nousu. Tiukasti kontrolloiduissa ja tylyissä Alkoholiliikkeen myymälöissä alkoi vähittäinen muutos kohti nykyisiä valintamyymälöitä, joissa asiakkaita houkutellaan tekemään heräteostoksia. Ravintolassa käyminen haluttiin osaksi arkea ja anniskelupaikkojen henkisiä kynnyksiä pyrittiin madaltamaan monin tavoin. Alkoholiin liittyvät asenteet alkoivat muuttua rajusti 1960-luvun puolivälissä. Vapaamielisyys huipentui 1969, jolloin keskiolut tuli ruokakauppoihin.[78] 1970-luvun alussa Kairo oli suljettu vain siivouksen ajaksi aamuyöllä ja ovet avattiin jo kello 6 aamulla.

---

76 Saarinen 2008, 244.

77 KyM:A 1063:7.

78 Kuusi 2003, 36, 86, 98.

> - - mä muistan sen ajan ku Kairohan oli vähän aikaa et se aukes kuuden aikaa aamullakii, eli nää vuorotyöläiset ku loppu löysi [työvuoro] ni ne pääs suoraa sinne. - - siel oli just näitä sairaaloist sairaanhoitajii ja sielhän oli hirvittävät pippalot seittemän aikaa aamul - -.[79]

Matti kertoo, miten hän huomasi 1980-luvulla, että Kairon kävijät hakivat merimies- ja satamakulttuuria, joka oli jo kadonnut. Hän toteaa lakonisesti, että erilaisuutta ja elämyksiä olisi pitänyt käydä hakemassa 1960-luvulla, mutta silloin ravintolaa ei arvostettu.

> - - sehän mua huvitti, mä joskus kävin siinä ni sit ihmiset lähti hakee jotaa sellasta, ne oli liian myöhää haki sitä sellasta jotaa erilaisuutta, mitä merimies-, ni ei se ol-, se ois pitän hakee 60-luvul. Koska se oleellisest muuttu sitte 70-luvulla - -.[80]

Kun kysyin, mistä asenteen muutos sitten voisi johtua, haastateltava arveli, että huomattiin tietynlaisen elämäntavan ja miljöön olevan katoamassa. Matti tekee tarkasti eroa oman ja uudempien sukupolvien välille. Nuoret eivät tiedä eivätkä ymmärrä vanhoista hyvistä ajoista mitään:

> Ja sanotaa, et joku kolmekymppinen kaveri ni ei se siit oikee tajuu mitää, se tietää et siel on joskus enemmän ahtaajii istun, eikä tiiä sataman tota menostakaa mitää - -.[81]

Sen sijaan ennen miehet olivat rautaa. Laivalla oli tehtävä oma osuutensa, vaikka olisi ollut kipeänä. Sijaista ei ollut, joten oma työ piti

---

79 KyM A 1063:7.

80 Ibid.

81 Ibid.

hoitaa, eikä pienestä voinut valittaa. Matti vertaa nykyajan toimistotyötä ja merimiehen ammattia. Hän arvelee, että nykyisin ollaan helposti töistä pois ilman syytä ja työn teko kaiken kaikkiaan on liian helppoa. Itse asiassa nykyisiä merimiehiä ei edes voi kutsua merimiehiksi. Laivoista on tullut vetten päällä kulkevia hotelleja.[82]

> - - minunkii aikana sit oli jo neljä viikkoo töitä, kaks viikkoo lomaa, ajettii Hietasee, ni se nyt enää mitää merillä oloo ollu, sama ku joku Ruotsin-laiva, että mä en piä niit sellasina merimiehinäkää, et ne nyt on, liikkuva hotelli, kulkee vetten päällä.[83]

”Laivat puuta, miehet rautaa” -asenne on tuttu myös purjemerenkulkua tutkineelle Marika Rosenströmille. Hän on todennut, että jako ”meihin” ja ”muihin” on keskeistä merimieskulttuurille. ”Meidän” yhteisyytemme määrittyy ”muiden” – tai kotkalaisittain ”niiden” – ulkopuolisuuden kautta. Tilanteesta riippuen vastakkain on asetettu ”maalaiset” ja merimiehet, höyrylaivojen ”työntekijät” ja purjelaivojen merimiehet, syvänmerenpurjehtijat ja Itä- sekä Pohjanmeren kävijät, oman aluksen miehistö ja muiden alusten miehistöt tai miehistö ja päällystö. Myös miehistön sisällä oli kilpailua ja erimielisyyksiä. Miehistö oli jaettu kahteen vahtivuoroon, ja toista vahtia oli kätevä syyttää kaikesta, mikä matkan aikana meni pieleen. Suomalaiset merimiehet eivät arvostaneet varsinkaan eteläeurooppalaisia merimiehiä, vaan pitivät itseään näitä kovaluontoisempina ja taitavampina. Myös nuoremmat merimiehet saivat kuulla kunniansa. ”Nykyisinhän kelpaa mikä tahansa!”[84]

Matin ja muiden merimiesten sukupolvipuheesta tulee itselleni ensimmäisenä mieleen sana nostalgia. Pirjo Korkiakangas on määri-

---

82 KyM:A 1063:7.

83 Ibid.

84 Rosenström 1999, 115–116.

tellyt nostalgia-käsitettä sosiologi Fred Davisia mukaillen. Nostalgia on muistojen sävyttämistä surumielisellä kaipauksella. Siihen sisältyy myös eriasteisia mielihyvän ja menneisyyden nautiskelun tunteita. Korkiakangas toteaa, että nostalginen muistelu on kaksijakoista, sillä siihen sisältyy sekä aktiivista muistelua että tietoista tai tiedostamatonta unohtamista. Nostalgia ei ole mitä tahansa muistelua, vaan siihen sisältyy tunne menneen kadottamisesta ja halusta saada mennyt takaisin. Korkiakangas vertaa nostalgiaa koti-ikävään, haluun palata tuttuun, turvalliseen ja hallittavissa olevaan tilaan. Hänen tutkimissaan aineistoissa nostalginen muistelu koskee useimmiten lapsuutta. Nostalgisesti muisteltu lapsuus on miellyttävää ja kaipauksen kohde. Ikävien ja raskaiden asioiden vastapainoksi esitetään palkitsevia ja kauniita muistoja, joiden painoarvo näyttää olevan suurempi.[85] Matin muistot eivät ehkä ole yleisen käsityksen mukaan kauniita, mutta rankan työn muistelu palkitsee ja ylevöittää.

1980-luvun lopussa Kairo nousi valtakunnalliseen julkisuuteen, kun Kotkan kaupunginteatteri aloitti siellä *Maratontanssit*-näytelmän esitykset. Kairoon tuli bussilasteittain väkeä muualta Suomesta ja teatteriesityksen myötä monet kotkalaisetkin tulivat kapakkaan ensimmäistä kertaa. Yksi haastateltava arveleekin, että muutos tapahtui teatteriesitysten myötä, kun aiemmin ennakkoluuloisesti suhtautuneet ”uskaltautuivat” katsomaan Kairoa omin silmin.[86] Niin tai näin, haastateltavien olettama ”muiden” asennemuutos on tapahtunut sen jälkeen, kun merimiehet, laivatytöt ja satamatyöntekijät ovat kapakasta jo kadonneet. Silloin Kairosta on tullut kulissi sekä teatteriesityksille että suhteessa merimies- ja satamakulttuuriin. Vanhasta ajasta on kukin voinut rakentaa mielessään juuri sellaisen kuvan kuin on itse halunnut. Menneen ajan erilaiset ihmiset on helppo hyväksyä nykyajasta käsin, sillä heidän erilaisuutensa ei enää häiritse.

---

85 Korkiakangas 1999, 171–173.

86 KyM:A 1063:3.

Kairon kanta-asiakkaille teatteriesitykset eivät olleet ainoastaan ilonaihe. Busseissaan paikalle hurauttanutta ”hienohelmaista” teatteriyleisöä arvosteltiin. Sama keskiluokkaisten tai ”porvarillisten” käytös- ja pukeutumissääntöjen kritiikki näkyy Kairon omissa käyttäytymissäännöissä, joita jaettiin asiakkaille humoristisena monisteena. Sääntöjen mukaan kravatin käyttö on kielletty ja pöytätavat ovat vapaat, kunhan pöydän alla pidetään vain jalkoja.[87] Säännöissä ja lehtijutuissa[88] korostettu teeskentelemättömyys liittyy reiluuden määritelmään, johon kuuluvat ainakin sanavalmius, rempseys, ahkeruus sekä omista asioistaan huolehtiminen.[89]

Rannikko vastaan sisämaa

Artikkelin alussa Kotkaa kuvailleen John McCreadien laiva kävi kaupungissa kolmen viikon välein. Alkuun kasvottoman pikkukaupungin ilme muuttui hänen silmissään: olut oli hyvää ja tytöt innokkaita tanssimaan. Nuoret naiset halusivat innokkaasti harjoitella englanninkielen taitoa, ja taisi Johnille löytyä mielitiettykin.[90] McCreadien tarina tavoittaa jotakin olennaista muistitiedon olemuksesta ja sen kiehtovuudesta lähdeaineistona: katseen tarkentuessa suhtautumisemme asioihin muuttuu. Muistitiedon avulla voi, kuten Portelli esittää, päästä käsiksi ihmisten aikomuksiin ja käsityksiin. Haasteellista on analysoida haastattelupuheessa heijastuvia ajattelun ristiriitaisuuksia, häilyvyyttä ja esimerkiksi oppimisprosesseja.

Kun Veikko kertoi karaokea laulaneista romaneista, hän sanoi, ettei halua itse olla rasisti, mutta jotkut asiakkaat eivät pitäneet uusis-

---

87 *Helsingin Sanomat* 29.11.1992; *Etiketti* 2/1988.

88 Esim. ”Merimieskapakassa teeskentely kielletty”, *Yhteisvoimin* 3/1990.

89 Peltonen 2002, 122.

90 McCreadie 2007, 20–21.

ta tulokkaista. Oman rasistisuutensa kieltäminen on suosittua siksi, että nykyisin erilaisuuteen torjuvasti suhtautuvia pidetään kehittymättöminä, väittää mediakulttuurin tutkija Mikko Lehtonen. Useimmiten rasisti on joku muu. Rasistit asuvat aina muualla, esimerkiksi lähiössä, maaseudulla tai muissa maissa. Rasismi saatetaan ”ulkoistaa” myös menneisyyteen.[91] Nämä molemmat ulottuvuudet tulevat näkyviksi myös omassa aineistossani. Ymmärtämättömyys ja suvaitsemattomuus ovat haastattelupuheessa yleensä jotakin tarkemmin määrittelemätöntä ja ne sijoitetaan maaseudulle tai sisämaahan. Ne ihmiset, jotka paheksuivat ja väheksyivät, jäävät haastatteluissa täysin varjoihin, heitä ei yksilöidä.

Alli Lahtisen tekemissä merimiesten haastatteluissa ei näy jälkeäkään siitä paheksunnasta ja ennakkoluuloisuudesta, josta omassa aineistossani on puhuttu. Lahtisen haastattelemat miehet ovat kertoneet, että kaupungin ravintoloista saattoi löytää naisseuraa. Voi olla, että se riitti heille syyksi sanoa, että kaupunkiin olisi kiva tulla uudelleen. Ehkä merimiehet eivät joutuneet kohtaamaan paheksuntaa ja ennakkoluuloja. Hehän tapasivat lähinnä kaupunkilaisia, joille he olivat asiakkaita ja toivat elannon: partureita, myyjiä, tarjoilijoita… Kaupunkilaisten ja merimiesten väliset kohtaamiset tapahtuivat lähinnä ravintoloissa, joiden asiakkaat tiesivät jo sisään mennessään, että ravintolassa on merimiehiä – joita ravintolaan myös mentiin uteliaisuudesta katsomaan. Merimiesten kanssa seurustelleet naiset saivat kantaa huonon maineen, kun miehet seilasivat kohti muita satamia.

Koska merenkulku on kansainvälistä ja monikansallista, on houkutus ajatella sen suoraan johtavan erilaisuuden hyväksyvään kulttuuriin. Useimpien kaupunkilaisten kanssakäyminen merimiesten kanssa on kuitenkin ollut hyvin lyhytaikaista ja pinnallista. Useimmille kotkalaisille merimiehet olivat asiakkaita, joita kannatti siksi kohdella kunnioituksella. Antirasistisesta puheesta huolimatta asen-

91 Lehtonen 2009, 111–112.

teet esimerkiksi omaa romanivähemmistöä kohtaan ovat olleet kielteisiä. Haastateltavien suvaitsevaisuus on ainakin osittain ehdollista. Kärjistäen sanottuna poikkeavuudesta ei ole haittaa, jos on hiljaa – tai ainakin tuo rahaa kaupunkiin.

Kotkan suvaitsevaisuuden korostaminen ei tietenkään ole ainutlaatuista. Esimerkiksi Helsingin työläiskaupunginosana pidetty Kallio on haluttu esittää suvaitsevaisena.[92] Nostalgisoinnilla ja romantisoinnilla voi olla suuri merkitys paikkojen tai vaikkapa ammattiryhmien maineelle. Tietoisesti rakennettua kuvaa menneisyydestä käytetään hyväksi pyrittäessä rakentamaan nykyisiä identiteettejä tai julkisuuskuvaa.[93] Kotkan matkailuoppaat ry:n järjestämillä kävelykierroksilla voi tutustua kaupungin historiaan keisarinna Maria Feodorovnan tai vuorineuvoksetar Fanny Ruthin johdolla. Oppaakseen voi saada myös legendaariseksi mainostetun Kotkan Ruusun.[94] Siinä missä merimiesten kanssa seurustelleita naisia paheksuttiin tai väheksyttiin 1950-luvulla, on heidän maineensa 2000-luvulla valjastettu kaupungin markkinointiin.

Viranomaistekstit puhuvat monikulttuuristuvan Suomen puolesta, mutta suomalaisen kansallisen kulttuurin yhtenäisyyden myytti elää edelleen arkisissa käsityksissä.[95] Omassa aineistossani tätä yhtenäisyyden myyttiä on yhtäältä purettu ja toisaalta vahvistettu. Haastateltavat ovat tuoneet esiin olettamiaan Suomen sisällä olevia eroavaisuuksia, esimerkiksi asettaen sisämaan ja rannikon vastakkain. He näkevät kotkalaisissakin niitä, jotka ymmärsivät, ja niitä jotka eivät ymmärtäneet merimiesten, laivatyttöjen ja satamatyöläisten elämäntapaa. Haastateltavat rakentavat yhtenäisen suomalaisuuden

---

92 Olsson 2004, 51.

93 Olsson 2004, 59; Snellman 1996, 245.

94 www.kotkaguides.fi http://www.kotkaguides.fi/kierrokset.html#tietoa, luettu 1.9.2009; Lampinen 2006.

95 Suurpää 2005, 51.

myyttiä siinä mielessä, että he näkevät itsensä säännön vahvistavana poikkeuksena, poikkeuksellisen avarakatseisina ja suvaitsevaisina suomalaisina.

Erilaisuuden hyväksyminen esitetään haastatteluaineistossa myönteisenä ja Kotkalle erityisenä. Silti samaan aikaan haastateltavat tekevät eroa kansallisuuksien ja kansallisten kulttuurien välille. Merimiesten arvostus näyttää vaihdelleen sen mukaan, miten paljon he toivat rahaa kaupunkiin. Merimiehet eivät ole yksi yhtenäinen ammattiryhmä, vaan joukko eri maista tulevia erilaisia ihmisiä – muutamat siis myös naisia, vaikkei se tästä aineistosta käykään ilmi. Mitään stereotyyppistä suhtautumistapaa heidän erilaisuutensa kohtaamiseen ei aineistosta nouse, vaan suhtautuminen riippuu kunkin henkilökohtaisista ominaisuuksista ja kokemuksista.

Tämän artikkelin aineiston perusteella ristiriita kotkalaisen suvaitsevaisuuspuheen ja merellisen yhteisön kokeman syrjityksi tulemisen tunteen kanssa on ilmeinen. Jos Kotka oli niin avarakatseinen kuin joissakin lähteissä väitetään, miten on mahdollista, että kaupungin oma merellisistä elinkeinoista elantonsa saanut väki on tuntenut itsensä syrjityksi erilaisuutensa tähden? Merellisissä ammateissa toimineet ovat korostaneet omaa reiluuttaan ja rentoa asennettaan. Esimerkiksi Marika Rosenström on kuitenkin osoittanut, että jako ”meihin” ja ”heihin” on vahva merimieskulttuurissa. ”Me” ja ”he” määritellään jatkuvasti uudelleen: vastakkainasettelu saatetaan rakentaa ”merimiesten” ja ”maakrapujen”, oman ja ”toisten” vahtivuoron tai miesten ja naisten välille.[96] Myös reiluuden ja siihen sisältyvän ”rempseyden” vaatimus oli tietynlaista suvaitsemattomuutta: Kotkalaisten 1950-luvun muistelmia kartoittavassa kirjassa Anna-Leena Alivirta kirjoittaa, että ujon koululaisen näkökulmasta Kotkassa ei hyväksytty mitään erilaisuutta. Kaikkien oli oltava ronskeja

96 Rosenström 1996, 114–116.

ja kovia, omahyväisiä ja itsetietoisia. Hänen mukaansa ulkomaiset merimiehet olivat hyväntahtoisen töllistelyn kohteena.[97]

Esimerkiksi kaupungin markkinointimateriaalissa yhtenäisenä tavaramerkkinä näyttäytyvä Kotkan ”merellisyys” ei olekaan ristiriidaton jaettu kokemus. Satamassa ja merenkulussa toimivat ihmiset ovat kokeneet itsensä syrjityiksi ja marginalisoiduiksi. Haastateltavat ovat korostaneet oman yhteisönsä huonoa asemaa ja työnsä raskautta. Samalla he tekevät eroa muihin: heihin aikanaan ennakkoluuloisesti suhtautuneisiin sekä uusiin sukupolviin, joiden elämä on helppoa. Kairossa istuneen ”rantaporukan” korostettu rentous, reiluus ja suvaitsevaisuus asettuvat turhantärkeyttä ja jäykkyyttä vastaan.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Helsingin kaupunginmuseon tekstitietokanta (HKM:T)

Satamatyö 13. Tytti Steelin kenttätyöpäiväkirja Länsisataman ja Sompasaaren sataman dokumentointihankkeesta, lokakuu 2008.

Kymenlaakson museon arkisto (KyM:A)

1063:1–15 Tytti Niemisen haastattelut ”Ravintola Kairon historiaa” (1997–1999).

Painetut lähteet

Sanoma- ja aikakauslehdet

Etiketti 1988.

Helsingin Sanomat 1992.

Kotkansilmä 2005.

Yhteisvoimin 1990.

---

97 Alivirta, Paananen & Paronen 2007, 48.

Kirjallisuus

Alivirta, Anna-Leena, Hurtta, Kalevi, Kimpanpää, Hilppa, Liukkonen, Mirja & Paananen, Kalervo 2007. Satama. – Anna-Leena Alivirta & Mirja Liukkonen (toim.), *Miä oon Kotkast. Muistoja 50-luvun Kotkasta*. Helsinki: Minerva.

Alivirta, Anna-Leena, Paananen, Kalervo & Paronen, Irja 2007. Kotkalaiset: ronskii, nauravii, itsetuntosii, sinnikkäit. – Anna-Leena Alivirta & Mirja Liukkonen (toim.), *Miä oon Kotkast. Muistoja 50-luvun Kotkasta*. Helsinki: Minerva.

von Bagh, Peter & Hakasalo, Ilpo 1986. *Iskelmän kultainen kirja*. Helsinki: Otava.

Bergholm, Tapio 1994. Satamien kova miehisyys. – Jorma Sipilä & Arto Tiihonen (toim.), *Maskuliinisuuksia puretaan, miestä rakennetaan*. Tampere: Vastapaino.

Hagmark-Cooper, Hanna 2008. *Avsked och återseende. Sjömanshustruns liv under 1900-talet*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Ikävalko, Reijo 1998. *Täyttä elämää Junnu. Kotkan poikii ilman siipii*. Helsinki: Gummerus.

Kontula, Anna 2008. *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Helsinki: Like.

Korkiakangas, Pirjo 1999. Muisti, muistelu, perinne. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuusi, Hanna 2003. *Viinistä vapautta. Alkoholi, hallinta ja identiteetti 1960-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lahtinen, Alli [1956]. *Merimiehet Kotkassa. Sosiaalinen tutkimus*. Kotka: Kotkan kauppakamari.

Lampinen, Anne 2006. *Kaunis Veera ja muita naislegendoja*. Helsinki: Helmi.

Lehtonen, Mikko 2009. Olen suomalainen (Io sono Finlandese). – Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.), *En ole rasisti, mutta… Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino & Nuorisotutkimusverkosto.

Löytty, Olli 2005. Toiseus. – Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.

McCreadie, Irma 2007. Englantilaisen seilorin muistoi Kotkast. – Anna-Leena Alivirta & Mirja Liukkonen (toim.), *Miä oon Kotkast. Muistoja 50-luvun Kotkasta*. Helsinki: Minerva.

Nieminen, Tytti 1999. *Terveisiä Kairosta! Kotkalaista ravintolaelämää 1930–1990-luvulla*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, kansatiede.

Oinonen, Armi 1996. *Repijänaiset ja rantatytöt. Kotkalainen nainen satamatyössä 1940-luvun loppupuolella ja 1950-luvulla*. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja no 21. Kotka: Kymenlaakson maakuntamuseo.

Olsson, Pia 2004. Constructing Local Identity. The Folklorism of an Urban Workers Culture in Helsinki. – Anna-Maria Åström, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (eds), *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.

Peltonen, Matti 2002. *Remua ja ryhtiä. Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Portelli, Alessandro 2008. What Makes Oral History Different. – Robert Perks & Alistair Thomson (eds), *The Oral History Reader. Second Edition*. London: Routledge.

Rosenström, Marika 1996. *Fartyget, himlen och havet. Verklighetsuppfattningen bland sjömän i långfart under segelsjöfartens sista era*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland Nr 597. Meddelanden från Folkkultursarkivet Nr 16. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Saarinen, Juhani 2008. *Miljoonamöljä: Kotkan satama 1871–2008*. Kotka: Kotkan Satama Oy.

Sillanpää, Merja 2002. *Säännöstelty huvi. Suomalainen ravintola 1900-luvulla*. Bibliotheca Historica 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Scripta Historica 25. Oulu: Pohjoinen.

Suurpää, Leena 2005. Suvaitsevaisuus – sietämistä vai solidaarisuutta? – Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.

Teräs, Kari 1999. Hampuuseista ahtaajiksi – käsipelistä konetyöhön. – Jussi T. Lappalainen (toim.), *Turun sataman historia*. Turku: Turun satama.

Urponen, Maija 2010. *Yli kaikkien rajojen? Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälisyyden kynnyksellä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1279. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sähköiset lähteet

Kotkan sataman historian julkistamistilaisuus, Kymenlaakson radio: Http://lotta.yle.fi/rswebkta.nsf/sivut/nettivideot

Kotkan Matkailuoppaat ry:n verkkosivu: Http://www.kotkaguides.fi/kierrokset.html#tietoa

Ravintola Kairon verkkosivut: Http://www.ravintolakairo.fi/index.htm.

Kymen Sanomat 21.8.2011. Mielipidekirjoitus Pelastakaa ravintola Kairo: Http://www.kymensanomat.fi/Mielipide---Sana-on-vapaa/2011/08/21/Pelastakaa+ravintola+Kairo!/2011311931758/69.

JALAT MUISTAVAT JA ASKELEET KERTOVAT

Kehollinen muistaminen kaupunkiluonnossa

Eveliina Asikainen & Kirsi Mäkinen

Kävely tuottaa muistoja ja aktivoi niitä

Liikkuminen lähiympäristössä on tärkeä osa asumista ja asuinalueeseen liittyviä muistoja. Näiden muistojen tavoittaminen on kuitenkin vaikeaa perinteisessä haastattelutilanteessa tai kyselylomakehaastattelussa, johon vastatessaan asukas on sen varassa, mitä hän kykenee muistamaan sisätiloissa jonain tiettynä hetkenä. Haastattelutilanteessa puheeseen ja sanoihin suhtaudutaan myös vakavasti, jolloin harkinta karsii pois arkisimmat ja tavanomaisimmilta vaikuttavat asiat,[1] kuten kävelyyn liittyvät keholliset ja aistimukselliset tuntemukset. Paremmin niitä tavoitetaan muisteltaessa arkea kirjoittamisen kautta,[2] mutta silloinkin kirjoittaja analysoi ja muokkaa tarinaansa. Halusimme kuitenkin päästä lähemmäs tuntemusten syntyä: kokemaan ja muistelemaan sekä askeltamaan ja tunnustelemaan asukkaiden omia reittejä ja kävelyn maantietoa.

---

1 Kusenbach 2003.

2 Saarikangas [2006].

Näin päädyimme kävelemään ja keskustelemaan asukkaiden kanssa heidän valitsemilleen reiteille Helsingin Haagassa ja Tampereen Hervannassa.[3] Ryhdyimme kävelyhaastatteluiden suunnitteluun eri tutkimusnäkökohdista, mutta samankaltaisin menetelmällisin ja tiedollisin tavoittein. Eveliina Asikaisella oli näkökulmana lähiöluonnon ekososiaalisen muotoutumisen tutkiminen Hervannassa[4] ja Kirsi Mäkisellä Haagan kaupunkimetsien merkitysten tutkiminen osana arkielämää. Halusimme tavoittaa arkisiin metsä- ja kaupunkiluontokokemuksiin liittyviä käytäntöjä, suhteita ja merkityksiä. Kävelyhaastattelujen haastattelutapa oli hyvin avoin. Tehtävänantona asukkaalle oli ”oman näkökulmansa ja kaupunginosansa esittely tutkijalle tunnin mittaisena kävelynä”. Asukas sai itse valita sekä esittelemänsä näkökulman että reitin kaupunginosaansa. Kirsi Mäkisen kävelyn ja metsän aistimista kuvaavassa osassa käytettiin myös osallistuvaa havainnointia kävelytapahtumassa. Hervannassa kävelyhaastatteluihin osallistui yksitoista ja Haagassa kaksitoista asukasta.

Menetelmä on haastattelututkimuksen sovellus, jossa on etnografinen ote ja tavoite tutustua asukkaiden omiin elinympäristöihin, maastoihin, reitteihin sekä yleisemmin identiteetin muodostumiseen ja asuinalueella vallitseviin sosiaalisiin suhteisiin. Haastattelukävelyllä tutussa ympäristössä aiemmat kokemukset nousevat esille, kun tietoinen huomio suuntautuu tekemiseen ja puheen kontrolli vähenee.[5] Näin haastattelijalle tarjoutuu pääsy asukkaan paikkaan liittyviin kehollisiin muistoihin,[6] jotka saattavat olla yksittäisiä, tunnelatauksellaan vahvoja kävelyitä tai muita liikkumiskokemuksia tai pitkäaikaisen elämisen ja asumisen koostumia sisältäen kokemuksia muutoksista joko asuinympäristössä tai itsessä.

---

3 Asikainen & Mäkinen 2008; Asikainen 2011.

4 Asikainen käsikirjoitus.

5 Jokinen et al. 2010.

6 Kusenbach 2003; Jokinen et al. 2010.

Haaga valikoitui tutkimuskohteeksi esimerkkinä metsäkaupungista tai -lähiöstä, jossa asuminen on lomittunut metsien läheisyyteen ja läsnäoloon. Lähiötä ei aina pidetä oikeana kaupunkina ja lähiöelämää kaupunkilaisuutena luonnon runsauden vuoksi.[7] Vastaavasti asukkaat tuntevat itsensä kaupunkilaisiksi, mutta luonto on heille tärkeä osa ympäristöä. Etenkin Pohjois-Haaga edustaa monin paikoin metsälähiöiden suunnittelun ja asumisen ihannetta niin fyysiseltä rakenteeltaan kuin maisemakuvaltaan. Haagan rinnalla Hervanta on nuori, kerralla suunniteltu ja pitkälti rakennettukin kompaktilähiö. Näin kohteena olevat kaupunginosat ovat historialtaan erilaisia ja edustavat luontosuhteeltaan erilaisia asuinaluesuunnittelun aikakausia,[8] mikä luo mahdollisuuden myös mielenkiintoisiin vertailuihin. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten kävelyn ja haastattelun yhdistelmä toimii muistojen herättäjänä ja muistelun virittäjänä sekä miten yhteinen kokeminen ja kulkeminen auttavat tutkijaa tutustumaan kävelyn ja asumisen maantietoon.

Kaupunkiluonnon kehollinen kokeminen

Tarkastelemme kaupunkiluontoa ja erityisesti metsiä elettyinä muistojen ja läsnäolon paikkoina.[9] Erilaiset paikat, omat kokemukset, läsnäolo ja metsissä liikkuminen liittyvät vahvasti metsä- ja luontomuistoihin, sillä ulkoillessa metsä koetaan liikkumalla, ei vain näköaistin, vaan kaikkien aistien ja kehon avulla. Käveleminen on tavallinen arkinen tapamme hahmottaa lähiympäristöämme ja liikkua, joten kävelyllä on asumisen kehollisessa kokemisessa keskeinen

7 Lappi 2004, 241.

8 Vrt. Hankonen 1993; Hirvensalo 2006.

9 Ks. Karjalainen 2008; Lefebvre 1991.

osa.[10] Arkisten asiointi- ja ulkoilukävelyjen yhteydessä asukas tekee reittivalintoja, painaa mieleen maisemia ja polun mutkia, hän toteaa jotkut reitit kelvottomiksi ja toiset erinomaisiksi. Näin syntyy paikkasuhteita ja elettyjä paikkoja, joihin liittyy myös monenlaisia tunteita, muistoja ja odotuksia,[11] ja näiden kautta eletty ja asuttu kotiseutu todellistuu. Kävely on siis metsän ja lähiluonnon kokemisen tapa, johon liittyy paljon asukkaiden hiljaista tietoa – kävelyn ihmisiin ja paikkoihin jättämiä jälkiä, joita on vaikea hahmottaa, koska liike katoaa maisemasta. Haastattelussa kävelyn voima muistojen esiin nostajana perustuu tilanteessa syntyvään vuorovaikutukseen ympäristön, kehon ja muistojen kanssa sekä menetelmään haastattelutilannetta rentouttavana tekijänä. Kokemustemme ja muiden kävelymenetelmiin perustuvien tutkimusten perusteella kävelyllä ympäristöstä ja omista tekemisistä kerrotaan vapautuneesti ja spontaanisti.[12]

Muistot eivät olleet aluksi mitenkään keskeisessä roolissa tutkimuksissamme, mutta tutkimustyön edetessä selvisi, että kävelyhaastatteluaineistoon oli kertynyt myös kehollisia muistoja – aistimuistoja (kuulo, haju, kosketus; vuodenajat) ja liikemuistoja (kävelyt, pysähtelyt, juoksut, kiipeilyt) sekä asumisen, viipymisen ja toimimisen muistoja, joihin keskitymme tässä artikkelissa. Muistamisen paikkasidonnaisuus[13] eli se, miten erilaiset ympäristöt saavat ihmiset sekä kävelemään että muistelemaan eri tavoin, on ensimmäinen näkökulmamme kävelymuistelemiseen. Sen jälkeen etenemme yleisemmistä asuinalueeseen liittyvistä muistoista arjen käytäntöihin ja lopulta yksityisempiin, pienempiin ja samalla kenties intensiivisimpiin kohtaamisiin. Lopussa pohdimme, miten käveleminen voi toimia tutkimuksen ja hyvän kaupunki- ja elinympäristösuunnittelun työkaluna.

---

10 de Certeau 1988; Asikainen 2011.

11 Karjalainen 2008.

12 Jokinen et al. 2010.

13 Ibid.

Koska painopisteemme on kävelyhaastattelujen annin ja menetelmän mahdollisuuksien kuvaamisessa, eikä muistojen analyysissa, esittelemme metodia ja kävelyhaastattelujen kulkua suhteellisen laajasti. Sisällöllisesti kiinnostuksemme suuntautuu siihen, miten kävelyhaastattelujen tuottamaa muistelutietoa voisi käyttää apuna kaupunkisuunnittelussa erityisesti aikana, jolloin asuinalueita pyritään tiivistämään ja viheralueita vähentämään.

Kävelytyylin ja ympäristön vaikutus muistoihin

Koko haastattelukävely on reitin tuntemista, muistamista, suunnittelua ja asukkaan askelmerkkien seuraamista lähiympäristössä. Jokainen kävely on omanlaisensa tapahtuma, ja muistot ja muistaminen vaihtelevat niissä. Joillekin asukkaille kulkeminen ja sen tuntu olivat tärkeimpiä asioita kävelyssä. He kuvailivat reittejään, niiden tärkeyttä ja mukavuutta jalan alla sekä niitä pitkin tavoitettuja paikkoja. Toiset taas keskittyivät lähinnä kotikaupunginosansa historiaan, asukkaisiin ja kehitykseen sekä oman elämän kietoutumiseen siihen, eivätkä niinkään kommentoineet itse reittiä.[14] Tällöinkin keho ja jalkatyö itsessään kommentoivat ympäristöä, kuljimme asukkaalle tutuin askelein. Sovitimme osan matkaa askeleita bussipysäkeille, kauppaan, leikkipuistoon, kirkkoon ja koulumatkoille. Suuri osa askeleistamme seurasi kuitenkin ulkoilun reitistöjä luontoon, kallioille, järvenrannalle, puronvarteen, metsään ja puistoon. Joidenkin haastateltavien kanssa kävelimme ulkoilukäytäviä ja katuja pitkin, mutta osan kanssa kokeilimme haastavampia maastoja ja tilanteita. Taiteilimme mäkisillä metsäpoluilla, kiipeilimme lumikasoilla, liukastelimme jäisiä alamäkiä, juoksimme bussin edestä ja kävelimme kyyryssä lumen

---

14 Myös Lee & Ingold 2006, 73–74.

painamien puiden alla. Katseemme seurasivat asukkaan katsetta ja huomioita. Vaarallisten teiden äärellä vaikenimme ja keskityimme liikenteeseen. Puistoon ja sivukaduille päästyämme olimme taas turvallisemmalla maaperällä jatkamaan keskeytynyttä kerrontaa asuinalueesta. Näin myös tutkijalle syntyi kehollisia muistoja kävelyistä.

KÄVELYN SUUNNITTELU JA IMPROVISOINTI

Yksi muistoihin ja muisteluun selvästi liittyvä kävelyn piirre oli kävelyn arkisuus tai erityisyys. Osa kävelyistä muistutti arjen kävelytilanteita, asukas saattoi esimerkiksi käydä välillä postissa. Tällöin kävelyhaastattelukin oli yksi kävelykerta lisää omiin arjen reittikokemuksiin, eikä itsen ja ympäristön kohtaamista välttämättä pohdittu kovin laajalti. Samoin saattoi käydä silloin, kun asukas käveli lähestulkoon koko ajan improvisoiden ja päädyimme kävelymme aikana jopa heille outoihin paikkoihin.

Usein kävelyhaastattelu kuitenkin muotoutui eräänlaiseksi kotiseutukävelyksi, jossa vieraalle esiteltiin omaa ympäristöä. Tällöin kävelyistä tuli tavallista arkikävelyä tutkivampaa ja tunnustelevampaa. Yksi haastateltava oli muuttanut jo pois alueelta, ja hän tarkasteli lapsuuden ympäristöään hyvin tarkasti. Hänen kertomuksestaan saattoi havaita, että entinen ympäristö hätkähdyttää tuttuudellaan poissaolon jälkeen. Poissaolo voikin herkistää havaitsemaan tunnelmia ja yksityiskohtia, joita arkikävelyssä ei havaitse.

Tällaisten kävelyiden reitit oli usein suunniteltu tarkkaan etukäteen, mikä kuului kävelyn aikana johdantolauseissa: ”Nyt seuraavaksi mennään… nyt tullaan… teemme tällaisen ympyrän.” Eräs haagalaismies selosti suunnittelemansa reitin ensin kotonaan ennen kuin lähdimme seuraamaan sitä. Hän näytti kartalta reittiä ja kertoi:

> Kierros on tällainen, että mennään tästä tätä Runar Schildtin puistoa, - - Varmaan kirjailijankin tunnet? Tästä mennään. Ja sitten me tullaan tästä, täs tulee Näyttelijäntie. Joo, siitä mennään yli ja tästä, tästä näin, puistoa pitkin. - - Siinä tulee tammia, jotka on istutettu, ja sitten tässä tulee Prinsessankivi täällä. Tää on puisto, se halkasee tän kokonaan näin. - - Sitte mä ajattelin, että käännytään, tai mennään tänne Ohjaajantielle, näin. Sitte tuolta tulee Pohjois-Haagan kirkko ja sen vieressä on semmonen ensimmäinen, ensimmäinen rakennus, joka täällä on ollu, nimittäin sellanen, tota, maanviljelijä. - - Ja sitte, tosiaan mennään täältä. Tästä Aino Ackten tie lähtee, sitt tääll olis Orapihlaja[tie], tääl olis muistaakseni, tuo Alppiruusupuisto, siel ois kesällä hurjan hienoa, nyt me mennään kuitenkin tänne Eliel Saarisen tielle, Thalian torille mennään. (Mies, n. 70 vuotta, Pohjois-Haaga)

Edellinen reittikuvaus sisältää tarkan reittituntemuksen kävelijän näkökulmasta ja kertoo siitä, miten pelkkä kävelyn suunnittelu aktivoi muistelemaan. Se liittää yhteen Haagan tiet, liikennevalot, ostoskeskukset ja puistot kuljettuna jatkumona, ja siihen liittyy myös historiaa ja tunnelmia. Samalla menetelmä yhdistää kerronnassa arjen ja maantieteen. Tällaiset kävelyt muistuttavat Anna-Maria Åströmin kuvailemia *muistelukävelyitä*, joilla ihmiset kulkevat muistelemillaan reiteillä.[15] Kerronnan tapa muistuttaa myös paljon asukkaiden kokeman ja tunteman kaupunkimaiseman tulkitsemiseen hiljattain kehitetyn *"urban songline"* -nimisen tutkimusmenetelmän antia.[16]

---

15 Åström 2004, 26.

16 Travlou 2009; Marling 2004. *Urban songline* perustuu Australian aboriginaalien laulettuun reitin tuntemisen taitoon (songline). On osattava reitistä kertova laulu, jotta osaa kulkea reitin.

MAASTON JA REITIN LAADUN VAIKUTUS MUISTELUUN

Kävelyreitti toimi eri paikkojen ja toimintojen muistuttajana, mutta vauhti ja kävelytyyli vaikuttivat merkittävästi muisteltaviin asioihin ja mittakaavoihin. Hervannan valtaväylällä ja muilla pääkaduilla ei juuri tunnelmoitu, vaan kiirehdittiin lujaa. Mutta heti Ahvenispuiston metsikössä tai siitä kerrostaloille johtavilla poluilla ja virkistysreiteillä rytmi ja tunnelma rauhoittuivat. Samalla muistoista puhuminen sai tilaa. Rauhallinen kävely antoi aikaa kommentoida lähellä ja kaukana olevia kohteita. Asiat, tapahtumat ja niiden sijainnit ehdittiin ”sijoittaa kartalle” sopuisaan järjestykseen. Reippaalla marssilla ympäristö ja muistot muuttuivat vilistäviksi ja hapuilluiksi, eikä lähimaisema enää yhtä hyvin toiminut muistuttajana. Ympäristöä esiteltiin sohivasti, ja keskittyminen kohdistui enemmän nykyhetkeen (ja tulevaan). Reippaillessamme helppokulkuisilla ulkoiluväylillä asukkaat kertoivat usein koko asuinalueesta sekä siihen liittyvistä elämänvaiheista ja toiminnoista. Ohi vilisevää maastoa silmäiltiin vaivihkaa tarinoinnin rinnalla, mutta silloin tällöin asukas poimi jonkin asian metsästä kerrottavaksi.

Pienillä metsäpoluilla kulkemisen tapa muuttui. Pienet metsäpolut olivatkin enemmän tiheätunnelmaisia ”tässä-ja-nyt” -maastoja, ja muistaminen oli sattumanvaraisempaa, kun huomio oli askeleissa ja etenemisessä. Toisaalta polku herätti eri aisteihin ja tunnelmaan liittyviä kommentteja, jotka palauttivat ihmiset vastaavanlaisiin metsäkohtaamisiin omassa lapsuudessaan. Tällaisia olivat esimerkiksi mäntymetsän tuoksu ja koristeelliset sammalkasvustot puiden rungoilla.

Erityisesti monilla Haagan kävelyillä tavoiteltiin kaupunginosan *tunnelmaa*, joihin pihojen luonto liittyi olennaisesti. Talojen ja pihojen katselu on tärkeä osa Haagan tuntemista. Sivuteillä seisahduimme usein tutkimaan maisemaa. Haagan mutkittelevat pikkutiet ovat asukkaista mieluisia ja melko rauhallisia, mutta varsinkin pysäköi-

tyjen autojen määrän kasvu on muuttanut kävely- ja maisemakokemusta.

Kaupunkirakenteen suunnittelu, katujen linjaukset ja reittien leveydet, pinnoitteet ja mutkittelevuudet voivat siis vaikuttaa paitsi liikkumisen tapoihin myös siihen, mitä liikkuessa havaitaan ja muistetaan.

Asuinalue ja elämänkulku

Eletty ympäristö toimii elämäkerrankirjoittajana. Siihen tallentuu muistoja ja toiveita. Arkisessa ympäristössä käveleminen herättää väistämättä näitä muistoja ja saa ihmiset puhumaan niistä.[17] Paikoissa kuljeskelu antaa mahdollisuuden aivan kirjaimellisestikin vaellella suunnitelmien, muistojen ja havaintojen välillä. Haastateltavat kertoivatkin kävelyillä paljon asumishistoriastaan ja kaupunginosan historiasta. Tämä tapahtui varsinkin etapeilla, joilla ei ollut erityistä havainnoitavaa ja huomionvangitsijaa. Elämäkerran kerronta oli usein jaksottaista ja hajanaista, koska se katkesi vastaantulevissa paikoissa ja yllättävissä tilanteissa. Osaa asukkaista juuri elämäkerrallinen näkökulma kiinnosti eniten, ja he kertoivat lähes koko kävelyn ajan elämästään. Elämäkerrallinen aines jäsentyi asuinalueen muutosten ja ihmisten kanssa tehtyjen asioiden kautta.

ASUINALUEEN HISTORIAN MUISTELU KÄVELYILLÄ

Aika, muutos ja liike kytkeytyvät lähiöihin monella tavalla ja useilla tasoilla. Hervanta on kerralla rakennettu lähiö, jossa rakennuksiin ja rakennettuihin tiloihin kerrostuneet merkitykset ovat lähiön iän

17 Kusenbach 2003; Anderson 2004.

mittaisia. Alueen metsiin ja järviin liittyy vanhempiakin merkityksiä ja niiden muuntumisia. Haaga taas on vanha lähiö, jolla on historia kauppalana ja huvilakaupunginosana.[18]

> Haluttiin rauhallinen seutu, jolla on myös tällanen historiallinen tausta. Haagahan oli ennen kauppala, niin, se jotenkin istui, ja sitten kun kierrettiin täällä. Ja tuntui, että tää on sellanen seutu, ett kaikki löytyy täältä sit. Ja sitä kautta… ett mulle henkilökohtasesti merkitsee aikalailla tän alueen historia. Ett, ett, sen vaaliminen, mut ei tarkota, sitä että kaiken täytyy pysyä muuttumattomana. (Nainen, n. 50 vuotta, Etelä-Haaga)

Hervantalaisten haastatteluissa korostuivat usein asukkaiden ennakkokäsitykset Hervannasta. Usein puhuttiin Hervantaan muuton syistä sekä omien ennakkokäsitysten murtumisesta tai muuttumisesta – siis kerrottiin asumistarinaa, johon saattoi liittyä myös jonkinlaista huvittuneisuutta omista ennakkoluuloista.[19]

> M: Hervanta-mielikuvat oli aika lailla sitä ennen tällasia tiedotusvälinemielikuvia, että tota Hervannalla oli sitkeästi maine jotenkin niin kun tota tämmösenä kaavamaisesti rakennettuna ja monikulttuurisena ja levottomana.
> E: No entäs nyt sitten kun olet täällä asunu sen kolmisen vuotta, niin.
> M: No se, että kuinka monikulttuurinen tää on, niin tota se niin kun on vielä voimistunu… voimistunut, että tota, että, kun tota täällä lasta, lasta hoisi… oon hoitanu, niin tota monesti, niin leikkikentillä saattaa törmätä siihen, että siellä on tota muita kansallisuuksia edustavia perheitä enemmän kun

---

18 Vrt. Saarikangas 2002.

19 Ks. myös Pikkupeura 2003.

> suomalaisia… No, mut tota katottiin oikeestaan vasta jälkikäteen sitten, mihin oltiin oikeesti muutettu. Niin toi Suolijärven ympäristö, mikä avautuu tosta takaa…Niin sitten vasta tajuttiin, kun käytiin siinä alkuvaiheessa Hervannan näkötornilla, että täähän on ihan metsien ympäröimä alue. Ja että sieltä lähtee valtaisasti, valtaisasti on tota ulkoilumahdollisuuksia nimenomaan tossa meiän lähistöllä. Kun on kuitenkin oma järvi ja ehkä niin kun alueen käytetyin uimaranta. (Mies, n. 30 vuotta, Hervanta)

Osa Haagan asukkaista muisti ja tunsi alueen luonnonmaisemaa vuosikymmenten ajalta. Alue on ollut paikoitellen melko soista, ja lapsena jotkut olivat leikkineet suomänniköissä. Ihmiset kertoivat myös suomuurainten poiminnasta Haagan soilla. Marjametsien löytymistä muisteltiin myös tärkeänä osana kotiutumista uuteen kaupunginosaan.

> - - Että johonkin uuteen paikkaan kun tulee, niin silloin tuntee kotiutuvansa, kun löytää nuo marja- ja sienimetsät. Minun mies oli kanssa hyvin ahkera sienestämään. Ja minusta ne on tässä Hervannassa niin kovin lähellä, että ja sitten on semmoiset alueet, että uskaltaa yksinkin mennä tuonne metsää. (Nainen, n. 70 vuotta, Hervanta)

MAISEMAN JA LUONNON MUUTTUMISEEN LIITTYVÄT MUISTOT

Lähiöihin liittyy myös maiseman jatkuva muuttuminen, ja tämä vaikuttaa merkittävästi liikkumiseen ja kulkemiseen. Rakentamista edeltänyt metsä-Hervanta – tamperelaisten takamaa[20] – oli haastatelluil-

[20] Laiho 2003.

Eliel Saarisen tien ja Ilkantien risteys, Haagan puhutuin maisemamuutos haastatteluiden aikaan. Kuva: Kirsi Mäkinen.

le hervantalaisille outo. Jotkut olivat kuitenkin asuneet Hervannassa niin kauan, että pystyivät kertomaan kaupunginosan laajenemisesta. Lisäksi Hervannan keskustassa oli menossa tiivistämisrakentamista, joka sai asukkaat muistelemaan haikeina talojen tieltä räjäytettyjä kallioita tai yksinkertaisesti sitä tilaa, joka nyt tuli rakennetuksi. Näistä asioista, samoin kuin Haagan muutoksista kerrottaessa, tuli esille myös kiintyminen ja menetyksen tunne osana muistamista, tunnistamista ja identiteettiä.

Vaikka talojen alle jääneiden polkujen tilalle etsitään uusia reittejä, vanha tuttu reitti pysyy kehon muistissa. Haagan maisemassa muisteltiin 1970-luvulla tapahtunutta lisärakentamista ja junaratojen laajennuksia. Myös metsien rakentaminen on puhuttanut ihmisiä molemmissa lähiöissä eri aikakausina. Molemmissa kaupunginosis-

sa vanhemmat asukkaat osasivat kaivata metsiä, joista uudemmilla ei ollut tietoa:

> Sielt pikkasen näkyy, kun sä katot... ja se on kerralla rakennettu. Seitkytluvulla. Kyl mä muistan senkin ajan, ett suretti, kun se metsikkö meni, mut kyl mä sanoisin, näin jälkeenpäin ajatellen, ett sama juttu siinäkin oli, ett ei semmonen, jos se on täysin hoitamaton ja semmonen, rotisko, niin ei se ketään palvele, ei sinne ketään mee käveleen. (Nainen, n. 60 vuotta, Pohjois-Haaga)

> - - Se Suolijärven pääty. Siitä minä olen ihan pahoillani… Kun siinä oli niin sankka metsä, niin minkä takia ei voitu tehdä vähän väljemmin niitä taloja ja jättää vaikka väliin kuusia linnunlaulupuiksi. (Nainen, n. 70 vuotta, Hervanta)

Kun maiseman muutoksen jälki oli tuore, vain vuoden ikäinen, mennyttä maisemaa muisteltiin paljon. Laajasuon puiston ja Eliel Saarisen tien risteys oli ajankohtaisin uudisalue ja monelle Haagan suurin maisemamuutos viime vuosina. Avohakkuu näkyi, juurien ja kantojen rykelmät olivat vielä paikanpäällä ja asuntorakentamisen kyltit oli pystytetty, kun ihmiset totuttelivat uuteen aukioon. Itse metsä oli ollut osa Haagan ”henkireikää”, pitkää ulkoiluväyläverkostoa. Vaikka se olikin vaikeakulkuinen ja joistakin asukkaista epäviihtyisä, sitä oli käytetty läpikulkureittinä ja koiranulkoilutuslenkkinä. Seuraavassa on Laajasuonpuiston raivauksen pieni ”kolmiomittaus” asukkaan kertomana:

> Nyt tullaan tota ihan mielenkiintoiseen paikkaan, itse asiassa, siis tota, kun mä sulle taisin kirjottaa siinä, ett kun mä ilmotin, että mä oisin kiinnostunut tästä... Niin mä kirjotin, että kun mä oon 10 vuotta täällä asunu, niin tää seutu on muut-

> tunu ihan totaalisesti. Mutta se muutos ei oo tapahtunu niinku tässä, vaan se on tapahtunu tässä (edessä, Ilkantien entisen metsän puolella). Eli tossa oli ennen metsäraja eli metsä alkoi tuosta huoltoaseman takaa, eli just nyt, ton ihmisen kohdalla, niin siihen puut tuli tähän katuun asti. Ja siit ei oo kuin pari vuotta, kun ne kaadettiin. Niin, niin tota, metsä tuli siis ihan tähän. Siis no okei, jos mä nyt oon maalta kotosin, niin mä suhtaudun metsään vähän eri tavalla kun kaupunkilainen… Se oli mulle sellasta puistomaista metsää. Siellä meni paljon polkuja, mut sitten, mikä oli mielenkiintoista, siellä oli niinku viemäreitä siis, keskellä metsää oli siis, sellasia, katukaivoja… Ett, ett, meikäläiselle se oli, ett hehheh: ”tosi metsää”. Tota urheilukenttää ei todellakaan ollu sillon, tää oli siis ihan, tonne, melkein Huopalahden asemalle tollasta metsää, mitä tossakin näkyy, ja sitten… (Mies, 20 vuotta, Pohjois-Haaga)

Samanlaisia yhteisesti jaettuja muistoja rajuista muutoksista löytyy myös Hervannasta. Uuden, vielä keskeneräisenkin kaupunginosan maisema muuttuu asukkaille nopeasti omaksi, ja samalla kehittyy ajatus maiseman pysyvyydestä. Tällöin jo suunnitellut, mutta myöhemmin toteutettavat rakennushankkeet voidaan mieltää metsän tuhoamiseksi. Esimerkiksi Hervannassa ensimmäiset lähimetsien puolustamiseen liittyvät kiistat tapahtuivat 1983, vajaa 10 vuotta ensimmäisten asukkaiden muuton jälkeen.[21] Yleisestikin kaupunkiluonnosta kertomiseen liittyi usein se, että lähimetsät ovat pieniä tai että ne ovat muuttuvia ja alttiita muutoksille.[22]

---

21 Tutkimusassistentti Minna-Maarit Polvinen analysoi Hervannan kirjaston Hervanta-kokelman lehtileikkeet Hervannan perustamisen ajoilta (vuodet 1973–1977) sekä *Hervannan Sanomissa* vuosina 1978, 1980, 1983, 1985, 1988, 1990, 1993, 1995, 1998, 2000, 2003, 2005, 2008 ilmestyneet luonnon kehitykseen ja luontoon liittyviin kamppailuihin liittyvät uutis- ja yleisönosastokirjoitukset.

22 Ks. myös Asikainen 2011.

M: Ja siellähän toisella puolella sitä. Sehän… se on kanjoni tietenkin, mutta toisella puolella, mikä sitten Hallilaan rajottuu, niin siellä on kans yks hieno polku, mitä me on kävelty aikasemmin ja...
N: Mutta joka nyt on (huokaa)
M: Tänä keväänä ne raiskas sen
N: niin sen että hakattiin puita, niin se ei
M: Ne harventi sen niin huonoks, taikka niin meille sillai, että se ei oo enää aarniometsän näkönen, että… Siel oli tollasia kun nuo petäjät tossa.
E: joo, tommosia isoja
M: lähes kolkytmetrisiä.
N: Se oli niin kun jos ois Lapissa menny jotain semmosta, me puhuttiinkin
M: Oloksenrinnettä
N: että ikään kuin Inari tai mitä me… me nimettiinkin se että niin kun
M: Niin vanhoja, tuommosia mäntyjä, jotka tuolla, känkkäröitä ja muuta, jossa jo… siinä on jo paljon tarinaa niissä.
M: Ja se polku oli kaunis. Niin kun pieni polku vaan siellä.
N: Se oli tosi kaunis polku
M: Se ei ollu mikään, mikään luistelubaana.
N: Siellä ei ole sitten tullu enää niin käytyäkään. (Pariskunta, n. 50 vuotta, Hervanta)

Myös muutoksen nopeudella on vaikutusta sen tuottamiin muistoihin ja synnyttämiin tunteisiin. Edellä kerrottu yllättävä metsänhoitotapaus tuotti järkytyksen, mutta kun muutosta on valmisteltu pitkään, siihen ehtii sopeutua. Hervantalaisten lähimetsiin on suunniteltu lisärakentamista yli kymmenen vuoden ajan,[23] ja tuohon aikaan on eh-

[23] Vuoreksen suunnittelusta Leino 2006.

Hervannan keskustan muutokset saivat ihmiset kertomaan kallioista ja muistelemaan rakentamisen alle jääviä metsiköitä. Kuva: Eveliina Asikainen.

tinyt sisältyä monenlaisia kamppailuja ja tunteita. Esimerkiksi eräs hervantalainen mies kertoi suuntaavansa retkensä nyt tulevan asuinalueen suunnalle, koska ei tiedä, voiko sinne enää seuraavana talvena mennä. Myöhemmin tälle alueelle voisi vaikka muuttaa asumaan. Hän halusi tavallaan seurata uuden asuinalueen synnyn alusta alkaen.

IHMISET MUISTOISSA

Maisemassa oleminen on itsensä, perheensä ja muiden asukkaiden muistamista. Puheeseen kerrostui eri aikakausien ihmisten näkökulmia – esimerkiksi Haagaan muuttaneiden omien vanhempien muistoja – jotka saattoivat havahduttaa.

> Täss on tällanen pieni puutarha-alue… Kun mä muistan nyt oman isäni, joka nyt olis sata vuotta, jos eläis, niin hän aina sanoi, että jos jossain oltiin ja oli omakotitalo ja muuta, ett hän aina sanoi, ”Kas kummaa, ei minkäänlaista puutarhaa ympärillä”. Ett kun on sota-ajan elänyt ja kaikki vaikeudet, niin ett siitä leivänjatke tuli siitä ett viljeltiin jotakin. (Nainen, n. 60 vuotta, Pohjois-Haaga)

Myös lapsuus, omat lapset ja vanheneminen tuovat oman tuoreen muistikerrostumansa maiseman tulkitsemiseen. Leikit muistuttivat kaikkien metsälähiöiden tavallisia leikkejä, joissa metsä ja ”yhteiset” pihat olivat leikkiympäristöjä.[24] Leikin paikkoja, kuusenalusia, kivikoita ja metsänreunoja löytyi kotirapun edustalta sekä oman ja kavereiden kotien välisistä metsäkaistaleista ja pihoilta. Lapsena liikkuminen oli helppoa tonttirajojen ylittämistä ja spontaania ajanviettoa. Seuratessamme esimerkiksi vanhaa koulumatkareittiä, kävelimme talojen rappujen ohi ja pihojen läpi, mutta nyt vierailijana tunsi astuneensa asuintalojen reviirille. Läsnäolon tunne muistoissa on vahva, joskus myös liikkeen tunne, esimerkiksi leikin jälkeen pinkaistu juoksu pimeän metsän läpi yksin kotiin: ”Mutta jos mä menin N:n luokse, niin tän metsän poikki, mä usein juoksin, varsinkin jos oli pimee, tai tavattiin puolessa välissä.” (Nainen, 20 vuotta, Pohjois-Haaga/Maunula)

Leikit muistettiin yleensä hyvin elävästi ja aktiivisesti. Entisajan poikaporukoiden toimissa oli myös tekemisen tuntu. Haagan Riistavuoren suuri metsä oli paikka, jossa pystyi rauhassa touhuamaan:

> Täällä kans tosiaan tuli penskana kans kavereiden kanssa pyörittyä. Toihan oli vääränään autoliikkeitä, toi Pitäjänmäen

[24] Saarikangas 2002; Kokkonen (toim.) 2002.

> puoli. Sielt tuli aina kaikenlaista vaihto-osaa ja jämää pengottua roskiksesta ja tultiin tänne mettään virittelemään. (Mies, n. 50 vuotta, Pohjois-Haaga)

Jos asuu aikuisena tai vanhuksena samoilla alueilla kuin lapsena tai nuorena, niillä kulkee eri tavalla. Paikan päällä kuitenkin yhdistyvät sekä eletty että nykyinen kokemus. Enää ei nousisi mäntyyn rautanaulojen varassa, eikä juoksuun lähtö onnistuisi yhtä ketterästi kuin lapsena. Sairauden tuottama epävarmuus saattaa estää yksinäiset aamu-uinnit, mutta järven rannassa elää niiden muisto. Haagassa varttuneet tunsivat maiseman leikkipaikkoina, vanhempien työmatkoina ja koulumatkoina. He tiesivät vanhoista rakennuksista, tanssilavoista, lautavarastoista ja suometsiköistä, joita ei enää ole. Vanhemmuus muuttaa vahvasti suhtautumista paikkoihin. Haagan Orapihlajakalliolla on vanhoja väestönsuojia, joissa omassa lapsuudessa seikkailtiin ja pidettiin jopa nuotioita niiden sisällä, mutta vanhempana täytyy silmätä, etteivät omat lapset mene liian vaarallisiin paikkoihin.

> Kyl ehkä jotkut ehkä tollaset, kävelemään oppineet, lähtis mielellään penkomaan… ei kyl mä tuota omien lastenkin kanssa kun tuli liikuttua, niin kyllä ne yllättävän paljon keksi kaikkea mielenkiintoista joka suunnalta, ett sai olla paimentamassa pois jatkuvasti. (Mies, n. 50 vuotta, Pohjois-Haaga)

Eri elämänvaiheissa liikutaan erilaisten ihmisten kanssa ja erilaisista syistä. Lasten kanssa on luontevaa liikkua pienissäkin metsiköissä ja talojen väleissä, mutta heidän kasvaessaan on löydettävä uudenlaiset tavat liikkua. Samalla tutut leikkipuistot ja urheilukentät saavat muistelupaikan merkityksen: millaisia leikkejä leikimme, mitä kaikkea harjoituksissa tapahtuikaan. Myöhemmin puolison kuolema voi pakottaa muuttamaan liikkumista. Kuitenkin tutuilla reiteillä elää myös yhteisten retkien muisto:

> Mekin mieheni kanssa käytiin repun kanssa nuotiolla täällä. Tehtiin nuotio ja meillä oli salaatit ja kaikki ihanat ruuat mukana. Paistettiin makkaraa… Minä oon aika arka, arka tuota luonteeltani. Mut nyt kun on täällä tottunu kulkemaan. Niin ei mua täällä pelota, mut mieheni kuoleman jälkeen, niin mähän en meinannu uskaltaa lähtee ulos ollenkaan. (Nainen, n. 65 vuotta, Hervanta)

Muutamat haastateltavat olivat muuttaneet Hervantaan opiskelijoina ja muistelivat opiskeluaikaista suhtautumistaan Hervannan luontoon. Tuolloin lähiluonto ei välttämättä merkinnyt kovinkaan paljon. Tärkeämpiä olivat reitit yliopistolle ja opiskelijaravintoloihin. Hervannan luonto on löytynyt vasta lasten ja heidän aikuistumisensa tuottaman ajan käytön vapautumisen myötä.

Kävelemisen tavat – arjen käytäntöjen kietoutuminen kaupunkiluontoon ja -tilaan

Erilaisia tapoja ja käytäntöjä kuvaavat muistot muodostavat eräänlaisen *välittävän ja arjen jatkuvasti muokkaaman muistojen tyypin* yleistä kaupunkirakennetta kuvaavien ja intiimien kohtaamisten ja elämysten välillä. Tosin rajat näiden ryhmien välillä ovat liukuvia, sillä arkinen kävely uudessa kaupunginosassa on tärkeä osa oman kotikaupunginosan oppimista ja identiteetin muodostumista,[25] ja kaupunginosan rakentuminen tai muut siellä tehtävät muutokset vaikuttavat rutiinireitteihin, kuten jo edellä kuvattiin. Arkirutiinimuistoille on kuitenkin tyypillistä, että niissä asukkaat esittelivät erilaisia liikkumisen koreografioitaan – ulkoilureittejä, työmatkajaksoja, näkö-

25 de Certeau 1988; Asikainen 2011.

alaseisahduksia, kauppareittejä ja samoilun maastoja – ja hahmottivat samalla omaa tilan kokemisen kulttuurihistoriaansa eli sitä, kuinka tilan käytöistä muodostuu ”ruumiin karttatiedettä”.[26]

KOTIUTUMINEN ON KEHOLLINEN PROSESSI

Kävelyn avulla reitti ja sen vaiheet ja toistot otetaan omaksi maantiedoksi.[27] Heti uuteen kaupunginosaan muuttamisen jälkeen ympäristön tarkkailu ja hyvien reittien hakeminen on aktiivista toimintaa, jolla uutta kotikaupunginosaa pyritään ottamaan haltuun. Samalla näkemys kaupunginosasta muuttuu toiseksi kuin ennen sinne asettumista.

> Oli vaan semmoinen huhupuhe, että se Hervanta on niin kuin Savonlinnassa oli semmoinen Haka-alue, semmoinen ikäväksi mainittu. Että Hervanta on samanlainen. Mutta, kun mulle tuli kiire saada asunto - -. No sitten osui täältä Hervannasta ja minä ajattelin, että voi kauheeta, no oli miten oli. Mutta se talo osoittautui oikein mukavaksi taloksi, että semmoinen rauhallinen hyvä talo. Eikä siin Opiskelijankadulla muuta ole, kuin että on vähän sitä ilkivaltaa. Piirrellään seiniin ja joku ikkuna on rikottu. - - Minä vain rupesin vaan liikkumaan täällä. Heti seuraavalla viikolla minä hiihdin tänne Taivalpirtille ja sitten minä olin silloin niin voimissani, että minä saatoin pari kolme kertaa viikossa hiihtää tänne [Vähä-Riuttasen majalle]. Ja sitten minä löysin sieltä järveltä ne ladut. (Nainen, n. 70 vuotta, Hervanta)

---

26 Saarikangas [2006], 45.

27 Saarikangas [2006], 202; myös de Certeau 1988; Asikainen 2011.

Omien reittien muotoutuminen lähiympäristöön vahvistaa kuulumisen ja hallinnan tunnetta.[28] Asukkaiden omilla tutuilla reiteillä aistimme usein reitin kodikkuutta, varmuutta ja mukavuutta, joka oli syntynyt lukuisten aiempien kävelyjen kokemuksesta. Vähitellen niiden käyttämisestä voi tulla myös elämää rajoittavaa rutiinia. Eräs nuori mies oli hyvin tietoinen, mitkä alueet ovat hänen Haagaansa ja mitkä eivät. Hänellä oli myös tarkka näkemys siitä, mitkä ovat hänelle mieluisimpia reittejä kaupungin keskustaan ja mitä reittejä hän ei käyttäisi ollenkaan paitsi pakon sanelemana. Toisaalta tämä liikkumisen tapa tuotti rajallisen paikallistietämyksen.

> Hauska sattuma sattu muutama vuos sitten, kun mun tarvi käydä terveysasemalla, sit mä katsoin puhelinluettelosta, että missä Haagassa on terveysasema, ett ahaa Huovitie... Sitt mä aloin kattoon, ett missä ihmeessä on Huovitie, ja hain ja hain ja sit lopulta totesin, ett ai, sinne on 100 m matkaa. Eli siel on katu, johon mulla ei oo koskaan mitään asiaa. Eli näin lähellä on taas on tällanen paikka, joka ei kuulu ollenkaan mun elämänpiiriin. Ett siis täällä menee siis sellasia, valtavia vallihautoja, rajoja, joita ei vaan ylitetä. (Mies, 20 vuotta, Pohjois-Haaga)

LUONTO LIIKUTTAJANA JA PYSÄYTTÄJÄNÄ

Kaupunkiluonnon kohtaamisia tapahtui kaiken kokoisilla luontoalueilla sekä tapahtui omasta ikkunasta tai parvekkeella. Luonto toimii *”lähiöliikuttajana”*[29] omien seinien sisäpuolellakin. Eräs kiviha-

---

28 Seamon 1979, 78–85.

29 Lähiöliikuttaja on 2000-luvun lähiöprojekteissa käytetty nimitys palkatusta työntekijästä, joka tekee yhteistyötä sosiaali-, terveys-, nuoriso- ja liikuntatoimen kanssa. Lähiöliikuttajat järjestävät esimerkiksi yhteisiä kävelyretkiä ja liikuntatuokioita halukkaille osallistujille ja ryhmille.

Etelä-Haaga: Kaupunkiluontoa voi aistia myös teitä kulkiessa, vaikka jalat tallaavatkin asfalttia. Kuva: Kirsi Mäkinen.

kalainen nainen kertoi kotinsa pihalla, että heidän parvekkeensa oli yhden kesän pois käytöstä luontokappaleen vuoksi. Vaikkei itse parvekkeelle voinut mennä, sen äärellä käytiin usein: ”- - Rastas teki pesän meidän kukkalaatikkoon ja tuota mun mies, innostu kauheesti, se kävi sitten joka välissä kattomassa, monta munaa on ja montako töyhtöö niill on nyt päässä, niillä poikasilla. Ne ryökäleet kyllä sotkivat.” (Nainen, 60 vuotta, Kivihaka/ Haaga)

Vastaavasti eräs hervantalainen nainen johdatti heti katsomaan näkymää keittiönikkunastaan ja kertoili lähimännyssä asuvan oravan tavoista. Hervannassa kävi ilmi myös se, että ikkunasta avautuvan maiseman mittakaava voi olla hyvin laaja. Ylängöllä sijaitsevan talon kuudennesta kerroksesta näkee kymmenien kilometrien päähän ja pari haastateltavaa kertoi kaukomaisemaan liittyviä muistojakin.

Metsäneläinmuistot ovat asukkaille läheisiä. Tutuimpia ovat jänis- ja rusakkomuistot, joista nostetaan esille varsinkin runsaslukuiset havainnot. Asukkaat kertoivat myös harvinaisemmista havainnoista, kuten lumikoista, palokärjistä ja petolinnuista. Hervannassa hirvi voi viettää öitään lähiön reunassa sijaitsevan rivitalon takapihalla, ja joillain kävelyillä puhuttiin karhuistakin. Niitä ei kukaan ollut kohdannut, mutta pelkästään jo karhun kohtaamisen odottamiseen liittyvät tunteet olivat vahvoja – niihin sisältyi niin pelkoa kuin seikkailumielistä odotustakin. Haagassa ei sentään ole karhuhavaintoja, mutta hirviä tavattiin vielä muutama vuosikymmen sitten.

> Mutta tuota, paras, mitä mä oon nähny, tuolta kolmannen kerroksen ikkunasta, viis jänistä tässä näin, yhtä aikaa näin. Tuolla takapihalla on myös ollu nähtävillä hirvi, ja kettu asuu myös, tai asuu täällä… Tossa talossa asustaa yks vanhempi rouva, joka on tuota, vuosikymmeniä ruokkinu näitä jäniksiä, (nauraa). Niitä on, niitä on joskus vähän liikaakin. (Mies, 60 vuotta, Etelä-Haaga)

Toisinaan luonnon kokeminen on hyvin hetkellistä ja suorastaan havahtumista johonkin tuntemukseen, tuoksuun ja muistoon. Ahvenisjärven pohjoispuolella eräs hervantalainen nainen totesi, että ”tässä tulee aina metsän tuntu, metsän tuoksu”. Samalla tultiin puistosta tien yli puistometsän laidassa olevalle rämeelle ja tuntui selvä suopursun tuoksu. Tuoksut ovat hyvin vahvoja muistojen herättäjiä. Lisäksi luonto voi olla läsnä ilmavirran, lämmön, veden solinan tai tuulenhenkäyksen muodossa ja tällaisten muistumien mieleen palautuminen onnistuu usein samanlaisessa tai samankaltaisessa tilanteessa. Kenties juuri tästä syystä kapeat polut, joilla oltiin tiiviisti tekemisissä maaston kanssa, toivat mieleen myös hyvin intiimejä luontoon kietoutumisen muistoja.

Suolijärven erämaiset rantamaisemat ja -polut tarjoavat mahdollisuuden rauhoittumiseen aivan Hervannan laidalla. Kuva: Eveliina Asikainen.

MAASTON JA LIIKKEEN TUNTU – YLLÄTYSTEN KAUPUNKILUONTO

Metsäpolun käveleminen oli joillekin asukkaille mieluisinta kulkemista kaupungissa. Aina käveleminen ei ollut edes helppoa, mutta silti kävelimme juuri pikkupolun, vaikka vieressä saattoi kulkea aurattu, valaistu ja hiekoitettu jalkakäytävä. Laskeuduimme peräkanaa lumista rinnettä alas askelten muljahdellessa polkua pitkin. Polun varrelta löytyi esiteltäväksi viehättävä kallio ja kaartuva rinne, joka laskeutui puistoon. Varsinkin talvisilla haastatteluretkillä ihmiset kuvailivat enemmän polkuja, koska osa niiden tunnelmasta peittyi lumen alle. Polun kulkemisen rikkautta on kuitenkin vaikea tallentaa. On epätavallista sanallistaa kävelyn tuntua, pehmeän metsämaan kosketusta ja juurien ja pudonneiden neulasten tuntua, koska tapanamme ei ole kuvailla sellaisia asioita. Pikemminkin kommentoim-

me kehollamme ja jaloillamme sanattomasti luonnon ja polun tunnelmaa: ”Musta ois ihanaa, jos täällä sais olla kaatuneita puita ja… että joutuu menemään yli tai ali… Mutta mä nautin siitä, kun nää puut ei oo jonossa.” (Nainen, n. 60 vuotta, Kivihaka/Haaga)

Maaston muotojen hahmottaminen saattaa olla joskus hyvinkin kehollista. Hervanta sijaitsee ylängöllä, jonne nouseminen on aina väistämättä rankka kokemus, nousipa sitten loivemmin kaarrellen tai suorempaan polkupyörää nöyrästi Pitkäahteen ”tappajamäessä” taluttaen. Kaupunkia rakennettaessa maastonmuotoja on tasoitettu niin, että yksi ennen Hervannan rakentamista maastokartoitusta tehnyt – ja siis todella kävellen alueeseen tutustunut – mies ei myöhemmin ollut tunnistaa alueen muotoja jalkojensa alla.[30]

Hervantaan rajoittuvilla ulkoilureiteillä maaston muodot ovat kuitenkin säilyneet. Joillakin kävelyillä tuli oikea kiipeämisen tunne ja lastenrattaita työntävä haastateltava puuskutti tosissaan. Osalle asukkaista nämä kesällä mukavat reitit olivat kuitenkin talvella liian vaativia, eikä kukaan halua kehollisia muistoja mustelmien tai murtuneitten raajojen muodossa. Onneksi hyvä vaihtoehto löytyy läheisen järven jäältä, joka talvella tarjoaakin omanlaisensa elementin Hervannassa toimimiseen.

Liikkumisen paikkojen lisäksi lähiöistä ja niiden liepeiltä löytyy myös levähtämisen ja pysähtymisen paikkoja, joita ulkopuolinen ei välttämättä osaisi hakea. Hervannan järvenrannat muodostavat luontevia oleskelun paikkoja. Haagassa kesäiset auringonottonurmet ovat monelle tuttuja loikoilupaikkoja, koska merenrannoille ei aina ennätä. Monet hengähtävät hetken myös puistojen penkeillä kävellessään. Välillä kohtasimme asukkaiden löytämiä omia taukopaikkoja, jotka myös jollakin tavalla olivat heidän mielipaikkojaan: ”Usein mä käyn, kävin täällä kalliolla venyttelemässä tai veryttele-

30 Närhi 2005.

mässä. Noist puista on apua ja noist tangoista. Näin vaikka (venyttelee näytteeksi). Tää on vähän liiottelua, mut jotenkin tunturimaisema, mut tää on kuitenkin semmosta kalliomaisemaa, mitä tääll ei oo niin." (Mies, n. 20 vuotta, Etelä-Haaga)

Poluilla ja reiteillä on tullut vastaan monenlaisia asioita. Tavallisimmat liittyivät vuodenajan kiertoon ja maisemien muutokseen, eläimiin ja eläinten jälkiin. Joskus harvoin metsäpoluilla tuli vastaan toinen ihminen, mutta kertomuksiin sisältyi yllättäviäkin tilanteita. Kivihakalainen nainen kertoi tietävänsä metsässä joitakin asunnottomien majapaikkoja ja kertoi törmänneensäkin erääseen metsien mieheen polulla:

> Yks juoppo, sillä oli kerran näin pitkä makkara kädessä, kun tuli koira vastaan. Koira sanoi "plamps" ja ukko oli ilman makkaraa. Ja se sano vaan, että "perkele" (nauraa). Koira heilutti häntäänsä… No se tuli täällä vaan vastaan… (Nainen, n. 60 vuotta, Kivihaka/Haaga)

Kaupunkimetsä on joillekin asuinpaikka. Hervannassa eräs mies johdatti kävelyn melko pitkälle metsään ja halusi esitellä erään lammen rannalla olleen palaneen laavun, jota oli todennäköisesti asunut venäläinen metsien mies. Koko kävelyn huipentuma oli sen kertominen, kuinka hän oli aamulenkillä osunut paikalle laavun palaessa ja hälyttänyt palokunnan paikalle.

> Kerran aamulla joskus ennen seittemää lenkkeilin. Aattelin mennä uimaan tohon Virolaisen rannalle. Ja jo kaukaa huomasin, että hirmunen savu… savu oli. Ja se oli jotenkin yön aikana palanu aika sillai isolta alueelta. Ja sitten siinä oli jotain kattiloita ja niillä sammutin vähän siinä isommat ja sitten hölkkäsin kotio, soitin palokunnan. Ja ne tuli sammuttaan sitä sitten. (Mies, n. 50 vuotta, Hervanta)

Hervanta-muistoihin liittyi vahvasti tarina pub 341:stä – yhteisesti sovitusta puliukkojen omasta metsästä. Siellä oli lupa olla rauhassa ja sinne tuotiin ruokaakin. Lopulta tiivistämisrakentaminen tuhosi metsän ja samalla puliukot tulivat esille Ahvenispuistoon, jossa heidät koetaan häiriöksi. Voi ajatella, että laajempiin kaupunkimetsiin mahtuu enemmän erilaisia ja metsäisempiä, villimpiä tai erämaisempia tapoja olla ja toimia kuin ahkerasti käytettyihin ja osin ahtaisiinkin puistoihin.[31] Hervantalaiset kertoivatkin monenlaisia retkeilymuistoja: hiihtoretkistä ja nuotion pidosta kuutamolla, metsäkävelyistä otsalampun valossa. Haagan lähimetsissä nuotiota pitää silloin tällöin vain nuoriso, mikä aiheuttaa paheksuntaa asukkaiden keskuudessa.

Luonnon kehollinen muistaminen työvälineenä

Muistot kertovat asukkaiden ajallisista ja sukupolven mittaisista ympäristösuhteista. Niistä välittyy, mikä oli tarpeellista, mahdollista ja toivottua ympäristön kohtaamista sekä millainen ympäristö on ollut, mikä siinä on ollut omaleimaista ja tunnistettavaa. Muistot ja muistaminen ovat tiiviissä suhteessa sekä muistojen synty-ympäristöön että tekemiseen. Käveleminen tutussa ympäristössä luottamuksellisen ilmapiirin vallitessa synnytti runsaan, mutta samalla myös rönsyilevän aineiston asukkaiden ja luonnon suhteista lähiöissä. Historiallisista ja rakenteellisista eroistaan huolimatta hervantalaisella ja haagalaisella lähiluonnon käytöllä on paljon yhteistä, joka kielii suhteellisen samanlaisesta ymmärryksestä siitä, mitä puistoissa ja ulkoilumetsissä voi tehdä. Toisista asukkaista ja heidän kanssaan toimimisesta kerrottiin jonkin verran, mutta tavallaan muut asukkaat ja lähiöelämä kehystävät tässä esitettyä luonnon käyttöä ja kokemista – keskiössä olivat omat kokemukset. Sen sijaan käsitystä siitä, mitä

31 Vrt. Asikainen & Jokinen 2008.

on sopivaa tehdä missäkin puistossa tai metsässä mihinkin aikaan tulematta leimatuksi häiriköksi, ei juurikaan kommentoitu.[32] Haastatteluissamme sosiaalinen ympäristö jäi siis taustalle, mutta se on ollut vahvasti luomassa muistoja määrittelemällä kehollisen toiminnan tilaa ja mahdollisuuksia.

Kirjoituksestamme puuttuu lähes kokonaan *käsillä tekemisestä* kertova aines, mutta vähissä ovat käsillä tekemisen mahdollisuudetkin lähiöasukkaan luonnossa. Marjastus, sienestys ja retkeily ovat vähentyneet kaupunkimetsissä ja kaupunkilaisten keskuudessa. Lapsilla on luontevin mahdollisuus muokata ympäristöään, ja he yleensä etsivät leikki- ja majanrakennuspaikkoja lähimetsien ”villistä luonnosta”. Yhdymme Tim Ingoldin sanoihin, joissa todetaan julkisen tilan hylkivän asukkaiden kädenjälkiä, vaikka nämä olisivat hyvässäkin tarkoituksessa tuotettuja. Tästä on esimerkkinä asukkaiden omatoiminen roskienkeruu, mitä arkikeskustelussa ja lehtikirjoittelussa on esitetty jopa nolona ja epäsovinnaisena käyttäytymisenä. Ingoldin mukaan kaupunkiympäristöä suunnitellaan tarkoituksellisesti jäljettömäksi, mutta toisaalta kävelijät ovat tervetulleita elävöittämään kaupunkitilaa.[33] Samalla julkista tilaa, katuja ja toreja, jotka eivät kutsu ihmisiä, pidetään ongelmallisina. Muutamina viime vuosina asukkaiden osallistuvampi ote kaupunkiympäristön hoitoon ja muokkaamiseen on kuitenkin ollut viriämässä ja tästä ovat esimerkkeinä kaupunkiviljelyn[34] yleistyminen, ravintolapäivät, sadonkorjuuretket puistoihin ja puistojen talkooryhmien perustaminen Helsingissä.[35]

Käytön ja kulumisen jäljet muistuttavat ympäristössä. Lasten leikit ja nuorten kokoontumispaikat muokkaavat ympäristöä, mutta aikuisille tekemisen mahdollisuus ohjautuu harvoina talkoopäivinä, joita

---

32 Ks. kuitenkin Asikainen 2011.

33 Ingold 2004, 328.

34 Ks. www.kaupunkiviljely.fi -sivusto.

35 Nummi, Elina 2010, haastattelu Helsingin viherosastolla 10.1.2010.

sekä haagalaiset että hervantalaiset kertoivat harrastavansa. Joillakin asukkailla oli myös puutarhapalstoja, ja osa kertoi istuttavansa kukkia taloyhtiönsä pihaan. Pieniä, lähes näkymättömiä kädenliikkeitä ilmaantui puheessa kävelyn ohessa: kaatuneita puunrunkoja oli suorittu poluilta, puunrunko oli siirretty ojan yli sillaksi tai vanhan tykkitien kiviä on raivattu vaivihkaa esiin valloittavan kasvillisuuden alta.

Aineistomme kertoo myös historiallisista muutoksista tekemisen mahdollisuuksissa. Haagassa luontomuistot ulottuivat 1950- ja 1960-luvun vapaa-ajanviettoon ja askareisiin. Tuolloin lapsuuden leikit ja puuhastelu olivat epämuodollisempia ja vähemmän järjestettyä kuin kerronta-ajankohtana. Lapset ja nuoret viettivät enemmän aikaa metsissä ja myös vanhemmat viettivät kertomusten perusteella enemmän aikaa pihamailla ja leikkipuistoissa lasten kanssa.[36] Kirsi Saarikankaan kuvauksissa lähiöiden asukkaat astuivat sujuvasti näkymättömän rajan yli tontilta villiin luontoon,[37] ja meidänkin haastatteluissamme asukkaat hyödyntävät tätä kulkemisen taitoa. Jatkuva lähiluonnon pirstoutuminen ja lähiöiden tiivistäminen voivat tehdä tällaiset käytännöt nopeastikin mahdottomiksi.

Aikaa vaativan retkeilyn luontokokemukset ovat Haagassa suuntautuneita tiettyihin alueisiin: lännen Riistavuoren reittijatkumoihin ja idän Keskuspuiston metsiköihin. Lyhyemmät kävelyretket limittyvät kaupunginosan puistojen ja pienten lähimetsäjatkumoiden seuraamiseen arjen askareissa ja vapaa-aikoina. Hervantaa ympäröivät metsät tarjoavat ainakin vielä mahdollisuuksia villimpiin ja erämaisempiin kokemuksiin kuin Haagassa, koska metsät ympäröivät lähiötä lähes joka puolelta.[38] Samalla kenties epävarmuus ja huoli luonnon pysyvyydestä ovat Hervannassa suurempia ja avoimem-

---

36 Kokkonen 2002.

37 Saarikangas 2002; Saarikangas [2006], 215.

38 Asikainen & Jokinen 2008.

min ilmaistuja kuin Haagassa. Osa haastateltavista puhui avoimesti siitä, että rutiinit voivat piankin muuttua muistoiksi, kun Vuoreksen asuinalue rakentuu retkeilymetsien paikalle. Toisaalta hervantalaisten muistoihin ja kokemuksiin liittyy tietynlainen positiivinen kehitysajattelu, kun kaupunginosan palvelut olivat parantuneet. Haagan asukkaat puolestaan totuttelevat *esikaupungin renessanssin*[39] hengessä tiivistyvään kaupunkirakenteeseen.

Luontokokemukset syntyvät usein kävelyillä, joten käveleminen on liikutun luontokokemuksen mahdollistava perustaito. Niinpä monien kävelemiseen ja muuhun liikkumiseen liittyvien muistojen ja kokemusten mieleen palauttaminen ja kuvaileminen suorastaan vaativat liikkumista. Pöydän ääressä tai lomakkeella kuvailu jää vajaaksi. Lisäksi tutkijan tai suunnittelijan läsnäolo liikkumistapahtumassa tai ainakin oleskelu ja kuljeskelu liikkumisympäristössä yhdessä asukkaan kanssa auttavat myös tutkijaa ymmärtämään liikkumista ja kokemista. Meidän kävelymme muistuttivat rentoja ja reippaita ulkoilukävelyjä, joita on muutenkin tutkittu eniten. Olisi mielenkiintoista tutkia myös vaikkapa työmatkakävelyitä ja niihin liittyviä kokemuksia, jotka ovat tärkeä osa asumisen arkea.

On olennaista huomata, että kävelyhaastattelussa tietoa syntyy sekä kävelemällä että puhumalla. Kävelyhaastattelu paljastaa lukuisia asioita ihmisistä, ympäristöistä ja toisten seurassa kulkemisesta. Samalla käveleminen paljastaa kosketetun ja aistitun ympäristön, joita harvoin sanallistetaan.

Viheralueita on tutkittu lähinnä vain näköaistiin, käyttömääriin ja käytön tapoihin pohjautuvin arvottamismenetelmin,[40] jolloin suuri osa ulkoilijan moniaistisesta kehollisesta läsnäolosta viheralueilla jää huomiotta. Kinttupoluilla kulkeminen on täysin erilainen ulkoilukokemus kuin tasatulla ulkoilukäytävällä kulkeminen, ja tällaisten

---

39 Helsingin kaupunki 2006.

40 Esim. Tyrväinen 2001; Tyrväinen et al. 2003.

erojen huomioonottaminen muuttaa ulkoilukokemuksen tarkastelua. Se tarjoaa aivan uudenlaisia mahdollisuuksia viheraluesuunnittelun kehollisen näkökulman huomioonottamiseen. Kävely paljastaa etäisyyksiä, ympäristön ja kävelijän ominaisuuksia sekä toiveita. Onko kävelyetäisyydellä tavoiteltavia asioita? Kävely paljastaa myös oman kunnon, jaksamisen ja motivaation kulkea: Olenko väsynyt, menenkö suorinta reittiä, miten jaksan kävellä erilaisia reittejä? Tällöin myös tutkija on kokija ja tulkitsija.

Urbaaniin, päällystettyyn elinympäristöömme eivät jalanjälkemme painu, eikä kulkijasta jää muistoa mihinkään pintoihin ja rakenteisiin. Fyysisten jälkien puuttuessa mielen ja kehon jäljistä tulee entistä etsitympiä ja tavoitellumpia, mikäli haluamme tietää jotakin asukkaiden ympäristö- ja kaupunkiluontosuhteesta. Nykyiset arkiset ulkoilu- ja lenkkeilytavat on helppo tunnistaa tänään, mutta muutaman vuosikymmenen jälkeen tämä voi olla vaikeata. Myöskään paikallisia elettyjä luontosuhteita ei voi tuntea, ennen kuin tutustuu paikallisten asukkaiden reitteihin ja luonnon kohtaamisen tapoihin. Kaupunkiluonnon osalta tämän voi huomata esimerkiksi siinä, että esikaupunkilaisten luonnon kohtaamiset voivat olla vieraita kantakaupunkilaisille ja päinvastoin. Kaupunkiluontoon syntyy myös uusia harrastuksia, esimerkiksi roolipelaaminen, boulderointi[41] ja geokätkentä, joissa luonto tarjoaa rikkaan näyttämön ja tutkimusalueen.

Olisi mielenkiintoista tietää vuosikymmeniä nuorempien sukupolvien lähiluontomuistoja – kuinka kehollisia ne ovat ja miten ympäristö niissä kohdataan. Jääkö tiivistyvään lähiöön viipymisen ja pysähtymisen tiloja vai vaatiiko julkinen tila liikettä ja poistumista? Miten asukkaat löytävät kaupunkiluonnon tulevaisuudessa? Entä

41 Boulderointi tarkoittaa kiipeiltävien siirtolohkareiden etsimistä, löytämistä ja niille kiipeämistä pisteytettynä suorituksena lohkareen tarjoaman vaikeusasteen mukaan.

millaisia tekemisen mahdollisuuksia, aistikokemuksia, sopivia jalansijoja ja omia reittejä tulevaisuuden kaupunki tarjoaa?

Eletyn ympäristön, kehollisuuden, muistojen ja merkitysten näkökulmien pitäisi löytää paikkansa niin ihmisen ja luonnon suhteen tutkimuksessa kuin osana kaupunkiluonnon suunnittelua. Se kuitenkin vaatii tutkijoilta ja suunnittelijoilta lähtemistä kaupunginosiin ja niiden metsiin. Oman kehon tuntemukset tarjoavat monille asioille hyvän mittarin. Asukkaiden kokemukset ja muistot auttavat tunnistamaan kaupunginosan identiteetille merkityksellisiä piirteitä eri kokoisissa suunnittelu- ja kehittämishankkeissa.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Haastattelut

Elina Nummi, Helsingin rakennusvirasto, viherosasto, 10.1.2010. Haastatteluaineisto Kirsi Mäkisen hallussa.

Kävelyhaastattelut Haagassa (syystalvi 2006–kesä 2007). Haastatteluaineisto Kirsi Mäkisen hallussa.

Kävelyhaastattelut Hervannassa (syystalvi 2006–kesä 2007). Haastatteluaineisto Eveliina Asikaisen hallussa.

Kirjallisuus

Anderson, Jon 2004. Talking whilst walking: A geographical archaelogy of knowledge. – *Area* (2004) 36:3, 254–261.

Asikainen, Eveliina 2011. Asukkaat lähiöluonnon osallisina – *Alue ja Ympäristö* 40:1, 29–41.

Asikainen, Eveliina käsikirjoitus. *Retkiä Hervannan ja Vuoreksen luontoon: lähiön luonto materiaalisina ja sosiaalisina käytäntöinä*. Väitöskirjan käsikirjoitus. Tampere: Tampereen yliopisto. Johtamiskorkeakoulu.

Asikainen, Eveliina & Jokinen, Ari 2008. Kaupunkiluonnon hallinnan utopia. – *Alue ja Ympäristö* 37:2, 49–62.

Asikainen, Eveliina & Mäkinen, Kirsi 2008. Kävellen lähiössä. – Päivi Timonen & Minna Lammi (toim.), *Koti – ihanteet ja tehtävät*. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 4. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.

de Certeau, Michel 1988. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.

Hankonen, Johanna 1993. *Lähiö ja tehokkuuden yhteiskunta*. Espoo: Otatieto.

Helsingin kaupunki 2006. *Esikaupungin renessanssi. Täydennysrakentamisen yleissuunnitelman lähtökohtia*. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Hirvensalo, Virpi 2006. *Modernin kaupungin luonto muutoksessa*. Annales Universitatis Turkuensis C 245. Turku: Turun yliopisto.

Ingold, Tim 2004. Culture on the Ground. The World Perceived Through the Feet. – *Journal of Material Culture* Vol. 9(3), 315–340.

Jokinen, Ari, Asikainen, Eveliina & Mäkinen, Kirsi 2010. Kävelyhaastattelu tapaustutkimuksen menetelmänä. – *Sosiologia* 4, 1–15.

Karjalainen, Pauli Tapani 2008. Paikka, aika ja elämänkuva. – Arto Haapala ja Virpi Kaukio (toim.), *Ympäristö täynnä tarinoita*. Helsinki: UNIpress.

Kokkonen, Jouko (toim.) 2002. *Kontula. Elämää lähiössä*. Kansanelämän kuvauksia 59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kusenbach, Margerite 2003. Street Phenomenology. The go-alongs as ethnographic research tool. – *Ethnography* Vol 4(3), 455–485.

Laiho, J. 2003. Hervanta – nykyisyys ja tulevaisuuden mahdollisuudet kaupunkisuunnittelun näkökulmasta. – Olli Kultalahti (toim.), *Hervanta: kasvun vaihtoehdot*. Tampere: Kehitysyhtiö Elävä Hervanta Oy.

Lappi, Tiina-Riitta 2004. Nature in the City. Remembrances and Modern Practices. – Anna-Maria Åström, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (eds), *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns.* Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.

Lee, Jo & Ingold, Tim 2006. Fieldwork on Foot: Perceiving, Routing, Socializing. – Simon Coleman & Peter Collins (eds), *Locating the Field. Space, Place and Context in Anthropology*. ASA monographs 42. Oxford & New York: Berg.

Lefebvre, Henri, 1991. *The Production of Space*. Oxfrod & Cambridge: Blackwell.

Leino, Helena 2006. *Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun dynamiikka*. Acta Universitatis Tamperensis 1134. Tampere: Tampereen yliopisto.

Marling, Gitte 2004. Urban songlines: The space of daily life in the city. – Claus Bech-Danielsen, Ole Michael Jensen, Hans Kiib & Gitte Marling (eds), *Urban Lifescapes*. Aalborg: Aalborg University Press.

Närhi, Mikko (toim.) 2005. Hervannallinen maailma. Tampere: Hervannan tiedotusyhdistys.

Pikkupeura, Arja (toim.) 2003. *Yhdessä monta. Henkilökuvia Hervannasta*. Tampere: HerPro.

Saarikangas, Kirsi 2002. Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. – Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.), *Eletty ja muistettu tila.* Historiallinen Arkisto 115. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Saarikangas, Kirsi [2006]. *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1099. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Seamon, David 1979. *A Geography of the Life-World. Movement, Rest and Encounter*. London: Croom Helm.

Travlou, Penny 2009. Exploring Young People's Place(s) in the Public Realm: A Scottish perspective. Seminaariesitys 13.10.2009. Yhdyskuntasuunnittelun ja tutkimuksen laitos, Teknillinen korkeakoulu.

Tyrväinen, Liisa 2001. Use and valuation of urban forest amenities in Finland. – *Journal of Environmental Management* 62, 75–92.

Tyrväinen, Liisa, Silvennoinen, Harri & Kolehmainen, Osmo 2003. Ecological and aesthetic values in urban forest management. – *Urban Forestry and Urban Greening* 1 (3), 135–149.

Åström, Anna-Maria 2004. The City as Living Room. The Changing Meanings of the Centre of Helsinki. – Anna-Maria Åström, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (eds), *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns.* Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.

Sähköiset lähteet

Dodo ry:n verkkosivut: http://kaupunkiviljely.fi/

MUISTOJA TÄSTÄ PÄIVÄSTÄ

Opiskelijan Helsinki vuonna 2009

Pia Olsson

> Minä en ole paljasjalkainen helsinkiläinen. Minä tulin kauempaa idästä. En tiedä mikä minua oikein Helsinkiin veti; olenhan aina ollut luonnonlapsi. Aika oli kuitenkin tullut. Halusin karistaa pikkukaupungin pölyt jaloistani ja matkata sinne, missä voisin tuntea kaupungin sykkeen. Helsingin yliopisto oli minulle unelma, joka toteutui. Ja niin minä muutin Stadiin. Ei se ollut helppoa, lähteä näin kauas kotoa. Mutta viihdyn Helsingissä. Nautin suuresti keskustakampuksen miljööstä. Täällä historia elää keskuudessamme, vahvana. Menneisyys lepää niin vanhoissa pölyttyneissä arkistoissa kuin kuluneissa katukivissäkin. Se puhuu minulle rakennusten kautta. On kiehtovaa kävellä samoissa jalanjäljissä, kuin niin monet merkittävät suomalaiset henkilöt. Tunne on kokonaisvaltainen. Olen löytänyt täältä uuden kodin.[1]

Nuoren opiskelijan kuvaus muutosta kaupungin sykkeeseen ja samalla sukelluksesta historialliseen miljööseen on sisällöltään ajaton.

---

1 Helsingin kaupunginmuseo (HKM): Opiskelijan Helsinki 8.

Halu nähdä ja kokea enemmän, toteuttaa omat unelmansa ja oman henkisen kodin löytyminen fyysisen ympäristön kautta voisivat olla osa kertomusta vaikkapa 1900-luvun alun tai 1950-luvun nuoren elämästä. Kertojana on kuitenkin 2000-luvulla opiskelunsa Helsingin yliopistossa aloittanut nuori nainen. Kertomuksen yhdistääkin nykypäivään kampusympäristön kuvausta edeltävä päiväkirjamainen, ajassa kiinni oleva selostus matkasta junalla rautatieaseman kautta yliopiston päärakennuksen luentosaliin: täysi paikallisjuna, *Metro*-lehden taakse piiloutuvat ihmiset, Rautatientorin jääpuisto ja uusien raitiotiekiskojen rakentaminen liittävät kuvauksen kiinteästi 2000-luvun Helsinkiin ja tuovat samalla fyysiseen ympäristöön elämän ja sosiaalisen paikan tunnun. Samalla kuvaus kiteyttää monia niistä tekijöistä, joita 2000-luvun helsinkiläisopiskelijat ovat halunneet kuvata ympäristöstään itselleen merkityksellisinä.

Keväällä 2009 Helsingin yliopistossa järjestettiin luentosarja *Helsinki muistojen ja muistamisen paikkana*, jossa kaupunkihistoriaa lähestyttiin henkilökohtaisten ja kollektiivisten muistamisen muotojen näkökulmasta. Kurssin järjestivät historian, kansatieteen, taidehistorian ja yhteiskuntahistorian oppiaineet. Jotta opiskelijat olisivat saaneet omakohtaisen tuntuman muisteluaineistojen muotoutumiseen, oli yksi kurssin suorittamiseksi vaadittu tehtävä laatia muutaman liuskan kirjoitus Helsingistä opiskelijan näkökulmasta. Otsikoksi tehtävälle annettiin *Opiskelijan Helsinki*. Opiskelijoita pyydettiin kirjoittamaan aiheesta vapaasti omakohtaisiin kokemuksiin perustuen. Aihetta ei tarkemmin teemoitettu, eikä sen tueksi esitetty tarkentavia kysymyksiä. Näin ollen opiskelijat saivat vapaasti valita tyylilajinsa sekä ne tarkemmat aihepiirit, jotka kokivat aiheen kannalta keskeisiksi.

Alun ote nuoren naisen tuntemuksista nostaa kuitenkin esiin kansatieteellisessä tutkimuksessa ajankohtaisen kysymyksen siitä, mitkä kaikki tekijät vaikuttavat muistelun muotoutumiseen: miksi opiskelijoiden kuvauksien kohteiksi valikoituivat juuri ne teemat, jotka valikoituivat, ja mitä ne kertovat opiskelijoiden opiskelukaupungilleen

antamista merkityksistä? Kysymys muistiaineistojen luonteesta ja niiden tuottamisesta on viime vuosina ollut kansatieteellisen ja folkloristisen tutkimuksen keskiössä. Kiinnostuksen kohteiksi ovat nousseet kysymykset muistelun luonteeseen vaikuttavista tekijöistä, kuten tutkijan ja kertojan välisen vuorovaikutuksen merkityksestä sille, mitä ja miten kerrotaan tai miten erilaiset odotukset muistelun tavoitteista muokkaavat kerronnan painopisteitä.[2] Edelleen voidaan pohtia, miten tämän kaltaisilla kyselyillä mahdollisesti vahvistetaan ja muutetaan vastaajan identiteettiä ja samaistumisen kohteita.[3] Nämä kysymyksenasettelut liittyvät tiivisti myös niin kutsutun *oral history* -tutkimuksen lähtökohtiin. Kuten siinä, ei myöskään kyselyaineistoihin – tai muistiaineistoihin yleensäkään – perustuvassa tutkimuksessa ole enää kyse yksittäisten faktojen etsimisestä, vaan kertomusten avulla pyritään paljastamaan muistelussa esiintyviä merkityksiä.[4]

Suomalaisessa ja pohjoismaisessa kansatieteessä muistiaineistoilla ja niiden tuottamisella on pitkä traditio. Kyselyjen avulla muodostetut kokoelmat kirjallisia ”tiedonantoja” ja muistoja ovat kansainvälisesti erityisiä. Toisinaan hyvinkin laajoilla ja yksityiskohtaisilla kyselyillä on pyritty kokonaisvaltaisesti hahmottamaan ihmisten elämäntapaa, toisinaan kyselyt ovat keskittyneet varsin konkreettisiin arkielämän yksityiskohtiin.[5] Kaupunkiin liittyvistä kyselyistä tässä teoksessa esitelty Anna-Maria Åströmin kokoama Helsinki-muistiaineisto edustaa ensimmäistä kyselytyyppiä, kun taas esimerkiksi Museoviraston 1994 järjestämä asuntopulaa käsittelevä kysely jälkimmäisen kaltaista, rajatumpaa tematiikkaa.[6]

Opiskelijan Helsinki -muistelut edustavat sikäli uudempaa tutkimustraditiota, että niissä kirjoittamista on pyritty ohjaamaan varsin vä-

---

2 Ks. esim. Fingerroos, Haanpää, Heimo & Peltonen 2006; Mikkola 2009.

3 Westergren 2003, 30.

4 Portelli 1998, 68.

5 Kyselyaineistojen historiasta ks. esim. Hagström & Marander-Eklund 2005.

6 Museovirasto (MV): Kysely 39/1994.

hän, eivätkä ne siten täysin vertaudu perinteisiin kyselyaineistoihin. Kuitenkin myös niiden kohdalla voidaan miettiä niitä ääneen lausumattomia odotuksia, joita sekä kurssin opettajilla että opiskelijoilla on kirjoitustehtävän suhteen saattanut olla.

Kurssin opiskelijat kirjoittivat kaiken kaikkiaan 17 kuvausta opiskelukaupungistaan, yhteensä noin 40 liuskaa. Muistelun kuuluminen kurssin suorittamiseen ohjasi sikäli kirjoitusprosessia, että sen laajuudeksi oli määritelty vaatimuksissa kaksi liuskaa. Tätä laajempiin muisteluihin harva opiskelijoista ryhtyi. Opiskelijoilta pyydettiin myös lupa aineiston mahdolliseen tutkimuskäyttöön, minkä kaikki muistelun kirjoittaneet myönsivätkin, ja aineisto tallennettiin Helsingin kaupunginmuseoon. Sisällöllisesti tuloksena oli varsin tiiviitä kuvauksia paikkasuhteesta, jossa yksittäiset tapahtumat muotoutuvat yleistetyiksi kuvauksiksi opiskelijan arjesta. Vaikka – tai ehkä juuri siksi että – kirjoitukset ovat lyhyydessään varsin kiteytyneitä kuvauksia, voi niitä kuitenkin luonnehtia varsin tunnustuksellisiksi: yleistyksistä huolimatta paikkasuhdetta analysoidaan usein varsin avoimesti tunteita esiin tuoden ja omaan menneisyyteen peilaten. Näin jo kahdessa liuskassa opiskelijan arkea avautuu varsin persoonallisia näkymiä kirjoittajien elämään.

Vaikka kirjoitelman sisältöä ei ollut otsikkoa enempää tarkennettu, on selvää, että opiskelijoiden kirjoituksia ovat ohjanneet tietyt peruslähtökohdat. Osallistuminen Helsinkiä, muistoja ja muistelun politiikkaa käsittelevälle kurssille muodostaa ensimmäisen aineistoa sitovan lähtökohdan. Voidaan olettaa – ja tämä myös todentuu kirjoituksissa – että kurssille osallistuville ympäristöllä sinänsä on merkitystä. Suhde toimijan, ympäristön ja menneisyyden välillä nähdään mielekkääksi pohdinnan kohteeksi. Kurssi oli kaikille opiskelijoille vapaaehtoinen, ja näin ollen osallistujien voidaan ajatella suhtautuneen muistiin ja muistamiseen sekä Helsinkiin paikkana vähintään mielenkiinnolla; paikkaan liittyvien muistamisen kulttuurien tunteminen koettiin lähtökohtaisesti merkityksellisenä. Lisäk-

si muistiaineistojen positiivinen merkitys akateemisen tutkimuksen lähdeaineistona oli lähtökohtana kurssin sisältöä laadittaessa. Tämä positiivinen lähtökohta heijastuu myös kirjoitetuissa kuvauksissa. Opiskelijoiden ei tarvinnut erityisesti perustella muistojensa merkitystä, vaan omaa arkea kuvataan kirjoituksissa arvostaen.

Myös tehtävän otsikko kaikessa yksinkertaisuudessaan on selvästi rajannut ja suunnannut sitä, mitä on katsottu kirjoittamisen kannalta keskeiseksi. Jo pelkästään otsikon kaksi rajausta opiskelijuuteen ja helsinkiläisyyteen suuntaavat kertomuksia tietyille elämän osa-alueille. Opiskelijan näkökulma kaupunkiin on jopa opiskelijoille itselleen suppea koko ympäristökokemukseen nähden, ja tämän myös kuvausten kirjoittajat tuovat teksteissään esille: ”Helsinki koostuu useista kaupungeista, ja niistä vain yksi kuuluu opiskelijalle”[7] tai ”yliopisto on ikään kuin toinen maailma tutun kaupungin sisällä”.[8] Toisinaan kuitenkin myös nämä teemat ovat johtaneet laajempiin kuvauksiin esimerkiksi omasta menneisyydestä ja perhe-elämästä, joita saatetaan pohtia vastapainona opiskeluajalle tai jopa valintaperusteina erilaisten elämäntapojen välillä.

Alueellisesti muistoissa kuitenkin korostuu keskustan kampusalue, kun taas asuminen ja opiskelijaelämän ulkopuolinen vapaa-ajan vietto ja näiden paikat jäävät vähemmälle huomiolle. Tiettyjä eroja on havaittavissa niiden kirjoittajien kesken, jotka ovat muuttaneet Helsinkiin opintojen takia, ja niiden muistelijoiden, jotka ovat asuneet Helsingissä jo ennen opintojaan.

Opiskelijat muodostavat erityisen ryhmän muistelijoiden joukossa. Kansatieteellisessä ja etnologisessa tutkimuksessa käytetyt muistiaineistot keskittyvät usein vanhempien ihmisten kokemuksiin, vaikka tähän ei olisi erityisesti pyrittykään. Tämä tulee esille esimerkiksi Helsingin kaupungin historiaa varten kerätyssä muistiaineistos-

---

7 HKM: Opiskelijan Helsinki 3.

8 HKM: Opiskelijan Helsinki 11.

sa.[9] Perinteisesti arvokkaimmaksi tiedoksi muistelijat itse ovat lisäksi usein arvottaneet vanhimmat mahdolliset todistukset menneestä. Näin esimerkiksi useimmille Helsinki-muistelijoille kaupunki oli nimenomaan lapsuudenympäristö, ja muistot keskittyivät pitkälti lapsuuden ja nuoruuden tapahtumiin sekä ympäristösuhteen muodostumiseen ja muuttumiseen iän karttumisen myötä. Vaikka kysely oli avoin kaikille aiheesta kiinnostuneille, nuorten ja nuorten aikuisten osuus osallistujista oli vähäinen. Näin ollen opiskelijoiden tuoreeltaan kirjoittamat kuvaukset tuovat esiin kyselyaineistoissa usein näkymättömän ikäryhmän kokemukset ympäristöstään. Lisäksi kuvaukset keskittyvät ennen kaikkea kirjoittajien kerrontahetken elämäntilanteeseen: opiskeluvaihetta edeltävät kuvaukset ovat mukana lähinnä nykypäivän tilannetta ymmärrettävämmäksi tehdäkseen, eivät niinkään itseisarvoisina menneisyyden kerronnan kohteina.[10]

Artikkelissani analysoin niitä merkityksiä, joita opiskelijat kertomuksissaan ovat antaneet kaupunkiympäristölle oman opiskelijastatuksensa kautta. Olen itse syntyjäni helsinkiläinen ja käytännössä asunut kaupungissa koko ikäni. Samoin kuin tässä artikkelissa äänessä olevat opiskelijat olen itsekin suorittanut opintoni Helsingin yliopistossa. Olenkin kuvauksia lukiessani löytänyt kosketuspinnan myös omille kokemuksilleni. Samalla ympäristöön orientoitumisen tavat ja siihen liitetyt tuntemukset voidaan nähdä yleisinä ilmiöinä, jotka eivät ole kuvauksia ainoastaan helsinkiläisistä, opiskelijoista tai helsinkiläisistä opiskelijoista ja heidän paikkasuhteestaan. Kansatieteellisen kaupunkitutkimuksen – urbaanin etnologian – keskiössä on viime vuosina ollut ympäristön asema ja merkitys kaupunkimaisen elämäntavan muotoutumisessa. Kuten kaupunkitutkijat laajemmin,

---

9 Ks. Anna-Maria Åströmin artikkeli tässä teoksessa.

10 Muutos kyselyillä tavoiteltavan tiedon kiinnittymisessä vahvasti menneeseen kuvastuu esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kalevalaisten Naisten Liiton järjestämistä kirjoitushankkeista ”Suomalaisen päivä” vuosina 1999 ja 2009. (Nirkko 2001; Ollaranta 2010.)

myös kulttuurin tutkijat ovat olleet kiinnostuneita paikka- ja tilasuhteen muodostumiseen liittyvistä kysymyksistä. Tähän keskusteluun ottavat osaa seuraavassa analyysissa – osin tehtävänsä varmasti tiedostaen – 2000-luvun opiskelijat.

Opiskelijan paikka

Tietoisuus paikan menneisyydestä on tärkeä tekijä paikkasuhteen muodostumiselle.[11] Tämä tietoisuus voi syntyä omien kokemusten myötä tai esimerkiksi muistamisen avulla siirrettynä ymmärryksenä. Tarinat, jotka kertovat paikan asukkaista ja toimijoista, menneisyyden tapahtumista ja paikallisesta maantieteestä, luovat osaltaan paikan identiteettiä. Sosiaaliset suhteet puolestaan mahdollistavat tiedonkulun, jolla ymmärrystä ympäristöstä rakennetaan.[12] Samalla faktatieto kietoutuu mielikuviin ja käsitykset paikkojen luonteista saattavat hämärtyä tai yksinkertaistua. Epätarkkoinakin näiden käsitysten voidaan ajatella kuitenkin auttavan kaupungin jäsentämisessä ja omakohtaisten käsitysten muodostamisessa. Opiskelijoiden kuvauksissa korostuu edelleen paikan intersubjektiivisuus eli sen yhdessä kokeminen. Sama elämäntilanne yhdistyy yhteisesti jaettuun tilaan, mikä osaltaan muokkaa käsityksiä ympäristöstä ja sen merkityksistä.[13]

Vaikka opiskelijoiden kirjoittamat kuvaukset yleensä ottaen keskittyvät otsikon mukaisesti ennen kaikkea opiskeluajan paikkasuhteeseen, taustoittavat monet kirjoittajat kirjoitushetken suhdettaan Helsinkiin lapsuuden kokemuksista käsin. Syntyjään helsinkiläiset opiskelijat muistelivat kuvauksissa oman reviirinsä laajentumista jo

---

11 Tuan 1990, 99.

12 Gunnemark 1998, 26; Sundin 1997, 43–44.

13 Tuan 1990, 88; Bäcklund 1997, 19–20.

ennen opintojen alkua iän ja harrastusten myötä. Urheilupainotteista koulua käyneen miesopiskelijan kaupunkituntemusta olivat laajentaneet ennen kaikkea eri puolilla kaupunkia sijainneet liikuntapaikat.

> Yläasteen viimeisellä luokalla urheilutuntimme levittyivät ympäri Helsinkiä. Talvisin Eläintarhan juoksuputkessa harjoittelimme mm. aitajuoksutekniikkaa ja pituushyppyä, Myllypuron jäähallissa pelasimme jääkiekkoa ja kaukalopalloa, Töölön Kisahallissa koripalloa ja treenasimme telinevoimistelua, joskus jopa miekkailimme. Kesällä tutuksi tulivat Uutelan metsät suunnistuksen osalta sekä uimastadion.[14]

Ensikosketus Helsinkiin on saatu myös kesäisillä lomamatkoilla tai perheen kanssa kaupungilla liikkuessa. Toisinaan näihin lapsuusmuistoihin liittyy vahvoja nostalgisen muistelun tunnelmia.[15] Vaikka lapsuuden paikat Helsingissä olisivat olleet ennen kaikkea turistikohteita, niihin on liittynyt henkilökohtaisia muistoja, jotka ovat liittäneet koko kaupunkiin tuttuuden positiivisia tuntemuksia: ”Viisivuotiaana Helsinki merkitsi kesää, eläintarhaa ja puliukkoja. Muistan, kun vuonna 1988 autoilimme koko perheen voimin kesämatkalle Helsinkiin. Minulla oli perhosia mahassa tai sitten vatsanpuruja, sillä jauhoin HubbaBubba-purkkaa herkeämättä.”[16] Nostalginen tunnelmointi ei selvästikään vaadi useita vuosikymmeniä tapahtumahetken ja muisteluhetken välistä ajallista välimatkaa:

> Monet edellä mainituista paikoista ovat minulle tärkeitä lapsuus- ja nuoruusmuistojen vuoksi. Sörnäisistä on kaikkein vanhimpia muistoja; kun oli alle kouluikäinen, äitini työsken-

---

14 HKM: Opiskelijan Helsinki 2.

15 Korkiakangas 1999, 171.

16 HKM: Opiskelijan Helsinki 6.

> teli vanhalla Elannon leipätehtaalla. Menimme usein isoäitini kanssa aamuisin häntä vastaan. Siinä sitten istuin Tannerin patsaan jalustalla eväitä syöden, kun odotettiin äitiä töistä. Nämä muistot ovat hyvin mukavia.[17]

Lapsuuden kokemuksissa ei ympäristön esteettisyys ole samalla tavoin esillä kuin myöhemmissä opiskeluajan paikkasuhteen kuvauksissa. Lapsuuden ympäristölle tyypillistä onkin sen hyväksyminen kyseenalaistamatta, vaikka se eroaisi totutuista odotuksista positiiviseksi koetusta ympäristöstä.[18]

Artikkelin aloittaneen lainauksen kertoja kuvaa Helsinkiä uutena kotinaan. Muisteluissa kuvattu kaupunki saattoikin kertojille olla opiskelujen myötä muodostunut uusi kotikaupunki tai kertojan – periaatteessa entuudestaan tuttu – syntymäkaupunki. Kauempaa idästä tulleen opiskelijan muistot eivät tunnetasolla kuitenkaan juuri poikkea syntyperäisen helsinkiläisen ja Mellunmäen ala-astetta käyneen opiskelijan analyysista omasta paikkasuhteestaan Helsinkiin ja uuteen opiskelupaikkaan: ”Olen helsinkiläinen opiskelija, joka on kulkeutunut kaupungin itäisistä lähiöistä pääkaupunkimme maantieteelliseen ytimeen. 17 kilometriä 22:ssa vuodessa. Matka on ollut pitkä. Metrolla se kestää 22 minuuttia.”[19] Opiskelu on tuonut kertojalle tuttuun kaupunkiympäristöön uusia tiloja ja näkymiä. Näiden uusien ympäristöjen kartoittaminen ja haltuunottaminen on yksi kuvauksissa toistuvista teemoista. Tässä kartoittamisessa ei ole kyse ainoastaan fyysisestä tai maantieteellisestä paikan haltuunotosta, vaan myös uudenlaisen kulttuuriympäristön omaksumisesta.

Oma kasvuympäristö – on se sitten ollut pikkukaupunki, jonka pölyt on haluttu karistaa jaloista tai kaupungin kaukaiseksi koettu

---

17 HKM: Opiskelijan Helsinki 4.

18 Tuan 1990, 96.

19 HKM: Opiskelijan Helsinki 2.

itäinen lähiö – on saanut rinnalleen uudenlaisen tavan kokea kaupunki niin fyysisesti kuin sosiaalisesti. Yliopisto ja sen rakennukset ovat usein olleet tuntemattomia tiloja helsinkiläisillekin opiskelijoille. Kuvaukset tuovat yliopiston esiin salattuna ja toisinaan hieman pelkoa herättäneenä paikkana:

> Rakennukset, joita olin koko elämäni katsellut ulkopuolelta, avasivat vihdoin syksyllä 2006 ovensa minulle. Päärakennuksen olin nähnyt osana Senaatintoria, ja jotenkin minulla oli kaikista toria ympäröivistä rakennuksista mielikuva, että niihin ei ollut asiaa kellään muilla kuin kaupungin salaisilla virkamiehillä. Todellisuudessahan olisin milloin vain voinut kävellä sisään pällistelemään koristeellista aulaa ja osallistua vaikka luennollekin.[20]

Kun instituutioon ja sen rakennuksiin vihdoin oli konkreettisesti päässyt sisälle, kuvataan tuntemusta hyvin henkilökohtaiseksi. Samalla kun ympäröivää ympäristöä ja sen arvovaltaa arvostetaan, tunnustetaan niiden etäisyys ja lähestymisen vaikeus: ”Tilat ovat toki julkisia ja kaikille avoimia, mutta kynnys niihin tutustumiseen voi olla yllättävän korkea, jollei ole opiskelijaksi juhlallisesti vihitty.”[21] Paitsi pelottava, yliopisto on saattanut olla myös näkymätön alue tulevan helsinkiläisopiskelijan toimintakentässä. Jopa sen sijainti on voinut ennen opintojen alkua olla epäselvä, eivätkä myöskään kampusalueen opiskelijat ole välttämättä kiinnittäneet muiden kaupunkilaisten huomiota: ”Vaikka yliopisto on merkittävä toimija kaupungissa, ei sen läsnäolo mielestäni juurikaan näy.”[22] Opiskelijan Helsinki on fyysisestikin jotain muuta kuin ”tavallisen” helsinki-

---

20 HKM: Opiskelijan Helsinki 15.

21 HKM: Opiskelijan Helsinki 12.

22 HKM: Opiskelijan Helsinki 13.

läisen kotikaupunki, vaikka samoissa paikoissa liikuttaisiin: ”Senaatintori ei ole enää sama vanha Senaatintori Tuomiokirkkoineen ja Aleksanteri II:n patsaineen, vaan osa yliopiston Päärakennuksesta avautuvaa maisemaa.”[23] Historiallisesta maisemasta on opiskelujen myötä tullut arjen näyttämö monine muistoineen.

> Opiskelu on vain pieni osa elämääni täällä. Kuitenkin yliopistolla opiskelu on tuonut minut lähemmäksi kaupunkia (siis keskustaa); se ei ole enää paikka, johon tulen toisinaan jostakin tietystä syystä, esimerkiksi tapaamaan ystäviä tai ostamaan jotakin, vaan siitä on tullut osa arkea, paikka, jossa kuljen joka arkipäivä. - - Päärakennuksen alue on aina niin täynnä opiskelijoita, että tuntuu, kuin se kuuluisi meille. Tuttuja opiskelijoita tulee vastaan melkein joka päivä kadullakin, ei vain luennoilla. Näistä kampuksen nurkista on tullut oma paikka, sellainen, jolle saapuessani tulen epäilemättä muistelemaan ja ehkä kaipaamaankin tätä aikaa niin kauan kuin elän.[24]

Vaikka kuvauksissa opiskelu määrittää sekä kertojien fyysistä että sosiaalista ympäristöä, kuvauksissa tuodaan esiin myös ”löytöretket” uusiin paikkoihin tapana avartaa kokemusta uudesta kotikaupungista. Joissakin kuvauksissa kaupunkiin tutustuminen kuvataan erityisen tietoisena ja aktiivisena prosessina – vaikkakin spontaanina:

> Joskus oloni on Helsingissä kuitenkin kovin päämäärätön. En tunne tätä kaupunkia kuin omia taskujani, enkä aina tiedä minne mennä. Rakastan pieniä savuisia pubeja ja kauhtuneita antikvariaatteja, mutta niitä täytyy osata etsiä. Luultavasti vie useamman vuoden, ennen kuin löydän omat lempipaikkani

---

23 HKM: Opiskelijan Helsinki 11.

24 HKM: Opiskelijan Helsinki 4.

> ja kantabaarini. Saatan joskus viettää vapaapäivää ajelemalla spontaanisti ratikalla ympäri Helsinkiä. Se on loistava tapa tutustua uusiin alueisiin. Puistoja, patsaita, kirkkoja, videovuokraamoita… Niin monta kolkkaa on vielä tutkimatta. Odotan innolla ensimmäistä kesääni Helsingissä, jolloin tämä kaupunki kuulemma ”herää eloon”. Kun auringon lämpö paljastaa ruohon vihreyden ja saa ihmiset hymyilemään.[25]

Kertojalle Helsinkiin muuttaminen oli ollut unelma, joka oli toteutunut, ja kertomuksesta välittyy myös tyytyväisyys unelman toteutumiseen. Jotta paikkaan voisi syntyä merkityksellinen suhde, siihen on tutustuttava vuorovaikutussuhteessa. Tuttuus edellyttää paikan hyödyntämistä, käyttöä ja muokkaamista. Juurtuminen asuinympäristöön edellyttää edelleen ympäristön tuntemusta joko oman kokemuksen tai perimätiedon kautta. Näin paikkaidentiteetistä tulee osa ihmisen kokonaisidentiteettiä.[26] Vaikka helsinkiläisyys ei olisikaan vielä merkittävä osa identiteettiä, kaupunki on silti mahdollista ”tuntea omakseen”. Liike paikan haltuunottamisen muotona korostuu kuvauksissa: ”Luulen että tuttuuden tunne kasvoi vähitellen juuri kuljeskelemisen ansiosta. Toistuvat reitit saivat kaupungin tuntumaan omalta ja Helsingistä tulikin osa mentaalista maisemaani ainakin viimeistään ’ensimmäisenä kesänä’ ja sentimentaalisina aamuyön kotimatkoina.”[27]

Kaikille Helsinkiin muutto ja opintojen siellä aloittaminen ei kuitenkaan ole ollut unelma – päinvastoin:

> Vielä vuosi sitten, viettäessäni abikevättä, olin järkähtämättömästi sitä mieltä, että hiljalleen lopulliseen asuunsa muotou-

---

25 HKM: Opiskelijan Helsinki 8.

26 Ilmonen 1991, 86–87.

27 HKM: Opiskelijan Helsinki 7; ks. Asikainen & Mäkinen tässä teoksessa.

> tunut valani pitäisi. Tämä nimenomainen vala sisälsi kolme kohtaa, jotka karkeasti ottaen kuuluivat näin:
> 1) Älä koskaan muuta Helsinkiin.
> 2) Älä koskaan opiskele yliopistossa ja
> 3) Älä ainakaan IKINÄ opiskele matematiikkaa.
> Tietenkin jo kolmen kuukauden kuluttua olin rikkonut näistä kolmesta käskystä joka ikisen.[28]

Vaikka kertojalle kaksi viimeistä ennakkoluuloa olivatkin osoittautumassa oikeiksi, muutto Helsinkiin oli lopulta tuntunut oikealta: ”Helsingistä on tullut kotini, vaikka nykyisin sanalla ’koti’ on huomattavasti vähäisempi merkitys kuin kymmenen vuotta sitten.” Samalla kertoja kuitenkin huomauttaa, ettei Helsinkiä kokonaisuudessaan pysty hahmottamaan – tähän eivät pysty edes syntyperäiset ”stadilaiset” – sen laajuudesta, hajanaisuudesta ja ”monisivuisuudesta ”johtuen.[29]

Niin tutustuminen opiskelijan Helsingin ytimeen, yliopistoon ympäristöineen, kuin kaupunkiin laajemmin kuvataan vierauden ja toisinaan turvattoman vähittäisenä muuttumisena omaan turvalliseen alueeseen kuuluvaksi.[30] Myös espoolaiselle opiskelijalle naapurikaupunki opiskelupaikkana on merkinnyt alueen uudenlaista haltuunottamista. Aikaisemmin lähinnä huvittelupaikkana toimineeseen kaupunkiin on opiskelujen myötä täytynyt tutustua uudesta näkökulmasta, konkreettisesta paikkojen etsimisestä ja löytämisestä alkaen: ”Aluksi jokainen yliopiston rakennuksen sijainti oli katsottava kartasta ja Mariankatu 11 tuntui niin kaukaiselta, että sinne oli mentävä raitiovaunulla. Helsingin metro kaikessa yksinkertaisuudessaankin tuntui monimutkaiselta ja ensimmäisellä opiskeluviikol-

---

28 HKM: Opiskelijan Helsinki 3.

29 HKM: Opiskelijan Helsinki 3.

30 Ks. Karisto & Tuominen 1993, 109.

la kun olin menossa metrolla Kaisaniemestä Kamppiin päädyinkin Hakaniemeen.”[31]

Myös kaupunkien urbaaneissa ympäristöissä paikat muodostuvat ihmisille tärkeiksi niihin liitettyjen merkitysten myötä, vaikka liikkuvuus samanaikaisesti synnyttää myös vähemmän merkityksellisiä läpikulkutiloja.[32] Opiskelijoiden kuvauksissa nämä siirtymätilatkin saavat merkityksen, sillä ne osoittavat, kuinka hyvin oman ympäristönsä on oppinut hallitsemaan. Reittivalinnat ovat yksi tapa muodostaa kuvaa lähiympäristöstään:[33] ”Opiskelijana opin näkemään Helsingin myös erilaisina reitteinä ja oikopolkuina. Miten en ollutkaan saattanut nähdä, että Rautatieasemalta pääsi Fabianinkadulle lähes täysin maan alla kulkien: suojassa sateelta, tuiskulta ja turhauttavilta tien ylityksiltä?”[34] Oikoreittien oppiminen on kuin salattua tietoa, joka osaltaan osoittaa, kuinka tutuksi ympäristö on ehtinyt muodostua: Senaatintorilta pääsee päärakennuksen uudelle puolelle Unicafen kahvilan kautta ja Kaisaniemen metroasemalta Metsätalolle, kun tietää nousta juuri oikeita portaita ”manga-kaupan” ohi kuljettuaan.[35] Välitilojen merkitys tulee näkyviin myös, kun opiskelija pohtii itselleen merkityksellisinä tulevaisuudessakin mieleen jääviä paikkoja. Tuleviksi muistin paikoiksi arvioidaan Kaisaniemen metroasema – ”se yhdistää siirtymät levällään oleviin opiskelupaikkoihin” – ja opiskelijaruokala – ”reilun kahden euron erinomaista lounasta yliopiston päärakennuksen sisäpihalla lämpimänä loppukevään päivänä syödessään tuntee tehneensä jotain oikein”.[36]

Korostuneesti opiskelijoiden kuvauksissa tulee esiin opiskelujen myötä uudella tavalla avautunut kulttuuriympäristö. Kaupungin vie-

---

31 HKM: Opiskelijan Helsinki 14.

32 Mörck 1998, 153, 155, 255.

33 Ks. Mörck 1998, 187, 201.

34 HKM: Opiskelijan Helsinki 1.

35 HKM: Opiskelijan Helsinki 14.

36 HKM: Opiskelijan Helsinki 12.

hätyksen kuvataan useissa teksteissä löytyvän sen pitkästä historiasta ja sitä heijastavasta miljööstä, joka on opiskelijan arjessa läsnä luonnollisena osana toimintoja. Arjen ympäristö rakentaa juuri sopiviksi koetut kulissit historiaorientoituneen opiskelijan arkeen: ”pölyttyneet arkistot” ja ”kuluneet katukivet” luovat yhteyttä menneisyyden ja nykyisyyden välille. Menneisyyden merkkien etsiminen omasta ympäristöstä ja niihin latautuneiden merkitysten korostaminen voidaan nähdä kollektiivisena nostalgiana. Yliopiston ja sen rakennusten tarjoamaa ympäristöä ei kuvata niinkään henkilökohtaisten kokemusten kautta, vaan niiden mielikuvien, joita instituutio itsessään kertojissa herättää. Menneisyydestä nautiskellaan tuntien ja tunnistaen oma osuus opiskelijoiden ja yliopistovaikuttajien pitkässä ketjussa – itseironiaa unohtamatta:[37]

> Fuksivuonna fiilistelin päärakennuksen luentosaleja ja niiden keisarillista tunnelmaa. Oli hienoa olla osa suurempaa yhteisöä, alati vaihtuvia opiskelijoiden vuosikymmeniä kestänyttä jatkumoa. Myöhemmin opin arvostamaan Kumpulan kampuksen uuden uutukaisia saleja, joiden pehmeisiin penkkeihin oli helppo nukahtaa, päärakennuksen auditorioiden penkit kun eivät tarjonneet samanlaista ergonomista nautintoa. Kuitenkin tunsin olevani taas askeleen lähempänä Helsinkiä ja konkreettinen osa yliopiston historiaa, jäisihän nimeni elämään vähintään oppilaslistoihin painettuna, arkistoituna joko joihinkin salaisiin katakombeihin, tai todennäköisimmin jonkin kovalevyn uumeniin.[38]

Menneisyydestä nautiskelussa ei ole kyse ainoastaan miljööstä, vaan sen herättämästä tunteesta toimintojen jatkuvuudesta: sisällökkäis-

---

37 Esim. HKM: Opiskelijan Helsinki 11.

38 HKM: Opiskelijan Helsinki 15.

tä keskusteluista, luennoista ja toisinaan historian henkilöitymisestä. Rakennettu ympäristö tuottaa osaltaan kulttuurisia merkityksiä ja tavoiteltavaksi katsottuja toiminnan muotoja. Tiloja tietyllä tavalla hyödyntämällä opiskelijat ovat osaltaan uusintamassa tai uudistamassa niiden merkityksiä. Näin tilojen merkitys elää yksityisten, kulttuuristen ja yhteisöllisten tekijöiden vuorovaikutuksessa.[39]

Opiskelua kauniissa ja kulttuurihistoriallisesti merkittävässä ympäristössä kuvataan etuoikeutena muutoin rahan määrittämässä keskustassa. ”Ilman Unicafeen ruokaloita ei minulla olisi varaa lounastaa keskustassa, kahvini joisin halvemmalla muualla, puhumattakaan liikuntatiloista. On ylellistä joogata luennon jälkeen ydinkeskustassa, syödä sitten kasvisruokaa Kaivopihalla, lukaista sähköpostit Aleksandriassa ja juoda iltapäiväkahvi take-awaynä Tuomiokirkon portailla kevätauringossa.”[40] Kertojien taustasta ja kenties myös kirjoituskontekstista johtuen Helsinkiä kuvataan korostuneesti kulttuuriympäristönä, jonka voi nähdä erontekona ja vastakohtana talouselämän hallitsemalle kaupunkitilalle. Helsingin keskustakampus asetetaan vastakkain myös muiden yliopistojen ”kampusghettojen” kanssa ja opiskeluympäristön nivoutuminen kaupunkirakenteeseen ja kaupungin historiaan nähdään Helsingin yliopistolle positiivisesti leimaa-antavana.[41]

---

39 Ks. Saarikangas [2006], 36–38. Esimerkiksi: ”Minulla on ilo ja kunnia opiskella Helsingin yliopiston päärakennuksella. Ikkunoista maisema aukeaa Senaatintorille, käytäviä somistavat merkkihenkilöiden rintakuvat. - - Välillä yliopistolla on kuin eläisi punaviher-humanistisessa ideaalimaailmassa, kun juodaan kahvia ja keskustellaan Eeva-Liisa Manner -luentokurssin annista. Linjataan *Ylioppilaslehti*, väitellään runoudesta, vielä vähän kahvia, sitten antiikin kirjallisuuden luennolle. Sormien välissä välkkyy tunne, että näiden seinien sisältä kumpuaa jotain merkittävää. Ja vaikkei kumpuaisikaan, niin käveleminen Unioninkatua pitkin laitokselta toiselle on silti aika hauskaa, kun huomaa mukulakivien hioutuneen satojen vuosien akateemisten askellusten painosta. Ja kun luennoitsija mainitsee Saarikosken, on aina hauskaa huomata että Pentti on varmaan itsekin jöröttänyt kyseisen salin takariviä.” (HKM: Opiskelijan Helsinki 5.)

40 HKM: Opiskelijan Helsinki 7; ks. myös esim. HKM: Opiskelijan Helsinki 6.

41 HKM: Opiskelijan Helsinki 12.

Paitsi opiskeluympäristönä kuvauksissa käsitellään Helsinkiä kulttuuriympäristönä myös laajemmin. Lapsuutensa ja kouluvuotensa Helsingissä asuneelle tämä kulttuuriympäristö näyttäytyy jälkikäteen analysoituna arjen toimintoihin sisäänrakennettuna, minkä voi tulkita myös tiettyä kulttuurista kompetenssia tuottaneena tekijänä. Kaupungin tarjoamat historialliset monumentit ja museot ovat olleet luonteva osa ala-asteikäisen koululaisen elämää. ”Niitä ei tarvinnut kelata pikakelauksena bussin ikkunasta kevätretkellä oppaan selostuksen sekoittuessa liikenteen meluun tai sipsipussin rapinaan.”[42] Yksittäisistä muistomerkeistä on joillekin muodostunut myös henkilökohtaisia muistomerkkejä omaan menneisyyteen:

> Helsingin patsaista yhdestä pidän hyvin paljon, nimittäin Brahen kentän lähellä olevasta melko vaatimattomasta Työläisäiti-patsaasta. Olin katsomassa, kun se paljastettiin. Olen työläisperheestä ja -suvusta, ja olen ylpeä siitä perinnöstä. Ehkä siksi kyseinen patsas on kotoisan ja mukavan näköinen, siinä kun on tavallisen näköisiä ihmisiä arkisessa hommassa. Isoäitini kutsui patsasta rätinvääntäjiksi.[43]

Doreen Massey on kritisoinut niin tutkimuksissa kuin muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa havaitsemaansa taipumusta lukita paikoille tiettyjä merkityksiä. Henkilökohtainen identiteetti osataan nähdä jo taipuvana ja tilannesidonnaisena ilmiönä, mutta paikan käsitettä leimaa hänen mukaansa pysähtyneisyys. Tila-aika käsitteen avulla on kuitenkin mahdollista ymmärtää ”paikka” tietyn alueen sosiaalisten suhteiden muodostelmaksi ja täten sisällöltään dynaamiseksi. Lisäksi paikan identiteettiin vaikuttaa pitkälti sen suhde pai-

---

42 HKM: Opiskelijan Helsinki 2.

43 HKM: Opiskelijan Helsinki 4.

kan ulkopuolisiksi koettuihin alueisiin sekä näiden välinen vuorovaikutus.[44] Opiskelijan Helsinki muodostuu kuvauksissa vahvasti juuri sosiaalisten suhteiden kautta, samanaikaisesti kun tiettyjen paikkojen kohdalla halutaan nimenomaan ylläpitää arvokkaaksi koettua pysähtyneisyyden imagoa. Kun paikan, kuten yliopiston päärakennuksen tai sitä ympäröivien historiallisten kortteleiden, sosiaaliseen rakenteeseen on tultu osallisiksi, etäisenä koettu ympäristö saa uuden identiteetin ja merkityksen kokijan mielessä. Samalla opiskelijan Helsingin ja siitä irrallaan olevaksi koetun Helsingin erot tunnistetaan ja toisinaan niillä myös arvotetaan paitsi ympäristöä myös kaupunkiympäristössä havaittua arvomaailmaa. Paikan merkitysten dynaamisuus on kiinteässä suhteessa sen hyödyntämiseen, ja merkitysten muodostuminen tulee ymmärrettäväksi ainoastaan elettyä ympäristöä tarkastelemalla.[45]

Opiskelijan elämä

Siihen, miten eri ryhmät ympäristöään käyttävät, vaikuttavat niin sukupuoli, ikä, etnisiteetti kuin elämäntapakin.[46] Se, miten paikkaa ja tilaa hyödynnetään, heijastuu myös ympäristöön kohdistuvaan tunnetilaan. Voidaan puhua sosio-kulttuurisen tilan syntymisestä, johon fyysisen ympäristön lisäksi kuuluu oleellisesti ympäristön muotoutuminen aktiiviseksi osaksi elämää. Tämä paikkasuhde voidaan nähdä myös keskeisenä tekijänä ihmisen identiteetin muodostumisessa, mikä taas on nähty vastapainona urbaanille anonymiteetille.[47] Yksi tapa analysoida ihmisen identiteetin muodostumista on nähdä se

---

44 Massey 2008, 142–146.

45 Ks. Saarikangas [2006], 13–14.

46 Gunnemark 1998, 27.

47 Greverus 1979, 13–14, 169.

niin paikallisista, alueellisista, kansallisista kuin globaaleista tekijöistä koostuvana. Identiteetin ja paikan suhteen on todettu muodostuvan sitä abstraktimmaksi ja symbolisemmaksi, mitä laajemmasta yhteisöstä on kyse.[48]

On esitetty, että nuorten kohdalla samaistuminen paikkaan tapahtuu elämäntilanteessa, jossa ollaan aktiivisesti liikkeessä, ja näin ollen heille vapaa-ajan paikat olisivat keskeisiä samaistumisen kohteita.[49] Opiskelijaelämän kuvauksissa paikkasuhteeseen liittyy tiiviisti sosiaalisuus, joka määrittää suhtautumista ympäristöön kokonaisvaltaisesti – ei ainoastaan esimerkiksi omaan kotikaupunginosaan.[50] Vapaa-ajanvietto kertoo osaltaan niistä valinnoista, joita ohjaavat jo aikaisemmin tehdyt periaatepäätökset siitä, mitä ympäristön tarjonnasta halutaan hyödyntää.[51] Opiskelijuus kuvataan elämänvaiheena, jossa ympäristön käyttöön on erityissuhde erityisvapauksineen:

> Opiskelijuus identiteettinä antaa eräänlaisena liminaalitilana kenties eväitä joustavampaan toimintaan kuin mitä muunlaisen elämänvaiheen tai statuksen vallitessa olisi mahdollista. Keskioluen juominen puistossa keskellä päivää on opiskelijoille sallittua, muiden yhteiskuntaryhmien kohdalla sellainen toiminta taas näyttäytyy sosiaalisena ongelmana, alkoholismina tai yleisenä huonotapaisena alaluokkaisuutena.[52]

Opiskelijan Helsinkiä kuvataan suvaitsevaiseksi: se antaa anteeksi toilailut ja ”tarjoaa oivallisen näyttämön alati vaihtuvalle näytteilijäkaartille”.[53] Helsingin keskustaa on 1990-luvulta alkaen tietoi-

---

48 Paasi 1998, 177, 179.

49 Jovero & Horelli 2002, 61.

50 Ks. myös Lefebvre 1982.

51 Mörck 1998, 187, 201.

52 HKM: Opiskelijan Helsinki 12.

53 HKM: Opiskelijan Helsinki 15.

sesti muovattu tapahtumien, vapaa-ajan elämysten ja kuluttamisen näyttämöksi,[54] mikä osaltaan on ohjannut kaupunkitilassa toimimista. Mielikuva keskustasta sisältää tapahtumia ja toiminnallisuutta, ihmisiä ja vilkkautta. Julkisessa tilassa väkijoukon keskellä kiertely ja katselu on nimetty kaupunkielämän perustavaksi sosiaaliseksi muodoksi. Kaupungilla ”oleminen”, oleskelu, on nimenomaan itsetarkoituksellista liikkumista.[55]

> Helsinki näyttäytyy minulle toki myös muuna kuin opiskelijan leikkikenttänä. Muu Helsinki, puistot, metsät, saaret, lähiöt, meri, on kuitenkin lähentynyt ja pienentynyt ympärilläni. Kuitenkin HOASin keskusta-asunnossa asuminen ja puoli-ilmainen joukkoliikenne tarjoavat uskomattomat mahdollisuudet lähiseutumatkailuun. Vanhat paikat ovat saaneet uusia merkityksiä: Hietaniemen rannalle voi tosiaan mennä myös lukemaan tenttiin. Puolijulkisten kirjastojen rauha on kutsuvaa kiireisenä päivänä.[56]

Annetun otsikon sanaparin ”opiskelijan Helsinki” jälkimmäinen osa viittaa fyysiseen paikkaan ja ensimmäinen tiettyyn rooliin ja asemaan tuossa ympäristössä. Fyysisen ympäristön kuvaus kirjoituksissa on pääasiassa neutraalia tai positiivista – ja yllättävänkin homogeenista.[57] Ristiriitaisimman sisällön tuntuvat saavan opiskelijaelämän kuvaukset etenkin siihen liittyviä vapaa-ajan toimintoja arvioitaes-

---

54 URBS 2000, 10.

55 Mäenpää 2000, 17.

56 HKM: Opiskelijan Helsinki 12. Myös esim.: ”Helsinki on tehnyt monesta asiasta helpompaa, mahdollistanut paljon ja henkilökohtaisesti ehkä jopa naivistisesti ajattelen, että kiinnostus ja kiintymys, jopa aika ajoin polttavaksi rakkaudeksi yltyvä tunne Helsinkiä ja sen tiettyjä paikkoja, kulttuuria ja katukulttuureja kohtaan on vaikuttanut paljon omaan ajattelutapaan ja luonteeseen, ehkäpä jopa opiskelualan valintaan.” (HKM: Opiskelijan Helsinki 2.)

57 Vrt. Saarikangas [2006], 39.

sa.[58] Yhtäältä opiskelijaelämään liitetään erittäin vahvoja, positiivisia kokemuksia, toisaalta siitä saatetaan kuvauksissa nimenomaisesti sanoutua irti. Ytimenä opiskelijaelämän kuvauksissa on kuitenkin viesti siitä, että opiskelujen myötä ei pelkkä fyysisen paikan kartoittaminen riitä. Uudessa sosiaalisessa ympäristössä on täytynyt löytää uudet verkostot tai suorittaa valintoja uusien ja vanhojen verkostojen välillä.[59]

Helsingissä syntyneelle ja koulunsa käyneelle ystäväpiiri on valmiina: se voi olla yläasteen aikana syntynyt kaveriporukka, joka jo vuosia on pysynyt samana. Uuden sosiaalisen ympäristön luominen ja etsiminen tulee näissä kuvauksissa esiin raskaalta – ja hieman epätoivoiselta – tuntuvana prosessina: ”Asia voisi olla toisin jos olisin käynyt peruskoulun Ypäjällä ja muuttanut vasta lukion jälkeen Helsinkiin. Silloin ehkä etsisin viikonloppuisin yhä kavereita tiedekunnan haalarit päällä.”[60] Toiselle aktiivinen sosiaalinen vapaa-ajantoiminta – pitää se sitten sisällään Kikan kuuntelua, vappuaaton munkinpaistoa tai pöydän päällä tanssimista kansallispuvussa – voi tehdä ylioppilaselämästä ”Helsingissä yhtä juhlaa”.[61] Akateemisiin

---

58 Ks. esim. HKM: Opiskelijan Helsinki 12.

59 ”Opiskelijan Helsinki voi eri ihmisille olla hyvin erilainen. Se voi olla täynnä ainejärjestö- tai osakuntaelämää, riehakkaita avajaiskarnevaaleja ja akateemista sosiaalisuutta, mutta kaupunki voi myös olla mykkä syrjäytymisen ja erakoitumisen tila. Kaikki eivät välttämättä tunne oloaan kotoisaksi opiskelijoille suunnatussa vapaa-ajan toiminnassa ja mikäli paikkakunta on yksilölle entuudestaan vieras, voi yksinäisyyden tunne olla suuri. Minä en koskaan tuntenut oloani kotoisaksi yliopiston kautta järjestetyissä illanvietoissa. En kuitenkaan jäänyt yksin, sillä minulla oli houkuttelevampi iltaelämä vanhojen ystävieni ja perheenjäsenteni luona. Vapaa-ajallani opiskelijan roolini jäi siis taka-alalle.” (HKM: Opiskelijan Helsinki 1.)

60 HKM: Opiskelijan Helsinki 2.

61 ”Juhlien järjestäminen ja niihin osallistuminen on mielestäni parasta, mitä ylioppilaana voi tehdä. Erityisesti olen ihastunut akateemisiin pöytäjuhliin eli sitseihin. Muistan, kuinka osakunnan fuksisitseillä meille akateemisuuden noviiseille esiteltiin pöytäjuhlien alkeet. Olin intoa piukassa, kun ensimmäistä *Helan gâria* vetäessäni oivalsin, että näissä bileissä todellakin saa ja pitää laulaa! Sittemmin olen järjestänyt itse muutamat sitsit ja toiminut esimerkiksi laulunjohtajana. Viime viikonloppuna osakuntamme vuosijuhlissa sain kunnian pitää puheen yliopistolle.” (HKM: Opiskelijan Helsinki 5.)

pöytäjuhliin ihastuneen, 20-vuotiaan toisen vuoden opiskelijan arkea oli opintojen alusta alkaen puolestaan määrittänyt osakuntatoiminta: sen historia ja perheenomaisuus.

Vaikka kirjoittajat itse tuntuvat löytäneen sekä fyysisen että sosiaalisen paikkansa uudessa ympäristössä, sosiaalisten kontaktien luomisen vaikeus tunnistetaan: ”Heidät, jotka eivät Helsinkiin tarrautumisessa onnistuneet, voi nyt tavoittaa YTHS:n toimipisteistä – mikäli ovat päässeet sinne asti.”[62] Kaikessa kotoisuudessaankin opiskeluympäristö voi herättää yksinäisyyden tunteita. Tuttuuden ja vierauden tunteet voivat vaihdella, ja sosiaalinen ympäristö voi luoda niin yhteenkuuluvuuden tunteen kuin kokemuksen katoamisesta suureen massaan.[63] ”Opiskelijaelämä” kuvataan vastakohtana sulkeutuneisuudelle ja opintojen mukanaan tuomalle ahdistukselle:

> Opiskelijaelämä kukoistaa baareissa, ravintoloissa, teattereissa, orkestereissa – mutta mitä enemmän itse olen näihin perinteisiin opiskelijoiden virikkeisiin tutustunut sitä selvemmin olen tajunnut, ketkä sieltä puuttuvat. Heidät voi tavata kirjastoissa, pää painuneena kirjaan silmien pysyessä liikkumattomina. Ehkä päärakennuksen naistenvessojen seinillä saa ilmaisunsa amerikkalaistyyliin ”väliinputoajiksi” nimettyjen, toisistaan irrallaan elävien yksilöiden ahdistus.[64]

Kirjoituksissa esiin tuodut tunteet Helsinkiä kohtaan ovat pääasiassa positiivisia, on kertoja Helsinkiin opintojen takia muuttanut tai kaupungissa koko ikänsä asunut. Vaikka Helsinkiin tulo olisi alun perin saattanut tuntua pelottavalta tai vastenmieliseltä, kuvataan kaupunkia teksteissä varsin myönteiseen sävyyn. Kuitenkin vaikka Helsin-

---

62 HKM: Opiskelijan Helsinki 3.

63 HKM: Opiskelijan Helsinki 11.

64 HKM: Opiskelijan Helsinki 3.

ki ympäristönä onkin hyväksytty, se koetaan – samoin kuin opiskelijaelämä – toisinaan vain yhtenä välietappina elämässä. Ympäristö, joka on opiskelijalle viihtyisä, voikin tuntua myöhempää elämää ajatellen sopimattomalta. Samalla paljastuvat myös kaupungin negatiivisiksi koetut puolet:

> Vaikka viihdynkin Helsingissä, en siltikään aio jäädä asumaan tänne. Haluan pienemmälle paikkakunnalle, jossa on hyvä kasvattaa lapsia – ei sillä, että Helsingissä niin ei voisi tehdä. Minua kuitenkin inhottaa katsoa lapsia ja nuoria hortoilemassa viikonloppuisin Rautatieasemalla ja asematunnelissa pullojen kanssa. Joskus tuntuu myös ahdistavalta olla julkisissa liikennevälineissä, kun humalainen änkeää viereen, rupeaa riehumaan tai – pahimman kokemukseni mukaan – virtsaamaan lattialle. Olen ehkä naiivi, mutta luulen, että pienimmillä paikkakunnilla meno on vielä rauhallisempaa. Ainakin se oli sitä silloin kun minä olin nuori. Espoolaiset ystäväni olivat paljon kokeneempia kuin minä ja pikkupaikkakuntalaiset ystäväni. Näin opiskelijana asun kuitenkin mielelläni Helsingissä - -.[65]

Kritiikin kohteeksi ei opiskelukaupungissa joudu monikaan tekijä. Näistäkin autoihin kohdistuva kritiikki liittyy nimenomaan keskustan kampusalueeseen: ”Ehkä amerikkalaiset College-elokuvat ovat luoneet minulle liian romantisoidun kuvan kampusalueesta, mutta silti mielestäni edes Yliopistokatu voisi olla autoton.”[66] Eräs opiskelija luettelee kaupungin ärsyttäviksi piirteiksi loskan, ruuhkan, päin kävelevät ihmiset ja feissarit, mutta: ”Toisaalta nekin kyllä kuuluvat

---

65 HKM: Opiskelijan Helsinki 10.

66 HKM: Opiskelijan Helsinki 13.

tänne. Paitsi ne feissarit."[67] Paikan tutuksi tuleminen näyttää vaikuttavan myös siihen, miten ympäristöä arvostetaan esteettisesti:

> Helsinki on itse asiassa hyvin kaunis. Minun kohdallani vain vaati melko pitkän totuttelun, ennen kuin ymmärsin tämän. Parasta Helsingissä lienee meri ja satama. Senaatintori ja Kauppatori ovat mielestäni parhaimmillaan talvisin. Puistot ovat kesäisin ihania. Lisäksi kaupunki on mielestäni todella kaunis öisin, niin keskusta kuin Haagakin. Kaupungin valot näyttävät upeilta pimeässä ja kadut ovat hiljaisempia. [68]

Paikka ja muisto

> Kuinka monta ennen vilkaistua Helsingin puistoa, kadunkulmaa ja rakennuksen kupolia on saanut päälleen päivämäärän, seuran, muiston ja tunteen.[69]

Kirjallisiin kyselyvastauksiin kohdistuva tiedonintressi on viime vuosikymmeninä muuttunut merkittävästi. Kun aikaisemmin kertojat raportoivat kulttuurisista ilmiöistä yleisellä tasolla eräänlaisina silminnäkijöinä, korostuu nykyisin myös kyselyaineistoissa kiinnostus henkilökohtaisiin kokemuksiin, tuntemuksiin ja tulkintoihin. Tämän henkilökohtaisuutta korostavan näkökulman myös opiskelijat ovat omissa kuvauksissaan omaksuneet. Samalla näistä yksilöllisistä kokemuksista muodostuu varsin yhtenäinen kuva "opiskelijan Helsingistä". Vaikka opiskelijoita ei ohjattu kyselyssä käsittelemään mitään erityisiä teemoja, kuvauksissa korostuu paikkaan liitetty tunnesuhde ja identifioituminen paikkaan. Paikan tuntu on kuvauksissa vahvas-

---

67 HKM: Opiskelijan Helsinki 4.

68 HKM: Opiskelijan Helsinki 4.

69 HKM: Opiskelijan Helsinki 5.

ti esillä, ja näin ”opiskelijan Helsinki” muodostaa vastakohdan näkemykselle ajan ja tilan tiivistymisestä sekä tästä johtuvasta paikan tunnun katoamisesta.[70]

Kuvausten luonteeseen on varmasti vaikuttanut osaltaan myös se, että ne ovat nimenomaan kirjoitettuja, yksityisesti tuotettuja kertomuksia omista ympäristökokemuksista. Muisteleva kirjoittaminen mahdollistaa esimerkiksi haastattelutilannetta vapaamman kerronnan kaaren rakentamisen, kun haastattelijan mahdollisesti ohjaavat kysymykset eivät vaikuta kerrontaan eikä kertojan itse kerrontatilanteessa tarvitse huomioida omassa kerronnassaan haastattelijan oletettuja käsityksiä käsiteltävistä teemoista. Oman tekstin lukeminen ja muokkaaminen antavat myös mahdollisuuden kontrolloida mutta myös reflektoida omaa ilmaisuaan. Nämä syyt saattavat osaltaan selittää myös kirjoitusten osin elämäkerrallista luonnetta: pohdinta ympäristösuhteesta ei välttämättä näinkään lyhyessä tekstissä rajoitu ainoastaan opiskeluajan kokemuksiin.[71] Se, miten pyyntö kirjoittaa omista ympäristökokemuksista ja sitä seurannut oman elämän analyysi on edelleen mahdollisesti muokannut kertojien suhdetta omiksi ja vieraiksi kokemiinsa paikkoihin, on vielä oma kysymyksensä.

Opiskelijat ovat fyysisen ympäristön kuvauksissaan nostaneet erityisesti esiin paikan historian merkityksen ja sen vahvan kulttuurihistoriallisen luonteen. Erityisen yhteneviä kuvaukset ovatkin juuri fyysisen ympäristön merkitysten kuvauksissa. Niissä hahmottuu erityisen selvästi Michel de Certeaun ajatus ympäristöstä, joka viestii paitsi nykyisyyden myös menneisyyden välityksellä. Se voidaan mieltää myös menetettyjen piirteiden ja kadonneiden maisemien kautta. Kaikki ei ole aina ollut siten, miltä juuri nyt näyttää – tai miten juuri nyt toimitaan. Paikkoihin liittyy fragmentaarisia ja sisäänpäin kääntyneitä historioita, jotka avautuvat eri kokemuksia

---

70 Massey 2008, 134.

71 Pöysä 2006, 230–231.

omaaville havainnoitsijoille eri tavoin.[72] Kaikissa kuvauksissa korostuu opiskelujen myötä avautunut uusi fyysinen ympäristö, johon liitetään sen perinteikkyys ja historiallinen jatkuvuus. Näin fyysinen ympäristö ei olekaan ainoastaan fyysinen vaan vahvoja identifioitumiseen vaikuttavia merkityksiä sisällään pitävä kokonaisuus. Tämä kulttuurihistoriaan vahvasti nivoutunut kokemus on kuitenkin koettu vasta opiskelija-statuksen myötä: kokemus yliopistoympäristön kollektiivisesti jaetuista merkityksistä on jotakin enemmän kuin pelkkä fyysinen tila, joka on ollut koettavissa jo ennen opiskelijuutta. Yliopistoon liitetyn kollektiivisen nostalgian voidaan puolestaan edelleen nähdä vahvistavan paikan identiteettiä.[73]

Kuvauksissa tulee selkeästi esiin myös elämäntavan ja ympäristösuhteen välinen vuorovaikutus. Kuten ympäristö vaikuttaa elämäntapaan, myös elämäntapa heijastuu siihen, mitä ympäristöstä hyödynnetään ja miten sitä hyödynnetään. Tämän suhteen opiskelijat itsekin tunnistavat kuvauksissaan: opiskelijoiden Helsinki-kuvaukset ovat ainoastaan yksi sektori heidän paikkasuhteestaan kaupunkiin. Tähän sektoriin kuuluu usein kaupunkitilan aktiivinen käyttäminen. Kuvauksissa tulee esiin kaupunkitilan semiotiikan opettelu ja lopulta sen hallinta; opiskelijat ovat oppineet ”lukemaan” ympäristöänsä ja osoittavat näin urbaanin kompetenssinsa.[74]

Kun fyysinen ympäristö ja sen merkitykset näyttäytyvät kuvauksissa jaetuilta, eroja sen sijaan syntyy suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Opintojen mukanaan tuoma fyysinen ympäristö on kaikille kuvaajille uusi, mutta sosiaalisen toiminnan suhteen on voitu tehdä valintoja oman taustan mukaisesti. Yksimielisesti kuvauksissa kuitenkin tunnistetaan opiskelijaelämän kaksijakoisuus niin yhteisöllisyyttä kuin yksinäisyyttä tuottavana.

---

72 de Certeau 1988, 108.

73 Korkiakangas 2006, 137.

74 Karisto & Tuominen 1993, 109; Koskela & Tuominen 1995, 66.

Lähiympäristön merkityksen on toisinaan epäilty vähenneen kansainvälistymisen ja maapalloistumisen myötä, kun yhtenäistyvässä kulttuurissa paikalliset ominaispiirteet ovat tulleet entistä vaikeammin havaittaviksi.[75] On myös pohdittu, tarvitseeko paikkasuhteen muotoutuminen sellaisen ajallisen tai maantieteellisen etäisyyden kohteeseensa, johon nuorilla aikuisilla ei vielä olisi mahdollisuutta.[76] Opiskelijoiden kuvaukset osoittavat omalta osaltaan, kuinka paikoille luodaan merkityksiä sekä henkilökohtaisten että kollektiivisten kokemusten myötä ja kuinka paikkasuhde edelleen koetaan elämään laadullisesti vaikuttavana tekijänä – myös monikerroksisia merkityksiä sisältävässä kaupunkiympäristössä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)
Opiskelijan Helsinki -kirjoitukset (2009).

Kirjallisuus

Bäcklund, Pia 1997. Sama alue – eri paikka? – *Kvartti* 2/1997, 19–29.

de Certeau, Michel 1988. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.

Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Gunnemark, Kerstin 1998. *Hembygd i storstad. Om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Greverus, Ina-Maria 1979. *Auf der Suche nach Heimat*. München: Beck.

Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena 2005. Att arbeta med frågelistor. – Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund (red.), *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.

---

75 Ks. Rajanti 1999, 205.

76 Jovero & Horelli 2002, 14.

Ilmonen, Mervi 1991. *Elämää betonissa. Varhaisnuorten asuinympäristöt pääkaupunkiseudulla*. Espoo: Nuorisoasuntoliitto.

Jovero, Sari & Horelli, Liisa 2002. *Nuoret ja paikallisuuden merkitys. Nuorten ympäristösuhteen tarkastelua Vantaan Koivukylä-Havukosken alueella*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 84. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Karisto, Antti & Tuominen, Martti 1993. *Kirjoituksia kaupunkipeloista*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993:8. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Korkiakangas, Pirjo 1999. Muisti, muistelu, perinne. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskela, Hille & Tuominen, Martti 1995. Yökaupunki – pelon kaupunki. – Jaana Lähteenmaa & Laura Mäkelä (toim.), *Helsingin yö*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Lefebvre, Henri 1982. *Staden som rättighet*. Lund: Bokomativ.

Massey, Doreen 2008. *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen & Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.

Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mäenpää, Pasi 2000. Viihtymisen kaupunki. – *URBS. Kirja kaupunkikulttuurista*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita.

Mörck, Magnus 1998. *Spel på ytan. En bok om livsstilar*. Skrifter från etnologiska föreningen i Västsverige 27. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Nirkko, Juha (toim.) 2001. *Suomalaisen päivä*. Kansanelämän kuvauksia 55. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ollaranta, Marjakaisa (toim.) 2010. *Ihan hyvä maanantaiksi. Suomalaisen päivä 2.2.2009*. Kansanelämän kuvauksia 77. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Paasi, Anssi 1998. Alueiden renessanssi ja identiteettipuhe. – *Missä on tässä?* SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Portelli, Alessandro 1998 [1981]. What makes oral history different. – Robert Perks & Alistair Thompson (eds), *The Oral History Reader*. London & New York: Routledge.

Pöysä, Jyrki 2006. Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rajanti, Taina 1999: *Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua*. Paradigma-sarja. Tutkijaliiton julkaisu 91. Helsinki: Tutkijaliitto.

Roivainen, Irene 2001: ”Metsäiseen kalliomaastoon 10 000 asukkaan kaupunki.” Luonto helsinkiläisten lähiökuvauksissa. – Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen & Harry Schulman (toim.), *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Edita.

Saarikangas, Kirsi [2006]. *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1099. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sundin, Bosse 1997. Hembygden som idé. Konstruktionen av lokal och regional identitet. – Lennart Palmqvist & Stefan Bohman (red.), *Museer och kulturarv. En museivetenskaplig antologi*. Stockholm: Carlssons.

Tuan, Yui-Fu 1990. *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

URBS. Kirja Helsingin kaupunkikulttuurista. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita 2000.

Westergren, Christina 2003. Meddelare, kvinnor och vanliga människor. – Bo G. Nilsson, Dan Waldetoft & Chritina Westergren (red.), *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre*. Stockholm: Nordiska museets förlag.

Yhteisöllisen muistamisen symbolit

TULEVAISUUDEN MUISTOT?

Nykyisyys ja menneisyys museoiden kokoelmissa

Anne Ala-Pöllänen

Historia, menneisyys ja muistot kuuluvat museoihin; museot ovat muistin paikkoja, historian havainnollistajia ja menneisyyden tallentajia. Näin on usein todettu ja näin asia käytännössä usein onkin. Tämä museoihin liitetty mielikuva on kuitenkin yksipuolinen, jos ajatellaan museoiden tehtävää nyky-yhteiskunnassa. Museoiden tulisi olla kansakunnan muisti, säilöä tärkeimmät piirteet niin yhteiskunnasta kuin inhimillisestä elämästä myös nykyhetkestä. Muisti ei koske vain menneisyyttä: se on myös osa nykypäivää ja sitä kautta myös tulevaisuutta. Nykypäivän ilmiöt ovat huomisen historiaa.

Museotyössä niin Suomessa kuin muuallakin on perinteisesti keskitytty tallettamaan asioita ja esineitä menneisyydestä. Paine katoavan ajan edessä on kova: useat meistä ovat olleet tilanteessa, jossa huomaamme oman sukumme tiedon ja muistojen häviävän ympäriltä ennen kuin ehdimme, jaksamme tai osaamme reagoida asiaan. Tämän paineen alla myös museot ovat pyrkineet paikkaamaan aukkoja tallennusalueensa kentältä keräämällä muistitietoa ja vanhoja esineitä.

Koska museotyössä, niin kuin muillakin kulttuurialoilla, resurssit ovat rajalliset, on menneisyyteen paneutuminen aiheuttanut ongelman, joka tulee eteen tulevaisuudessa. Samanaikaisesti kun keräämme talteen muistitietoa, unohdamme nykypäivän. Tällä aiheutamme

vastaavanlaisen ongelman tulevaisuuden historiantutkijoille, menneisyyden lähteiden vähäisyyden tai suoranaisen puutteen. Voikin vain ihmetellä, miksi emme jätä nykypäivästämme monipuolista ja harkittua kuvaa, kun siihen kerran on vielä mahdollisuus?

Ajatus on sinällään yksinkertainen ja voikin hyvällä syyllä kysyä, miksei asialle ole tehty mitään. Tilanne on pitkään ollut maassamme edellä kuvatun kaltainen, mutta viime vuosina on tilanne onneksi jo hieman muuttunut. Museoviraston aloitteesta perustettiin vuoden 2009 alussa Kulttuurihistoriallisten museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyö TAKO[1] koordinoimaan nykypäivän ilmiöiden tallennusta museoihin. Ensimmäisestä, museoita ja nykypäivää yhdistävästä ajatuksesta tähän pisteeseen on kulunut lähes 40 vuotta. Tässä artikkelissa tulen käsittelemään niitä vaiheita, jotka ovat johtaneet nykyiseen, vieläkin vähäiseen nykypäivän dokumentointiin, ja edelleen niitä haasteita, jotka tulevaisuus tuo museoille eteen nykypäivää tallennettaessa.

Mistä nykydokumentoinnissa on kyse?

Nykydokumentointi on menetelmä, jolla kerätään tietoa nykypäivän elämästä, tapahtumista ja ilmiöistä. Monimetodisesti toteutettuna se liittyy ensisijaisesti museoiden, mutta myös osin arkistojen[2], toimin-

---

1 http://www.nba.fi/fi/tako_esitys_museoille, luettu 16.9.2010.

2 Nykypäivästä kertyvää aineistoa keräävät museoiden ohella myös muut ns. muistiorganisaatioon kuuluvat tahot: arkistot ja kirjastot. Arkistoista erityisesti kansatieteellisesti ja folkloristisesti suuntautuneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) ja Svenska litteratursällkapet i Finland (SLS) ovat keränneet nykypäivän materiaalia eri menetelmin. SKS on kartuttanut kansanrunousarkistoaan keruutoiminnalla, jonka monet aiheet liittyvät ihmisten arkeen ja viimeaikaisimpiin tapahtumiin. Näistä mainittakoon keväällä 2010 järjestetty keruu kokemuksista, kuinka ihmiset ovat järjestäneet matkansa Islannin tulivuorenpurkauksen aiheuttaman lentokiellon takia. SLS on puolestaan jalkauttanut Folkkultursarkivetin henkilökuntansa tallentamaan suomenruotsalaista kulttuuria mm. Ahvenanmaalla ja Vaasan seudulla. (Ks. *Tradition och turism i Åland* 2008 ja *Bo på Bergö* 2001.)

takenttään ja erityisesti niiden kokoelmapolitiikkaan ja kokoelmien hallintaan. Avainsana onkin juuri hallinta, sillä museoiden esinevarastojen on huomattu pursuavan yli äyräidensä, ja vielä osin löytyy tarpeetonta ja päällekkäistä tavaraa. Tilanteeseen on jouduttu hallitsemattoman kokoelmapolitiikan vuoksi, mikä tarkoittaa muun muassa passiivista lahjoitusten vastaanottamista. Kokoelmia ei ole kartoitettu aktiivisesti ja järjestelmällisesti tärkeimpiä vahvuuksia ja puutteita kartoittaen, vaan on otettu vastaan kaikki kansalaisten ja yhteisöjen lahjoitukset. Kokoelmien poistopolitiikan ollessa vielä lapsenkengissä, löytyy maamme museoista muun muassa satoja samanlaisia separaattoreita ja rukinlapoja, kun samanaikaisesti joistakin esineryhmistä ei ole yhtään edustajaa. Museokentällä tästä ilmiöstä käytetään nykyään nimeä esinebulimia[3].

Nykydokumentointi museologisena metodina on parhaimmillaan väline suorittaa kokoelmien kartoitus ja aineiston keruu systemaattisesti ja järjestelmällisesti, jollaista toimintaa nykypäivän kulutusyhteiskunnan hallinta edellyttää. Viime vuosisadan alun talonpoikaiskulttuuriin verrattuna nykypäivänä yksinomaan materian määrä on lisääntynyt räjähdysmäisesti. Tutkimusten mukaan jokaisella ihmisellä on länsimaissa käytössään 10 000–30 000 esinettä päivittäisessä elämässään, työpaikalla, kotona ja harrastuksissaan.[4] On itsestään selvää, että kaikkea tätä ei museoon saada, eikä se olisi tarkoituksenmukaistakaan. Kysymys kuuluukin: miten tehdä valintoja tästä paljoudesta? Kuka päättää valinnoista ja millä perusteella? Voidaanko nykypäivää tallentaa muuten kuin esineiden kautta?

---

3 Termistä käytetään myös muotoa objektibulimia (Vilkuna 2007, 22).

4 Heinonen & Lahti 2001, 82.

Ruotsin malli

Museoiden keskittyminen menneisyyteen nykyhetken kustannuksella on asia, johon kiinnitettiin huomiota Ruotsissa jo reilut kolmekymmentä vuotta sitten. Vuonna 1973 *Nordiska museetin* täyttäessä 100 vuotta todettiin Ruotsin keskeisen kansakunnan muistin, museon kokoelmien, kertovan pääosin 1750 ja 1870 välisistä vuosikymmenistä painotuksen ollessa maataloudessa ja esiteollisessa ajassa. 1900-luku loisti käytännössä poissaolollaan. Sama tilanne vaivasi koko museokenttää, ja erityisesti kulttuurihistoriallisia museoita. Evaluoinnin ja vilkkaan yhteiskunnallisen keskustelun seurauksena päätettiinkin perustaa valtakunnallinen kulttuurihistoriallisten museoiden yhteistyöorganisaatio suunnittelemaan ja kehittämään dokumentointia, joka keskittyisi nykyhetkeen. Valtakunnallinen *Samdok* (samtidsdokumentation) -organisaatio perustettiin 1977 johtopaikkanaan Nordiska museet. Käytännön työ tehtiin kuitenkin museoissa ympäri Ruotsin.[5]

Heti aluksi Samdokin toiminta jaettiin eri aiheisiin työryhmiin, ns. pooleihin, joihin maan eri kulttuurihistorialliset museot saattoivat liittyä tallennusalueensa tarpeiden mukaisesti. Poolien perustehtävänä oli toimia yhteistyöeliminä siihen liittyneiden museoiden välillä, jakaa informaatiota ja vaihtaa kokemuksia samaan teemaan liittyvistä dokumentoinneista. Poolijako perustui eri elinkeinoihin, valittavina olivat maa- ja metsätalous-, metalli-, puu- ja paperi-, elintarvike-, tekstiili-, rakennus-, kauppa-, kommunikaatio-, julkinen sektori- ja palvelupoolit. Lisäksi yksityiselämän dokumentointia varten perustettiin kotipooli. Museoiden suositeltiin liittyvän kotipoolin lisäksi 1–3 ammatilliseen pooliin. [6]

---

5 Steen 2004, 198.

6 Silvén 2004, 170–171.

Ammatillisesti ja elinkeinoittain muodostettu poolijako oli hyvin tyypillinen oman aikakautensa kuvastin erityisesti museoita lähellä olevien tieteenalojen näkökulmasta. Ruotsissa kulttuurihistoriallisilla museoilla on perinteisesti ollut kiinteä yhteys yliopistojen kansatieteen oppiaineisiin tai etnologian laitoksiin, jopa niin, että Nordiska museetin johtaja on aina ollut myös Tukholman yliopiston etnologian laitoksen professori. Samdokin syntyaikoina kansatieteessä oli kiinnostus suuntautunut ammatillisiin ja tuotantoteknisiin, niin työväkeä kuin tuotteitakin tutkiviin teemoihin vastapainoksi pitkään vallalla olleelle talonpoikaiselle kulttuurille. Myös asutuksen siirtyminen maaseudulta kaupunkiin ja teollisuuspaikkakunnille suuntasi huomiota enemmän näille tahoille. Samoihin aikoihin humanistisissa tieteissä oli siirrytty maantieteellis-historiallisesta suuntauksesta lähemmäksi hermeneuttista ja fenomenologista, nykypäiväorientoitunutta, tutkimusta.

Alkuperäinen poolijako toimi pitkään, aina 1990-luvun lopulle asti lähes sellaisenaan. Tosin yhteiskunnallisen keskustelun saattelemana päätettiin 1990 poolijakoa täydentää saamelaisiin ja 1993 kulttuurien kohtaamiseen liittyvillä teemoilla. Etnologiatieteissä puhalsivat kuitenkin jälleen uudet tuulet kulttuurianalyyttisen suuntauksen vallatessa alaa 1990-luvulle tultaessa. Enää ei tutkittu tuotantotekniikoita, materiaaleja, tuotteita tai edes niiden tekijöitä vaan ilmiöitä ja rakenteita. Esinetutkimuksessa tärkeäksi tuli kommunikatiivinen ympäristö: suhtautuminen esineeseen sekä esineen semioottinen merkitys ja konteksti. Tässä ilmapiirissä alkuperäisen poolijaon koettiin suuntaavan dokumentointia liian tuotantokeskeiseksi, joten 1998 Samdokin poolijako päätettiin uudistaa kokonaan. Uusiksi pooleiksi tulivat vapaa-aika, paikallinen ja alueellinen tila, luonnon hyödyntäminen, yhteiskunta ja politiikka, valmistus sekä ammatit. Koti, saamelaiset ja kulttuurien kohtaaminen siirtyivät vanhasta jaosta uuteen sellaisinaan. Sittemmin 2000-luvulla joitakin

pooleja on yhdistelty, mutta teemat ovat säilyneet pääosin entisellään.[7]

Yli kolmen vuosikymmenen aikana projektiin on kuulunut noin kahdeksankymmentä museota ja sen puitteissa on toteutettu lähes tuhat dokumentointia. Osasta projekteja on ilmestynyt vähintään raportti, osasta on julkaistu tutkimuksia. Kaikista on kuitenkin saatu monimetodista aineistoa museoiden arkistoihin tulevia tutkijoita varten. Samdokista ja sen tuottamista aineistoista on sanottu, että ne muodostavat Ruotsin kulttuurihistoriallisten museoiden yhteisen resurssin, mikä projektin laajuuden ja kattavuuden huomioon ottaen pitääkin hyvin paikkansa.[8]

Kolmenkymmenen vuoden yhteiselo on projektin ainutlaatuisuudesta huolimatta merkinnyt myös toimintojen arkipäiväistymistä. Museoissa onkin huomattu, kuinka rahoituksen saanti nykydokumentointiprojekteihin on viime vuosina ollut aikaisempaa vaikeampaa: ilmiöllä ei ole enää samaa uutuudenviehätysarvoa kuin alussa. Lisäksi nykypäivänä museoalallakin syntyy jatkuvasti uusia trendejä, joiden kanssa käydään kilpailua resursseista. Myös Ruotsin kulttuuripolitiikassa 2000-luku on merkinnyt suurten muutosten aikaa. Muun muassa toinen valtakunnallinen 1960-luvulla perustettu museo-organisaatio *Riksutställningar* uudelleen organisoitiin ja siirrettiin 2008 Ruotsin museoviraston *Riksantikvarieämbetetin* lailla Tukholmasta Gotlantiin. Tässä ilmapiirissä myös Samdok-sihteeristön toiminta jouduttiin ajamaan alas vuoden 2012 alusta. Samdok-yhteistyötä on kuitenkin pyritty jatkamaan epämuodollisemman verkoston kautta.[9]

---

7 Gudmundsson & Silvén 2006, 7–8; http://www.nordiskamuseet.se/Publication.asp?publicationid=4161&topmenu=143, luettu 9.9.2010.

8 Gudmundsson & Silvén 2006, 8–9.

9 Suullinen tiedonanto: Antti Metsänkylä, Eva Fägerborg; http://www.riksutstallningar.se/Templates/SimpleList____28141.aspx, luettu 3.11.2010; http://www.sverigesmuseer.se/samdok/?topmenu=143, luettu 20.3.2013.

Suomi

Suomessa nykypäivän dokumentointia ei ole toteutettu Ruotsia vastaavassa mittakaavassa, jos kohta ei juuri muissakaan maissa, sillä Samdok on ollut ajallisessa ja maantieteellisessä laajuudessaan maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen projekti. Asia ei kuitenkaan ole ollut täysin vieras meidänkään museomaailmassamme. Jo 1970-luvun alkupuolella nykypäivän tallennus oli esillä museoväen kokoontumisissa ja tiedotuskanavissa. Vuonna 1974 Suomen museoliiton[10] museoasiain sihteeri Jorma Heinonen kirjoitti liiton tiedotuslehdessä otsikolla ”Nykyajan museaalisesta dokumentoinnista”. Kirjoittaja otti siinä kantaa museoiden rooliin nyky-yhteiskunnan palvelijana, mitä tehtävää palvelisi erityisesti nykyhetken tallennus ja sen esittäminen: ”Museokävijät kaipaavat tietoa nimenomaan siitä aikakaudesta ja siitä yhteiskunnasta, jossa he itse elävät.”[11]

Heinonen viittasi kirjoituksessaan museotyötä lähellä olevien tutkimusalojen enenevään kiinnostukseen nykyajasta ja lähimenneisyydestä. Yleisesti ottaen historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden välinen raja oli häviämässä ja kulttuurien tutkimuksen piirissä kaupunkikansatiede alkoi ottaa ensiaskeleitaan. Heinosen ajatusten viitoittamana käsiteltiin teemaa saman vuoden museopäivillä. Aiheesta oli pyydetty alustamaan kansatieteilijä Matti Räsänen, joka käsittelikin dokumentoinnin ongelmia pitkälti oman tutkimusalansa näkökulmasta. Hän esitti huolensa erityisesti merkittävien yhteiskunnallisten muutosten, kuten kulutuksen lisääntymisen, vähäisestä tutkimisesta ja tallentamisesta. Massakulttuuri tuottaa jatkuvasti lisää materiaalia, jonka tallettamiseen eivät museoiden varastot riitä.

---

10 Suomen museoliitto on vuonna 1923 perustettu suomalaisten museoiden yhteistyöelin ja edunvalvoja.

11 ”Nykyajan museaalisesta dokumentoinnista”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 1/1974.

Lisäksi tieteenalalla yleistynyt vaatimus ajan, paikan ja sosiaalisen sidonnaisuuden huomioimisesta tuottivat yksittäisestäkin esineestä huomattavan määrän tietoa.[12]

Vuoden 1974 museopäivillä puheenvuoron käytti myös Suomen museoliiton keskushallituksen jäsen, museonjohtaja Jarno Peltonen, joka esityksessään keskittyi kaupunkikulttuurin tallennukseen. Helsingin kaupunginmuseo ja Helsingin yliopiston kansatieteen laitos olivat jo 1960-luvun lopulla alkaneet kehitellä mallia kaupunkielämän tutkimiseksi ja tallentamiseksi. Yleistutkimusmalliksi kutsutussa metodissa kohteesta selvitettäisiin ensiksi kaikki mahdollinen taustatieto ja sen jälkeen kenttätöiden avulla kartoitettaisiin asukkaan toiminta kaupungin muodostamassa sosiaalisessa ja fyysisessä ympäristössä. Kenttätöihin kuuluivat haastattelu, valokuvaus, mittapiirustus asunnosta ja havainnointi.[13]

Jarno Peltonen ei puhunut yleistutkimusmallistaan ainoastaan teoreettiselta pohjalta. Mainittujen laitosten yhteistyönä oli jo 1970 aloitettu Helsingin kaupunkikansatieteellisen aineiston keruu juuri Peltosen esittämin metodein. Kuutena kesänä kansatieteen opiskelijat haastattelivat, piirsivät ja havainnoivat museon valokuvaajan kuvatessa elämää neljällä erityyppisellä kaupunkialueella: Museokadulla, Vaasankadulla, Pasilassa ja Tapanilassa. Dokumentointimetodit oli omaksuttu sosiaalitieteistä, mistä johtuen haastattelut olivat kyselylomakkeita valmiine vaihtoehtoineen.[14] Projekti oli ensimmäinen laatuaan Suomessa, ja voi jopa sanoa sen olleen nykydokumentoinnin uranuurtaja niin Suomessa kuin Ruotsissakin.

Ajatus Helsingin kaupunkikulttuurin tallennuksesta sekä yliopiston ja museon yhteistyöstä tuli kansatieteen professori Niilo Valosel-

---

12 ”Valtakunnalliset museopäivät Lappeenrannassa 24.–26.5.1974”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 2/1974.

13 ”Tallennuskohteena kaupunkikulttuuri”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 2/1974.

14 *Kotikaduilla – kaupunkilaiselämää 1970-luvun Helsingissä* 1997, 222–225.

ta. Yhteydet Suomen ja Ruotsin välillä toimivat tuolloin erityisesti akateemisissa piireissä, joten on oletettavaa, että vaikutteita annettiin ja vastaanotettiin puolin ja toisin. Kansatieteen nykyorientaatio olikin lanseerattu muun muassa 1967 Tukholmassa järjestetyssä ”The possibilities of charting modern life. A symposium for ethnological research about modern time” -seminaarissa, johon Suomesta osallistuivat muun muassa Turun ja Jyväskylän yliopistojen kansatieteen professorit. Näissä yliopistoissa kaupunkikansatiede saikin sittemmin oman asemansa, muun muassa Jyväskylässä apulaisprofessori Veikko Anttilan toimesta.[15]

Nykypäivän dokumentointi ei tuntunut kaupunkikansatieteestä tai ruotsalaisten esimerkeistä[16] huolimatta kuitenkaan leviävän kovinkaan nopeasti Suomen museokentälle. Suomen museoliitto yritti ottaa kantaa asiaan useaan otteeseen, tosin pitkälti muutaman aktiivisen henkilön toimesta. Jarno Peltonen oli 1974 nimitetty Suomen museoliiton nykyesineistön museodokumentointia tutkineen työryhmän puheenjohtajaksi, jossa jäseninä olivat myös edellä mainitut Jorma Heinonen ja Matti Räsänen. He kaikki kirjoittivat useaan otteeseen asian puolesta, joskus kriittiseenkin sävyyn. Muun muassa 1978 Jorma Heinonen kritisoi Museoviraston[17] tutkimuspoliittista ohjelmaa nykyaikaan kohdistuvan tutkimuksen laiminlyömisestä ja tutkimustehtävien jakamisesta pelkästään antikvaarisiin perustehtäviin ja antikvaarisiin tutkimuksiin. Museoviraston organisaatiotoimikunnan mietinnössä oli kuitenkin jo 1970 harkittu ”uusimman ajan toimiston perustamista”, mutta päädytty langettamaan tehtävä his-

---

15 Erixon 1970; Silvén 2004, 153.

16 Nordiska museet järjesti 1976 dokumentointia käsittelevän seminaarin, josta uutisoitiin Suomen museoliiton tiedotteessa 1/1977 näkyvästi.

17 Museovirasto on opetusministeriön alainen kulttuuri- ja tutkimuslaitos sekä suojeluviranomainen. Museoviraston organisaatioon kuuluu useita valtion omistamia museoita, mm. Suomen kansallismuseo.

torian ja kansatieteen toimistoille, jotka eivät kuitenkaan Heinosen mukaan olleet toimineet odotusten mukaisesti.[18]

Edellä mainittu nykyesineistön museodokumentointia tutkinut työryhmä jätti muistionsa museoliiton keskushallitukselle keväällä 1979. Siinä esitettiin, että vanhimman ajan esineistöä on maamme museokokoelmissa tallennettu riittävästi ja että jatkossa kokoelmia kartutettaisiin vain näyttelytarpeen pohjalta. Sen sijaan dokumentointi tulisi keskittää 1900-luvun aineistoon ja erityisesti tuotantoelämään ja aloihin, joiden muuttuminen olisi nykyaikana nopeinta. Dokumentointi tulisi käytännössä tehdä siten, että museoiden välillä olisi vapaaehtoisia sopimuksia työnjaosta sekä yhtäläisiä toimintaohjelmia ja toimintakeinoja.[19]

Myös vuoden 1981 Museopoliittinen ohjelma – ensimmäinen laajuudessaan Suomessa – otti kantaa nykypäivän tallennukseen. Uusimmaksi museolaitoksen suurista ongelmista mainittiin lähimenneisyyden ja nykyajan aineellisen kulttuurin tallentaminen. Merkittävää oli kannanotto museoiden perusytimen, aineellisen eli esineellisen kulttuurin, asemaan muihin tallennusmenetelmiin nähden. Ohjelman mukaan kuluvan vuosikymmenen elämäntapaa ja yhteiskuntaa ei voisi enää tallentaa rajoittumalla asumismuotojen ja arkisten käyttöesineiden säilyttämiseen. Museoiden tulikin monipuolistaa menetelmiään kuvalliseen ja kirjalliseen tallennukseen.[20]

Näiden kannanottojen seurauksena Suomen museoliitto järjesti 1982 kolmipäiväisen museoiden dokumentointia ja tutkimusta käsittelevän seminaarin Vaasassa ja Uumajassa. Seminaarissa kuultiin Ruotsin Samdokin toiminnasta sekä käsiteltiin suomalaisissa museoissa harjoitettua tutkimus- ja dokumentointitoimintaa. Nykyai-

---

18 ”Museoviraston tulospoliittinen ohjelma”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 6/1978. Ks. myös Jorma Heinonen: ”Teknologinen ja tekninen näkökulma eri museolajien piirissä”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 2/1977.

19 ”Suomen museoliiton toimintakertomus 1978”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 3–4/1979.

20 *Museopoliittinen ohjelma* 1981.

kaa ja lähimenneisyyttä koskevasta tallennustoiminnasta todettiin ainoastaan, että sitä oli otettu monissa maamme museoissa toiminnan piiriin, tosin yksityiskohtaisia työsuunnitelmia ei ollut laadittu. Suurimmaksi haasteeksi koettiin resurssien puute ja yhteistyön organisoiminen, erityisesti valtakunnallisella tasolla. Loppupäätelmäksi tulikin ehdottaa työryhmän asettamisesta pohtimaan museoiden työnjaon suuntaviivoja.[21]

Lähimenneisyyteen ja nykyaikaan kohdistuva tutkimus- ja dokumentointitoiminta puhutti Vaasan-Uumajan seminaarin jälkeen vielä seuraavana keväänä maakuntamuseoiden johtajien neuvottelupäivillä, ja tuloksena oli lopulta Museoviraston asettama Museoiden dokumentointi- ja tutkimustyöryhmä, joka jätti muistionsa neljän vuoden työskentelyn jälkeen marraskuussa 1987. Työryhmä suositteli museoille muun muassa keskipitkän aikavälin tutkimusohjelmaa sekä henkilökunnan mahdollisuutta erikoistua jollekin tutkimusalalle ja harjoittaa tutkimustaan. Esitys sisälsi myös ehdotuksen museoiden välisestä työnjaosta aihealuejaotteluineen. Näihin kuului tavanomaisten tuotantoa, asumista, kauppaa, julkista elämää ja vapaa-aikaa tutkivien ryhmien lisäksi kulttuuriympäristön tutkimus, jossa mainittiin myös ruraali ja urbaani ympäristö. Työryhmän melko perusteellisista esityksistä huolimatta valtakunnallista yhteistyötä nykypäivän dokumentoinnin saralla ei saatu aikaiseksi. Osa museoista lähti toteuttamaan työnjaon mukaista tehtäväänsä, mutta koska jatkuva koordinointi jäi Museovirastossa vielä 1990-luvullakin suorittamatta, hanke kuivui vähitellen kokoon.[22]

Valtakunnallisen koordinoinnin puutteesta huolimatta lähimmäksi nykyorientoitunutta dokumentointia päästiin kahdella alalla: työ-

---

21 ”Museoiden dokumentointia ja tutkimusta käsittelevä seminaari”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 1/1983.

22 ”Museoviraston dokumentointityöryhmä perustettu”, *Museo* 3/1984; ”Museoiden dokumentointi- ja tutkimustyöryhmän muistio ilmestynyt”, *Museo* 1/1988; Metsänkylä 2008, 108; *Museoiden dokumentointi- ja tutkimustyöryhmän muistio* 1987. TAKO-työryhmän Share Point-www-alusta, luettu 21.9.2010.

väenkulttuurissa ja kaupunkikansatieteessä. Molemmissa tapauksissa kytkös nykyhetkeen on ymmärrettävä. Sekä teollisuus että kaupungistuminen olivat 1900-luvun ilmiöitä, jotka olivat helposti havaittavissa talonpoikaiskulttuurista taustaa vasten ja joista selkeimmin oli puutetta museokokoelmissa.

Työväenkulttuuria alettiin laajemmassa mittakaavassa dokumentoida Suomessa vuonna 1980 Museoviraston erillisrahoitukseen perustuvassa tutkimusohjelmassa. Ajatuksena oli työväenkulttuuria koskevan esineellisen, valokuva- ja muistitietoaineiston kerääminen ja tallentaminen Kansallismuseon kokoelmiin. Hankkeen tutkijana Museovirastossa toimi Antti Metsänkylä, joka oli sittemmin vuoden 1983 Museoiden dokumentointi- ja tutkimustyöryhmän sihteeri. Runsaan viidentoista vuoden aikana projekti julkaisi kymmenkunta raporttia tai tutkimusta, joista osassa oli kyse nykypäivän dokumentoinnista eri tuotantolaitoksilla. Kohteina olivat muun muassa puuvillatehdas, makeistehdas, lasinpuhaltajat, metallityöläiset sekä öljynpuristamo. Hanke kuihtui kuitenkin 1990-luvun puolivälissä Museoviraston ilmeisen tallennustoimintavastaisten linjausten myötä: myös vuodesta 1957 toiminut vuosittainen muistitiedon kysely- ja keruutoiminta keskeytyi 1995.[23]

Kaupunkikansatiedettä ei ole tehty erityisten projektien puitteissa, vaan se näyttää löytäneen tiensä useankin museon perustoimintaan. Muun muassa 1983 mainitaan ainakin viidessä kaupungissa tehdyn haastattelututkimuksia kaupunkilaisten parissa. Osa näistä on epäilemättä enemmänkin muistitiedon keruuta, mutta on todennäköistä, että kansatieteeseen levinnyt kiinnostus nykypäivään menneisyyden ohella tavoitti myös museoiden kenttätutkimukset.[24]

---

23 Helena Hakkarainen: ”Teollisuusympäristön inventointi- ja dokumentointityöstä”, *Museo* 7/1984; Antti Metsänkylä: ”Työväenkulttuurin tutkimusta ja tallennusta museovirastossa”, *Museo* 2/1985; Metsänkylä 2008, 103–110; http://www.nba.fi/fi/keruuarkisto_kyselyaiheet.

24 ”Lahden kaupunginmuseon tutkimusyksikkö”, *Suomen museoliitto tiedottaa* 8/1983; ”Suomen museot vuonna 1983”, *Museo* 5/1984.

1990- ja 2000-luvulla nykydokumentoinnissa ei juurikaan päästy aikaisempia vuosikymmeniä aktiivisemmalle tasolle, tosin asia oli edelleen esillä suuremmissa linjauksissa. Vuonna 1999 julkaistiin opetusministeriön asettaman Museo 2000-toimikunnan museopoliittinen ohjelma, jossa esitettiin kokoelmia koskevissa toimenpiteissä lähihistorian ja nykyajan ilmiöiden tallennuksen osuutta lisättäväksi ja vahvistettavaksi. Erilaisia projekteja onkin vähitellen syntynyt eri tahojen yhteistyönä, tosin suurimittaisempi toiminta on odotuttanut aina näihin päiviimme saakka, mistä TAKO-yhteistyö on nyt todistuksena. [25]

Museoista nykydokumentointia on näkyvimmin hoitanut Helsingin kaupunginmuseo, joka jatkoi aikaisempaa kaupunkitutkimusteemaa dokumentoimalla yhteistyössä Helsingin yliopiston kansatieteen oppiaineen kanssa helsinkiläisen Myllypuron lähiön elämää (aiheesta lähemmin Jari Harjun artikkelissa tässä julkaisussa). Kaupunginmuseon aktiivisuutta nykydokumentoinnissa voi pohtia moneltakin kannalta, mutta selvää on, että Suomen nopeimmin kasvaneena, ja kasvavana, kaupunkina Helsingillä on ollut suurimmat haasteet nykypäivän haltuunotossa. Myös 1970-luvun kaupunkikansatieteelliset dokumentoinnit ja yhteistyö Helsingin yliopiston kanssa ovat epäilemättä vauhdittaneet kehitystä.

Helsingin yliopiston merihistorian ja museologian opintokokonaisuuksissa on tämän artikkelin kirjoittajan johdolla tehty vuodesta 2006 nykydokumentointiprojekteja,[26] joiden materiaali on talletettu eri yhteistyömuseoihin, kuten Helsingin kaupunginmuseoon, Suomen merimuseoon ja Helsingin yliopistomuseoon. Lisäksi muuta-

---

25 Museo 2000: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1999/museo_2000__museopoliittinen_ohjelma, luettu 17.9.2010.

26 Opiskelija- ja tutkijavoimin on vuosina 2006–2010 dokumentoitu elämää matkustaja-alus M/S *Silja Serenadella*, risteilijä M/S *Kristina Reginalla* ja kuivarahtialus M/S *Arkadialla*, työtä Hietalahden telakalla, Helsingin Länsisatamassa ja Sompasaaren satamassa, sekä Helsingin veneilykulttuuria ja Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan toimintaa.

mat suomalaiset museot ovat olleet mukana pohjoismaisessa *Norsam*-yhteistyössä, jonka puitteissa on dokumentoitu muun muassa Norjan ja Islannin väliä kulkeva matkustaja-alus sekä järjestetty leipä-dokumentointihanke.[27]

Mitä tallennetaan ja miksi?

Ruotsin Samdok-toiminta sai alkunsa museoiden huolesta esinekokoelmiensa yksipuolisuudesta ja historiapainotteisuudesta. Tosiasiassa keskustelu ei kuitenkaan liittynyt yksinomaan esinekokoelmien laatuun vaan esinekokoelmiin ylipäänsä: riittävätkö ne kertomaan nykypäivän yhteiskunnasta sitä, mitä jälkipolville halutaan siitä välittää tai jälkipolvet haluavat siitä tietää. Museotieteiden, erityisesti kansatieteen, piirissä oli levinnyt voimakas yhteiskuntaorientoituneisuus, jonka myötä kaivattiin tietoa, ei vain ihmisten elämästä näkyviltä osin, vaan myös heidän ajatuksistaan ja käsityksistään ympäröivästä maailmasta. Tässä hengessä esineiden ilmaisukyky asetettiin voimakkaasti kyseenalaiseksi.[28]

Vaikka museot oli lähinnä mielletty – usein museoammattilaisten itsensäkin taholta – esineitä kerääviksi instituutioiksi, oli myös muuta materiaalia vähitellen kerääntynyt museoiden arkistoihin. Kenttätyöorientoituneen kansatieteen myötä haastattelu- ja valokuvamateriaalit alkoivat olla museoiden arkea. Nämä metodit tulivatkin palvelemaan yhteiskuntaorientoitunutta dokumentointia esinekeruun jäädessä entistä enemmän taka-alalle. Samdok-projektin myötä esinekartunta Ruotsin museoissa putosi räjähdysmäisesti: kolmen vuosikymmenen aikana vain kolmasosa lähes tuhannesta projektista

---

27 Norsam: http://www.maihaugen.no/no/Samtidsnett/Norsam-/Hva-er-Norsam/, luettu 17.9.2010.

28 Silvén & Garnert 2003, 37–38; Silvén 2004, 176–177.

tallensi esineitä. Nordiska museetin kokoelmat karttuivat 1980-luvun aikana runsaalla kuudellatuhannella esineellä, kun kahdeksan aikaisemman vuosikymmenen aikana niitä oli talletettu kokoelmiin keskimäärin 25 000 vuosikymmenessä.[29]

Myös itse esine ja siihen kohdistuva tutkimus kokivat muutoksia nykydokumentoinnin vallatessa alaa. Mitä kertoivat ihmisestä esineet, jotka eivät olleet enää ainutlaatuisia ja yksilöllisiä käsityötaidon näytteitä, vaan joita valmistettiin liukuhihnalla tuhansia kappaleita? Mitä tietoja niistä tulisi tallentaa? Tutkimuskohteen siirtyessä enemmän ihmiseen ja hänen sosiaaliseen ympäristöönsä esineen asema muuttui subjektista objektiksi, olemaan ainoastaan yksi kuvastin tutkimuskohteen moninaisessa kentässä. Kansatieteilijät halusivatkin korostaa, että museoiden tulisi harjoittaa enemmän yhteiskuntatutkimusta kuin pyrkiä olemaan yksinomaan esineiden asiantuntijoita.[30]

Esineen ympärillä käydyn kriittisen keskustelun myötä painopiste dokumentoinneissa siirtyi entistä enemmän ilmiökeskeiseen suuntaan. Esinetutkimus asettui yhdeksi metodiksi muiden joukossa päähuomion ollessa tallennettavassa kokonaisuudessa. Nykydokumentoinnista tuli monimetodinen[31] menetelmä, joka tuotti aineistoa niin haastattelujen, valokuvien, havaintopäiväkirjojen, esineiden kuin muun arkistomateriaalin muodossa. Museotyön kannalta ilmiökeskeisyydestä tuli se avainsana, jolla päästiin hallitsemaan kokoelmia ja tekemään kokoelmapoliittisia päätöksiä. Yksittäisten ja muusta kokoelmasta irrallisten esinehankintojen sijasta onkin keskitytty dokumentoimaan suurempia kokonaisuuksia, jotka valitaan yhteiskunnallisen analyysin ja museoiden välisen työnjaon perusteella.

---

29 Silvén & Garnert 2003, 39.

30 Silvén 2004, 179–181.

31 Nykydokumentoinnissa käytetyistä metodeista on julkaistu Samdok-projektissa mm. *Verbalt, visuellt, materiellt* 1991, *Tumme med tingen* 1992, *Text i tryck* 1995, *Beskrivningens metodik* 2002 ja *Perspektiv på intervjuer* 2002.

Samanaikaisesti esineen asema kokoelmien osana on kokenut muutoksen. Samalla kun niiden määrä on vähentynyt, on laatu ja ilmaisukyky lisääntynyt. Rakennus, esine tai tila on sangen yksiulotteinen ilman siihen liittyviä kokemuksia, tulkintoja ja inhimillisiä kiinnekohtia. Museokokoelmissa puhutaankin nykyään provenienssin, esineen alkuperän, ohella kontekstista, joka kiinnittää esineen ympäristöönsä ja tuo sille usein uuden ulottuvuuden. Sarjatuotantona valmistettu yksittäiskappale poikkeaa vastaavista identtisistä vain sillä, että sille on annettu tarina. Maitopurkki voidaan viedä kokoelmiin esittämällä se tietyn muotoisena, kokoisena ja värisenä esineenä, mutta kontekstualisoituna se voi myös kertoa omistajansa arjesta, valinnoista, arvostuksista: mistä se on ostettu (kaupungin keskustan lähikaupasta vai supermarketista valtatien varrelta), miksi juuri se maitotyyppi (allergia, hyvinvointi, ideologia) tai mitä esineen ympäristö (keittiö, jääkaapin muu sisältö) kertoo omistajistaan.

Museot ja nykydokumentointi

Kuten Ruotsin malli osoittaa, nykydokumentointi voi hyvin organisoituna ja toimivan yhteistyöverkoston avulla tuottaa laajan ja monipuolisen aineiston tulevaisuuden tutkijoille. Toistaiseksi Suomessa tehdyt yksittäiset hankkeet ovat olleet lähtökohdiltaan enemmänkin niin kutsuttua pelastusdokumentointia, jossa tallennuskohde valikoituu sen katoamisen vuoksi eikä mahdollisen kokonaisvaltaisen päätöksenteon pohjalta. Pyrkimyksenä meilläkin tulisi olla rakentaa nykydokumentointi pitkän tähtäimen kokoelma- ja tutkimusstrategioiden pohjalle sekä museoiden väliselle yhteistyölle, jolloin yhteiskunnasta säilyisi riittävän kattava ja monipuolinen kuva jälkipolville. Uusi museolaki (2006) edellyttää, että valtionosuutta nauttivissa museoissa on olemassa kokoelmien kartuttamista ja säilyttämistä kos-

keva pitkän tähtäimen suunnitelma. Ainakin TAKO-yhteistyöhön liittyneistä museoista yli kahdellakymmenellä on laadittuna kokoelmapoliittiset ohjelmat.[32]

Suomen TAKO-yhteistyöhanke pyrkii lähtökohtaisesti kattamaan yksilön ja yhteiskunnan eri osa-alueet. Mallia on lähdetty hakemaan Ruotsin Samdokista, josta poolijako selvästi periytyy. Poolien tehtävänä meilläkin on toimia museoiden yhteistyöeliminä, huolehtia oman alansa tallennuksen toteutumisesta ja tarvittaessa organisoida nykydokumentointihankkeita jäsenten tarpeiden mukaan. Poolit on jaettu seuraavanlaisesti:

1. Ihminen ja luonto
Ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen dokumentointi: maa- ja metsätalous, metsästys ja kalastus sekä muu luonnon hyöty- ja virkistyskäyttö.

2. Yksilö, yhteisö ja julkinen elämä
Hallinto, julkiset palvelut ja muu julkinen elämä, yhteisön kehitys ja muutos sekä yksilö yhteisön jäsenenä. Kulttuurien kohtaaminen ja monikulttuurisuus.

3. Arki
Kansalaisten jokapäiväinen elämä, koti ja perhe, asuminen, harrasteet, vapaa-aika, urheilu. Ihmisen elämänkaari.

4. Tuotanto, palvelut ja työelämä
Teollisuus ja käsiteollisuus. Työelämä, elinkeinot ja yrittäjyys. Ihminen työssään ja työyhteisönsä jäsenenä. Tekniikka, teknologia, innovaatiot.

---

32 TAKO-työryhmän Share Point -www-alusta, luettu 21.9.2010.

5. Viestintä, liikenne ja matkailu
Ihmisten väliseen joukko- ja yksityiseen viestintään kuuluvat ilmiöt, esineet ja infrastruktuuri, joukkotiedotus. Viestintävälineiden (radio, televisio, tietokoneet, puhelimet) kautta levitetty viihde. Liikenteeseen, liikkumiseen ja matkailuun kuuluvat ilmiöt.

6. Koulutus, taide, korkeakulttuuri ja hyvinvointi
Koulutus yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä, tiede ja tutkimus, erityisesti siihen osallistuvien ihmisten näkökulmasta. Luova ja esittävä taide tekijöiden ja kuluttajien lähtökohdista käsin. Hengelliset ilmiöt ja instituutiot.

7. Trendit, vaikuttajat ja käännekohdat
Hetken ilmiöt. Yhteisön elämän käännekohdat ja niihin keskeisesti vaikuttaneet henkilöt ja ryhmät.[33]

Vuoden 2011 alusta, jolloin osallistuminen poolitoimintaan muuttui museoiden osalta sitovaksi, TAKO-hankkeeseen on ilmoittautunut mukaan kuutisenkymmentä kulttuurihistoriallista ja erikoismuseota, sekä poolin 6 osalta myös taidemuseoita. Museot ovat saaneet ilmoittautua yhteen tai useampaan pooliin, tosin suurin osa on ilmoittautunut vasta yhteen. Merkille pantavaa on, että kaupunginmuseoista, ja niihin rinnastettavista paikkakunnan päämuseoista, suurin osa on ilmoittautunut pooliin 4: tuotanto, palvelut ja työelämä.[34] Kaupungit ovat ymmärrettävästi täynnä tuotantolaitoksia ja työpaikkoja, mutta toki kaupunkikulttuurin tutkimista voi harjoittaa lähes kaikissa pooleissa, aina yksilön, arjen, ympäristön, viestinnän ja hyvinvoinnin näkökulmista ajassa eläviin ilmiöihin. Kun hanke etenee

33 http://www.nba.fi/fi/kansallismuseo/tako/poolit, luettu 20.3.2013.
34 http://www.nba.fi/fi/kansallismuseo/tako/poolit, luettu 20.3.2013.

ja poolit pääsevät esittelemään toteutuneita projekteja, on mielenkiintoista nähdä, minkälainen kuva kaupungeistamme välittyy.

Poolijako on hyvä alku kokonaisvaltaiselle kentän haltuunotolle ja hedelmälliselle yhteistyölle, josta on esimerkkinä pooli 3:n toteuttama Suomalainen talvipäivä -hanke helmikuussa 2011.[35] Jokaisen työryhmän on, niin edustamiensa museoiden kuin poolinsa teeman puolesta, tehtävä perusteltuja valintoja ja päätöksiä siitä, mitä ja miten dokumentoidaan ja miksi tietyt kohteet valitaan dokumentoitaviksi. Helposti ajattelemme tärkeimmiksi kriteereiksi ilmiön tyypillisyyden tai yleisyyden, ajallisen tai alueellisen edustavuuden. Voidaan kuitenkin pohtia, pitäisikö kokoelmiin tallentaa ilmiöitä, jotka ovat poikkeuksellisia, erikoisia, ainutkertaisia, ajankohtaisia tai kuriositeetinomaisia. Ilmiö voi olla myös vaikea, tai jopa eettisesti kyseenalainen. Kyse onkin siitä, kuinka harmonisen, realistisen tai ristiriitaisen kuvan jätämme yhteiskunnastamme.[36]

Museoiden on pystyttävä harjoittamaan yhteiskunnallista ja kulttuurista analyysia omasta ajastamme vallitsevien tieteenkriteerien mukaisesti. Näihin kuuluu myös itsereflektio, pohdinta omien vaikuttimien ja näkökulmien vaikutuksesta valintoihin. Museotyöntekijöistä voidaan erottaa samat preferenssit kuin kenestä tahansa tutkijasta: ikäluokka, yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Dokumentointipäätöksiä tehdessään museotyöntekijän tulisikin pyrkiä avartamaan näkemyksiään tai ainakin avaamaan päätöstensä taustoja.

Alustaessani keväällä 2007 Helsingin kaupunginmuseon kokoelmayksikön seminaarissa nykydokumentoinnista ja siihen liittyvistä valinnoista, heräsi museotutkijoiden keskuudesta useita kysymyksiä ja argumentteja. Katsellessaan toisiaan he totesivat vaarana olevan kokoelmien rajautumisen keski-ikäisen, keskiluokkaisen, koulutetun

---

35 http://www.nba.fi/fi/kansallismuseo/tako/ajankohtaista, luettu 20.3.2013.

36 Dokumentoinnin ja kokoelmahallinnan kohteita on Ruotsissa käsitelty mm. teoksissa *Adressat okänd* 1996, *Samtiden som kulturarv* 2006 ja *Svåra saker* 2006.

naisen näkökulmaksi. Jotta kokonaiskuva saataisiin monipuolisemmaksi, eri ryhmistä tulevia kaupunkilaisia tulisi osallistaa dokumentointiin. Esimerkiksi nuoren, vanhuksen, liikemiehen, maahanmuuttajan tai vaikka kaupunginjohtajan näkökulma kokoelmiin toisi lisäarvoa nykyajasta välittyvään kuvaan. Yhtäältä ajassa liikkuvien ilmiöiden ja trendien tunnistaminen koettiin museotyössä haasteelliseksi, mutta toisaalta megatrendien perässä juoksemisen pelättiin marginalisoivan yleisen ja tavallisen. Tällaiset keskustelut ovat kokoelmapolitiikan kannalta usein erittäin hedelmällisiä ja yksi keino tutkia museon lähtökohtia ja näkökulmia.

Yhteiskunnallisten ja ajassa liikkuvien trendien lisäksi on hyvä tarkastella oman alan, niin tutkimuksen kuin museotyönkin, sisällä vaikuttavia suuria linjoja. Alkavatko museot jälleen kerätä samaa vallitsevien tutkimustrendien tai jopa poolijaon vaikutuksesta? Ruotsissa huomattiin Samdokin ensimmäisen ammattialojen mukaan tehdyn poolijaon seurauksena kokoelmien kertovan ensisijaisesti keski-ikäisestä työväenluokkaisesta miehestä. Esimerkiksi Upplannin museon dokumentoinnit käsittivät miesvaltaisia teollisia tuotannonaloja, ja naisia esiintyi lähinnä vain kotipoolin dokumentoinneissa. Poikkeuksena oli paikallisen sairaalan nykydokumentointi. Dokumentointityöllä voi olla siten vahva, niin sukupuolisesti kuin yhteiskunnallisestikin, normittava vaikutus.[37]

Kaupunkikulttuuri ei nykypäivän ilmiökentässä ole helpoimmin lähestyttäviä dokumentointikohteita. Kaikista teemoista on kuitenkin löydettävissä, ja löydettävä, yksilön, kaupunkilaisen, näkökulma. Kaupunki on sen ihmiset, sillä ilmiöitä ei ole ilman niitä kokevia ja tulkitsevia henkilöitä. Yksikään esine ei ole mitään ilman sille annettua merkitystä, asemaa tai tarinaa. Nykypäivän tarinat ovat tulevaisuuden muistoja.

---

[37] Brännström et al. 2006, 78–83.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

Suomen museoliitto tiedottaa 1/1974, 2/1974, 1/1977, 2/1977, 6/1978, 3-4/1979, 1/1983, 8/1983.

Museo 3/1984, 5/1984, 7/1984, 2/1985, 1/1988.

Suulliset tiedonannot

Antti Metsänkylä, tutkija, Museovirasto.

Eva Fägerborg, Samdok-sihteeristön vastuullinen tutkija, Nordiska museet, Tukholma.

Kirjallisuus

Adressat okänd. Framtidens museiföremål 1996. Red. Anders Björklund & Eva Silvén-Garnert. Stockholm: Carlssons.

Beskrivningens metodik. Om att sätta ord på det upplevda 2002. Red. Maria Eriksson. Samdoks e-serie: http://www.nordiskamuseet.se/Upload/Documents/17.pdf.

Bo på Bergö: människor och resurser i ett ösamhälle 2001. Anne Bergman et al. Meddelanden från Folkkultursarkivet, nr 19. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Brännström, Louise et al. 2006. Dubbla tidsdokument. – Eva Silvén & Magnus Gudmundsson (red.), *Samtiden som kulturarv: svenska museers samtidsdokumentation 1975–2000.* Stockholm: Nordiska museet.

Erixon, Sigurd 1970. *The possibilities of charting modern life. A symposium for ethnological research about modern time in Stockholm March 1967*. Oxford: Pergamon Press.

Gudmundsson, Magnus & Silvén, Eva 2006. Tjugofem år i fält. – Eva Silvén & Magnus Gudmundsson (red.), *Samtiden som kulturarv: svenska museers samtidsdokumentation 1975–2000*. Stockholm: Nordiska museet.

Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001. *Museologian perusteet*. 2. painos 3. uudistetusta laitoksesta. Suomen museoliiton julkaisuja 49. Helsinki: Suomen museoliitto.

Kotikaduilla: kaupunkilaiselämää 1970-luvun Helsingissä 1997. Toim. Maria Koskijoki. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita.

Metsänkylä, Antti 2008. Työväenkulttuuri Museoviraston tallennus- ja tutkimuskohteena. – *Suomen museo 2007*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Museopoliittinen ohjelma. Museovirasto 1981.

Perspektiv på intervjuer. Genus, generation och kulturmöten 2002. Red. Karin Lövgren. Samdoks e-serie: http://www.nordiskamuseet.se/Upload/Documents/18.pdf.

Samtiden som kulturarv: svenska museers samtidsdokumentation 1975–2000 2006. Red. Eva Silvén & Magnus Gudmundsson. Stockholm: Nordiska museet.

Silvén, Eva 2004. I samtiden eller för framtiden. Om ett kunskapsbygge i senmoderniteten. – Cecilia Hammarlund-Larsson, Bo G. Nilsson & Eva Silvén: *Samhällsideal och framtidsbil-*

der: perspektiv på Nordiska museets dokumentation och forskning. Stockholm: Carlsson i samarbete med Nordiska museet.

Silvén-Garnert, Eva 2003. Samtidsforskning som ett förhållningssätt. – Lennart Palmqvist & Stefan Bohman (red.), *Museer och kulturarv. En museivetenskaplig antologi*. Stockholm: Carlsson & Rådet för museivetenskaplig forskning.

Steen, Anna 2004. Samdok: tools to make the world visible. – Simon J. Knell (ed.), *Museums and the Future of Collecting*. Second Editon. Aldershot: Ashgate.

Svåra saker: ting och berättelser som upprör och berör 2006. Red. Eva Silvén & Anders Björklund. Stockholm: Nordiska museets förlag.

Text i tryck: när fältmaterial blir publikation 1995. Red. Eva Silvén-Garnert. Stockholm: Nordiska museet.

Tradition och turism på Åland: att använda kulturarvet 2008. Red. Yrsa Lindqvist. Meddelanden från Folkkultursarkivet, nr 21. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Tumme med tingen: om det materiellas roll i museernas samtidsdokumentation 1992. Red. Eva Silvén-Garnert. Stockholm: Nordiska museets förlag.

Verbalt: visuellt: materiellt: om museernas dokumentation och insamling 1991. Stockholm: Nordiska museet.

Vilkuna, Janne 2007. Yhteinen kulttuuriperintömme. – Pauliina Kinanen (toim.), *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Helsinki: Suomen museoliitto.

Sähköiset lähteet

Kulttuurihistoriallisten museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyö TAKO. Ehdotus yhteistyön organisoimiseksi: http://www.nba.fi/fi/tako_esitys_museoille

Museo 2000 – museopoliittinen ohjelma. Opetusministeriö, komiteanmietintö 1999, 31: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1999/museo_2000_-_museopoliittinen_ohjelma

Museoiden dokumentointi- ja tutkimustyöryhmän muistio. Museovirasto 1987. TAKO-työryhmän Share Point-www-alusta.

Museotilasto 2009: http://www.museotilasto.fi/

Museoviraston keruuarkisto: http://www.nba.fi/fi/keruuarkisto_kyselyaiheet

Museovirasto, TAKO: http://www.nba.fi/fi/kansallismuseo/tako/poolit; http://www.nba.fi/fi/kansallismuseo/tako/ajankohtaista

Nordiska museet, Samdoksekretariatet, Pooler och arbetsgrupper: http://www.nordiskamuseet.se/Publication.asp?publicationid=4161&topmenu=143

Norsam: http://www.maihaugen.no/no/Samtidsnett/Norsam-/Hva-er-Norsam/

Riksförbundet. Sveriges museer: http://www.sverigesmuseer.se/samdok/?topmenu=143

Riksutställningar: http://www.riksutstallningar.se/Templates/SimpleList____28141.aspx

TAKO-työryhmän Share Point-www-alusta (vain työryhmän jäsenille, vastuuorganisaatio Museovirasto).

ELÄMÄÄ MYLLYPUROSSA

Nykydokumentointia Helsingin kaupunginmuseossa

Jari Harju

Museoiden kokoelmat ovat usein muodostuneet hyvinkin sattumanvaraisten vaiheiden tuloksena, ja harvoin käy niin onnellisesti, että historiallisen museon kokoelmat kattavat tasaisesti koko menneisyyden kirjon. Tänä päivänä museot toimivat yhä tietoisemmin kokoelmia kartuttaessaan. Monissa museoissa on havahduttu siihen tosiasiaan, että kokoelmien hallinnointia ja kartuttamista silmällä pitäen on syytä tehdä kirjallinen ohjelma, kokoelmapolitiikka. Nykydokumentoinnilla, jossa museot pyrkivät aktiivisesti ja systemaattisesti tallentamaan oman ajan historiaa kokoelmiinsa, tulisi olla keskeinen sija museon kokoelmapolitiikassa.

Tässä kirjoituksessa esittelen Helsingin kaupunginmuseon nykydokumentointihankkeen *Elämää Myllypurossa.* Haluan tuoda esille, miksi nykydokumentointi on niin tärkeä osa kaupunginmuseon toimintaa. Aluksi luon katsauksen nykydokumentoinnin perinteisiin Helsingin kaupunginmuseossa kahden keskeisen esimerkkitapauksen kautta. Sen jälkeen keskityn *Elämää Myllypurossa* -hankkeeseen, sen tavoitteisiin, menetelmiin ja tuloksiin. Pohtimalla hankkeen mahdollisuuksia ja rajoituksia haluan tuoda esille Myllypurossa kerätyn ja tuotetun aineiston merkityksen historiantutkimuksen ja kulttuuri-

Koti Myllypuron Tuulimyllyntiellä. Kuva: Matti Huuhka, 2006. Helsingin kaupunginmuseo.

perinnön vaalimisen näkökulmasta. Lopuksi tarkastelen nykydokumentoinnin moninaisia ulottuvuuksia kahden ulkomaalaisen esimerkin avulla.

Perinteet velvoittavat

On tärkeää korostaa, että Myllypurossa tehty dokumentointi ei ole irrallinen hanke Helsingin kaupunginmuseon toiminnassa. Voidaan perustellusti väittää, että Helsingin kaupunginmuseon kokoelmien kivijalkana on Signe Branderin vuosina 1907–1913 valokuvaama Helsinki-aineisto. Vaikka 1900-luvun alussa kukaan ei vielä puhunut nykydokumentoinnista, Branderin 906 valokuvan kokoelmaa voidaan aivan hyvin verrata myöhemmin syntyneisiin oman ajan historiaa tallentaviin aineistoihin. Branderin valokuvaaminen perustui

suunnitelmalliseen, nimenomaan kulttuurihistorian vaalimisen lähtökohdista syntyneeseen dokumentointiohjelmaan. Branderin Helsinki-kuvia arvioitaessa täytyy pitää mielessä, että kyseessä oli tilaustyö. Kuvien taustalla oli Helsingin muinaismuistolautakunnan huoli katoavien ja muuttuvien kaupunkimaisemien tallentamisesta. Valokuvaaja ei valinnut kuvauskohteitaan oman mielensä mukaan, vaan kuvattavat rakennukset ja maisemat päätettiin kuvaajan ja lautakunnan yhteisillä kävely- ja vossikkaretkillä. Lautakuntaan kuuluivat valtionarkiston hoitaja Reinhold Hausen, Valtion historiallisen museon amanuenssi Karl Konrad Meinander ja arkkitehtuurin professori Gustaf Nyström.[1] Nämä herrat edustivat helsinkiläistä sivistysporvaristoa, joka oli huolissaan kaupunkikuvan muutoksen nopeudesta ja historiallisten arvojen jäämisestä uudistusten jalkoihin. Muinaismuistolautakunnan tehtävänä olikin huolehtia kaupungin esineellisen historian tallentumisesta. Sen aloitteesta perustettiin 1911 Helsingin kaupunginmuseo. Lautakunnan kaukonäköisyyttä todistaa, että se ei tyytynyt ainoastaan keräämään vanhaa esineistöä, vaan halusi aktiivisesti tallentaa kotikaupunkinsa kulttuuriperintöä.

Signe Branderin Helsinki-tuotannossa dokumentoitiin ensisijaisesti julkisen kaupunkikuvan muutosta 1900-luvun alussa. Helsinki oli kasvanut 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien nopeasti, mikä näkyi myös kaupunkikuvassa. Kantakaupungin vanha puutalokanta hupeni kivitalojen tieltä. Branderin tehtävänä oli nimenomaan tuon vanhan, purettavaksi tuomitun rakennuskannan dokumentointi. Hän kuvasi vanhat puutalot osana kaupunkimaisemaa, ei irrallisina rakennushistoriallisina muistomerkkeinä. Kuviin tallentui rakennusten lisäksi myös 1900-luvun alun kaupunkilaiselämän kirjo.[2] Sadan vuoden takainen katumaisema ja siinä liikkuvat kaupunkilaiset tekevät

---

1 Pehkonen 2006, 21–22.

2 Alanco 2004, 22.

Kristianinkatu 15, asuinrakennus pihan perällä. Kuva: Signe Brander, 1907. Helsingin kaupunginmuseo.

kuvista paljon mielenkiintoisempia tämän päivän katsojalle. Uskaltaisin väittää, että kuvat eivät olisi kestäneet ajan hammasta samalla tavoin, jos niiden sisältönä olisivat olleet pelkästään vanhat rakennukset. Tänä päivänä Signe Branderin valokuvat ovat yksi tunnetuimmista ja käytetyimmistä kokoelmista Helsingin kaupunginmuseon valokuvakokoelmissa. Kun helsinkiläiset katsovat kaupunkinsa menneisyyttä näissä kuvissa, heidän tulisi kuitenkin muistaa, että kyseessä on vain osa todellisuudesta. Brander ei kuvannut uutta ja nousevaa kivikaupunkia, aikakautensa modernia Helsinkiä. Jos 1900-luvun alun Helsinki-kuvan rakentaa puhtaasti Branderin valokuvien varaan, pikkukatujen ja tonttien perukoiden puutalot saavat aivan liian suuren painoarvon. Kuvia käytettäessä on tärkeä pitää mielessä niiden syntyhistoria katoavan kaupunkimaiseman dokumenttina.

Signe Branderin jälkeen museo ei pitkään aikaan toteuttanut yhtä kunnianhimoista ja laaja-alaista nykydokumentointihanketta. Tämä ei merkinnyt sitä, etteikö museo olisi tallentanut kokoelmiinsa oman ajan historiasta kertovia yksittäisiä esineitä tai valokuvia, mutta 1900-luvun alkuvuosien systemaattiseen ja ohjelmalliseen keruupolitiikkaan ei ylletty. Oikeastaan vasta 1970-luvun alussa kaupunginmuseo tarttui uudelleen vakavammin nykydokumentoinnin haasteeseen. Museon amanuenssi Jarno Peltonen ryhtyi organisoimaan yhdessä yliopiston kansatieteen laitoksen kanssa kaupunkikansatieteellistä[3] tutkimushanketta. Vuosina 1970–1976 toteutetussa hankkeessa oli hyvin erilaiset lähtökohdat kuin Muinaismuistolautakunnan toteuttamassa valokuvausprojektissa 1900-luvun alussa. Tällä kertaa dokumentoinnissa keskityttiin kaupunkilaisten arkeen, erityisesti asumiseen. Kohteiksi valittiin kolme erityyppistä asuinaluetta kantakaupungista.[4] Porvarillista asuinympäristöä tallennettiin Museokadulla, kun taas Vaasankatu sai edustaa perinteistä työläiskaupunginosaa. Kolmanneksi kohteeksi valittiin purku-uhan alla elänyt Puu-Pasila, 1900-luvun alussa asemakaavan ulkopuolelle villisti kasvanut puutaloyhteisö nykyisen Länsi-Pasilan kohdalla. Museo täydensi aineistoa vielä Tapanilan omakotitaloalueella. Kuvauskohteiden valinnasta käy hyvin ilmi, kuinka museo nytkin oli tallentamassa vanhoja ja vakiintuneita asuinympäristöjä. Ajankohdan modernit lähiökohteet loistavat poissaolollaan.

Kaupunkilaisten arkea dokumentoitiin valokuvaamalla, haastattelemalla ja piirtämällä. Ammattivalokuvaajat kuvasivat kaupunkilaisten koteja, kivijalkojen pikkupuoteja ja toimistoja sekä elämää kaduilla ja pihoilla. Haastatteluissa keskityttiin asukkaiden arkielämän tottumuksiin ja piirtämällä tallennettiin pikkutarkasti asuntojen huonekalujen paikat. Erityisesti asumiseen liittyvä materiaali on hyvin

---

3 Olsson 1997, 219–220.

4 Pakarinen 1997, 30–33; Heiskanen 2008, 15.

arvokasta kenelle tahansa asiasta kiinnostuneelle tutkijalle. Nämä valokuvat ja haastattelut antavat hyvin toisenlaisen kuvan kaupunkiasumisesta kuin esimerkiksi ajankohdan sisustuslehdet. Filmille tarttui myös paljon siitä muutoksesta, joka oli käynnissä kantakaupungissa 1970-luvun alussa. Tuolloin elettiin kivijalkakauppojen viimeisiä hetkiä, ennen kuin suuret marketit veivät niiden elintilan. Ja tietenkin Puu-Pasila symboloi hyvin kaupunkisuunnittelussa käytävää kiistelyä vanhan ja uuden, säilyttämisen ja modernisoinnin, asukkaiden ja suunnittelijoiden välillä.

1970-luvun alussa kerätystä kaupunkikansatieteellisestä aineistosta on muodostunut tärkeä referenssi kaupunginmuseon toiminnassa. Asumisen ja kaupunkilaisten oman arkiympäristön dokumentointi on museotyön kannalta keskeinen ja kiinnostava aihe. Valokuvat ja haastattelut täydentävät hyvin museon asumiseen ja arkipäivään liittyvää esinekokoelmaa. Julkisen kaupunkikuvan muutokset tallentuvat myös muiden tahojen toimesta, mutta tavallisen kaupunkilaisen asumista eivät museoiden lisäksi juurikaan muut kulttuuriperintöön keskittyvät toimijat talleta.

Museo lähiötodellisuuden jäljillä

Vuonna 2005 Helsingin kaupunginmuseo aloitti nykydokumentointihankkeen *Elämää Myllypurossa*. Tavoitteena oli tallentaa kaupunkilaiselämän ja asumisen arkea 2000-luvun alun Helsingissä. Kohde valittiin tarkoituksella lähiöstä, kantakaupungin ulkopuolelta. Kaupunginmuseon kokoelmissa kantakaupungin alueet ovat selkeästi yliedustettuina ja Myllypuron kaltaisten asuinalueiden historiasta museon kokoelmissa on melko niukasti aineistoa. Osittain tämä johtuu tietysti siitä, että Myllypuro liitettiin Helsinkiin vasta vuoden 1946 suuressa alueliitoksessa ja tätä edeltävä historia tallentuu pääsääntöisesti Vantaan kaupunginmuseoon. Mutta myös 1900-luvun

jälkipuolisko on monipuolisemmin tallennettu kantakaupungin kuin lähiöiden osalta. Toisaalta asumisen suhteen ei ole mielekästä vetää jyrkkää rajaa kantakaupungin ja lähiöiden välille. Samankaltaisia koteja olisi löytynyt melkein mistä tahansa muustakin kaupunginosasta, joten Myllypuro-aineisto tarjoaa hyvän läpileikkauksen helsinkiläisestä arjesta 2000-luvun alussa. Samoja huonekaluja löytyy asunnoista kaupunginosasta toiseen eikä niiden perusteella ole syytä tehdä kovin suuria johtopäätöksiä alueellisista erityispiirteistä.

Dokumentointihankkeelle asetettiin kaksi eri tasolla vaikuttavaa tavoitetta. Helsingin kaupunginmuseon omasta, museologisesta näkökulmasta kyseessä oli täydentävän aineiston hankkiminen museon kokoelmiin. Erityisesti kiinnitettiin huomiota siihen, että Myllypurossa kerättävää aineistoa voidaan tutkia 1970-luvulla kootun kaupunkikansatieteellisen aineiston rinnalla. Haastattelurunkoon otettiin mukaan samoja kysymyksiä kuin kolme vuosikymmentä aiemmin oli esitetty asukkaille. Tällä kertaa dokumentoinnille asetettiin myös laajempia tavoitteita. Ne johdettiin Urban II -ohjelmasta, Helsingin ja Vantaan yhteisestä lähiöiden kehityshankkeesta. Sen yhtenä painopisteenä oli kestävän kehityksen edistäminen ja sosiaalisen hyvinvoinnin lisääminen valituilla asuinalueilla.[5] Nostamalla esille asukkaiden arkipäiväisiä kokemuksia Helsingin kaupunginmuseo halusi tarkastella Myllypuroa mahdollisimman neutraalisti, ilman lähiöihin yleisesti liittyviä negatiivisia ennakkokäsityksiä. Myllypuro, kuten muutkin lähiöt, on yhtä lailla osa tämän päivän helsinkiläistä kaupunkikulttuuria siinä missä Punavuoren tai Töölön kaltaiset kaupunginosat, joilla on pitempi asutushistoria takanaan. Myllypurolaisten kokemukset kaupungin arjesta kiinnostavat varmasti muitakin kuin oman kaupunginosan asukkaita. Yhtä lailla myllypurolaiset voivat, ja heidän tulisikin, olla ylpeitä omasta asuinalueestaan. Ja samalla

5 Sarantola-Weiss 2007, 7.

tavoin kuin muutkin helsinkiläiset, he näkevät myös parannettavaa omalla asuinalueellaan.

Dokumentointiprojekti vietiin läpi vuosina 2005–2006. Valokuvaaminen tilattiin ammattikuvaajilta, sillä tavoitteena oli saada mahdollisimman korkealaatuista aineistoa museon kuvakokoelmiin. Valokuvaamisessa keskityttiin sekä rakennetun ympäristön että myllypurolaisten kotien dokumentoimiseen. Lisäksi kuvattiin erilaisia tapahtumia ja arkipäivän ilmiötä. Projektin tuloksena museon kokoelmiin liitettiin yhteensä 635 digitaalista kuvaa. Helsingin kaupunginmuseo on koko historiansa ajan käyttänyt ammattivalokuvaajia dokumentointityössä. Kuvien korkea tekninen ja sisällöllinen laatu takaavat niiden säilymisen käyttökelpoisina tulevaisuudessakin. Amatöörivoimin otetut valokuvat eivät aina täytä Helsingin kaupunginmuseon nykydokumentoinnille asettamia sisällöllisiä ja laadullisia vaatimuksia. Valokuvaamisen rinnalla projektin kuluessa haastateltiin yhteensä 67:ää myllypurolaista. Nämä haastattelut tehtiin yhteistyössä Helsingin yliopiston kansatieteen oppiaineen kanssa. Haastatteluaineisto on kokonaisuudessaan litteroitu ja tallennettu museon tietokantaan. Kaupunginmuseon luvalla haastatteluja on mahdollisuus käyttää tutkimusmateriaalina, mutta niitä ei luovuteta journalistiseen tai muuhun kirjalliseen käyttöön.

Kuvauksien suunnittelussa voitiin luottaa kokeneiden valokuvaajien, Matti Huuhkan ja Ilari Järvisen ammattitaitoon. Asuntojen kuvaamisessa pyrittiin saamaan kaikista huoneista mahdollisimman kattava yleisnäkymä takertumatta liikaa yksityiskohtiin. Ja aina parempi, jos asukkaita saatiin mukaan kuviin. Rakennetun ympäristön kuvaamisessa kuvauskohteiden valintaa mietittiin huolellisesti, sillä kaiken kattavaan dokumentoitiin ei ollut aikaa eikä haluakaan. Kaikkein hankalinta oli kuitenkin valita, mitä arkielämän ilmiöitä laitettaisiin kuvauslistalle. Kun kohteena on lähiön arjen kuvaaminen, listasta tuli väistämättä fragmentaarinen ja osittain sattumanvarainen.

Muumilaakson tarinoita Myllypadontiellä. Kuva: Ilari Järvinen, 2006. Helsingin kaupunginmuseo.

Muutamat kiinnostavat otokset, muun muassa ostoskeskuksen kuppilassa otetut kuvat, syntyivät valokuvaajien omasta aloitteesta.

Uuden aineiston rinnalla museo tallensi kokoelmiinsa joitain kiinnostavia vanhoja valokuvia. Vaikka tässä projektissa painopiste ei ollut vanhojen esineiden tai valokuvien keruussa, olimme kuitenkin valmiita ottamaan vastaan mielenkiintoista aineistoa, mikäli sellaista tulisi vastaan. Kokemukset esimerkiksi vanhojen valokuvien keruusta ovat kuitenkin osoittaneet, että lopputulokset ovat hyvin vaihtelevia. Etukäteen on mahdotonta tietää, jääkö käteen yhtään mitään vai tarjotaanko museolle hyvinkin kiinnostavaa aineistoa. Monen muun ammatillisesti toimivan museon tavoin Helsingin kaupunginmuseo pyrkii aiempia vuosia hallitumpaan kokoelmien kartuttamiseen. Tästä johtuen museoammattilaiset miettivät entistä tarkemmin valokuvien ja esineiden ottamista kokoelmiin. Lähiöiden arki on kiin-

nostava aihe, mutta usein erityisesti värivalokuvien tekninen laatu estää kuvien ottamista museon kokoelmiin. Vanhat valokuvat päätyvät museoiden kokoelmiin vuosikymmenten viiveellä, sillä vain harva kaupunkilainen on vielä valmis luopumaan 1960- tai 1970-luvun kuva-albumeistaan. Pelkkiä digitaalisia tiedostoja vanhoista kuvista Helsingin kaupunginmuseo ei kelpuuta, vaan haluaa kuvat nimenomaan alkuperäisessä formaatissa.

Tässä tekstissä esimerkit ovat lähinnä valokuva-aineistosta. Haluan näin korostaa valokuvien itsenäistä luonnetta lähdeaineistona. Näitä kuvia ei otettu kuvittamaan haastatteluja, vaan kertomaan itsenäisen tarinan asumisesta Myllypurossa. Erityisesti kotikuvien merkitys tulee kasvamaan vuosien ja vuosikymmenten mittaan. Vaikka visuaalisia dokumentteja tuotetaan eri tahoilla kiihtyvällä tahdilla, museon kokoelmiin tallennettuna ne säilyvät varmemmin myös tuleville sukupolville. Valokuvan voima on siinä, että sen sisältämä informaatio on lähes ehtymätön. Kaikkein rikkain ja monipuolisin sisältö on kotikuvissa, joissa on saatu houkuteltua asukkaat kuvaan mukaan. Kuvassa näkyvien ihmisten kautta monen katsojan on helpompi kiinnittää valokuva tiettyyn aikaan ja paikkaan, kuin jos hän katsoisi kuvaa tyhjästä huoneesta.

Kenen Myllypuro?

Myllypuro-aineistoa tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että kuvauskohteita valittaessa ei ole pyritty tilastollisesti edustavaan otantaan alueen asukkaista. Erityisesti kotikuvien asuntoja etsittäessä piti varautua siihen, että läheskään kaikki asukkaat eivät suostu avaamaan oveaan valokuvaajalle, varsinkin kuultuaan, että valokuva-aineisto tallennetaan julkiseen kokoelmaan, josta periaatteessa kenellä tahansa on mahdollisuus hankkia kuvatiedosto käyttöönsä. Yhteydet Myllypurossa toimiviin asukasjärjestöihin ja lehti-ilmoitukset auttoi-

Vastaajien ikäjakauma

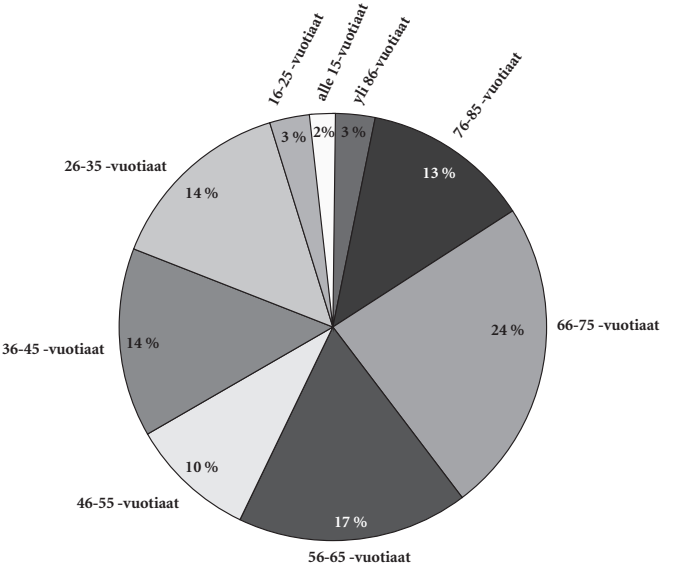

vat kaupunginmuseota saamaan kontaktit halukkaisiin perheisiin. Haastattelut ja valokuvaaminen tehtiin eri kerroilla eikä haastatteluun suostuminen edellyttänyt valokuvaamisen sallimista.

Kun katsoo haastateltavien ikäjakaumaa, huomaa vanhempien ikäluokkien yliedustuksen. Kaikkiaan 67 haastateltavasta lähes puolet oli yli 65-vuotiaita. Vastaavasti nuorten, alle 25-vuotiaiden osuus jäi noin 5 prosenttiin. Tätä haastateltavien ikäjakaumaa voi selittää ainakin kahden eri seikan avulla. Ensinnäkin on hyvin tavallista, että museon keruu- ja dokumentointihankkeet kiinnostavat vanhempia ikäpolvia. Heille on luontevampaa katsella asioita menneisyyden perspektiivistä. Vastaajien ikäjakaumasta seuraa se, että aineistossa painottuu pitkään Myllypurossa asuneiden ja sinne juurtuneiden henkilöiden näkökulma. Monet heistä ovat asuneet samassa asun-

Nuoria Myllypuron ostoskeskuksessa Myllymarkkinoiden aikaan. Kuva: Matti Huuhka, 2006. Helsingin kaupunginmuseo.

nossa jopa useita vuosikymmeniä, joten he pystyvät omakohtaisesti kertomaan myös asuinalueen muutoksesta. Vanhempien ihmisten pitempi ajallinen perspektiivi lisää myös nostalgian merkitystä. Vuosikymmenten takaisista asioista on suodattunut se kaikkein mieleen jäävin kerrostuma, josta on vuosien varrella pikku hiljaa muodostunut sukupolvea yhdistävä kokemus.

Toinen ikäjakaumaa selittävä seikka on melko arkipäiväinen. Monet keski-ikäiset asukkaat elävät niin kiinni tässä päivässä, että heillä ei ole aikaa pysähtyä miettimään omaa tai asuinalueen menneisyyttä. Tämä ei tarkoita sitä, etteivät he olisi lainkaan kiinnostuneita menneisyydestä, mutta aika menee arkipäivän pyörittämiseen. Hieman yllättävää kuitenkin on se, että ikäryhmällä 46–55-vuotiaat on näinkin alhainen edustus, sillä juuri tässä ikäryhmässä kiinnostus henkilöhistoriasta usein viriää. Varsinkin monet miehet innostuvat tässä vaiheessa sukututkimuksesta.

Vastaajien asumismuoto

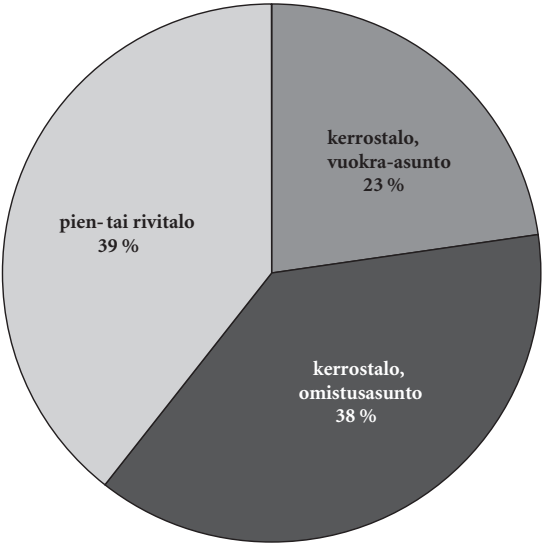

Kun haastateltavat ryhmittelee asumismuodon mukaan, huomaa toisen tärkeän painotuksen vastaajien keskuudessa. Monet helsinkiläiset mieltävät Myllypuron tyypillisenä 1960-luvun kerrostalolähiönä, mutta haastateltavista huomattava osuus, lähes 40 % on pientaloasukkaita. Heidän osuuttaan nostaa myös se, että kaupunginmuseo valitsi yhden rivitaloyhtiön, jossa kaikki perheet haastateltiin ja kaikki asunnot kuvattiin. Kun sitten tarkastellaan erikseen kerrostaloasukkaita, huomio kiinnittyy vuokralla asuvien pieneen osuuteen. Vuokralla asuneet asukkaat eivät reagoineet yhtä innokkaasti kuin omistusasunnossa asuvat. Pientalo- ja omistusasuntovaltaisuus on todennäköisesti johtanut siihen, että vastaajien joukossa on enemmän varakkaampaa kuin köyhempää väestöä.

Helsingin kaupunginmuseon dokumentointihankkeissa tämä painotus vastaajien keskuudessa muodostaa pysyvän haasteen. Kun

kontaktien syntyminen lähtee henkilöiden vapaaehtoisuudesta ja omasta aloitteesta, alempien sosiaaliryhmien edustus jää vähäiseksi – etenkin Myllypuro-projektin kaltaisessa hankkeessa, jossa kiinnostus kohdistui asumiseen, elämän privaattiin puoleen. Joskus tuntuu myös siltä, että museoiden on vaikea lähestyä köyhiä ja vähävaraisia. Kenties museoammattilaisten oma akateeminen tausta johtaa siihen, että kontaktihenkilöiksi valikoituu harvoin ostoskeskuksen kuppiloiden kanta-asiakkaita. Ennakkoluulo saattaa olla molemminpuolista. Jos museon toiminta on ylipäätään jäänyt vieraaksi, asennoituminen voi olla hyvin nihkeää, kun henkilöltä tiedustellaan mahdollisuutta päästä valokuvaamaan hänen asuntonsa.

Maahanmuuttajien huomioiminen muodostaa Helsingin kaupunginmuseolle erityisen haasteen. Monien hankkeiden yhteydessä on pyritty luomaan kontakteja eri maahanmuuttajaryhmiin, mutta tulokset eivät aina ole olleet kovin rohkaisevia. Myös maahanmuuttajille museo saattaa olla täysin vieras instituutio, jonka toiminnassa on vaikea nähdä yhtymäkohtia omaan arkipäiväiseen elämään. Kulttuurisidonnaiset tavat ja säännöt vaikeuttavat suorien kontaktien luomista, jos museoammattilaiset ovat niistä täysin tietämättömiä. Aina ei riitä se, että löytää innokkaan henkilön, joka on valmis avaamaan kotinsa ovet valokuvaajalle ja haastattelijalle. Useamman kerran on käynyt niin, että yhteisön vaikutusvaltaisten jäsenten suhtautuessa asiaan kielteisesti asia ei lopulta ole edennyt mihinkään. Myllypuro-dokumentoinnin yhteydessä tavoitteena oli saada aikaan kontakteja kaupunginosan etnisiin ryhmiin. Tilastojen mukaan Helsingin väestöstä ulkomaalaisten osuus vuoden 2009 alussa oli 6,7 %, mutta kaupungin itäisissä osissa osuus kohosi 9,9 %:iin. Myllypuro oli vielä itäisen alueen yksi monikulttuurisimmista lähiöistä, jossa asukkaista 10,6 %: oli ulkomaalaistaustaisia.[6] Yrityksistä huolimatta kaupunginmuseo ei löytänyt maahanmuuttajaperhettä, joka olisi suos-

6 *Helsinki alueittain* 2009, 32, 176, 184.

tunut haastateltavaksi ja päästänyt valokuvaajan dokumentoimaan kotiaan.

Valokuvadokumentoinnin avulla pyrittiin tallentamaan hyvin erityyppisiä asuinmiljöitä, vaikka painopiste olikin kerrostaloalueen kuvaamisessa. Ulospäin yhtenäiseltä näyttävän kerrostalolähiön sisältä löytyy hyvinkin erilaisia alueita eikä Myllypuron rakennuskantaa voi missään tapauksessa arvioida yhtenäisenä kokonaisuutena. Myös yksittäisistä rakennuksista voi nostaa esille arkkitehtonisia arvoja, vaikka maallikosta kaikki rakennukset näyttävät toistensa kopioilta. Yksi kaupunginmuseon haasteista onkin saada kaupunkilaiset arvostamaan ja arvioimaan lähiöiden modernia arkkitehtuuria ja kaupunkisuunnittelua. Kaikki vanha arkkitehtuuri ei ole automaattisesti parempaa kuin uusi, ja modernista rakennuskannasta löytyy yhtä lailla säilyttämisen arvoista.[7] Myllypurosta löytyy nimekkäiden suunnittelijoiden rakennuksia, jotka erottuvat elementtirakentamisen tusinatavarasta. Alueen yhtenä erikoisuutena voidaan mainita kerrostalojen kylkeen rakennetut ateljeetalot, joihin on suunniteltu sekä asuin- että työtilat.

Yksittäisiin kerrostaloihin liittyy historiallisesti mielenkiintoisia piirteitä. Hyvä esimerkki tästä on asunto-osakeyhtiö Säästöpuro Kiviparintiellä. Tämä kerrostalo on siinä mielessä poikkeuksellinen, että sen rakentaminen tapahtui niin sanotulla hartiapankkimenetelmällä. Tulevat asukkaat maksoivat osan asunnostaan tekemällä työtä rakennustyömaalla. Menetelmä on hyvin yleinen pientalorakentamisessa, mutta kerrostalorakentamisessa sen otti käyttöön Martti Ilveskorven johtama Asuntosäästäjät. Se tarjosi vaihtoehtoisen tavan päästä kiinni omaan asuntoon, jos pankkien lainaehdot tuntuivat mahdottomilta.[8] Elämää Myllypurossa -hankkeen yhteydessä Helsingin kaupunginmuseo teetti itselleen digitaalisen kopion kaitafilmistä, jolle on

---

7 *Myllypuron rakennusinventointi* 1998, 38–40.

8 Kekkonen 1989, 106–109.

dokumentoitu asunto-osakeyhtiö Säästöpuron rakentamisen vaiheet vuosina 1963–1964. Tuntuu uskomattomalta seurata, kuinka kerrostalo nousee pääosin amatöörivoimin. Vain vaativimmat osuudet, kuten sähkötyöt, tilattiin ammattimiehiltä. Talon rakentaminen liittyy elementtirakentamisen varhaisvaiheisiin, sillä se oli ensimmäinen rakennus, johon asennettiin tehdasvalmisteiset kylpyhuone-elementit.

Kun Myllypuro-hankkeen valokuva-aineistoa katsoo kokonaisuutena, huomaa muutamien tärkeiden aiheiden jääneen turhan vähälle huomiolle. Myllypuron lähihistorian kannalta Alakiventien talojen kohtalo muodostaa erittäin kiinnostavan tapauksen. Nämä rakennukset rakennettiin 1970-luvulla vanhan kaatopaikan päälle, mutta 1990-luvun lopussa tehdyt tutkimukset osoittivat, että alue on asumiseen kelpaamatonta. Talot päätettiin purkaa ja asuntojen omistajille maksettiin korvaus, jotta he voisivat hankkia itselleen uudet asunnot. Korvauksien määrästä syntyi kuitenkin pitkä ja katkera kamppailu asukkaiden ja Helsingin kaupungin välille.[9] Kaupunginmuseo kyllä kuvasi muutamia tyhjiä, purkamista odottavia rakennuksia, mutta muuten tähän aiheeseen ei kiinnitetty erityistä huomiota. En muista, että olisimme edes käyneet keskustelua kaupunginmuseossa, pitäisikö tähän asiaan kiinnittää enemmän huomiota. Vaikka itse olin mukana Myllypuron dokumentoinnin suunnittelussa, kiinnitin huomion tähän aiheeseen vasta käydessäni läpi valmista aineistoa. Museoiden haasteena onkin saada ajankohtaiset aiheet mukaan toimintaansa, vaikka fokus on ensisijaisesti kulttuuriperinnön tallentamisessa. Tämä koskee yhtä lailla kokoelmien tallennustyötä kuin näyttelytoimintaa.

Näyttelytoiminnassa ajankohtaisten asioiden käsittelyssä riski piilee siinä, että asia on jo hävinnyt julkisuuden valokeilasta, kun näyttely on valmis. Pitkän valmistumisprosessin takia näyttelyt eivät ole

---

9 Valkonen 2005, 72–76.

Alakiventien purettavia kerrostaloja. Kuva: Matti Huuhka, 2006. Helsingin kaupunginmuseo.

paras mahdollinen foorumi ajankohtaisten asioiden käsittelylle. Tallennustoiminnassa ajankohtaisuus on mahdollista ottaa huomioon, mutta museolla pitää olla valmius toimia nopeasti ja käyttää dokumentoinnin menetelmiä monipuolisesti hyväkseen. Myllypuro-hankkeen yhteydessä olisi voinut haastatella purkutalon entisiä asukkaita ja kuvata tyhjää asuntoa purkamista odottavassa talossa.

Toinen mielenkiintoinen ilmiö, joka jäi dokumentoimatta, oli Liikuntamyllyn parkkipaikalla tapahtuva ruokajakelu. Herttoniemen seurakunta on vuodesta 1993 alkaen jakanut ilmaisia ruoka-avustuksia Myllypurossa.[10] Kuten vastaava toiminta muuallakin Helsingissä, ruokajakelu herättää säännöllisesti vilkasta keskustelua julkisuudessa. Onko kaikilla haluavilla oikeus hakea ruoka-apua vai pitäisikö ja-

10 Siiki 2009, 109.

kajien suorittaa jonkinlaista tarveharkintaa? Onko koko ruoka-apu edes tarpeellista? Köyhyyden dokumentointi on haastavaa, etenkin jos haluaa tuoda sen ilmiötasolta lähemmäs ihmisiä. Valokuvaamisessa Helsingin kaupunginmuseo on ottanut sen kannan, että arkaluontoisissa aiheissa yhdenkin kuvassa näkyvän henkilön kielteinen vastaus riittää kuvaamisen lopettamiseen. Yksi vaihtoehto on kuvata niin etäältä, että henkilöitä ei tunnista kuvassa. Tämä ratkaisu tuottaa anonyymejä kuvia, joissa joukko ihmisiä on jonossa parkkipaikalla, kertomatta katsojalle mitään ilman kuvatekstiä. Myllypuro-projektin yhteydessä valokuvattiin Myllypuron työttömät ry:n toimintaa, mutta lopulta köyhyyteen liittyvien ilmiöiden dokumentoiminen jäi varsin vähäiseksi.

Edellä mainituista kriittisistä kommenteista huolimatta Myllypuro-projektin loppusaldo jää reilusti positiiviseksi. Dokumentoinnin tuloksena Helsingin kaupunginmuseon kokoelmiin on tallennettuna valokuvia ja haastatteluja, jotka kiinnostavat niin tutkijoita kuin suurta yleisöä. Keskittyminen asumiseen ja ylipäätään kaupunkilaisten arkeen oli perusteltua, sillä näin kaupunginmuseo saa kiinnostavaa vertailuaineistoa 1970-luvulla kerätyn aineiston rinnalle. Ajankohtaisuuden haaste on museoille hankala, mutta se ei tarkoita sitä, että siitä pitäisi kokonaan luopua. Täytyy vain jatkossa miettiä tarkasti, mihin museon resurssit riittävät ja mikä täytyy jättää journalistien ja lehtikuvaajien kontolle.

Dokumentoinnin resursseja mietittäessä joudutaan usein toteamaan, että suurimittaiset hankkeet ovat väistämättä melko lyhytaikaisia ja projektiluontoisia. Tästä seuraa, että aineistot ovat usein ikään kuin staattisia pysäytyskuvia, poikkileikkauksia ajassa. Helsingin kaupunginmuseo on rakennetun ympäristön dokumentoinnissa harjoittanut myös pitkäjänteisempää dokumentointia. Kuvaamalla uuden asuinalueen, esimerkiksi Pikku-Huopalahden, syntyprosessia valokuvakokoelmiin on saatu systemaattisia pitkittäisleikkauksia. Rakennetun ympäristön dokumentoinnissa muutosprosessi on rajal-

linen ja ennalta hahmoteltavissa, mikä auttaa dokumentoinnin suunnittelussa. Sen sijaan muutokset asumisessa tapahtuvat pitkän ajan kuluessa ja ovat vaikeammin ennalta hahmotettavissa, joten niiden systemaattinen dokumentoiminen on vaikeampaa.

Tallentaa vai esittää?

Nykydokumentoinnista puhuttaessa täytyy pitää mielessä, että menetelmien suhteen kyseisen otsikon alle mahtuu hyvin erityyppisiä ja -kokoisia hankkeita. Nykydokumentointina voidaan pitää kaikkea sitä museoiden kokoelmien kartuttamista, joka kohdistuu oman ajan historian tallentamiseen kokoelmiin. Tästä näkökulmasta jopa yksittäisen esineen hankkiminen ilman, että se liittyy mihinkään laajempaan kokonaisuuteen, voidaan tulkita nykydokumentoinniksi. Näin tulkittuna nykydokumentointi kuuluu lähes kaikkien museoiden ohjelmaan.

Itse pidän tärkeänä, että museot toimivat ohjelmallisesti ja systemaattisesti tallentaessaan oman ajan historiaa. Ainakin Helsingin kaupunginmuseon kohdalla parhaat ja kestävimmät tulokset on saatu aikaan, kun museo on itse aktiivisesti lähtenyt kartuttamaan kokoelmiaan. Myllypuro-projektin valokuvien ja haastattelujen merkitys perustuu hyvin paljon siihen, että kokoelma on syntynyt hyvin tietoisen ja suunnitelmallisen työn tuloksena. Itse näkisin, että nykydokumentoinnin yhteydessä pitäisi puhua enemmän *Elämää Myllypurossa* -hankkeen kaltaisesta toiminnasta. Suunnitelmallisuus ei tietenkään merkitse sitä, että kaikki nykydokumentointihankkeet olisivat toistensa kaltaisia. Museoiden hankkeita vertaillessa huomaa nopeasti, että nykydokumentoinnin lähtökohdat, menetelmät ja tavoitteet vaihtelevat paljon. Myllypuro-projektin aikana tutustuin kahteen kiinnostavaan, keskenään täysin erilaiseen hankkeeseen, joissa molemmissa tavoitteena oli lähiöiden historian ja kulttuuriperinnön tallentaminen.

Myllypuro-hankkeen työryhmä matkusti syksyllä 2006 Tukholman kaupunginmuseon vieraaksi tutustumaan, miten lähiöiden kulttuurihistoria on otettu huomioon tallentamis- ja näyttelytoiminnassa. Tukholman kaupunginmuseo oli juuri avannut kerrostalohuoneistoon Tenstan lähiössä näyttelytilan tai, kuten he itse sitä kutsuvat, museoasunnon. Sen avulla museo halusi esitellä lähiöasumisen historiaa tämän päivän tukholmalaisille. Tenstan näyttely keskittyi 1970-lukuun, jolloin Tukholmaan rakennettiin uusia moderneja kerrostaloalueita sekä tukholmalaisille että muualta muuttaneille. Asunto oli kalustettu huonekaluilla, jotka olivat tyypillisiä ensimmäisten asukkaiden muuttaessa upouusiin asuntoihin.

Oli mielenkiintoista huomata, miten eri tavoin lähiöasuminen tuodaan esille Tukholman ja Helsingin kaupunginmuseoissa. Tenstan näyttelyssä arkipäivän ja asumisen esittely oli alistettu laajemman ilmiön, lähiörakentamisen historialle.[11] Nykydokumentoinnin näkökulmasta oli ongelmallista, että asunnossa esillä olleet huonekalut ja muut esineet eivät itse asiassa kuuluneet lainkaan museon varsinaisiin kokoelmiin. Syy oli yksinkertainen ja hyvin perusteltu. Koska asunnon esineet eivät olleet vitriinissä tai muuten suojattu, museoesineitä ei voitu käyttää. Niinpä Tukholman kaupunginmuseo oli sisustanut asunnon kirpputoreilta ja vanhojen tavaroiden kaupoista hankkimillaan esineillä. Nämä esineet kuuluivat museon käyttökokoelmaan, jolla ei ollut samanlaista museaalista statusta kuin kokoelmiin kuuluvilla museoesineillä.

Tukholman kaupunginmuseo painotti lähiömuseossaan esittämistä tallentamisen kustannuksella. Halutessaan tarjota kävijälle mahdollisimman autenttisen kokemuksen he eivät halunneet eristää kävijöitä esineistöstä lasivitriineillä. Vaikka kävijä voi istua olohuoneessa 1970-luvun sohvalle tai juoda kahvia aikakauden kahvikupeista, mu-

11 Hallberg 2006, 7.

Dokumentoitua arkea Hallainvuorentiellä. Kuva: Ilari Järvinen, 2005. Helsingin kaupunginmuseo.

seokäynti ei tästä huolimatta muutu välttämättä aikamatkaksi lähimenneisyyteen. Sen sijaan parhaat Myllypurosta otetut kotikuvat ovat mielestäni huomattavasti tehokkaampi tapa välittää asumisen arkikokemus.Valokuvaan tallentuu paljon sellaisia yksityiskohtia, joita on vaikea rekonstruoida jälkikäteen museon näyttelyyn. Asumisen kulttuurihistoria on kokonaisuus, jossa asunto ja sen kalusteet sekä asukkaat ovat kaikki yhtä tärkeitä osia. Tukholman kaupunginmuseon ratkaisua ei pidä ottaa esimerkkinä ruotsalaisille museoille tyypillisestä ratkaisusta. Päinvastoin, nykydokumentoinnilla on Ruotsissa pitkät perinteet ja vahva asema. Siksi tuntuikin kummalliselta, että Tenstan lähiömuseossa ei nykydokumentoinnin mahdollisuuksia ollut hyödynnetty juuri lainkaan.

Helsingin kaupunginmuseo esitteli Myllypuro-projektia marraskuussa 2005 kaupunginmuseoiden kansainvälisessä konferenssissa Amsterdamissa. Tilaisuudessa pohdittiin käytännön esimerkkien

avulla sitä, miten eri tavoin kaupunginmuseot voivat aktiivisesti toimia keskustelukanavana kaikille kaupunkilaisille, ei pelkästään näyttelyiden vakiokävijöille. Yksi kiinnostavimmista esimerkeistä tuli isänniltä itseltään. Amsterdamin kaupunginmuseo toteutti vuosina 2003–2004 näyttelyprojektin, jossa keskityttiin yhden alueen historian ja nykyasukkaiden arjen esittelemiseen. Itä-Amsterdam (Oost) on keskustan tuntumassa oleva kaupunginosa, jossa asuu nykyisin runsaasti siirtolaisia, erityisesti turkkilaisia, surinamilaisia ja marokkolaisia. Museon strategiana oli jalkautua asuinalueella, tavata asukkaita, kerätä heiltä tietoa ja aktivoida heitä mukaan näyttelyn toteuttamiseen.[12]

Lopputuloksena syntyi kaksi näyttelyä ja laaja verkkosivusto. Ensimmäinen näyttely toteutettiin asuinalueella, sen tärkeimmällä kauppakadulla, käyttämällä liikehuoneiden näyteikkunoita vitriineinä. Tällä tavoin kaupunginmuseo sai runsaasti näkyvyyttä ja tavoitti myös niitä asukkaita, jotka eivät olleet osallistuneet aktiivisesti projektiin. Koska tavoitteena oli saada siirtolaiset tutustumaan kaupunginmuseoon, varsinainen näyttely rakennettiin museon omiin tiloihin kaupungin ydinkeskustaan. Verkkosivujen antia olivat asukkaiden itsensä kirjoittamat lyhyet kertomukset arjesta ja juhlasta Itä-Amsterdamissa. Itse pidän tätä osuutta projektin tärkeimpänä ja kiinnostavimpana osuutena. Kaupunginmuseo onnistui luomaan hyvät kontaktit siirtolaisväestöön ja saada heidät kirjoittamaan yli 200 kertomusta.

Amsterdamilaisten innoittamana lähdimme myös Helsingin kaupunginmuseossa miettimään, olisiko meillä keinoja saada myllypurolaiset mukaan esiteltäessä dokumentointiprojektin tuloksia. Kuva-aineistosta tehty pieni paneelinäyttely toteutettiin vielä puhtaasti museoammattilaisten voimin, mutta verkkoon tehdyssä blogissa ko-

12 Ernst 2006, 108.

keiltiin myllypurolaisten kiinnostusta lähettää omia tarinoitaan ja tällä tavoin osallistua näyttelyn tekemiseen. Valitettavasti vain museon omat resurssit eivät riittäneet blogin aktiiviseen ylläpitoon, mikä olisi ollut tärkeä edellytys kokeilun onnistumiselle. Olennaista kuitenkin on se, että museon keräämä aineisto ei hautaudu kokoelmien uumeniin oman henkilökunnan ja satunnaisten tutkijoiden käytettäväksi, vaan se on mahdollisimman hyvin kaikkien käyttäjien saavutettavissa. Amsterdamin kaupunginmuseo oli mielestäni hyvin oivaltanut sen yksinkertaisen tosiasian, että museo ja sen kokoelmat ovat olemassa kaupungin kaikkia asukkaita varten.

KIRJALLISUUS

Alanco, Jan 2004. Kuvausretkellä Signe Branderin kanssa. – Jan Alanco & Riitta Pakarinen (toim.), *Signe Brander 1869–1942, Helsingin valokuvaaja*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Ernst, Mila 2006. East Amsterdam, an outreach project. – Renée Kistemaker (ed.), *City Museums as Centres of Civic Dialogue?* Amsterdam: Amsterdam Historical Museum.

Hallberg, Piamaria 2006. Varför en museilägenhet i Tensta? – Piamaria Hallberg (red.), *Kämpingebacken 13, Stockholms stadsmuseums museilägenhet i Tensta*. Stockholm: Stockholms stadsmuseet.

Helsinki alueittain 2009. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Heiskanen, Seppo 2008. Rakennuksia, ihmisiä ja katuelämää. – Jari Harju & Riitta Pakarinen (toim.), *Kari Hakli, Helsinki 1967–1977*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Kekkonen, Marjatta 1989. *Hartiapankkirakentamisen historia Vuosaaressa 1964–1969*. Helsinki: Helsingin kaupunginkanslia.

Myllypuron rakennusinventointi 1998. Toim. Riitta Salastie. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Olsson, Pia 1997. Kaupunkikansatiede tulee Helsinkiin. – Maria Koskijoki (toim.), *Kotikadulla – kaupunkilaiselämää 1970-luvun Helsingissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita.

Pakarinen, Riitta 1997. ”…erityisen runsaasti on karttunut museon valokuvakokoelma…” – Leena Arkio-Laine, Päivikki Kallio & Sinikka Vainio (toim.), *Miljoona museoitua muistoa*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Pehkonen, Marja 2006. *Muistojen koti. Kaupunginmuseon johtokunta 100 vuotta, Kaupunginmuseo 95 vuotta.* Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Sarantola-Weiss, Minna 2007. *EU:n Urban II yhteisöaloiteohjelma, Elämää Myllypurossa, kaupunkikansatieteellinen tutkimus lähiöelämästä, loppuraportti 2005–2006*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Siiki, Anna-Mari 2009. Leipäjono auttaa köyhyydessä. – Vesa Keskinen, Markus Laine, Martti Tuominen & Tyyne Hakkarainen (toim.), *Kaupunkiköyhyyden monet kasvot. Näkökulmia helsinkiläiseen huono-osaisuuteen*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Valkonen, Anne 2005. *Myllypuro: kartanon takamaista monikulttuuriseksi kaupunginosaksi*. Helsinki: Myllypuro-seura.

MUISTOJEN TALOT

Kaupunginmuseot ja kaupunkihistoria

Rainey Tisdale

Johdanto

Kaupunginmuseoiden tehtävänä on toimia kaupunkiensa muistojen taloina. Esineiden, dokumenttien, kuvien, tutkimuksen ja opetustarjontansa kautta ne keräävät, säilyttävät ja tulkitsevat kaupungin asukkaille sukupolvien aikana kertynyttä yhteistä muistia. Kaupunginmuseoiden tekemä työ voi politisoitua, jos historiaa käytetään nykyhetken tapahtumien oikeuttamiseen tai silloin kun kaupunginmuseoiden historialliset tulkinnat eivät kohtaa asukkaiden vaalimaa nostalgiaa.[1] Jos taas kaupunginmuseo ei muutu ympäröivän yhteiskunnan mukana tai ainoastaan järjestelee esineet lasikaappeihin, sen sijaan että näkisi vaivaa tarinan tai merkityksen luomiseksi vierailijoilleen, voi kaupunginmuseoiden tekemä työ tuntua epäolennaiselta. Kaupunginmuseot voivat myös tarjota voimakkaita kokemuksia ja innoitusta, kuten esimerkiksi joitakin vuosia sitten tekemäni

---

1 Politisoitunutta kaupunkihistoriaa Dresdenissä ja Varsovassa koskien ks. Packer 2010 ja Meller 1995, 22–27.

vierailu Tallinnan kaupunginmuseoon osoitti. Museon tarjoama tulkinta Neuvosto-Tallinnasta ja Laulavasta vallankumouksesta vangitsi vähällä rahalla toteutetusta näyttelytekniikasta huolimatta amerikkalaisen vierailijaryhmäni ja palautti varmasti kouriintuntuvia muistoja myös tallinnalaisille kävijöille.

Olen amerikkalainen museoalan ammattilainen, erikoisalanani kaupunkihistoria. Olin tätä artikkelia kirjoittaessani keväällä 2010 Helsingissä viiden kuukauden mittaisella tutkimusvapaalla. Tutkimukseni koskee kaupunginmuseoita ja kaupunkihistoriaa. Sen perimmäisenä tavoitteena on parantaa omaa historian harjoittamisen taitoani ja auttaa myös kollegoitani ympäri maailmaa tekemään samoin.

Olen työskennellyt museoalalla Yhdysvalloissa vuodesta 1996. Toimenkuvaani on kuulunut kokoelmien hoito, näyttelyiden intendenttinä toimiminen ja museon hallinto. Ennen Helsinkiin tuloani olin vastuussa Bostonin keskustassa sijaitsevasta *Old State House* -museosta. Old State House on Bostonin kaupungin historiallisen organisaation *The Bostonian Societyn* tärkein museokohde. Vuonna 1713 rakennettu Old State House oli tärkeässä roolissa Amerikan vallankumouksen alkuvaiheiden aikana ja tästä syystä olennainen osa Bostonin vallankumousta esittelevällä *Freedom Trail* -kävelyreitillä. Johdin museon toimintaa, kehitin uusia näyttelyitä sekä museon tulkinnallista ja strategista suunnittelua.

Kaupunkihistorian esiintuomisen kannalta Boston on ongelmallinen paikka. Yhtäältä se on hyvin historiallinen kaupunki. Voisi väittää, että Yhdysvaltain kaupungeista vain Philadelphia kilpailee Bostonin kanssa historiallisuudellaan. Bostoniin liitetty historiallisuuden leima tuo kaupunkiin useita miljoonia perinneturisteja joka vuosi, seikka joka aiheuttaa joillekin muiden kaupunkien museokollegoillemme suurta kateutta. Toisaalta Bostonin maine historiallisena kaupunkina ja yleisön ennakkokäsitykset siitä, mitä he tulevat kaupungissa kokemaan, pakottavat meidät keskittymään tiettyihin suo-

sittuihin teemoihin, joista poikkeamiseen on hyvin vähän mahdollisuuksia.

Kaupunginmuseot ovat suhteellisen uusi ilmiö Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa. Joissain kaupungeissa, kuten Pariisissa ja Chicagossa paikallishistorian tallentamiseen keskittyneitä instituutioita perustettiin 1800-luvulla, mutta yleensä ottaen kaupunginmuseot ovat 1900-luvun ilmiö.[2] 2010-luvun kaupunginmuseoilla on yhä ongelmia osaamisensa ja kyvykkyytensä suhteen. Vuosittaiset kävijämäärät kaupunginmuseoissa harvoin yltävät samaan kuin taidemuseoissa.[3] Niissä kulttuureissa, joissa historia koetaan usein tylsänä ja kuolleena, samaan aikaan kun kaupunkeja pidetään hyvinkin innostavina ja elävinä, kaupunkeihin keskittyneet museot ovat kehittäneet itselleen maineen kaupungin dynamismin riistäjinä, tai kuten Jack Lohman on asian esittänyt: säilöneet sen näyttelyvitriineihin, kuten *Dublin 1800-luvulla* tai *Shanghai tänään*.[4]

Muutoksen tuulia voi kuitenkin jo aistia. Artikkelikokoelmassa *City Museums and City Development* kaupunginmuseoiden ammattilai-

---

2 Eurooppalaisten ja pohjoisamerikkalaisten kaupunginmuseoiden historiaa koskien, ks. Johnson 1995, 4–6 ja Sandweiss 2010, 45–54. Ison-Britannian kaupunginmuseoiden historiaa koskien, ks. Kavanaugh 1998, 3–14.

3 Esimerkiksi vuoden 2007 kävijämäärät: Ateneumin taidemuseo (147 098), Kiasman nykytaiteen museo (183 305), Helsingin kaupungin taidemuseo Tennispalatsissa (140 557) ja Helsingin kaupunginmuseo (72 260) (*Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2008*, 21). Vuoden 2008 kävijämääriä Chicagossa: Chicago Art Institute (1 397 258) ja Chicago History Museum (201 932) (http://www.chicagobreakingnews.com/2009/01/chicago-museum-attendance-down----but-just-a-little.html). Kansallinen tutkimus perheiden vierailuista Yhdysvaltojen museoissa osoitti historiamuseoiden olevan vähiten suosittuja kahdeksan eri museotyypin vertailussa (http://reachadvisors.typepad.com/museum_audience_insight/2007_enewsletter_articles/). Helsingin kaupunginmuseo alkoi vuonna 2008 tarjota ilmaista sisäänpääsyä kaikkiin kohteisiinsa, jonka jälkeen kävijämäärät ovat nousseet huomattavasti. Vuonna 2012 Helsingin kaupunginmuseolla oli 156 644 näyttelykävijää. (*Helsingin kaupunginmuseon toimintakertomus 2012*.)

4 Lohman 2010, 61.

set Portlandista Taipeihin luovat toivoa uuden suunnan ja tarkoituksen löytämisestä. Toivoa pitää yllä kaksi kehityssuuntaa. Ensimmäinen on demografinen. Vuonna 2007 uutisoitiin laajasta maailman populaatiota kohdanneesta tasapainon muutoksesta: ensimmäistä kertaa historiassa yli puolet maapallon asukkaista asui kaupungeissa. Vuonna 2030 arvioidaan melkein kahden kolmesta maapallon asukkaasta asuvan kaupungeissa.[5] Toinen on geopoliittinen. Yhteiskuntamme ja taloutemme jatkaessa globalisoitumista, osa tutkijoista on huomauttanut kaupungin poliittisen merkityksen lisääntyneen ja lisääntyvän dramaattisesti 2000-luvulla. Suurimmat kaupungit – erityisesti globaalit kaupungit – ovat keskenään yhteydessä ja toimivat maantieteellisinä verkostoina. Yhteydet maan rajojen ulkopuolella olevien kaupunkien kanssa muodostuvat tärkeämmiksi kuin yhteydet saman osavaltion kaupunkeihin tai jopa tärkeämmiksi kuin ympäröivän maaseudun kanssa.[6] Nämä kaksi suuntausta luovat toivoa siitä, että 2000-luvulla kaupunginmuseoiden merkitys olisi suurempi kuin koskaan aiemmin, eikä pelkästään historian säilyttäjinä vaan vuoropuhelun mahdollistajina, ikonografian luojina ja mahdollisesti jopa nykykaupunkien elämään muutosta tuovina.

Olen toiveikas, vaikka toisaalta huolestunut siitä, miten pääsemme kohdasta A kohtaan B, niin monen kävijämäärältään alhaisen kaupunginmuseon ollessa vähin resurssein miehitetty ja rahoitettu näin suuren tehtävän edessä. Haluankin esiintyä toiveikkaana realistina ja löytää keinoja eteenpäin. Tässä artikkelissa kerron ensin kokemuksistani kaupunkihistorian parissa työskentelemisestä Bostonissa ja sitten huomioistani Euroopan ja Pohjois-Amerikan kaupunginmuseoissa. Lopuksi hahmottelen tietä tulevaisuuteen. Artikkelissa esittelemäni mielipiteet ovat omiani, jotka epäilemättä paljastavat henkilökohtaisia ennakkoluulojani, onhan historian tulkinta turhaut-

---

5 World Population Highlights 2007, http://www.prb.org/Articles/2007/623Urbanization.aspx.

6 Prevelakis et al. 2010, 20.

tavan subjektiivista. Toivon kuitenkin voivani osallistua rakentavalla tavalla kaupunginmuseoiden roolia 2000-luvulla koskevaan keskusteluun.

Boston: vallankumouksen kaupunki

Boston tunnetaan Amerikan vallankumouksen[7] syntypaikkana. 1700-luvun puolivälissä Boston oli Ison-Britannian ja sen pohjoisamerikkalaisten siirtokuntien välisen kasvavan jännitteen keskuksessa. Vuosina 1775 ja 1776 jännite purkautui täysimittaiseksi vallankumoukseksi. Bostonissa ja sen ympäristössä tapahtui lukuisia yhteenottoja, kuten Lexingtonin ja Concordin, Bunker Hillin ja Dorchester Heightsin taistelut. Tästä syystä Boston on ratkaisevassa osassa amerikkalaisuuden kertomuksen ja mytologian syntymisessä. Maan jokainen lapsi oppii jo alakoulussa luettelon Bostoniin liittyvistä tapahtumista ja henkilöistä: Bostonin verilöyly, Bostonin teekutsut, Paul Revere, John Hancock ja John Adams. Bostonin tarina on Amerikan tarina.

Freedom Trail luotiin 1950-luvulla Bostonin keskustaan auttamaan turisteja löytämään vallankumousajan historialliset muistomerkit Bostonin tunnetusti mutkikkailla ja kapeilla kaduilla. Polku kasvoi itsestään vuosien varrella ja tänään se on 2,5 mailin [noin 4 km, toim.huom.] pituinen, kuudentoista historiallisen muistomerkin ryhmittymä. Se kulkee jalkakäytävän punaisen tiiliviivan ja huomiota herättävien messinkisten muistolaattojen erottamana keskustan läpi. Siitä on muodostunut erittäin vahva tuotemerkki: jos haluaa kuulla vallankumouksen ajan Bostonista, on Freedom Trail luonteva kohde.

---

7 Amerikan vallankumoukseksi (American Revolution) kutsutaan tapahtumia, jotka johtivat Amerikan Yhdysvaltojen syntyyn ja joista yksi oli Yhdysvaltain vapaussota (1775–1783) [toim. huom.].

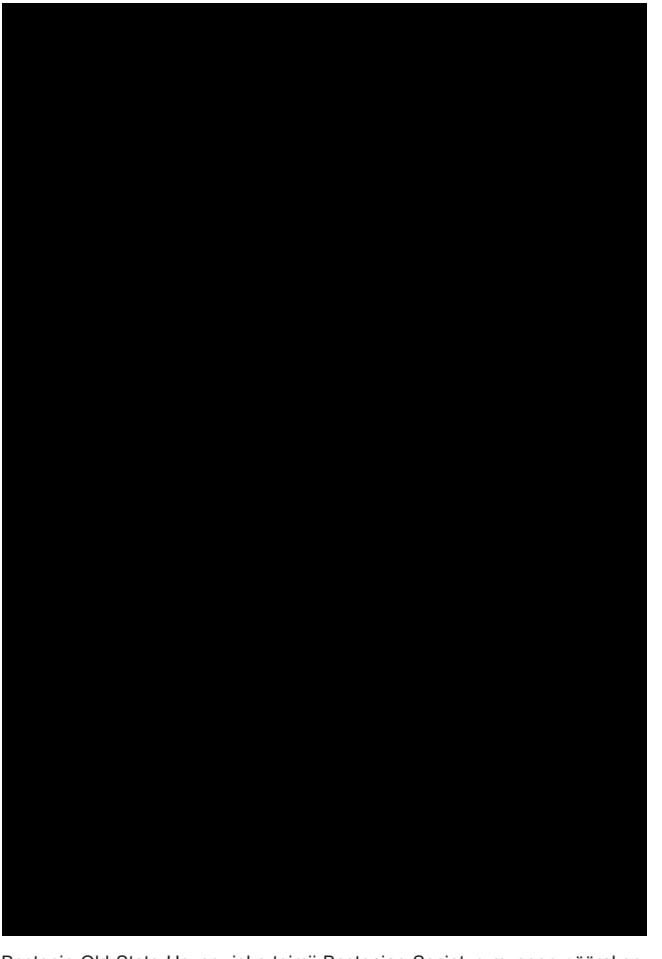

Bostonin Old State House, joka toimii Bostonian Societyn museon päärakennuksena. Kuva: Rainey Tisdale.

Polun rakenteessa on kuitenkin ongelmia. Nina Zannieri, joka hallinnoi yhtä polun päämuistomerkeistä, totesi 2003: ”Freedom Trail suunniteltiin kaupalliseen tarkoitukseen opastamaan ihmisiä kulkemaan polkua pitkin, eikä siinä ensisijaisesti pyritty historialli-

seen tulkintaan."[8] Tämän vuoksi, vaikka polku tarjoaa keinon – kartan, opasviivan, merkin – löytää muistomerkiltä toiselle, se ei tarjoa kattavaa kertomusta vallankumouksen Bostonista. Polun varrella olevat pysähdykset eivät ole kronologisessa järjestyksessä, ajallista jatkuvuutta ei ole ja tärkeitä tarinan osia on jätetty maantieteellisistä syistä kokonaan pois polun varrelta. Monet polulla vierailleet tunsivat saaneensa kokemuksen siitä, että he ovat seisseet paikassa, jossa hyvin tärkeitä asioita on tapahtunut, hahmottamatta silti täysin, mitä on tapahtunut ja miksi.

Kaikesta tästä huolimatta kahdesta kolmeen miljoonaan ihmistä kulkee polkua pitkin joka vuosi. Perinneturismin piirissä sitä pidetään kansallisena esimerkkinä.[9] Freedom Trailin merkitys onkin kaksisuuntainen niille, jotka työskentelevät historian parissa. On hienoa, että miljoonat ihmiset osoittavat ylipäänsä kiinnostusta kaupungin historiaa kohtaan. Samalla kiinnostuksen kohdistuessa tähän yhteen kertomukseen se on syrjäyttänyt monta muuta kertomisenarvoista tarinaa. Onkin muodostunut tilanne, jossa ainoa historia, jolla on Bostonissa todellista merkitystä, koskee Amerikan vallankumousta.

Tämä on johtanut ensinnäkin siihen, että vallankumoukseen keskittynyt kaupunkihistorian harjoittaminen on vaikuttanut siihen kulttuuriseen yhteisöön, jossa kaupunkihistorioitsijat työskentelevät. Amerikan vallankumous leimasi Bostonin 1700-luvulla historialliseksi kaupungiksi, ja kaupungin asukkaat ovat tiedostaneet muistamisen ja säilyttämisen merkityksen siitä lähtien. Jo 1791 alkoi muodostua instituutioita, jotka tähtäsivät historiallisten muistomerkkien vaalimiseen tai vallankumoukseen liittyvien esineiden keräämiseen. Kaikki halusivat osan tästä erityisestä historiallisesta kokonaisuudesta. Sen sijaan että olisi olemassa vain muutama historiallinen instituutio, tä-

---

8 Zannieri 2003, 46.

9 The Freedom Trail Foundation arvioi vierailijoiden määriä. (Ks. Berk 2008, http://www.thebostonchannel.com/travelgetaways/16558171/detail.html.)

män päivän Bostonissa on tusinoittain pieniä, yksittäisesti hallinnoituja organisaatioita (ja muutama iso toimija) kilpailemassa resursseista, vierailijoista ja hankinnoista. Jokainen polun varrella olevasta kuudestatoista muistomerkistä on erikseen hallinnoitu, jolloin hallinnointiin osallistuu seitsemän historiallista organisaatiota ja kourallinen ei-historiallisia organisaatioita.[10]

Toiseksi, kun puhutaan tällaisista määristä muistomerkkejä, tulee kaupunkihistoriasta varsin kaupallista. Turistit virtaavat Freedom Trailin varrelle, otattavat valokuvia siirtomaahenkisiin asuihin pukeutuneista oppaista ja ostavat kolmikolkkahattuja ja *Tea Party* -teetä kotiin viemiseksi Indianapolikseen, Santa Fehen tai Tokioon. Tästä muodostuu itseään toistava kehä: yleisö haluaa kokea vallankumouksen suuruuden ja tuntea olevansa yhteydessä keskeisiin mukana olleisiin henkilöihin sekä seistä ”juuri siinä paikassa”. Tämä tuo ihmisiä ja dollareita Bostoniin, ja kaupungin historialliset instituutiot antavat yleisölle, mitä yleisö tahtoo. Koska kyseessä on erittäin kilpailuhenkinen kulttuurinen ilmapiiri, syntyy paine keksiä jotain uutta, joka tekisi suuruuden kokemisesta vieläkin intensiivisempää tai kaupallisempaa. Jokainen kehitysaskel saa yleisön haluamaan lisää, jolloin kehä jatkuu. Muut perinneturismin parissa toimijat – messu- tai vierailijakeskukset, kaupungin liike-elämä ja hallinto sekä paikalliset säätiöt – ymmärtävät, että vallankumous ”myy”, eivätkä voi muuta kuin vahvistaa omalta osaltaan siihen keskittymistä.

Kaupungin historioitsijoiden voi olla vaikea löytää tasapainoa laadukkaan historiallisen muistomerkin ja turistiansan välillä. Yksipuolisesti Amerikan vallankumoukseen keskittyminen syventää

---

10 Bostonin seitsemän historiallista organisaatiota ovat *Old South Meeting House, Paul Revere Memorial Association*, *Old North Foundation*, *USS Constitution Museum*, *Bostonian Society*, *National Park Service* ja *Freedom Trail Foundation*. Lisäksi muistomerkkejä omistavat Bostonin kaupunki, Massachusettsin kansainyhteisö, Yhdysvaltojen merivoimat ja lukuisat yksityiset organisaatiot.

Turistit kuvattavina punaisten tiilien muodostamalla Freedom Trailillä, joka ohittaa muun muassa Paul Reveren talon Bostonin North Endissä. Kuva: Arianne via Fickr.

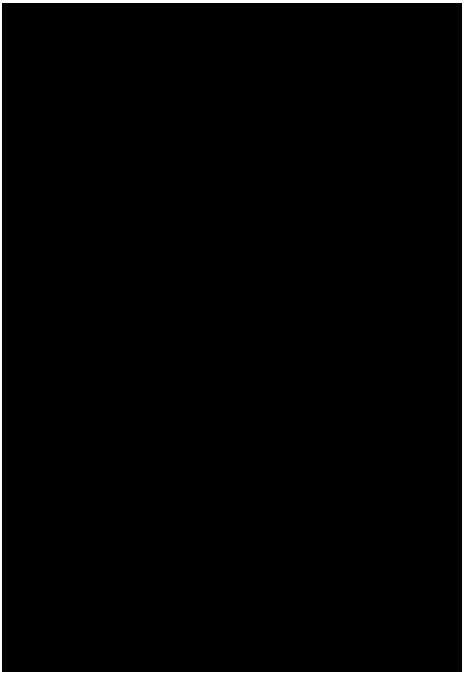

kaupungin asukkaiden ja turistien välistä juopaa. Muistomerkkien, kuten Bostonin verilöylyn, ympäristöt täyttyvät karttaa pitelevistä, lenkkitossuissa kulkevista vierailijoista, joita paikalliset välttelevät. Vallankumouksesta tulee erityisesti turisteille tarkoitettu kertomus paikallisten etsiessä muita tarinoita; sellaisia, joita vain pidempään kaupungissa asunut voisi tuntea. Bostonilaisen kuulee usein sanovan, että hän käy Freedom Traililla vain, jos hänellä on muualta tulleita vieraita. Tämä aiheuttaa kaupunkihistorioitsijalle dilemman. Keskittääkö vaivannäkönsä ja tarmonsa turisteihin vai pysyäkö uskollisena paikallisille tarpeille, vaikka sitä kautta liikevaihto jää vähäisemmäksi ja paikallisten erityistarpeisiin on myös vaikeampi vastata? Vai yrittääkö miellyttää kaikkia ja tarjota niukkuutta tasapuolisesti?

Ensinnäkin mitä tämä kaikki merkitsee *Bostonian Societylle*, Bostonin historialliselle organisaatiolle? Sillä on ollut merkitystä seuran institutionaaliselle kehitykselle. Järjestö, joka on perustettu 1881, on jäänyt suhteellisen pieneksi henkilöstön määrältään, budjetiltaan ja statukseltaan verrattuna muiden yhdysvaltalaisten suurkaupunkien historiallisiin seuroihin. Viimeisen kymmenen vuoden aikana henkilöstön määrä on vaihdellut kymmenen ja kahdentoista välillä, kun Chicagon historiallisessa museossa on yli sata ja New Yorkin kaupunginmuseossa noin 70 työntekijää.[11] Bostonin ruuhkaisen ja sirpalemaisen historiallisen yhteisön sisällä se on joutunut kilpailemaan resursseista, kokoelmista ja julkisuudesta, jotka kaikki olisivat voineet edesauttaa seuran kasvua. Vallankumouksen muistelu on pitänyt sen fyysisestikin yhdessä 1700-luvun muistomerkeistä, The Old State Housessa. Monet muut historialliset seurat rakensivat 1900-luvulla uusia rakennuksia varta vasten kokoelmiaan ja näyttelyitään silmälläpitäen. Tämä on vaikuttanut myös Bostonian Societyn perustehtävään ja painopistealueisiin. Vaikka seura on aina pyrkinyt keräämään ja tulkitsemaan myös muuta Bostonin historiaa kuin vallankumouksen aikaa, 1700-luku on vienyt suurimman osan seuran toimintatarmosta sen 130-vuotisen olemassaolon ajan. Yritykset kertoa muista vaiheista kaupungin historiassa – esimerkkeinä suosittu ja merkittävä näyttely kaupunkiuudistuksesta Bostonin West Endin kaupunginosassa sekä seuran valokuvakokoelman sisältävä verkkokuvapankki – ovat olleet yksittäisiä voimanponnistuksia, joita on ollut vaikea ylläpitää. Seuran johtokunta hyväksyi 2009 pitkän harkinnan jälkeen viisivuotissuunnitelman, jonka mukaisesti se keskittyy yksinomaan 1700-lukuun. Rajallisten resurssien ja taloudellisesti vaikeiden aikojen edessä Bostonian Society päätti valita helpoimmin toteutettavan vaihtoehdon sen sijaan, että olisi yrittänyt tehdä vähän kaikkea on-

[11] Henkilöstömäärät on saatu instituutioiden viimeisimmistä vuosiraporteista.

nistumatta tekemään mitään kunnolla. Päätös oli vaikea johtokunnalle ja henkilökunnalle, joista kumpikaan ryhmä ei halunnut luopua kaikkea kattavasti tarjoavan museon ajatuksesta. Viiden vuoden jälkeen instituutio aikoo uudelleen arvioida toimintansa vahvuudet ja harkita kattavampaan historiantulkintaan palaamista.

Kriittinen katse kaupunginmuseoihin

Edellisestä Bostonia koskevasta kuvauksesta voi saada käsityksen, että sen kaupunkihistorian tulkinta olisi jotenkin poikkeuksellista. Boston ei kuitenkaan ole ainoa kaupunki, joka keskittyy vahvasti yhteen historialliseen tapahtumaan tai aikakauteen. Vierailulla Berliinissä huomasin, miten intensiivisesti historioitsijat keskittyvät Berliinin muuriin. Jos Boston ja Berliini ovat epätyypillisiä esimerkkejä, mikä on tavallista? Helsingin kaupunginmuseo on monella tapaa tyypillinen esimerkki kaupunginmuseosta 2000-luvun vaihteessa. Helsingillä on toki ollut omat historialliset hetkensä, mutta mikään yksittäinen aikakausi ei hallitse kaupungin kollektiivista muistia. Helsingin kaupunginmuseo käsitteleekin aiheita koko kaupungin menneisyyden osalta. Sadan vuoden olemassaolonsa aikana Helsingin kaupunginmuseo on kerännyt hämmästyttävän kokoelman – 200 000 esinettä ja yli miljoona valokuvaa, maalausta ja arkistotyyppistä esinettä. Museolla on 70 kokoaikaista työntekijää toteuttamassa projekteja. Se työskentelee ahkerasti laajentaakseen toimintaansa kaupunkiyhteisön suuntaan markkinoinnin, asiakaspalvelun ja nykydokumentointihankkeiden avulla. Museon toimenkuva edustaa kattavaa lähestymistapaa historiaan, ja siinä keskitytään helsinkiläisen arjen kuvaamiseen ja otetaan huomioon kaupungin menneisyyden valoisat ja synkät puolet.

Helsingin kaupunginmuseo on haasteiden edessä. Tällä hetkellä museolla on seitsemän historiallista näyttelypaikkaa. Tämä on

kaupunginmuseolle suuri määrä. Helsingin historiallisen keskustan kiinteistösaneerauksesta johtuen museon päärakennus joutuu muuttamaan uusiin toimitiloihin muutaman seuraavan vuoden aikana. Tässä piilee mahdollisuus uudistumiseen, mutta se on myös suunnaton logistinen haaste. Lisäksi, vaikka paikallishallinto tukee kohtuullisen hyvin museotoimintaa (tämä on käytäntö eurooppalaisilla museoilla, mutta ei yhdysvaltalaisilla), museota kohdanneet budjettileikkaukset ovat jo vaikuttaneet kohteiden määrään. Tästä huolimatta Helsingin kaupunginmuseo ylsi kolmannelle sijalle vuonna 2006 toteutetussa, kolmeakymmentäviittä kaupunginmuseota arvioivassa kyselyssä heti Lontoon kaupunginmuseon ja Amsterdamin historiallisen museon jälkeen. Kyselyn mukaan Helsingin kaupunginmuseota voi pitää esikuvana muille alan toimijoille.[12] Se tekee loistavaa työtä taloudellisten ja käytännön realiteettiensa puitteissa.

Osana tutkimusprojektiani olen tutustunut kaupunginmuseoihin Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Boston on kaupunki, jonka tunnen parhaiten, ja Helsinki on kaupunki, jota opin vierailuni aikana tuntemaan. Olen hankkeessani tutkinut kaupunginmuseoita myös Montrealissa, Chicagossa, Pittsburghissa, Berliinissä, Lontoossa, Tukholmassa, Tampereella ja Tallinnassa. Olen vieraillut myös Pariisissa, Barcelonassa, Amsterdamissa, Brysselissä, Kööpenhaminassa, Turussa ja Pietarissa. Nämä tutkimusretket ovat tarjonneet minulle tiivistetyn – joskin rajallisen – katsauksen kaupunginmuseoiden tämän hetkiseen työhön. Esittelen seuraavaksi niitä seikkoja, jotka nousivat esiin vierailujeni aikana liittyen museoiden tapaan kuvata menneisyyttä.

Tätä valaisee *paikan tekemisen* (placemaking) käsite. Siinä on kyse aitojen, kiinnostavien, ainutkertaisten, kauniiden ja/tai ihmiskeskeisten paikkojen näkyväksi tekemisestä, paikkojen, joita niitä päivittäin

12 Mouliou 2010, 177.

käyttävät ihmiset muistelevat, vaalivat ja muokkaavat.[13] Kaupunginmuseoiden pitäisi olla kaupunkiensa paikan tekijöitä. Työ alkaa siitä, että museosta itsestään tehdään ainutkertainen ja vierailijoiden muistoihin jäävä kokemus. 2000-luvulla museoiden odotetaan enenevässä määrin laajentavan toimintaansa oviensa ulkopuolelle ja ottavan haltuunsa koko kaupunkiympäristön. Kaupunginmuseoita koskevassa tarkastelussani tämä on yksi keskeisistä kysymyksistä, jonka kanssa kamppailen: miten lisätä kaupunginmuseoiden kykyä paikan tekemiseen? Edellä mainitsemieni kaupunkien historian tulkintaa koskevissa huomioissani olen pannut merkille joidenkin kaavamaisten piirteiden esiintymistä. Nämä ongelmat ovat esteenä kaupunginmuseoiden kehittymiselle merkittäviksi paikan tekijöiksi. Kuvailen seuraavassa kolmea tyypillistä ongelmaa.

ITSEÄNSÄ TOISTAVA HISTORIA

Kun käy useassa kaupunginmuseossa lyhyen ajan sisällä, huomaa miten samanlaisia ne ovat keskenään. Kävijä voi odottaa tiettyä määrää itsekehua ja kansalaisylpeyttä, kuten näyttelyissä *Chicago: Crossroads of America* ja *Pittsburgh: A Tradition of Innovation*. Hän voi odottaa näkevänsä samantyyppisiä esineitä esille laitettuina: kauppojen kylttejä, arkkitehtonisia pienoismalleja, lintuperspektiivejä ja arkeologisia löytöjä. Luultavasti vierailija tulee näkemään myös jonkinlaisen pysyvän näyttelyn koko kaupungin historiasta kronologisesti esitettynä. Tiettyyn pisteeseen asti on järkeenkäypää, että kaupunginmuseoita yhdistää tietynlainen tunnelma – täyttäväthän ne omaa kulttuurista rooliaan ja kaupungeissa itsessäänkin on paljon yhteistä. Jos kaupunginmuseot olisivat onnistuneet löytämään todella toimivan lähestymistavan yleisöään ajatellen, tämä samankaltaisuus voisi olla

---

[13] Lisätietoa paikan tekemisestä (placemaking) ks. Project for Public Spaces (www.pps.org) tai Fleming 2007.

hyväksyttävää, mutta tyydymme useimmiten tavanomaiseen ja tuttuun tilanteessa, joka vaatisi riskinottoa ja yksilöllisyyttä.

Tämä koskee erityisesti kaupunginmuseoiden pysyviä näyttelyitä. Nämä ovat lähes aina kronologisesti järjestettyjä, alkaen esihistoriasta ja alkuperäisasutuksesta ja päättyen noin vuoteen 2000. Samat asiat tulevat käsitellyiksi enemmän tai vähemmän samassa järjestyksessä: kolonisaatio, varhainen kaupankäynnin kehitys, tulipalot/tulvat/nälänhädät, sota, teollinen vallankumous, joukkoliikenne, lisää sotaa ja tuhoa, maahanmuutto, työväenkysymykset ja sosiaaliset epäkohdat (tähän mennessä olemme noin 1800-luvun loppupuolella), modernisaatio, lisää sotaa, kuuluisat paikalliset tuotteet ja ihmiset, maailmannäyttelyt/olympialaiset sekä lopuksi uusi maahanmuutto ja monikulttuurisuus. Itse kannatan valistunutta lähestymistapaa, jossa ymmärretään historian monimuotoisuutta ja laajuutta sekä niitä tekijöitä, jotka ovat muovanneet kaupunkeja pienistä kauppapaikoista moderneiksi metropoleiksi. Usein kuitenkin näen museovierailijoiden kulkevan lasittunut katse silmissään läpi kaupungin kehityksen ja olenkin alkanut kyseenalaistaa sitä, ovatko kaupunginmuseot parhaita paikkoja monimutkaisten tarinoiden kertomiseen.

Mielestäni kaupunginmuseot ovat lankeamassa ansaan, jossa ne tulkitsevat kaupunkien yleistä historiaa oman kaupunkinsa historian sijasta. Tämä johtaa niiden keskinäiseen samankaltaisuuteen ja estää tarjoamasta museovieraille yksilöllisiä, mieleen jääviä ja hallittavissa olevia kokemuksia. Ehkä mielenkiintoisinta museokävijälle ei olekaan se, mikä kaupungilla on yhteistä kaikkien muiden kaupunkien kanssa, vaan se, mikä tekee niistä ainutlaatuisia. Globalisoituvassa maailmassa kaupunkeja uhkaa samanlaisiksi muuttuminen. Omat yksilölliset historiamme ovat ratkaisevassa asemassa tehdessämme eroa toisistamme: paikan tekeminen, josta kaupungin identiteetit syntyvät, on tällöin ensiarvoisen tärkeää.

Vieraillessani *Heinz History Centerissä* Pittsburghissä nautin suunnattomasti lyhyestä audioesittelystä Pittsburghin paikallismurteista.

Montrealin *McCord*-museon *Simply Montreal* -näyttelyssä näin innovatiivisen esityksen Montrealin äärimmäisestä talvi-ilmastosta: esillä oli historiallisia esineitä lumikengistä karvahattuihin ja sängynlämmittimiin. Helsingin kaupunginmuseolla oli vierailuni aikana Sederholmin talossa merkittävä vaihtuva näyttely Helsingin yöstä – erittäin sopiva kaupungille, jota pimeys hallitsee vuosittain usean kuukauden ajan. Tampereella, jossa käytiin vuoden 1918 kansalaissodan pahimmat taistelut, oli esillä provokatiivinen näyttely, jossa käsiteltiin yhä selvittämätöntä kollektiivista muistia valkoisten ja punaisten kesken. Haluaisin saada selville, mitä tapahtuisi, jos kaupunginmuseot luopuisivat pysyvistä näyttelyistään ja sen sijaan kokeilisivat uusilla luovilla tavoilla lisätä yksilöllisyyttä tulkintaansa: ainutkertaisia esineitä, paikkaan sidottuja teemoja ja uusia esillepanotapoja, joita ei voisi nähdä missään muualla. Voisiko tällainen lähestymistapa tuntua museokävijästä vähemmän työläältä ja siten herättää eliniän kestävän kiinnostuksen kaupunkihistoriaan?

KATTAVAN TULKINNAN PUUTE

Yksi keskeisimmistä syistä sille, että kaupunginmuseot eivät 1900-luvulla onnistuneet sijoittumaan kaupunkielämän keskipisteeseen, oli niiden esittämien tarinoiden suppeus. Ne käsittivät vain pienen osan niiden kaupunkien menneisyydestä, joiden historiaa museot ilmoittivat keräävänsä, säilyttävänsä ja tulkitsevansa. Henkilöt, jotka perustivat ja kehittivät kaupunginmuseoita, olivat osa valtakoneistoa, mistä johtuen 1900-luvun kaupunginmuseot olivat suurelta osin varakkaiden ja tunnettujen henkilöiden muistoista kertovia taloja: hienoja huonekaluja, hienoja vaatteita ja hienoja sukutaustoja. Tämä ei kuitenkaan vastaa asukkaiden enemmistön elämää – ennen tai nyt. Tiina Merisalo kysyykin Helsingin kaupunginmuseon kokoelmapolitiikkaa käsittelevässä artikkelissaan: ”Kenen historiakuvaa museo reflektoi ja

muovaa? Kenen kaupunkia me edustamme? ”[14] Monet tämän päivän kaupunginmuseoista pitävät välttämättömänä esittää historiaa kattavasti. Nämä instituutiot laajoine kokoelmineen ja kalliisti ylläpidettävine historiallisine rakennuksineen ovat kuitenkin kuin valtameriristeilijöitä: suunnan vaihtaminen on iso operaatio. Havaintojeni mukaan kaupunginmuseot näyttävät yhä käyvän neuvottelua historiantulkinnan kattavuuteen liittyvien käytännön haasteiden kanssa. On muutamia avainstrategioita, joita museoilla on ollut käytössä toimintansa laajentamisessa. Yksi niistä on kokoelmien monipuolistaminen. Jotkut kaupunginmuseot, erityisesti suuremmat, ovat kiinnostuneita kattavan keräämisen konseptista kaupunkiensa nykyisyyden ja tulevaisuuden tallentamisessa. Näillä instituutioilla tulee tulevina vuosikymmeninä ja -satoina olemaan laaja esinekokoelma, josta löytää esineitä monenlaisiin tulkintaa vaativiin projekteihin. Varhaisempien aikakausien dokumentointi sitä vastoin on eri asia. Useimmat kaupunginmuseoiden kokoelmat muodostettiin 1900-luvun vaihteessa, jolloin historialliset instituutiot olivat tyypillisesti kiinnostuneita vain etuoikeutettujen historian säilyttämisestä. Voi olla äärimmäisen vaikeaa hankkia esineitä ja materiaalia kertomaan tarinaa kaupungin naisten, etnisten ryhmien tai työväenluokan elämästä 1800-, 1700- ja 1600-luvulta. Pieniä irrallisia palasia tarinoista löytyy sieltä täältä, mutta pääosin näiden ryhmien aineellinen kulttuuri ei ole säilynyt. Tästä syystä, hyvistä aikomuksista huolimatta, on tavallista – erityisesti kronologisesti järjestettyjen pysyvien näyttelyiden kohdalla – nähdä vain muutama harva naisiin tai etnisiin vähemmistöihin liittyvä kuvaus satunnaisesti dokumentoituna, kun näyttelyä muuten hallitsee etuoikeutettujen piiriin keskittyvä kertomus. Jotkut kaupunginmuseot ovat ryhtyneet toteuttamaan projekteja vuorotellen kaupungin eri etnisten ryhmien kanssa. Tästä esimerkkeinä

[14] Merisalo 2005, 49.

viimeisen kymmenen vuoden ajalta ovat Chicagon historiamuseon *My China Town* ja *Catholic Chicago* -projektit sekä *Centre d'histoire de Montréalin* kaupungin syyrialais-libanonilaisia, haitilaisia ja portugalilaisia vähemmistöjä esittelevät näyttelyt. Tavoitteena on, että etnisiin ryhmiin kuuluvat kohtaisivat oman historiansa museon näyttelyissä ja että tämä lisäisi ajan mittaan heidän yhteenkuuluvaisuuden tunnettaan museon kanssa, mikä taas johtaisi museovierailuihin ja aktiivisempaan osallistumiseen museon toimintaan. Projektien vastaanotto on ollut vaihtelevaa. Jotkut etnisten yhteisöjen jäsenistä ovat olleet hyvin tyytyväisiä siihen, että heidän tarinansa kerrotaan museossa ja nähneet sen eräänlaisena kulttuurisena tunnustuksena. Toisaalta, etnisyyteen keskittyvät projektit, vaikkakin hyvää tarkoittavina, on voitu kokea erillisyyttä korostaviksi ja kaupungin hallitsevan historiallisen kertomuksen ulkopuolelle jääviksi.

Toinen lähestymistapa on monikulttuurisen tulkinnan projekti. Sen tulisi aina huomioida historiallinen konteksti, vaikka pääpaino on usein nykykulttuurissa tai suullisessa historiassa. Montrealin *Pointe-á-Callière* museo järjestää *Cultural Feast* -nimisen ulkoilmafestivaalin joka kevät. Festivaalilla on tarjolla monikulttuurista ruokaa, musiikkia ja oppimiseen keskittyviä aktiviteetteja. Vuonna 2007 Helsingin kaupunginmuseo pystytti *Yhtä juhlaa* -näyttelyn, jossa tutustuttiin eri taustoista tulevien helsinkiläisten perhe- ja yhteisöjuhliin. Ehkä parhaimmin on onnistunut Lontoon kaupunginmuseo, joka aloitti tämän tyyppisellä lähestymistavalla jo 1990-luvun alussa järjestämällä näyttelyn *Peopling of London*, joka oli perusteellinen kuvaus maahanmuutosta Lontooseen koko sen pitkän historian ajalta. Museo on viime aikoina jatkanut näyttelyllä *Belonging: Voices of London's Refugees* ja verkkosivuilla *UntoldLondon* ja *London's Voices*.

Tutkimani kaupunginmuseot ovat vasta puolitiessä matkallaan kohti kattavampaa historiaesitystä. Tässä mielessä nämä museot heijastavat nyky-yhteiskuntaa sen jatkuvassa pyrkimyksessä rakentaa monipuolisia kulttuuriympäristöjä, joissa jokainen ihminen, identi-

teettiin katsomatta, on edustettuna kunkin omaa erityisyyttä arvostaen. Vaikka tämä on museoille vaikeaa, niiden on jatkettava yrittämistä ja jopa kiristettävä tahtia. Kaupunkimme 2000-luvulla ovat hyvin monikulttuurisia, ja kattava historia on ratkaisevan tärkeä osa kattavaa tulevaisuutta. Kaupunginmuseot eivät voi toivoa olevansa keskeisessä asemassa kaupungeissamme, elleivät ne aidosti edusta kaupunkeja kaikessa monimuotoisuudessaan. Senkin uhalla, että suhtautumiseni kronologisesti järjestettyihin näyttelyihin voi kuulostaa kielteiseltä, haluan kysyä, viritämmekö ihmisissä vääriä odotuksia näyttelyillä, jotka mainostavat itseään kattavuudella, mutta joissa tosiasiassa tarjotaan suppeata näkemystä kaupunkien kulttuuriympäristöön.

VASTAUS MUUTOKSEEN

Kaupunginmuseoita on kritisoitu, usein ammattikunnan sisältä käsin siitä, että historiallistaessaan kaupunkeja museot samalla sulkevat kaupungit ulos museosta. Kaupunkielämän sekavuus ja monimuotoisuus siivotaan tai järjestellään uusiksi, kaupungeille ominainen jatkuva muutoksen tila pysäytetään ja menneisyys erotetaan nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Ehkä historiallisten muistomerkkien ei tarvitse muuttua kovinkaan paljon – varsinkin jos ne tarjoavat menneestä syvällisen kokemuksen, joka johtaa ainutlaatuiseen ja autenttiseen paikan tuntemukseen. Sen sijaan historiallisten museoiden tulisi jatkuvasti muuttua, erityisesti tyydyttääkseen potentiaalisten uudelleenvierailuihin päätyvien kaupunkilaisten tarpeita. Kaupunginmuseot 2000-luvulla tarvitsevat vähemmän hillintää ja enemmän kaaosta ollakseen eläviä tapahtumapaikkoja aikalaisyleisölleen.

Tämä on asia, jossa taloudellisilla resursseilla ja henkilöstön lukumäärällä on tärkeä rooli. Tutkimukseni suurimmat ja parhaimmin rahoitetut museot – erityisesti Lontoon kaupunginmuseo ja Chicagon historiallinen yhdistys – pystyvät säännöllisesti tarjoamaan tulkinnal-

lisia projekteja, kokeiluja uusilla lähestymistavoilla ja aihealueilla sekä tuottamaan laajan valikoiman vaihtuvia näyttelyohjelmia. Tästä johtuen ne pystyvät tarkimmin jäljittämään kaupunkielämää, jossa on aina jotain uutta tarjolla. Kaupunginmuseot Lontoossa ja Liverpoolissa ovat paraikaa kokeilemassa uusia menetelmiä, joilla on tarkoitus tuottaa säännöllisesti vaihtuvia sisältöjä myös pysyviin ydinnäyttelyihin.

Vastakohtana edellä mainituille vaikuttavat pienemmät instituutiot usein paikalleen jämähtäneiltä. Tästä esimerkkinä Berliinin *Märkisches Museum*. Museolla on ainutlaatuisia ja voimakkaasti vaikuttavia esillepanoja, erityisesti 1800-luvulta peräisin oleva *Kaiser Panorama*, jonka panoraamanäköala vangitsi ryhmäni mielenkiinnon jopa puoleksi tunniksi. Silti jäi tunne, ettei museossa olla tehty paljokaan muutoksia pitkään aikaan. Museon toimintamalli oli 1900-luvulla rakentaa kalliita, paikalleen pystytettyjä näyttelyitä, jotka toisinaan vaativat useamman vuoden etukäteistutkimus- ja suunnittelutyön. Tämäntyyppinen järjestelmä suosii suuria museoita, joilla on varaa investoida laajoihin projekteihin. 2000-luvulla, jolloin tieto on hajanaista ja nopeasti päivittyvää, tämä tuntuu hankalalta ja kömpelöltä. Erityisen selvää tämä on kaupunginmuseoiden kohdalla, jotka edustavat hyvin kompleksista ja jatkuvasti muuttuvaa kulttuuria. Olen kiinnostunut näkemään, avaavatko nykyisen informaatioajan uudet todellisuudet tietä lyhytkestoisille ja joustaville projekteille, jotka nojautuisivat osin digitoituun sisältöön ja osin vierailijapalautteeseen. Tämä mahdollistaisi dynaamisen toiminnan myös pienten museoiden budjettien puitteissa.

Uusia interaktiivisia teknologioita ei pidä kuitenkaan sekoittaa dynaamisuuteen. Nämä kaksi eivät sulje toisiaan pois, mutteivät myöskään ole sama asia. Teknologia teknologian vuoksi ei ole koskaan suotavaa. Berliinin Märkisches Museum on saanut kovan kilpailijan *The Story of Berlin* -nimisestä yksityisestä kohteesta, joka 1999 avasi ovensa Wilmersdorfin asuinalueella. Se ylpeilee shokkiarvoa tar-

joavalla teknologiallaan, mutta ei lopulta tarjoa paljokaan laadukasta historiallista sisältöä. Kumpikaan edellä mainituista toimijoista ei tunnu palvelevan yleisöään tehokkaasti. Märkisches Museum on täyden uudelleenjärjestelyn kohteena vuonna 2013, ja odotan innolla uusien näyttelyiden tarjoavan luovaa ja dynaamista historiaa.

Askeleita eteenpäin

Miten voisimme kehittää entistä parempia kaupunginmuseoita? Esittelen seuraavaksi joitakin kiinnostavia uusia projekteja esimerkkeinä tavoista, joilla kaupunkihistorian harjoittamista ja tulkintaa voidaan 2000-luvun menetelmin muuttaa.

GEOTÄGGÄYS (GEOTAGGING)

1900-luvulla kaupunkihistoriaan keskittynyt esineiden ja materiaalin keruu sekä säilyttäminen merkitsivät niiden kokoamista ympäri kaupunkia ja tuomista yhden katon alle. Yleisö kävi näyttelysaleissa tutustumassa lasivitriineissä esillä olleeseen kaupunkihistoriaan. Tämä loi tunteen museosta, joka oli irrallaan edustamastaan kaupungista. Kaupunginmuseoissa on käyty jo vuosikausia keskusteluja siitä, miten tästä tunteesta päästäisiin eroon. Käytännön tasolla museot ovat saaneet aikaan kävelykierroksia eri kaupunginosiin, muistomerkkiprojekteja ja näyttelysaleihin asetettuja kaupunkien karttoja. Teoreettisella tasolla on jopa ehdotettu museoita ilman seiniä. Kaikista yrityksistä huolimatta ei vielä ole onnistuttu luomaan oikeita työkaluja historian kaduille tuomiseksi. Tai ehkä sentään jotakin.

Viimeaikainen geotäggäyksen teknologinen kehitys voi mahdollisesti tarjota museoille tavan lähettää menneisyys takaisin kaupungille elävän katuelämän keskelle tekemällä näkyviksi paikkoja, joissa voi seisoa juuri siinä paikassa, missä ”historiaa” on tapahtunut. Tä-

mä antaisi mahdollisuuden historian ja paikan välisen rikkoutuneen yhteyden korjaamiseen sekä auttaisi yleisöä näkemään historialliset kerrostumat nykyisen kaupungin alla. Tästä esimerkkinä Lontoon kaupunginmuseo ja Sydneyn *Powerhouse Museum* ovat lanseeranneet iPhone-sovelluksia, jotka perustuvat kokoelmiin kuuluvien historiallisten katunäkymien geotäggäykseen. Geotäggäämällä maalauksia ja valokuvia koordinaateilla, jotka ovat mahdollisimman lähellä taiteilijan alkuperäisen katselunäkymän sijaintia, museo voi tarjota mahdollisuuden käyttäjille seistä kadunkulmassa ja kokea, miltä Lontoo tai Sydney on näyttänyt samasta paikasta esimerkiksi 1926 tai 1803 – tai vaikkapa molempina vuosina. Olen viime vuosina työskennellyt Bostonissa Bostonian Societyn projektin parissa, jossa tavoitteena on kaikkien Amerikan vallankumouksen ajan ihmisten, paikkojen ja tapahtumien geotäggäys sekä verkossa että iPhone-sovelluksessa. Koska kyse on Bostonista, projekti keskittyy vallankumouksen aikaan, mutta toiveena on, että se voisi ylittää joitain Freedom Trail -rakenteen rajoituksia ja tulkita 1700-luvun Bostonia paljon monitahoisemmin – koko kantakaupungin alueella eikä pelkästään punaista viivaa seuraten.

On luontevaa nähdä historiallisia kuvia ulkona kaduilla, mutta entä kolmiulotteiset esineet? Jos kokoelmiemme tietokantoihin lisättäisiin kentät maantieteellisille koordinaateille, niin museot voisivat vähitellen lisätä myös esineiden valokuvia jonkin kannettavan laitteen avulla katseltaviksi kaupungilla kulkiessa. Eikä ajatuksen tarvitse jäädä ainoastaan valokuvien varaan. Vierailullani Berliinissä Alexanderplatzilla huomasin, että ulkoilmanäyttelyssä, joka kertoi poliittisista mielenosoituksista ja Berliinin muurin murtumisesta, oli esillä esineitä erityisissä ulkoilmavitriineissä. Kokoelmanhoitaja minussa huolestui kallisarvoisten esineiden altistamisesta kirkkaalle päivänvalolle, turvallisuusriskeille ja äärimmäisille lämpötilanvaihteluille. Kenties esittelyvitriiniteknologian kehittyessä näyttelyesineiden tuominen kadulle ei olekaan niin vieras ajatus. Ehkä 2000-luvun käsitys

kaupunginmuseosta on olla aidosti hajaantunut instituutio, jossa historiaa on kaikkialla ympärillämme, sen sijaan että sitä pitäisi lähteä etsimään yhden tietyn katon alta.

MIKROPAIKALLISTA HISTORIAA

Geotäggäys yhdistettynä koko ajan lisääntyviin mahdollisuuksiin päästä käsiksi erityyppisiin digitaalisiin aineistoihin voi myös tasoittaa tietä mikropaikalliseksi (hyper-local) historiaksi kutsumalleni ilmiölle. Käsitettä mikropaikallinen on käytetty lähinnä journalismissa ja liikemaailmassa puhuttaessa yhteisö- tai naapurustoteemoista. Kaupunginmuseoille mikropaikallinen ei tarkoita ainoastaan asuinympäristön historiaa vaan historiaa kortteli korttelilta tai rakennus rakennukselta. Tämä on tärkeää, sillä museoiden kävijätutkimukset osoittavat ihmisten reagoivan vahvimmin henkilökohtaiseen historiaan.[15] Mikä voisi olla henkilökohtaisempaa kuin kerrostalosi historia tai työpaikkasi korttelin historia? Nämä paikat ankkuroivat meidät siihen maailmaan, jossa me huomaamme mikrotason muutokset – vuodenaikojen vaihtumisen, uuden naapurin tai ravintolan. Ostaessani ensimmäisen kotini, vuonna 1914 rakennetun paritalon Bostonin Roslindalen asuinalueelta, olin viehtynyt kaikista niistä elämisen merkeistä, joita edelliset asukkaat olivat jättäneet jälkeensä: vanha kirjoituskone ullakolla, pieni avaimeton kassakaappi ja vuoden varasto vanhaa maalia, jonka väri ei enää vastannut yläkerran seinien värejä. En ole ensimmäinen kodinomistaja, jota on alkanut kiinnostaa oma mikropaikallinen historiansa. 1900-luvulla arkistoissa käynti ja tutkimuksen teko oli tavalliselle ihmiselle aikaa vievää ja hankalaa. Tällä hetkellä digitoidaan muutakin kuin katunäkymiä. Internetissä on tarjolla yhä enemmän informaatiota alkaen kortteleista tai rakennuksista. Jotkut kaupungit digitoivat parhaillaan 1800-luvun

---

15 Ks. esim. Rosenzweig & Thelen 2000.

hakemistojaan, joissa kaupungin asukkaiden osoitteet ja ammatit luetellaan. Uskon, että ajan mittaan mikropaikallisen historian kerääminen muuttuu yhä helpommaksi. Ehkä kaupunginmuseot voisivat vallata alaa ottamalla aktiivisemman roolin näissä hyvin henkilökohtaisissa kaupunkitarinoissa. Haluaisin nähdä joitain mikropaikallisia pilottiprojekteja, jotka mittaisivat sitä, mikä vaikutus olisi yhden tavallisen – ei ”historiallisesti merkittävän” – kaupunkikorttelin kyllästämisellä historialla ja muistoilla eri muodoissa: paneelikeskusteluin, audio- ja videoesityksin, mobiiliteknologiaa ja julkista taidetta hyödyntäen. Toinen lähestymistapa olisi tutkia yksi asuinrakennus yksityiskohtaisesti: sen jokainen entinen asukas – mistä he tulivat ja minne menivät – suullisen perimätiedon, valokuvien ja mahdollisesti jopa esineiden kautta.

TAITEELLISTA YHTEISTYÖTÄ

Toinen mahdollinen kaupunginmuseoiden kehittämisen kohde on yhteistyö nykytaiteilijoiden kanssa. Uskon, että nykyiset kaupunginmuseot tarvitsevat ennen kaikkea luovuutta ja uusia tapoja tarkastella menneisyyttä. Meillä on paljon opittavaa nykytaiteen museoista, jotka ovat meitä paremmin onnistuneet luovuuden arvostamisessa, uusien näkökulmien vastaanottamisessa ja riskien ottamisessa. Itse asiassa muutamilla viime aikoina nykytaiteen museoissa näkemilläni näyttelyprojekteilla oli aivan yhtä paljon sanottavaa kaupungeista kuin kaupunginmuseoissa näkemilläni näyttelyillä.

Tästä esimerkkinä oli Helsingin nykytaiteen museon Kiasman näyttely, joka sisälsi Hilda Kozárin teoksen *Air*. Kozári oli valmistanut kolme akryylikuplaa, jotka edustivat kolmea kaupunkia: Helsinkiä, Budapestia ja Pariisia. Hän oli työskennellyt yhdessä pariisilaisen hajuvesisuunnittelija Bertrand Duchaufourin kanssa luodakseen kullekin kaupungille oman tuoksun, joka sitten siirrettiin kupliin. Kävijät seisovat kuplien alla haistelemassa. Teos luo tunnetasol-

la ja aistimuistin kautta yhteyden kaupunki-identiteettiin. Brooklynin museon *Click!*-näyttelyssä vuonna 2008 yleisöä taas kehotettiin luovuttamaan valokuvia, joissa näkyy Brooklynin muuttuvat kasvot. Näyttely oli yleisön itsensä kuratoima, mikä tarkoitti sitä, että yleisö valitsi esille pantavat valokuvat verkkoäänestysohjelman avulla. Kaupunginmuseot voisivat säännöllisesti kutsua nykytaiteilijoita luomaan installaatioita museotiloihinsa. Lontoon kaupunginmuseo on viime aikoina tehnyt yhteistyötä usean taiteilijan kanssa, mukaan lukien Amrit ja Rabindra Singh, Tom Hunter, Thomson & Craighead ja The Light Surgeons, jotka ovat tuottaneet teoksia museon uusia näyttelytiloja varten. Kiinnostava valinta Chicagon historialliselta museolta on heidän näyttelynsä *Great Chicago Stories*. Siinä museo yhdisti voimansa kirjailijoiden kanssa, jotka tuottivat kaksitoista kuvitteellista historiallista tekstiä koululaisille. Tekstit sijoittuvat Chicagon asuinalueille, ja niissä kuvataan tärkeitä teemoja kaupungin historiasta, kuten suurta muuttoa, maailmannäyttelyä ja progressivismia, minkä lisäksi esillä oli esineitä museon omista kokoelmista.

Olen myös kiinnostunut julkisesta taiteesta, jossa käsitellään kaupungin katuja historianäkökulman kautta. Tästä esimerkkinä voi mainita Stephen Balkenholin veistoksen *Balancing Act* Berliinin Axel-Springer-kadulla. Siinä taiteilija on sijoittanut Berliinin muurin päälle kävelemään todellista suuremman mieshahmon trapetsitaiteilijan tavoin tasapainoillen. Vaikutelma on ikonografinen: jokainen joka vähänkin tuntee Berliinin historiaa, ymmärtää teoksen sanoman ilman monimutkaisia selityksiä. Vuonna 1976 arkkitehdit Robert Venturi ja Denise Scott Brown loivat uudelleen Benjamin Franklinille kuuluneen talon runkokehikon aivan Philadelphian keskusta-alueen tuntumaan. *Kummitustalo*-lempinimen saanut, mielikuvia herättävä ja palkittu teos tuo Franklinin takaisin suuresti vaikuttamansa kaupungin maisemaan.

Yhteistyön tekeminen nykytaiteilijoiden kanssa voisi olla erityisen hyödyllinen lähestymistapa kaupunginmuseoille, joilla ei ole

laajoja omia kokoelmia. Historialliset museot luottavat usein suuresti kokoelmiinsa, mikä sinänsä ei ole väärin. Tämän päivän markkinoilla voi kattavan ja hinta-laatusuhteeltaan mielekkään kokoelman luominen kuitenkin olla hankalaa. Kaupunginmuseoille, jotka ovat juuri aloittamassa toimintaansa – tai niille, jotka eivät ole missään vaiheessa hankkineet suurta esinekokoelmaa – näyttelytilan tarjoaminen kaupunkia käsitteleville taiteilijoille voisi huolella toteutettuna olla hyvä ratkaisu toiminnan kehittämiseen.

KAUPUNGINMUSEOT FOORUMEINA

Kaupunkien jatkaessa kasvuaan kaupunginmuseot voisivat harkita suuremman roolin ottoa, ei pelkästään menneisyyttä koskevissa vuoropuheluissa, vaan myös nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskevissa kysymyksissä. Tällainen lähestymistapa tuottaisi kaupunginmuseoiden kävijöille entistä rikkaamman kokemuksen, joka ottaisi paremmin huomioon kaupunkien kaduilla vaikuttavat historialliset kerrostumat. Sydneyn kaupunginmuseota koskevassa artikkelissa kaksi näyttelykuraattoria Caroline Butler-Bowdon ja Susan Hunt kuvaavat tulkinnallista menetelmää, jota he kutsuvat ”nykyisyyden ajattelemiseksi historiallisesti”. Museon työntekijät käyttävät menneisyyttä hyväkseen kertoakseen Sydneyn asukkaiden nykyisyydestä ja kiinnittävät erityistä huomiota nyky-yhteiskunnan sosiaalisiin ja poliittisiin kysymyksiin sekä kaupungin monikulttuurisuuteen. Tavoitteena ei ole pelkästään valaista Sydneyn historiaa, vaan ottaa kantaa ja asettaa kysymyksiä, jotka ovat ajankohtaisia ja hyödyllisiä tämän päivän sydneyläisille.

Näyttelyssä *My City of Sydney* (2004–2006) käsiteltiin niitä tekijöitä, jotka tekevät Sydneystä Sydneyn. Kokonaisuuteen kuului museon tilaama dokumenttifilmi, jossa sydneyläiset ”kertoivat henkilökohtaisia tarinoita heille merkityksellisistä paikoista” sekä installaatioita useilta kaupungin nykytaiteilijoilta. Samaan aikaan on viimeisen

runsaan kymmenen vuoden aikana pidetty sarja tieteidenvälisiä symposiumeja, joissa on käsitelty monia ajankohtaisia kysymyksiä kaupunkiuudistuksesta ja kestävästä kehityksestä demografisiin muutoksiin ja olympialaisiin. Tämä symposiumsarja on tuottanut kaksi merkittävää julkaisua: *Debating the City: An Anthology* (2001) ja *Talking about Sydney: Population, Community, and Culture in Contemporary Sydney* (2006).[16]

Sydneyn kaupunginmuseo ei ole ainoa ajankohtaisista kysymyksistä kiinnostunut museo. Vuosina 2008–2009 New Yorkin kaupunginmuseo järjesti näyttelyn *Growing and Greening New York* yhteistyössä kaupunginjohtajan kestävän kehityksen suunnitelman (PlaNYC 2030) kanssa. Näyttely on rakennettu tyypillisen New Yorkin asukkaan arkipäivää kuvaavaksi. Siinä otettiin huomioon kuusi merkittävää ympäristöön liittyvää kysymystä: vesi, liikenne, energia, julkinen tila, maa ja ympäristön muutos. Tukholman kaupunginmuseossa on puolestaan dokumentoitu viime vuosien taantuman aikana työpaikkansa menettäneiden ihmisten kokemuksia. Uudet välineet käyttäjälähtöisen sisällön ja osallistumisen luomiseen lisäävät myös museon kykyä toimia kaupunkiaiheisten keskustelujen herättäjänä. Montrealin Pointe-à-Callière museossa oli 1999 näyttely *Memory Collection*. Siinä pyydettiin montrealilaisia äänestämään esineitä, jotka parhaiten kuvaavat 1900-lukua. Kaksikymmentä kärkeen päässyttä esinettä suljettiin niitä kuvaavien yleisökommenttien kera vuonna 2100 avattavaan aikakapseliin. Myös Amsterdamin historiallinen museo on tehnyt yhteistyötä kaupunkinsa murrosikäisten kanssa näyttelyssä, joka kuvaa nuorten elämää ja näkökulmia.

Uskon museoiden pystyvän omaksumaan suuremman roolin kaupunkilaisten kaupunkilukutaidon kehittämisessä. Kaupunkilukutaito sisältää kartoitusta, yhteisestä elintilasta neuvottelua naapureiden

---

16 Butler-Bowdon & Hunt 2010, 75–89.

ja tuntemattomien kanssa, kaupunkisuunnittelua ja paikan tekemistä, suoraa havainnointia ja rakennustyylien tuntemista, historian tutkimista, perinteen säilyttämistä ja kansalaistaitoja. New Yorkin kaupunginmuseo tarjoaa *The Grid* -nimistä opetusohjelmaa koululaisryhmille. Siinä opetellaan kaupunkisuunnittelun peruskäsitteistöä ja kerrotaan koululaisille prosessista, jonka avulla kaupunginosia New Yorkissa rakennetaan. Siihen kuuluu myös *Neighborhood Explorers* -ohjelma, joka opettaa lukiolaisille paikan tekemistä. Oppilaat saavat tietoa arkkitehtuurista ja kaupunkien suunnittelusta, minkä jälkeen heillä on mahdollisuus ehdottaa konkreettisia parannuksia East Harlemin kaupunginosaan, jossa museo sijaitsee.

Amsterdamin historiallinen museo on kehittänyt opinto-ohjelmaa flaamia vieraana kielenään puhuville nuorille. Opintoihin kuuluu kielenopiskelua ja keskusteluryhmiä, joissa käydään läpi kaupungin historiaa ja kaupunginosia. Helsingin kaupunginmuseo suunnitteli yhteistyössä *Musée d' Histoire de la Ville de Luxembourgin* ja *Deutsche Arbeitschutzausstellungin* kanssa näyttelyn nimeltään *Good Citizen*, jonka aiheena oli kansalaisuuteen liittyvät roolit ja vastuut, nykypäivänä ja historiassa.

Monissa edellä esitetyistä toimintasuunnitelmissa kaupunginmuseot lainaavat ideoita muilta kulttuuri-instituutioilta. Nykytaiteenmuseoilta ne voivat oppia uusien näkökulmien kehittämistä historiaan ja esteettisten riskien ottoa. Olemalla enemmän kirjastojen kaltaisia ne voisivat käsitellä suuria määriä historiallista tietoa ja asettaa sitä uusilla tavoilla yleisön ulottuville. Tai käyttäytymällä kaupunkikokousten[17] tavoin ne voisivat hyödyntää historiaa stimuloimaan ja kehittämään keskustelua tärkeistä ja ajankohtaisista kaupunkiaiheista.

---

17 Kaupunkikokouksia (town meetings) on järjestetty Yhdysvalloissa 1600-luvulta lähtien, jolloin ne olivat kunnallisen poliittisen vaikuttamisen foorumeita. Nykyään kaupunkikokouksiksi kutsutaan myös julkisia keskustelutilaisuuksia [toim.huom.].

Myönnettäköön, ettei kaikkia esittämiäni ideoita ole vielä testattu käytännössä. Jotkut lukijoista varmasti ihmettelevät, miten maksaisimme kaikki uudet toimintatavat. Kysymys ei kuitenkaan ole vain rahasta.

Kaupunginmuseoiden lisähaasteina ovat vielä suhteiden ylläpito kunnallishallintoon, arjen suuret ja pienet kriisit sekä kokoelmien hoitoon liittyvät pulmat. Menestyksekästä, uudistettua kaupunginmuseota ei luoda yhdessä päivässä ja yhtenä suurena projektina. Luultavasti se ei olisi edes toivottavaa. Tarvitsemme aikaa kokeiluihin ja tekemiemme muutosten tulosten – hyvien tai huonojen – kirjaamiseen. Tämän vuoksi työ etenee pala palalta ja projekti projektilta; onkin kyse evoluutiosta, ei vallankumouksesta. Tärkeä viesti on kuitenkin se, että kaupunginmuseoiden on – edes pienessä mittakaavassa – aloitettava kokeilut ja riskienotto nyt, kun kaupungit elävät muutospaineissa. Jokaisen kaupunginmuseon tulee löytää oma luova, kiehtova ja yksilöllinen tapansa kertoa kaupunkinsa tarinoita. Silloin kun on valinnanvaraa, tulee valita erikoislaatuinen, monipuolinen ja yksilöllinen vaihtoehto.

Bostonin Bostonian Society on viime vuosina kehittänyt toimintaansa tähän suuntaan. Old State Housessa on pyritty paikan tekemiseen, luomaan uudelleen sen asema Bostonin maantieteellisenä keskuksena ja tuomaan museorakennus osaksi ympäröivää asuinaluetta. *Mapping Revolutionary Boston* -projekti toivoo lisäävänsä monimuotoisuutta ja erilaisuutta, lisäämällä esimerkiksi geotäggäyksen Freedom Trail -kokemukseen. Vaikka olemmekin sidoksissa Amerikan vallankumoukseen, yritämme hyödyntää sitä luodaksemme ainutlaatuisen bostonilaisen kaupunkihistoriakokemuksen. Työkenttää riittää yhä.

Englanninkielestä suomentanut Katri Lento

KIRJALLISUUS

Butler-Bowdon, Caroline & Hunt, Susan 2010. Thinking the Present Historically at the Museum of Sydney. – Ian Jones, Robert R. Macdonald & Darryl McIntyre (eds), *City Museums and City Development*. Lanham, MD: AltaMira Press.

Fleming, Ronald Lee 2007. *The Art of Placemaking: Interpreting Community Through Public Art and Urban Design.* London: Merrell Publishers.

Johnson, Nichola 1995. Discovering the City. – *Museum International 47*, no. 3 (September 1995), 4–6.

Kavanaugh, Gaynor 1998. Buttons, Belisha Beacons and Bullets. – Gaynor Kavanaugh & Elizabeth Frostick (eds), *Making City Histories in Museums*. London: Leicester University Press.

Lohman, Jack 2010. The Prospect of a City Museum. – Ian Jones, Robert R. Macdonald & Darryl McIntyre (eds), *City Museums and City Development*. Lanham, MD: AltaMira Press.

Meller, Beata 1995. History, Ideology and Politics in the Historical Museum of Warsaw. – *Museum International 47*, no. 3 (September 1995), 22–27.

Merisalo, Tiina 2005. Helsinki City Museum – Documenting Suburban Life in Helsinki. – *City Museums as Centres of Civic Dialogue?* (Esitetty konfrenssissa The International Association of City Museums, Amsterdam, 2005.)

Mouliou, Marlen 2010. From Urban Blocks to City Blogs: Defining Attributes for the City Museum of Today. – Ian Jones, Robert R. Macdonald & Darryl McIntyre (eds), *City Museums and City Development*. Lanham, MD: AltaMira Press.

Packer, George 2010. Embers: Will a Prideful City Finally Confront Its Past? – *The New Yorker* 1.2.2010.

Prevelakis, Georges et al. 2010. City Museums and the Geopolitics of Globalization – Ian Jones, Robert R. Macdonald & Darryl McIntyre (eds), *City Museums and City Development*. Lanham, MD: AltaMira Press.

Rosenzweig, Roy & Thelen, David 2000. *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life.* New York: Columbia University Press.

Sandweiss, Eric 2010. 'The Novelties of the Town': Museums, Cities, and Historical Representation. – Ian Jones, Robert R. Macdonald & Darryl McIntyre (eds), *City Museums and City Development*. Lanham, MD: AltaMira Press.

Toimintakertomus 2012. Helsingin kaupunginmuseo – Keski-Uudenmaan maakuntamuseo, Kaupunginmuseon johtokunta 26.2.2013.

Zannieri, Nina 2003. Report from the Field: Not the Same Old Freedom Trail: A View from the Paul Revere House. – *The Public Historian* 25, no. 2 (Spring 2003), 43–53.

Sähköiset lähteet

Berk, Jonathan 2008. Freedom Trail Named A Top Free Attraction. WCVBTV Local News site, June 10, 2008: http://www.thebostonchannel.com/travelgetaways/16558171/detail.html

Chicago Museum Attendance Down--But Just a Little, Chicago Breaking News Center, January 27, 2009: http://www.chicagobreakingnews.com/2009/01/chicago-museum-attendance-down----but-just-a-little.html

Reach Advisors. Family Visitation at Museums, Part II: Historic Sites and History Museums, Museum Audience Insight, August 2007: http://reachadvisors.typepad.com/museum_audience_insight/2007_enewsletter_articles/

World Population Highlights 2007: Urbanization - Population Reference Bureau: http://www.prb.org/Articles/2007/623Urbanization.aspx

Kaupunki ja muistamisen politiikka

RAKENNETTU KAUPUNKI MUISTIN JA MERKITYSTEN KIINNEKOHTANA

Anja Kervanto Nevanlinna

Muisti kaupunkihistoriassa

Kaupunki, sen rakennukset, korttelit, kadut ja puistot kertovat menneistä ajoista ja ihmisistä. Samalla ne tarjoavat kiinnekohtia muistille. Rakennettua kaupunkia ja visuaalisia dokumentteja siitä – karttoja, piirustuksia, valokuvia, elokuvia, kuvataidetta – voi tutkia näkyvinä jälkinä historiasta.

Historiantutkimuksessa arkkitehtuuria ja kaupunkitaiteen kohteita on perinteisesti tarkasteltu poliittisina ja kulttuurisina symboleina. Esimerkiksi Helsingin empirekeskustan korttelit ja rakennukset on esitetty Suomen suuriruhtinaskunnan keskeisten poliittisten instituutioiden ja eurooppalaisten kulttuurivaikutteiden muovaamaksi kokonaisuudeksi, kuten Matti Klinge on kuvannut Senaatintorin sanomaa.[1] Arkkitehtuurihistoriassa on konventionaalisesti painotettu rakennuksen tai kaupunginosan suunnitelleen arkkitehti-taiteilijan intentioita ja niiden kansainvälisiä esikuvia. Sen mukaan Senaatinto-

1 Klinge 1986.

ria, jonka asemakaavan oli laatinut J. A. Ehrenström, on tarkasteltu ennen muuta C. L. Engelin arkkitehtonisten tavoitteiden toteutuksena, kuten esimerkiksi Henrik Liliuksen ja Kalevi Pöykön tutkimuksissa. Myös modernin arkkitehtuurin tutkimuksessa kohteena ovat paljolti olleet arkkitehtien visiot, siis rakennus- ja kaupunkisuunnittelun historia; tyypillisiä esimerkkejä tästä ovat tutkimukset sodan jälkeen rakennetuista asuntoalueista, kuten Tapiolasta.[2]

Lähtökohtana rakennettuun kaupunkiin liittyneessä tutkimuksessa erityisesti arkkitehtuurihistorian, mutta osin myös historiantutkimuksen piirissä on ollut ajatus, jonka mukaan kaupunkimiljöön merkitykset ovat rakennusten ominaisuuksia, syntyvät rakennuttamisen ja suunnittelun seurauksena sekä säilyvät niiden todisteina jälkipolvia varten. Tästä näkökulmasta Senaatintorin merkitykset ovat lähtöisin Venäjän keisarin päätöksestä perustaa suuriruhtinaskunnan pääkaupunki Helsinkiin ja Engelin empirearkkitehtuurista, joka liitti hallintokeskuksen symbolisesti keisarilliseen Pietariin. Tarkastelussa on korostunut kohteen synty, se hetki, jolloin visiosta on tullut konkretiaa. Tutkimukselliseen katveeseen ovat jääneet kaupunginosan tai rakennuksen myöhemmät vaiheet.

Jos rakennettua kaupunkia sen sijaan tarkastellaan muistamisen kohteena, perspektiivi muuttuu. Tutkimuksen fokuksessa ei ole suunnitelman toteuttamiseen päättynyt tapahtumaketju, vaan siitä alkanut ajanjakso, paikan historia. Rakennuttajan ja taiteilija-arkkitehdin visioita tärkeämmäksi nousee rakennettu kaupunki osana kaupunkilaisten elämäntapoja ja heidän kokemuksiaan, joille myös yhteisen, kollektiivisen muistin kerrostumat perustuvat.[3] Niille rakentuvat myös kaupunkilaisyhteisöjen eri aikoina kaupunkitilalle antamat

---

2 Lilius & Pöykkö 1989; Pöykkö 1990; Tuomi (toim.) 2003, 7–28; kansainvälisestä arkkitehtuuritutkimuksesta, ks. esim. Cohen & Eleb 2004, passim, tutkimusmenetelmästä erityisesti 446–448.

3 Muistista ryhmien ominaisuutena, kollektiivisena muistina, ks. Halbwachs 1950.

monenlaiset merkitykset, jotka eivät siten ole rakennusten tai kaupunginosien ominaisuuksia, vaan kaupungissa toimivien ryhmien (osakulttuurien) ominaisuuksia, ryhmien erilaisia suhteita rakennettuun kaupunkiin.

Rakennettua kaupunkia voi muistamisen näkökulmasta lähestyä sekä kaikille yhteisten tapahtumien muistojen että yksityisten, subjektiivisten kokemusten kohteena ilman että niiden keskinäistä arvojärjestystä on tarpeen määrittää. Jokaisella kaupunkilaisella on omia, erityisiä muistoja liittyen kaupunkinsa eri osiin. Arvottamisesta tulee kuitenkin tärkeää silloin, kun rakennettuun ympäristöön kohdistuu muutospaineita. Rakennussuojelukysymyksiin on kiteytynyt se, miten kaupunkilaisten yhteisö ja erityisesti valtaa käyttävät ryhmät ovat arvostaneet tiettyjä rakennuksia ja kaupunkitilaa. Näkökulmassa painottuvat uhanalaisen kohteen merkitykset yhteisölle, siis määritelmällisesti yhteisön kollektiivinen muisti – tai monikollisesti kollektiiviset muistit, jos lähtökohdaksi otetaan kaupunkiyhteisö ymmärrettynä useista erilaisista kaupunkilaisryhmistä (kulttuurisista ryhmistä) koostuvana kokonaisuutena, jotka yhdessä tuottavat kulloinkin hallitsevia, mutta mahdollisesti keskenään ristiriitaisiakin käsityksiä säilyttämisen arvoisista muistin kohteista.[4]

Muistin käsite on viimeistään Italian renessanssin ajoilta yhdistetty rakennettuun kaupunkiin muistomerkkien ja monumenttien kautta. Muistomerkkiin, konkreettiseen ja visuaalisesti havaittavissa olevaan muotoon, olipa se sitten rakennus, riemukaari, veistos tai hautakivi, yhteisö kiinnitti muiston menneisyyden tapahtumasta tai henkilöstä. Monumentin käsite sisälsi sananmukaisesti ajatuk-

---

4 Kaupunkilaisryhmillä viittaan tässä samassa kaupungissa eläviin ryhmiin, joiden elämäntavat eroavat toisistaan ja joita olen kutsunut kulttuurisiksi ryhmiksi (Kervanto Nevanlinna 1996, 39–41). Urbaaneista (osa)kulttuureista ja omasta kulttuurista yhtenä toisten kulttuurien joukossa, ks. myös Gans 1982 (Revised edition), 24–36; Worsley 1984, 51–60; Ricoeur 1965, 278.

sen muiston herättämisestä elämään, menneisyyden tuomisesta nykyhetkeen.[5] Kaupunkihistoriassa monumentin käsite liittyi erityisesti rakennuksista koostuvaan kulttuuriperintöön. Renessanssiajalla antiikin rakentamisen jälkiä alettiin tarkastella ainutkertaisina todisteina menneisyydestä ja sen vuoksi säilyttämisen arvoisina. Uusia ulottuvuuksia monumentin idea sai 1800-luvulla, kun historioitsijat alkoivat nähdä vanhat rakennukset kansallisen hengen kuvaajina ja vahvistajina, mikä muun muassa Ranskassa ohjasi rakennussuojelun varhaisen lainsäädännön ja käytäntöjen muotoutumista.[6] Kansallinen näkökulma on vaikuttanut myös suomalaisen rakennus- ja kaupunkisuojelun lähtökohtiin.

Monumenttien suosio kasvoi 1800-luvulla rinnakkain historiatieteiden ja kansallisuusajattelun kanssa. Kirjassaan ”Moderni muistomerkkikultti” (*Das moderne Denkmalkultus*, 1903) Alois Riegl erotteli toisistaan muun muassa ”intentionaaliset” monumentit, jotka oli alusta saakka rakennettu muistoarvoja välittäviksi muistomerkeiksi, ja historialliset monumentit, jotka oli alkujaan rakennettu käyttöä varten mutta jotka historioitsijat asiantuntemuksensa pohjalta myöhemmin valitsivat monumenteiksi lukuisien rakennusten joukosta niiden sisältämien historiallisten ja/tai taidehistoriallisten arvojen vuoksi.[7] Monumenttien suojelu tuli 1900-luvun kuluessa yhä tärkeämmäksi sitä mukaan kun Euroopan teollistuvien yhteiskuntien modernisoimisen prosessit etenivät. Kaupunkiympäristön historiallisten monumenttien säilyttämisen ja kaupunkitilan uudistamisen ristiriitaan tiivistyi muistamisen problematiikka, jota Tzvetan Todorov on kuvannut muistista poispyyhkimisen (eli tietoisen unohta-

---

5 Sana viittaa latinan käsitteeseen monumentum, joka on johdettu käsitteestä monere (Choay 1996, 14–15, 35–36).

6 Choay 1996, 96–97.

7 Riegl 1984, 21, 73–74 et passim.; Choay 1996, 125. Rieglin kriittinen analyysi on ollut pohjana rakennussuojelun käytäntöjen kehittämiselle.

misen) ja muistissa säilyttämisen vuorovaikutuksena.[8] Rakennettua kaupunkia voi tarkastella menneisyyden jälkinä ja muistamisprosessien konkreettisina, visuaalisina esityksinä (representaatioina), joissa puretut rakennukset kertovat halusta unohtaa ja säilytetyt vanhat rakennukset halusta muistaa. Tältä kannalta rakennusten ja kaupunginosien suojelussa on kyse yhteisön kannanotoista menneisyyden muistamiseen.

Euroopan muisti

Euroopan sodanjälkeinen kaupunkihistoria tarjoaa esimerkkejä kaupunkiyhteisöjen erilaisista suhteista muistamiseen. Toisessa maailmansodassa saksalaiset pommittivat Varsovan vanhaa kaupunkia, eikä sen rakennuksista jäänyt jäljelle muuta kuin rauniot. Vielä 1930-luvulla se oli kantanut jälkiä monista aikakerrostumista, joista varhaisimmat olivat keskiajalta. Sodan jälkeen alkoi paikan jälleenrakennus. Sen sijaan että puolalaiset olisivat rakentaneet paikalle uudisrakennuksia, he päättivät palauttaa tuntemansa aikaisemman kaupungin. Vanhat julkisivut ja korttelit rekonstruoitiin säilyneiden mittatarkkojen piirustusten, valokuvien ja muistikuvien pohjalta.[9] Puolalaisille vanha kaupunki ja sen keskustori olivat täynnä merkityksiä, joita he tarvitsivat myös tulevaisuuden rakentamisessa.

Varsovaa voi verrata Berliiniin, Saksan pääkaupunkiin, joka kukoisti 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan saakka. Berliiniin kiteytyivät monet modernin keskieurooppalaisen kaupunkikulttuurin tunnusmerkeistä: rautatiet, raitiovaunut, tavaratalot, kahvilat, ravintolat, teatterit ja konserttitalot, valomainokset ja suurkaupungin vilkas liike-elämä ja kaikenlaiset kaupunkilaiset. Friedrichstrasse oli

8 Todorov 1995, 14.

9 Tung 2001, 81–84.

Sodan aikana Saksan armeija tuhosi Varsovan kaupungin. Sodan jälkeen puolalaiset rekonstruoivat sen säilyttääkseen kansakunnan identiteetille tärkeän paikan. Varsova, vanhan kaupungin aukio, 2007. Kuva: Wikimedia Commons. Kuvaaja: MM.

kaupungin sydämessä. Toisessa maailmansodassa liittoutuneet pommittivat keskustaa laajasti. Rakennusten rauniot näkyivät kaupunkikuvassa vielä 1950-luvullakin.[10] Voittajat jakoivat ei vain Berliinin vaan koko Saksan kahteen osaan, ja läntisen Saksan pääkaupungiksi tuli pieni Bonn. Friedrichstrasse jäi Itä-Berliinin puolelle. Muurin rakentaminen erotti kaksi Berliiniä siamilaisiksi kaksosiksi, joiden kohtaloksi tuli elää toisiinsa sidottuina yhtä aikaa yhdessä ja kuitenkin erillään.

Kun muuri murtui ja Saksat yhdistettiin, Berliinistä tuli uudelleen pääkaupunki. Yhdistyneen Saksan pääkaupunki otti entistä muuria ympäröineitä alueita, jotka olivat olleet vuosikymmeniä rakentamattomia, uuden liikekeskustan paikaksi.[11] Aikaisemman kaupunkirakenteen ja aikanaan pommitetun ja puretun vanhan keskustan palauttamista Varsovan vanhan kaupungin tapaan ei edes harkittu. Uudisrakentamista hallitsi visio uudesta Berliinistä, jota kuvastivat supermodernit Daimler Chrysler Cityn ja Sony Centerin kaltaiset pilvenpiirtäjäkompleksit.

---

10 McGee 2000, 244–247 et passim.

11 François 1998, 311–319; ks. myös Huyssen 2003.

Yhdistyneen Saksan pääkaupunki otti käyttöön sotaa edeltäneen ajan vanhan keskustan alueita, jotka olivat jaetussa Berliinissä olleet autioina. Friedrichstrassen varteen rakennetut uudet liikekorttelit kertovat kansainvälisten suuryritysten ja globalisoituvan talouden merkityksestä. Berliini, Friedrichstrasse, 2011. Kuva: Anja Kervanto

Puolalaiset pitivät Varsovan vanhalle kaupungille antamiaan merkityksiä itsestään selvinä säilyttämisen kohteina heti sodan jälkeen. Muistikuvat tai säilyneet kirjalliset ja kuvalliset dokumentit eivät riittäneet pitämään elävänä kansalliselle identiteetille keskeisiksi koettuja merkityksiä. Berliinissä vanhan kaupungin palauttaminen muurin murtumisen jälkeen olisi avannut sekä vuosisadan alun kaupunkikulttuurin muistin kerrostumia että 1930-luvun historian edelleenkin vaikeasti hyväksyttäviä vaiheita. Kahden Saksan ja niitä erottaneen muurin välittämät merkitykset olivat osin yhteen sovittamattomia sekä toistensa että aikaisempien aikojen osalta. Uudisrakentaminen tarjosi mahdollisuuden puhdistaa pöytä samaan tapaan kuin läntiseen Berliiniin sodan jälkeen rakennetun uuden liikekeskustan kohdalla, mutta valittu toteutustapa ja arkkitehtuuri painottuivat voimakkaasti kansainvälisten rahoittajien kaupallisiin intresseihin. Paikallisten, berliiniläisten omasta historiasta poimittujen kaupunkikulttuurin muotojen soveltaminen jäi Marlene Dietrich-aukion kaltaisiin paikannimiin. Varsovan ja Berliinin sodan jälkeisen kehityksen vertailu herättää myös kysymyksen siitä, keiden merkityksistä kaupunkirakentamisessa milloinkin puhutaan.

Näitä kahta kaupunkia ja niiden muutoksia voi verrata Tukholmaan. Sodanjälkeinen tilanne Tukholmassa ei ollut yhtään vähemmän dramaattinen kuin Varsovassa tai Berliinissä, vaikka Ruotsin pääkaupunki olikin säästynyt tuhoavilta pommituksilta ja sodalta. Kaupunginvaltuusto päätti modernisoida keskustassa päärautatieaseman ympärillä olevat Klaran ja Norrmalmin kaupunginosat.[12] Kortteleiden pieni mittakaava kertoi 1800-luvulta saakka muotoutuneesta kaupunkirakenteesta, jossa asunnot, kaupat, toimistot, virastot, ravintolat, teatterit, teollinen tuotanto ja käsityöpajat sekoittuivat. Alueen pohjoisreunalla oli 1920-luvulla korttelien läpi avattu Kungsgatan. Vanhempia pääkatuja olivat Gamla Stanin Västerlånggatania jatkava ruuhkainen Drottninggatan ja sitä vaatimattomampi, vehreän Kungsträdgårdenin pohjoisreunaa rajaava Hamngatan kuuluisine Nordiska Kompaniet (NK)-tavarataloineen.

Nykyaikaistaminen, jonka yksityiskohtaisia suunnitelmia alettiin laatia heti sodan jälkeen 1940-luvun lopulla ja jonka toteuttaminen kesti 1980-luvulle saakka, tarkoitti viime kädessä satojen vanhojen rakennusten – jopa joidenkin rakennussuojeltaviksi valittujen kohteiden – purkamista ja korvaamista uusilla rakennuksilla. Myös kokonaisia katuja hävisi, kun liian pieninä pidetyistä kortteleista haluttiin suurempia. Tukholmassa kymmenet taidehistorioitsijat, julkisuuden henkilöt ja kaupunkilaiset käyttivät puheenvuoroja vanhan keskeisen Tukholman säilyttämisen puolesta. Turhaan. Voittajina pitkästä taistelusta selvisivät ne, jotka kannattivat tehokkaampaa maankäyttöä ja tuottavampaa kaupunkitilaa. Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään taloudesta. Yhtä tärkeää tukholmalaisille päättäjille oli luoda kaupunkikuva, joka olisi modernin ajan ilmaisu, välittäisi tulevaisuutta kohti kurottavia merkityksiä.

---

12 Sidenbladh 1985; Gullberg 2001.

Tukholman keskustan uudistuksessa 1950–1980-luvuilla purettiin lukuisia vanhoja kortteleita. Niiden tilalle rakennettiin moderni liikekeskusta virtaviivaisine pilvenpiirtäjieen osoittamaan kansakunnan suuntautumista tulevaisuuteen. Tukholma, Hötorgscity, 1961. Kuva: Wikimedia Commons. Kuvaaja: Oscar Bladh.

Myös yksittäiset rakennukset voivat kertoa halusta muistaa – ja unohtaa. Viipurin kirjasto valmistui Alvar Aallon suunnitelman pohjalta 1936 ja toimi suomalaisena kirjastona normaalisti neljä tai sodan poikkeusajat mukaan lukien enintään kahdeksan vuotta ennen kuin se jäi Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle. Suomalaiset arkkitehdit heräsivät huonokuntoisen rakennuksen korjaustarpeeseen 1990-luvulla ja käynnistivät sen restauroinnin, jota pääasiassa suomalaiset ja yhdysvaltalaiset ovat rahoittaneet. Hankkeessa rakennuksen arvon määritys näyttää perustuneen siihen, että se on luettu Aallon varhaiskauden tärkeimpiin ja kansainvälisesti tunnetuimpiin töihin.

Mutta keiden muistoja suomalaiset pyrkivät restaurointiprojektillaan vieraan valtion alueella säilyttämään? Haluavatko he rakentaa muistomerkkiä suomalaisille ja 1930-luvun viipurilaisille vaiko kansainväliselle arkkitehtiyhteisölle? Nationalismin näkökulmasta jotkut kommentaattorit ovat pitäneet suomalaisia yhä Viipurin moraalisina omistajina, koska se otettiin meiltä vääryydellä: ”- - meille ei ole yhdentekevää, mitä sinne jääneelle kulttuuriperinnöllemme tapahtuu”; siihen on heidän mielestään näyttänyt perustuvan restaurointihankekin. Projektin aktiivit ovat kiistäneet nationalistiset yhteydet ja

korostaneet rakennuksen arkkitehtonisen arvon palauttamista osana ihmiskunnan kulttuuriperintöä ja sen kirjastokäytön parantamista.[13] Kirjastorakennuksen restaurointihankkeen yhteydessä ei ole käyty keskustelua siitä, haluavatko nykyiset viipurilaiset vahvistaa kaupunkinsa suomalaismuistoja tai mitkä rakennukset tai kaupunginosat olisivat heille historiallisina muistomerkkeinä kirjaston säilyttämiseen käytettyjen niukkojen voimavarojen parempia kohteita. Restaurointi kertoo myös projektissa aktiivisten halusta unohtaa se lähes puolen vuosisadan pituinen jakso kaupungin historiasta, jolloin Viipuri oli osa Neuvostoliittoa.

Rakennettu kaupunki tekstinä

Merkittävässä historiateoksessa *Les Lieux de mémoire* (Muistin paikat, 1984–1992) sen toimittaja, historioitsija Pierre Nora on kuvannut kertomusta Ranskan ja ranskalaisten menneisyydestä moniääniseksi historiaksi, joka kyseenalaistaa käsityksen yhtenäisestä kansallisesta historiankirjoituksesta. Kansallista historiaa on perinteisesti hallinnut käsite historiallinen kansakunta (*la nation historique*), jonka mukaan kansakunnan menneisyys on tavoitettavissa tärkeiden paikkojen, ajankohtien, monumenttien ja ritualisoitujen seremonioiden kautta, siis kohdennettuna menneisyyttä parhaiten edustaviin ilmiöihin. Samalla kaikki muut paikat, ajanjaksot, rakennukset ja tapahtumat on voitu jättää huomiotta. Nora korvaa tämän käsitteellä muistin kansakunta (*la nation mémorial*), jossa päinvastainen tulee todeksi. Asiat ja paikat, joita aikaisemmin pidettiin arkisina tai vähäpätöisinä, saavat nyt alkuperäistä kontekstiaan laajempia merkityksiä. Ymmärrettynä

---

13 Viipurin kirjastorakennuksen restauroinnista tarkemmin, Kervanto Nevanlinna 2005, 239–246; suora lainaus Risto Näätänen: ”Viipurin kirjasto ja suomalaisten toiveet”, *Helsingin Sanomat* 31.5.2003.

kansakunnan muistiksi historia tulee keskustelun tai jopa erilaisten kulttuuristen yhteisöjen vastakkainasettelujen kohteeksi. Historiaa joudutaan näin jatkuvasti arvioimaan uudelleen.[14] Kansallista historiankirjoitusta voi verrata kaupunkihistorian kirjoitukseen.

Myös kaupunkien historioissa menneisyys on konventionaalisesti esitetty yhtenäisenä ja valmiina kuvana. Erityisen tyypillistä tämä on ollut pääkaupunkeja koskevalle historiankirjoitukselle. Tietyn kaupungin Suuri Kertomus on usein käsitellyt sitä, kuinka sen poliittiset elimet ja hallintojärjestelmä ovat yhdessä saaneet aikaan tämän kaupunkikokonaisuuden eräänlaisena nykyaikaisena monumenttina. Jos Noran esittämää käsitystä sovelletaan pääkaupunkien historiankirjoitukseen, yhtä johdonmukaisesti etenevää kertomusta tai yhtenäistä kaupunkihistoriaa ei enää ole välttämättä mahdollista tuottaa. Jos kaupungin menneisyys ymmärretään kaupungin muistiksi, kaupungin identiteetti perustuu erilaisten kertojaäänten rinnakkaisuuteen ja monenlaisiin tulkintoihin menneisyydestä. Myös rakennettua kaupunkia ja sen historiallisia kerrostumia voidaan tutkia erilaisten kaupunkilaisryhmien yhdessä tuottamana kokonaisuutena.

Rakennettua kaupunkia voidaan tarkastella tekstinä samaan tapaan kuin kirjallisuuden ja filosofian piirissä.[15] Tekstinä kaupunkia lähestytään jälkinä merkityksellisestä toiminnasta. Tällaista tekstiä on mahdollista tulkita: voidaan sanoa, että rakennettua kaupunkia voi lukea. Kun kaupunkia tarkastellaan tekstinä, tutkija ei enää etsi yhtä oikeaa lukutapaa, kuten esimerkiksi arkkitehdin visiota tai katsojan subjektiivista kokemusta. Sen sijaan lähtökohtana on ajatus, jonka mukaan tiettyä kaupunkia voidaan lukea erilaisin tavoin. Toimiessaan kaupungissa myös erilaiset kaupunkilaisten ryhmät tulkitsevat eli lukevat kaupunkiaan; toiminta sekä edellyttää tulkintaa että tuot-

---

14 Nora 1997, 4713–4714.

15 Ks. esim. Ricoeur 1981, 197–221; Taylor 1988, 218–219.

taa tulkintoja. Rakennettu kaupunki kantaa erilaisia merkityksiä eri kaupunkilaisyhteisöille, sen (osa)kulttuureille.

Tarkastelun ja lukemisen kohteena ei siis itse asiassa enää ole tietty fyysinen, konkreettinen kohde, vaan se kaupunkielämän käytäntöjen verkosto, joka on tuottanut kaupunkitilalle merkityksiä ja edelleen jatkaa niiden tuottamista. Tässä mielessä kaupunkia voi lukea jälkinä paitsi monenlaisista merkityksistä, myös niistä erilaisista yhteisöistä, joille paikka on eri aikoina ollut merkityksellinen.

Eteläsataman arkkitehtuurihistoriaa

Edellä esitettyä näkökulmaa voi soveltaa kaupunkitilan tutkimukseen ja arkkitehtuurihistoriaan, esimerkiksi yhteen Suomen tunnetuimmista kaupunkimaisemista, Helsingin ikoniseen näkymään, merelle päin avautuvaan kuvaan Helsingin historiallisista empirekortteleista ja niiden taustalla kohoavasta Tuomiokirkosta.[16] Konventionaalisen ajattelun mukaan sen kulttuurisista merkityksistä ei ole erimielisyyttä.

Paikan historia on pitkä. Yli 350 vuoden kuluessa Eteläsatamaa ympäröivät korttelit ovat muuttuneet pääosin pienen kauppakaupungin vauraiden porvarisperheiden omistamasta ja yksityisessä käytössä olevasta ranta-alueesta ensin suuriruhtinaskunnan pääkaupungin hallintokeskustaksi ja myöhemmin maan suurimmaksi tuontitavaran satamaksi. Viime vaiheessa siitä on tullut valtiollisten edustustilaisuuksien ja kansainvälisten kokousten ympäristöä, modernin suomalaisen yhteiskunnan näyteikkuna, jonka kuvia käytetään sekä Helsingin että Suomen symboleina.

---

16 Kervanto Nevanlinna 2002, 21–28.

Arkkitehtuurihistoriassa paikan tarkastelua on kuitenkin hallinnut toinen vaihe, empirekortteleiden rakentaminen Suomen suuriruhtinaskunnan uuden pääkaupungin hallintokeskustaksi. Ensimmäinen vaihe kauppakaupungin reuna-alueena on lähes poikkeuksetta ohitettu merkityksettömänä, eräänlaisena esivaiheena. Kolmas vaihe maan tärkeimpänä tuontitavaran satamana ja teollisuuskeskuksena on tavallisesti rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Sen sijaan neljättä vaihetta on pidetty toisen vaiheen esteettisenä laajentumana, esimerkiksi silloin, kun vuosisadan vaihteessa kerrottiin Arkkitehtuurin, rakentamisen ja muotoilun informaatiokeskuksen (ARMIn) jatkavan empirekortteleiden vaaleaa julkisivulinjaa Katajanokalle; hanke kariutui myöhemmin.

Kulttuuristen merkitysten näkökulmasta erilaisten historiallisten vaiheiden saamat, toisistaan poikkeavat painotukset tarkoittavat sitä, että jotkut paikan menneisyyteen kuuluneet kulttuuriset merkitykset on tahdottu muistaa ja kirjata osaksi paikan historiaa, kun taas toiset merkitykset on haluttu painaa unohdukseen. Kun tätä pääkaupungin tunnetuinta kaupunkitilaa lukee tänään, voi päätellä, että paikan historiassa tärkeinä on pidetty keskeisimpiä valtiollisia ja Helsingin kaupungin instituutioita, arvokkaita toimintoja, kuten hallintoa ja johtavissa asemissa olevia henkilöitä. Tai hieman abstraktimmin ilmaistuna: tärkeitä ovat olleet valta, status quo, ja olettamus yhtenäisistä arvoista. Näin luettuna tämä kaupunkitila vaikenee paikan teollisuushistoriasta ja samalla se vaikenee niistä monenlaisista tavoista elää kaupunkitilaa, jotka liittyivät yli seitsemän vuosikymmenen ajan 1970-luvulle saakka teollisuuden ja sataman toimintoihin.

Erilaisia kulttuurisia merkityksiä kantava kaupunkitila on osa joidenkin yhteisöjen arkielämää ja samalla niiden identiteettiä. Jos kaupunkitila tuhotaan, tuhotaan se materiaalinen kehys, johon identiteetti on kiinnittynyt. Tässä mielessä hävittäminen on myös peruuttamatonta. Ne 35 nosturia, jotka koristivat Eteläsataman reunoja aina

1970-luvulle saakka, on hävitetty ilman julkista keskustelua. Tämän alueen vanhat satama- ja teollisuusrakennukset ovat pääosin kuitenkin jäljellä ja kertovat menneistä ajoista. Osa on korjattu toisenlaisia toimintoja varten. Kaupunkikuvaa hallitsevasta Warranttimakasiinista tehtiin kansainvälinen hotelli, Gunnar Taucherin suunnittelemasta satamavarastosta lauttaterminaali, 1960-luvun puolivälissä rakennetusta laiturivarastosta kongressikeskus ja niiden taakse sijoittuneista vanhemmista satamavarastoista toimisto-, kokoontumis- ja näyttelytiloja. Katajanokan kärjessä sijainneen Valmetin telakan alueen vanhoista rakennuksista pääosa purettiin 1970-luvulla. Säilytetyistä arvokkaimmista rakennuksista on korjattu Ulkoministeriön tiloja ja asuinalueen palvelutiloja. Vankilarakennuksissa toimii nykyisin hotelli. Se Katajanokka, jossa telakan työläiset elivät arkeaan, on kadonnut lopullisesti. Säilytetyt vanhat rakennukset kantavat kuitenkin aikaisempien elämänmuotojen merkityksiä.

Kenelle kulttuuriset merkitykset kuuluvat?

Kaupunkitilan kulttuuristen merkitysten muodostuminen on hidas prosessi. Siihen liittyy aina tärkeitä yhteisiä kokemuksia pitkän ajan kuluessa. Jotkut ovat dramaattisia, kuten juhlaparaatit ja perinteiset mielenosoitukset. Toiset ovat arkipäiväisiä mutta toistuvina sitäkin tärkeämpiä, kuten kotiin, työhön, asiointiin ja kaupungissa liikkumiseen liittyvät toiminnat. Viime vuosina olen kiinnittänyt huomiota siihen, että ne kulttuuriset merkitykset, jotka ovat kytkeytyneet helsinkiläisille tärkeisiin kaupunkitiloihin, ovat saaneet väistyä muun muassa kaupallisten intressien tieltä.

Useana kesänä on Senaatintorista tehty markkinapaikka (joka se toki oli ollut aikaisemminkin silloin tällöin vuoteen 1894 saakka) lukuisten maakuntaesittelyjen aikana. Vaikka empirekaupunginosan ytimen muodostava kaupunkitila on historiallisesti nähty nimen-

Helsingin Eteläsataman ikoniseen näkymään kiteytyy kaupunkilaisten muistoja ja merkityksiä monilta vuosikymmeniltä. Helsingin empirejulkisivu, 1990-luku. Kuva: Postikortti.

omaan kansallisen ja valtiollisen vallan symbolina, paikan toimintoja hallitsee käytännössä Helsingin kaupungin kiinteistövirasto. Sieltä lähes kuka tahansa on saanut vuokrata tätä kaupunkitilaa hyvin edullisin ehdoin.

Monena talvena 2000-luvun vaihteessa Kiinteistövirasto luovutti torin lumilautakilpailulle, jonka kuvat levisivät television uutislähetysten ja suurten päivälehtien kautta koko kansan tietoisuuteen. Kansainvälinen yritys sijoitti nuorisolle suunnatuksi urheilutilaisuudeksi naamioidun urheilujuoman mainoskampanjan avaustilaisuuden Senaatintorille tietoisena siitä, että erikoinen yhdistelmä kaikkien tuntemasta paikasta ja suuria rakennelmia vaativasta toiminnasta kiinnostaisi tiedotusvälineitä. Se, että tapahtuma samalla halvensi paikkaa ja yhteisön kulttuurisia merkityksiä, ei painanut vaa'alla, kun kaupunki antoi luvan tapahtuman järjestämiseen.

Julkiset vastalauseet eri tahoilta saivat kaupungin kuitenkin epäröimään, kun sama kansainvälinen liikeyritys pyrki seuraavana vuonna samaan kaupunkitilaan markkinoimaan tuotteitaan. Senaatintoria ei suostuttu enää antamaan, mutta kaupunki osoitti uuden paikan, nyt Presidentinlinnan edestä. Voisiko selkeämmin ilmaista silloisen

kaupunginjohdon suhdetta instituutioon, joka valtiollisesti on yksi tärkeimmistä? Sopivampiakin paikkoja olisi löytynyt, esimerkiksi Rautatientori, Finlandia-talon itäpuolella oleva avoin kenttä tai Johanneksen kirkon katveessa oleva urheilukenttä, jonka reunoilla on suuri luonnonkatsomo. Niihin ei kuitenkaan sisälly samaa jännitettä kuin Senaatintoriin tai Presidentinlinnan edustaan. Kansainvälisille urheilujuomayhtiölle kampanjapaikan valinta oli oleellista: se sai mediassa runsaasti ilmaista julkisuutta juuri kaupunkitilan vahvojen kulttuuristen merkitysten avulla.

Presidentinlinnan edustaa ja Eteläsataman ikonista näkymää uhkasi lumilautatelineitä pysyvämpi haitta, uudisrakennus Helsingin historialliseen ytimeen. Norjalainen kiinteistösijoittaja oli sopinut nyt eläkkeelle siirtyneen apulaiskaupunginjohtaja Pekka Korpisen kanssa alustavasta tonttivarauksesta Katajanokanlaiturille entisen Armi-projektin paikalle, jonne kiinteistösijoittaja halusi rakentaa kansainvälisen hotellin. Kuvatessaan aikomuksiaan sijoittaja Arthur Buchardt painotti sitä, että tontti on aivan Presidentinlinnan edessä.[17] Hotellin luonnetta tai ulkomuotoa hän ei pitänyt tarpeellisena esitellä, ainoastaan tontin arvostettua sijaintia. Hanketta vauhdittaakseen Burchardt tilasi sveitsiläiseltä arkkitehtuuritoimistolta de Meuron & Herzog hotellin luonnospiirustukset. Niiden mukaan paikalle olisi rakennettu lähirakennuksia korkeampi, suuren ristin muotoinen ja epätasaista lasimassaa muistuttavilla julkisivuilla varustettu rakennus, joka olisi sijoittunut aivan vesialueen ääreen. Se olisi peittänyt Presidentinlinnan osittain näkyvistä mereltä päin ja hallinnut Katajanokan ja Kauppatorin rantamaisemaa. Sen arkkitehtuuri olisi eronnut kaikissa suhteissa ympäristöstään ja uudisrakennus rikkonut herkän historiallisen kaupunkikuvan piittaamattomalla ja perustelemattomalla tavalla.

Kiinteistösijoittaja edellytti tontin saamista omistukseensa hotellihankkeensa toteuttamiseksi. Tontti oli keskellä kansallismaisemaa,

---

17 ”Norrmannen som älskar hotell”, *Restauratören* (Sverige), 1.2.2008.

yhdellä maan historiallisesti arvokkaimmista paikoista. Jos kaupunki olisi myynyt tontin ja sen asemakaava olisi hyväksytty Kaupunginvaltuustossa, osa kansallista merkitysmaailmaa olisi siirtynyt pois kaupungin ja kaupunkilaisten määräysvallasta kaupallisten intressien hallitsemaan kiinteistösijoittamisen maailmaan. Kaupunginhallitus hyväksyi hankkeen 22.3.2010 hyvin niukalla yhden äänen enemmistöllä vietäväksi Kaupunginvaltuuston käsittelyyn, mutta valtuusto päätti 7.4.2010 hylätä esityksen.

Hotellihankkeen vaiheet herättävät kysymyksiä. Kenelle kaupunkitila kuuluu? Kenellä on oikeus tehdä tulkintoja kaupunkitiloista? Ovatko vain kiinteistöjen omistajat ja vaikutusvaltaiset yritykset niitä, joita päätöksentekijät kuuntelevat? Mikä paino on kaupunkien kaavoituksessa ja rakentamisessa annettu kaupunkilaisten ja kansalaisten kannanotoille?

Rakennettu kaupunki, sen korttelit, kadut, puistot ja arkkitehtuuri auttavat meitä muistamaan menneitä kaupunkielämän käytäntöjä ja samalla niihin liittyviä kaupunkilaisten ryhmiä. Muisti kiinnittyy konkretiaan. Mutta myös toisin päin: kun tiettyjä kaupunkitiloja hävitetään, samalla hävitetään myös paikan historia ja jäljet niistä erilaisista yhteisöistä, joille paikka oli merkityksellinen. Tältä kannalta rakennetun kaupungin osien hävittämisessä ei ole kyse pelkästään tietyn rakennuksen tai rakennusryhmän teknisestä poistamisesta, vaan joidenkin kaupunkiyhteisöjen ja niiden kulttuuristen merkitysten maailmojen lopullisesta tuhoamisesta.

Kaupunkihistorioitsijan näkökulma

Kaupunki ei ole minulle vain tutkimuskohde, vaan osa identiteettiäni. Muistan Helsingin vuosikymmenien takaa. Oma kaupunginosani oli aikuisuuteen asti Meilahti, mutta olen tuntenut muita kaupunginosia ystävien, sukulaisten ja työpaikkojen kautta Eirasta Töölöön,

Kulosaaresta Lauttasaareen, Hietalahdesta Haagaan ja Munkkiniemestä Kallioon. Arabia, Tapiola, Westend, Kauniainen, Pitäjänmäki ja Laaksolahti kuuluivat nekin kaupunkiini. Isäni oli ehdoton urbanisti, kotonaan suurkaupunkien kaduilla, kahviloissa, kirjakaupoissa ja kirjastoissa, joissa totuin liikkumaan jo pienenä. Tukholman keskusta ennen suurta 1970-luvun kaupunkiuudistusta on yhä kirkkaana mielessäni. Siteitä omaan kaupunkiini ovat vahvistaneet elämänjaksot toisaalla, muun muassa Tampereella, Nairobissa, St. Louisissa ja Pariisissa, joiden kautta helsinkiläisen kaupunkikulttuurin erityislaatu on avautunut uusista suunnista.

Kansalaisjärjestöjen toiminnassa kaupunkihistorian tutkija ottaa kantaa ajankohtaisiin kaupunkikysymyksiin; tässä mielessä tutkija toimii yhteiskunnallisesti, poliittisesti. Merkittävästi poliittisempia tekoja kaupunkihistorioitsija kuitenkin tekee tutkijana. Valitessaan aihettaan ja lähdeaineistoaan, muotoillessaan tutkimuskysymyksiään, päättäessään haastateltavista aikalaisista ja hakiessaan selityksiä analysoimilleen tapahtumaketjuille tutkija suuntaa kiinnostuksensa valokeilan niihin ilmiöihin, joita pitää oman maailmankuvansa puitteissa yhteiskunnallisesti tärkeinä.[18] Samalla tutkijan katseen ulkopuolelle jäävät aiheet, kysymykset ja lähteet tulevat sivuutetuiksi.

Tutkimuksen kentällä poliittisia valintoja tekevät myös muut, esimerkiksi tieteen instituutiot, kun asiantuntijoiden korkeatasoiseksi arvioima tutkimushanke jää tiedepoliittisista syistä vaille rahoitusta. Päätöksissä vaikuttavat myös tiedepoliittiset rakenteet: perinteisten tieteenalojen tai muotiteemojen puitteisiin mahtuville tutkimushankkeille on helpompi saada tukea kuin eri tieteenalojen väliin sijoittu-

---

[18] Kuten Paul Ricoeur on todennut, historioitsija on aina osa tutkimuskenttäänsä, näytelmän osapuoli, eikä hänen suhteensa tutkimukseen voi koskaan olla puhtaan neutraali. Tässä mielessä historiantutkimuksella on myös yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. (Kearney & Doodley (eds) 1999, 16.) Historian tutkimuksen ja poliittisen toiminnan yhdistämisen ongelmista historiallisesti ks. Noiriel 2010.

ville tai useita tieteenaloja yhdistäville, uudenlaisille tutkimuskysymyksille, myös kaupunkihistoriassa. Tiedepoliittisilla linjauksilla on ennalta ohjaavaa vaikutusta tutkimussuunnitelmien sisältöön.

Rakennetun kaupungin tutkimus on perinteisesti nähty arkkitehtuurihistoriana, jossa tutkimuskentän keskeisimmät aiheet ovat olleet merkittävät monumentit, kuuluisien arkkitehtien visiot ja suunnitelmat, rakennustaiteen tyylisuunnat sekä kaupunkikuva. Suomen kaupunkirakentamisen historiassa kaupunkisuunnittelu, julkinen rakentaminen, kaavoitus, kiinteistöpolitiikka ja asuntorakentaminen ovat kuitenkin olleet suuria yhteiskunnallisia kysymyksiä, joiden merkitykset ulottuvat ratkaisevasti perinteisen arkkitehtuurihistorian ulkopuolelle. Kaupunkitutkimuksissani olen halunnut kuvata ja ymmärtää kaupunkien muutoksia erityisesti pitkien aikajaksojen kuluessa ja eri osapuolien vallankäytön vaikutusta siihen, millaisia kaupunkeja on rakentunut. Yhteiskuntahistoriallisessa arkkitehtuurihistoriassa kontekstualisointi laajenee kaupunkirakentamisen taloudelliseen, sosiaaliseen ja poliittiseen historiaan.

On etuoikeus saada työnsä kautta rakentaa sekä omaa että toisten ymmärrystä siitä, mistä kaupungeissa on kyse. Minulle ei olisi mahdollista tutkia kaupunkihistoriaa ottamatta kantaa niihin muutoksiin, jotka mielestäni vaarantavat Helsingin historian jatkuvuutta. Tieteellinen työ tuottaa argumentteja, joita tutkija itse yhtä hyvin kuin muut osapuolet voivat käyttää perustelemaan tietyn vaihtoehdon paremmuutta muihin vaihtoehtoihin verrattuna. En koe kaupunkihistorioitsijan asiantuntemukseni tarjoamista kaupunkilaisten käyttöön velvollisuutena, vaan mieluisana ja tärkeänä keinona osallistua kansalaisena oman maailmani tulevaisuuden muotoutumiseen. Parhaimmillaan niin tutkijan työtä kuin kansalaisaktiviteettiakin ohjaa kiinnostus, innostus, jopa intohimo omaa kaupunkia ja sen elämänmuotoja kohtaan.

KIRJALLISUUS

Choay, Françoise 1996. *L'Allegorie du patrimoine*. Nouvelle édition revue et corrigée. Paris: Eìditions du Seuil.

Cohen, Jean-Louis & Eleb, Monique 2004. *Casablanca, Mythes et figures d'une aventure urbaine*. Paris: Hazan.

François, Etienne 1998. Reconstruction allemande: les monuments de Berlin, de la guerre à la réunification. – Jacques Le Goff (dir.), *Patrimoine et passions identitaires*. Paris: Fayard & Éditions du patrimoine.

Gans, Herbert J. 1982 (revised edition). *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: Free Pr. of Glencoe.

Gullberg, Anders 2001. *City − drömmen om ett nytt hjärta, Moderniseringen av det centrala Stockholm 1951−1979, Del 1 & 2*. Monografier utgivna av Stockholms stad 113:1 & 113:2. Stockholm: Stockholmia.

Halbwachs, Maurice 1950. *La Mémoire Collective*. Édition critique établie par Gérard Namer. Paris: Albin Michel.

Helsingin Sanomat 2003.

Huyssen, Andreas 2003. *Present Pasts. Urban palimpsests and the politics of memory.* Cultural memory in the present. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Kervanto Nevanlinna, Anja 1996. *Interpreting Nairobi. The Cultural Study of Built Form.* Bibliotheca historica 18. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kervanto Nevanlinna, Anja 2002. *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 836. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kervanto Nevanlinna, Anja 2005. *Näköaloja kadunkulmalta. Kirjoituksia kaupunkihistoriasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1054. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Klinge, Matti 1986. *Senaatintorin sanoma. Tutkielmia suuriruhtinaskunnan ajalta*. Helsinki: Otava.

Lilius, Henrik & Pöykkö, Kalevi 1989. Helsingin monumentaalikeskusta. – *Ars. Suomen taide 3*. Espoo: Weiling + Göös.

McGee, Mark R. 2000. *Berlin 1925−1946–2000*. Berlin: Nicolai.

Noiriel, Gérard 2010. *Dire la vérité au pouvoir. Les Intellectuels en question*. Paris: Agone.

Nora, Pierre 1997. L'ère de commémoration. – Pierre Nora (dir.), *Les Lieux de mémoire, vol. 3*, Quarto. Paris: Gallimard. Paris: Gallimard.

Pöykkö, Kalevi 1990. *Carl Ludvig Engel 1778–1840. Pääkaupungin arkkitehti.* Memoria 6. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Restauratören 2008.

Ricoeur, Paul 1965. *History and Truth*. Evanston: Northwestern University Press.

Ricoeur, Paul 1981. *Hermeneutics and the Human Sciences*. Ed. John B. Thompson. Paris: Cambridge University Press & Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Ricoeur, Paul 1999. Imagination, testimony, and trust. A dialogue with Paul Ricoeur. – Richard Kearney & Mark Dooley (eds), *Questioning Ethics. Contemporary Debates in Philosophy*. London: Routledge.

Riegl, Aloïs 1984. *Le culte moderne des monuments. Son essence et sa genèse.* (Orig. Der moderne Denkmalkultus, 1903). Paris: Editions du Seuil.

Sidenbladh, Göran 1985. *Norrmalm förnyat 1951–1981*. Monografier utgivna av Stockholms stad 66. Stockholm: Arkitektur Förlag.

Taylor, Charles 1988. The hermeneutics of conflict. – James Tully (ed.), *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge: Polity Press.

Todorov, Tzvetan 1995. *Les Abus de la mémoire*. Paris: Arléa.

Tung, Anthony M. 2001. *Preserving the World's Great Cities. The Destruction and Renewal of the Historic Metropolis*. New York: Clarkson Potter.

Tuomi, Timo (toim.) 2003. *Tapiola, elämää ja arkkitehtuuria.* Helsinki: Rakennustieto.

Tuomi, Timo 2003: Tapiolan puutarhakaupunki. – Timo Tuomi (toim.), *Tapiola, elämää ja arkkitehtuuria*. Helsinki: Rakennustieto.

Worsley, Peter 1984. *The Three Worlds: Culture and World Development*. London: Weidenfelt and Nicolson.

MERKITYKSIN RAKENNETTU VANHA RAUMA

Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna 1900–1970

Tanja Vahtikari

> Vanha Rauma on UNESCO:n valitsema maailmanperintökohde. Näin ollen se on samassa arvojoukossa kuin Egyptin pyramidit, Paavin Vatikaani ja Intian Taj Mahal-temppeli.[1]

Tänään Vanhana Raumana tuntemamme alue, Rauman kaupungin keskiaikaisperäinen ja vuosisatojen saatossa valtaosin puusta rakennettu historiallinen keskusta, valittiin maailmanperintöluetteloon vuonna 1991. Kansainvälisessä tunnettuudessaan Vanha Rauma ei yllä pyramidien, Vatikaanin tai Taj Mahalin rinnalle, sen sijaan kansallisen kulttuuriperinnön kaanonissa se on vakiinnuttanut paikkansa sekä rakennetun ympäristön asiantuntijoiden että suuren yleisön silmissä. Maailmanperintöstatuksella on ollut oma tärkeä osansa tässä arvonnousussa, mutta esimerkiksi jo alueelle 1981 hyväksyttyä säilyttävää asemakaavaa pidettiin valmistumisajankohtanaan asiantuntijapiireissä yleisesti edistyksellisenä ja malliesimerkkinä maam-

---

1 Rauman kaupunki, Rauma-info, http://www.rauma.fi/info/default.htm, luettu 24.3.2010.

me vanhojen puukaupunkien kaavoituksessa.[2] Vuonna 2005 julkaistussa *Suomalaisten symbolit* -teoksessa Vanha Rauma nostetaan esille yhtenä rakennetun ympäristön suomalaisena symbolina.[3]

Maailmanperintöalueen merkityksestä ja tarkoituksesta ei Raumallakaan vallitse yksimielisyyttä – tästä kaupunkiperinnön ja -tilan moniäänisyydestä hyvä osoitus oli vuosina 2004–2006 käyty debatti marketin rakentamisesta Leikari-Lampolan alueelle aivan Vanhan Rauman tuntumaan ja maailmanperintöalueen suojavyöhykkeelle. Useat tutkijat pitävät juuri maailmanperintökohteita erityisen alttiina kulttuuriperinnön ja tilan konflikteille siitä yksinkertaisesta syystä, että niiden määrittelyssä, hallinnassa ja hoidossa on mukana enemmän osallisia tahoja kuin muissa vastaavissa perintökohteissa.[4] Toisaalta maailmanperintönimeämisen myötä Vanhasta Raumasta säilyttämisen ja suojelun alaisena alueena on tullut Raumalla entistä laajemmalti jaettu merkitys, jonka perusperiaatetta ei juurikaan haasteta tai aseteta kyseenalaiseksi. Vaikka Vanhan Rauman liittämisestä maailmanperintöluetteloon ei seurannut uusia suojelumääräyksiä, nimeäminen alleviivasi historiallisten ja esteettisten arvojen legitimiteettiä yli muiden paikallisten diskurssien.

Vanhan Rauman asema suojeltuna maailmanperintökohteena vaikuttaa tämän päivän näkökulmasta itsestään selvältä. Tällöin kuitenkin jää helposti huomaamatta se monimutkainen ja monitahoinen prosessi, jonka tuloksena tietystä menneisyyden paikasta muovautuu ”historiallinen kaupunki”. Tämän prosessin selittäminen – Vanhan Rauman esimerkin avulla – on artikkelini keskeinen tavoite. Artikkelin toinen tavoite liittyy aikaperspektiivin pidentämiseen. Suomalaisten puukaupunkien suojeluhistorian esityksissä on tullut tavaksi korostaa 1960-luvun lopulta nykypäivään ulottuvaa, sinänsä

---

2 Ks. esim. Suvanto 1987, 177.

3 Koho 2005, 75.

4 Ks. esim. Graham, Ashworth & Tunbridge 2000.

hyvin keskeistä ajanjaksoa, jolloin historialliset puukaupungit nousivat rakennussuojelun valtakunnalliselle agendalle sekä myös ylikansallisen huomion kohteeksi pohjoismaisen puukaupunkiprojektin (1972) myötä.[5] Tämän artikkelin fokus sen sijaan on 1970-lukua edeltävässä ajassa. Tarkastelun alkupisteenä toimii 1800- ja 1900-luvun taite, jolloin maamme keskiaikaisperäiset kaupungit tunnetusti ensimmäistä kertaa ”löydettiin” suojelun kohteiksi pienen taiteilija- ja arkkitehtijoukon toimesta. Tarkastelun päätepiste taas on modernin kaupunkiuudistuksen retoriikan hallitsema 1960-luku, jolloin Raumallakin suunniteltiin vanhan keskustan uudistamista. Artikkelissani pohdin, miten Vanhasta Raumasta tuona aikana merkityksellistettiin erityinen historiallinen kaupunki.

Kulttuuriperintö toimii usealla spatiaalisella tasolla (*heritage scales*), joilla viitataan yhtäältä perintöön kiinnittyviin paikkaidentiteetteihin sekä tietoisuuden ja tulkinnan tasoihin, toisaalta kulttuuriperinnön hoitoon ja hallintaan liittyviin eritasoisiin instituutioihin. Eri tasot voivat olla sekä toisiaan täydentäviä että toistensa kanssa ristiriitaisia. Artikkelissani olen erityisen kiinnostunut paikallisten ja kansallisten prosessien ja toimijoiden vuoropuhelusta historiallisen kaupungin varhaisessa määrittelyssä.

Historiallinen kaupunki nykypäivän valintoina

Kaupunkien muistamisen muodot ovat moninaisia, mutta aivan erityisellä tavalla muistot ja muistamisen projektit tiivistyvät historiallisessa kaupungissa.[6] Historiallisen kaupungin perusta on omaan

---

5 Ks. esim. Kärki 1999.

6 Termiä ”historiallinen kaupunki” (*historic city*) käytetään yleisesti kuvaamaan tiettyä rajattua aluetta kaupungin kokonaisuudessa, yleensä kaupungin keskustassa sijaitsevaa ja uudemman kaupunkirakenteen ympäröimää ”vanhaa kaupunkia”. Etenkin englanninkielises-

aikaamme säilyneissä urbaaneissa rakenteissa, muodoissa ja materiassa, jotka konkreettisena aineellisena perintönä muistuttavat meitä menneisyyden kaupungista. Historiallinen kaupunki ei kuitenkaan koskaan ole valmiina olemassa, vaan se on aina valintojen tulos, ja jotakin, joka määritellään kulloisestakin nykyhetkestä, sen tarpeista, arvostuksista ja poliittisista, taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista prioriteeteista käsin. Seinien, katujen ja aukioiden ohella ja niiden kanssa vuoropuhelussa historiallinen kaupunki on merkityksiä, arvoja ja käytäntöjä.

Sosiologi Jennifer Jordan, joka on tutkinut kansallissosialismin ajan hirmutekojen ja vastarinnan muistamista muurin murtumisen jälkeisessä Berliinissä, korostaa neljää tekijää urbaanin muistamisen maiseman (*urban memorial landscape*) valikoitumisen ja vakiintumisen taustalla. Ensinnä tarvitaan pieni aktiivisten ”muistin aloitteentekijöiden” (*memorial entrepreneurs*) joukko, joka alkaa tehdä kohdetta tunnetuksi. Toisessa vaiheessa heidän sanomansa tulee saada vastakaikua laajemman yleisön piirissä; tämä kannatus voi operoida yhtä lailla paikallisella, kansallisella kuin ylikansallisellakin tasolla. Edelleen urbaaniin muistamisen maisemaan liitettävän muistelukäytön pitää olla yhteensopivaa alueen muun käytön ja maanomistuksen kanssa.[7] Jordanin tarkastelun keskiössä ovat historian kerran vaietut

---

sä kirjallisuudessa termi ”*historic city*” on vakiintunut ja paljon käytetty. Suomessa termin ”historiallinen kaupunki” käyttö on ollut satunnaisempaa. Vakiintuneempia käsitteitä, joiden sisällölliset painotukset hieman vaihtelevat, ovat olleet ”vanha kaupunki”, ”vanha kaupunginosa”, ”historiallinen kaupunkikeskusta” ja ”kaupunkien rakennettu perintö”. Termi ”perinteinen puukaupunki” puolestaan viittaa siihen tosiasiaan, että suomalaiset kaupungit vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta rakennettiin 1960-luvulle saakka lähes yksinomaan puusta perinteistä rakentamistapaa noudattaen. Kaikki kaupungit ovat historiallisia siinä merkityksessä, että niillä on historia. ”Historiallinen kaupunki” -termi kuitenkin pitää sisällään ajatuksen tämän resurssin käytöstä eri tarkoituksiin nykypäivän kaupungissa. Englannin kielessä tämä erotus on helpompi tehdä: ”*historical city*” vrt. ”*historic city*”.

7 Jordan 2006, 11–14.

ja uudelleen löydetyt tapahtumapaikat Berliinissä. Valikoitumisen prosessien ohella hän korostaa unohtamisen prosesseja; miksi jotkut paikat kaupungissa päätetään valjastaa muistelulle, kun taas toiset unohdetaan.[8]

Historiallinen kaupunki rakentuu olennaisesti muistamisen, unohtamisen, valintojen ja rajanvetojen kautta. Kävellessämme historiallisen kaupungin katuja ja katsellessamme sen vanhoja (tai vanhalta näyttäviä) rakennuksia, tulemme ehkä harvemmin ajatelleeksi sitä, minkälaisten moninaisten prosessien tuloksena juuri kyseinen kokonaisuus ja siihen liitetyt merkitykset ovat syntyneet, mitä tiettyinä aikoina on rajattu historiallisen kaupungin ulkopuolelle tai mitä vaihtoehtoisia historiallisia kaupunkeja itse asiassa on jäänyt toteutumatta.[9] Vaikka nykyaikainen kaupunkisuojelu on vahvasti sitoutunut alueiden historiallisen kerroksisuuden säilyttämiseen, valinnan problematiikka on yhtä kaikki historiallisen kaupungin keskiössä. Paitsi purkamisen ja säilyttämisen vastakkainasettelun kautta, erilaisia historian kertomuksia välitetään kaupunkitilassa esimerkiksi nimenannon, rajaamisen, restaurointien ja rekonstruktioiden välityksellä. Tietyt osat menneisyydestä myös nostetaan historiallisen kaupungin representaatioiden kohteiksi ohi toisten.

Kulttuurimaiseman tutkija Peter Howard muistuttaa siitä sinänsä itsestään selvästä asiasta, että kaikki ympäristöt ovat historiallisia. Hän jatkaa: ”Historioitsijat voivat koulukuntansa suppeiden rajojen puitteissa valita näistä jotkut, joita kutsuvat ’historiallisiksi ympäristöiksi’, mutta ainoa erottava tekijä historiallisen ja ’historiallisen’ ympäristön välillä on historioitsija.”[10] Howardin tekemä ero alleviivaa asiantuntijoiden asemaa historiallisten ympäristöjen merkityksel-

---

8 Jordan 2006, 1–2.

9 Ashworth & Tunbridge 2000; Kervanto Nevanlinna 2002.

10 “All environments are equally historical. Historians may select some of them according to the very narrow limits of their discipline and call them ‘historic’, but the difference between ‘historical’ and ‘historic’ is a historian.” (Howard 2009, 51.)

listämisessä sekä kulttuuriperinnön arvottamisen prosessien sidonnaisuutta arvottajaan. Myös historiallisen kaupungin määrittelijöinä asiantuntijoilla ja instituutioilla on ollut keskeinen rooli. Toisaalta historiallista kaupunkia ei tulisi nähdä yksinomaan erilaisiin suojelu- ja suunnittelustatuksiin rajoittuvana kategoriana, sillä sen tärkeitä määrittelijöitä ovat myös alueen käyttäjät, asukkaat, siellä työtä tekevät tai alueelle ulkopuolelta tulevat vierailijat. Arkkitehti Jukka Jokilehdon mukaan historiallisen kaupunkialueen historiallisuus ilmeneekin juuri paikallisen yhteisön jakamana arvona ja arvostuksen jatkuvuutena.[11]

Heräävä muisti

Suomalaisten keskiaikaisperäisten kaupunkien tapauksessa muistin aloitteentekijät – pieni joukko arkkitehteja, taiteilijoita ja kotiseutuaktiiveja – toimivat useiden muiden Euroopan maiden tapaan virallisen muinaismuistohallinnon ulkopuolella. Vanhan Porvoon puolesta toimivat näkyvimmin ensin 1800-luvun lopulla taiteilija, kreivi Louis Sparre ja hieman myöhemmin arkkitehti Gustaf Nyström. Turun Luostarinmäen säilyttämisestä kirjoitti taidemaalari Axel Haartman, Naantalissa vastaavansisältöisen kirjoituksen laatija puolestaan on jäänyt tuntemattomaksi.[12] Vanhan Rauman keskiaikaisperäisen kaupunkirakenteen kohtalosta ajankohtaisen ruutukaavoituksen paineessa huolestuivat arkkitehti Armas Lindgren ja taidemaalari Axel Gallén. Lindgren vieraili Raumalla alkuvuodesta 1905 ja tutustui

---

11 Jokilehto 2007, 31. Käsitteenä historiallinen kaupunki on läheinen viimeaikaisessa humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa paljon käytetyille kulttuuriperinnön (heritage), tilan (space), paikan (place) ja maiseman (landscape) käsitteille. Kaikki edellä mainitut voidaan nähdä sosiaalisten suhteiden kautta nykyhetkestä käsin rakentuvina prosesseina.

12 Louis Sparren kuuluisa pamfletti *Det gamla Borgå* on vuodelta 1898. Lilius 1978; Härö 1984, 146; Koponen 2006, 41.

tuolloin kaupungissa vireillä olleisiin ruutukaavasuunnitelmiin. Vierailunsa motivoimana hän julkaisi uudelleenkaavoitusta vastustavan puheenvuoron helsinkiläisessä *Måndagen*-viikkolehdessä otsikolla *Rädda Raumo*.[13]

Taidehistorioitsija Ville Lukkarinen on analysoinut vuosisadanvaihteen suomalaisten maisemataiteilijoiden luontosuhdetta ja tuo mielenkiintoisella tavalla esille, kuinka monimerkityksinen tuo suhde oli ja kuinka se olennaisella tavalla määrittyi modernista, urbaanista, ”turistisesta” ja nostalgian värittämästä näkökulmasta käsin. Modernin elämän tunkeutuminen luonnontilaisiin metsiin metsäteollisuuden nopean ekspansion myötä 1870-luvulta lähtien sai kriitikoita etenkin kulttuuri- ja taide-elämän piiristä. Erämaaluontoa innoituttiin kuvaamaan silloin, kun sen huomattiin olevan katoamassa. Samoin ”turmeltumatonta” erämaata ja maaseutua etsittiin ja ihailtiin kontrastina taiteilijoiden normaalille urbaanille elämänpiirille. Erämaan kokemisen lähtökohtana oli kuitenkin aina se samainen moderni kaupunki, josta matkoille lähdettiin ja jonne yleensä syksyn koittaessa mieluusti palattiin. Usein erämaassa oleiltaessakin ja sitä kuvattaessa kaivattiin merkkejä ihmisasutuksesta ja viljelyksestä.[14]

Historiallisten kaupunkien varhainen arvostus näyttäytyy monella tapaa analogisena edellä kuvatulle taiteilijoiden luontosuhteelle. Paitsi että suojelijoiden taustat olivat molemmissa tapauksissa pitkälti yhteneväiset, myös historiallisten kaupunkien ”löytämistä” väritti olennaisesti nostalginen, modernin kokemuksen leimaama ja ulkopuolinen katse. Vaatimukset suojelusta heräsivät, kun koettiin, että keskiaikaisperäiset kaupungit olivat katoamassa edistyksen tieltä. Niin kuin hakkuut metsiin, tunkeutuivat ruutukaavat tasapäistävinä perinteiseen kaupunkistruktuuriin. Armas Lindgren kirjoitti: ”Men nu kommer till våra kännedom att det gamla pittoreska Raumo med

---

13 ”Rädda Raumo!”, *Måndagen* 27.3.1905, Nr. 2.

14 Lukkarinen 2004, 48–81.

sin härliga gamla klosterkyrka, sina idylliska gårdar, sina trefligt, efter terrängens kraft slingrande gator hotas af samma öde, som nyligen höll på att öfvergå 'gamla' Borgå. En ny stadsplan torde finnas i beredskap – blott en store äldsvåda, och Raumo är en vanlig prosaisk småstad, lika tråkig som de flesta andra."[15] Axel Gállen matkusti Raumalle Lindgrenin kirjoituksen innoittamana katsomaan vielä jäljellä olevaa vanhaa kaupunkia ja maalaamaan raumalaisia kaupunkinäkymiä, "ennen kuin uusi asema- ja rakennuskaava hävittäisi tämänkin asumiskulttuurin muistomerkin menneiltä ajoilta".[16]

Eurooppalainen historiallinen kaupunki tuotettiin 1800-luvun kuluessa suhteessa siihen tilalliseen muutokseen, joka leimasi voimakkaasti teollistuneen ja modernisoituneen maanosan kaupunkeja. Vastustamattoman urbaanin muutoksen keskellä historiallinen kaupunki edusti pysyvyyttä, vuosisataista perinnettä, nykyaikaisen kaupungin turvallista ja muuttumatonta toista. Myös Rauman vanha kaupunginosa löydettiin, nimettiin ja tuotettiin suhteessa 'uuteen kaupunkiin', joka haastoi vanhankaupungin olemassaolon niin fyysisenä todellisuutena kuin merkityksellisestikin. Axel Gallénille ja Armas Lindgrenille kiivaan urbaanin muutoksen kokemus liittyi varmasti yhtä paljon, jollei enemmän, niihin suurkaupunkeihin, joissa taiteilijat olivat asuneet ja joissa he olivat vierailleet, kuin Raumaan,

---

15 "Rädda Raumo!", *Måndagen* 27.3.1905, Nr. 2.

16 Gallen-Kallela, Aivi 1983: Naulamäen kissa. Teoksessa *Juhla-Kanteletar*. Toimittanut Aivi Gallen-Kallela. WSOY, Porvoo, 877. Lainattu teoksesta Gallen-Kallela-Sirén 2001, 323. Ks. myös "Axel Gallén och Raumo", *Måndagen* 17.4.1905, Nr. 5. Gallénin Raumalla tekemiä tussipiirroksia ja akvarelleja julkaistiin kuvituksena *Måndagen*-lehdessä. "Bilder från Raumo!", *Måndagen* 24.4.1905, Nr. 6. On muistettava, että vuosisadan vaihteen arkkitehtien mielenkiinto menneisyyden kaupunkia kohtaan oli myös vahvasti nykypäivän tavoitteista käsin motivoitunutta: keskiaikaisperäisten kaupunkien katuverkoissa nähtiin toteutuvan nykyaikaisen kaupunkisuunnittelun ihanteet. Suomalaisten arkkitehtien, erityisesti Lars Sonckin itävaltalaiselta Camillo Sitteltä tässä asiassa omaksumat vaikutteet ovat tunnettu tosiasia. (Lilius 1978; Rauman osalta ks. "Bilder från Raumo!", *Måndagen* 24.4.1905, Nr. 6. Sitten vastaanotosta Suomessa ks. Nikula 1981, 89–98.)

jota he olivat suojelemassa. Vaikka maamme keskiaikaisperäiset kaupungit olivat urbaaneja miljöitä, pikkukaupunkeina ne muodostivat kontrastin suojelijoidensa omalle helsinkiläiselle tai pariisilaiselle elämänpiirille.

On kuitenkin syytä tunnistaa urbaanin muutoksen kokemus myös raumalaisessa 1800- ja 1900-luvun taitteen kontekstissa, vaikka Rauma voidaankin lukea yhdeksi niistä suomalaisista kaupungeista, jotka suhteellisen pitkään säilyttivät agraarin kauppakaupungin perusluonteensa.[17] Varhainen teollistuminen oli tuolloin jo hyvässä vauhdissa: kaupungin ensimmäinen moderni teollisuuslaitos Rauman Nahkatehdas oli perustettu 1874.[18] Rautatien rakentaminen 1896 oli Raumallakin merkkitapaus. Kaupunki laajeni perinteisten rajojensa yli, kun 1860-luvulla ensimmäisen kerran kaavoitettu kaupungin uusi osa alkoi toden teolla rakentua ja alettiin rakentaa ensimmäisiä teollisuuden työväestölle tarkoitettuja asuinalueita.[19] Vaikka kaupungissa vuosisadan taitteessa koettu taloudellinen nousukausi vielä liittyi menneen ajan elinkeinoon, kauppapurjehdukseen, sitä seurasi voimakas uudis- ja korjausrakentaminen, joka muutti merkittävästi myös kaupungin vanhan osan ilmiasua.

Kasvavan kaupungin kontekstissa entisen tulliaidan ympäröimä alue ei enää ollut koko kaupunki, vaan yksi kaupunginosa muiden joukossa, joskin keskusta-alueena sen asema korostui yhä. Vertailussa uuteen kaupunkiin tuli myös tarpeelliseksi nimetä ”vanhakaupunki”. Raumalla vanhakaupunki-nimitys ilmestyi erilaisiin kaupungin

---

17 Agraareista kauppakaupungeista ks. Lilius 1983, 155.

18 Rauman Nahkatehtaan rakennukset pystytettiin Raumanjoen varrelle ja aivan keskiaikaisen Pyhän Ristin kirkon läheisyyteen, nykyisen Vanhan Rauman laidalle. Varsinaisen suurteollisuuden alkuna Raumalla on pidetty Vuojoki Gods Oy:n (myöhempi Rauma Wood Ltd ja Rauma-Repola Oy) tehtaiden perustamista 1910-luvun alkupuolella. Rauman varhaisesta teollistumisesta ks. Heino 2002, 59–65, 277–284.

19 Rauman kaupungin rakentumisesta ja asemakaavallisesta kehityksestä ks. Köykkä (toim.) 2000.

Naulamäen erikoislaatuisuus huomattiin jo varhain. Isomalminkadulla vuonna 1905. Kuvaaja Ludvig Nordberg. Kuva: Rauman museon kokoelmat.

virallisiin dokumentteihin ja sanomalehtikirjoituksiin – sekä oletettavasti myös kaupunkilaisten päivittäisiin keskusteluihin – hiljalleen 1800-luvun lopulta lähtien.[20] Raumalta Turkuun 1910 lähetetty postikortti ”Tervehdys Raumalta. Täällä sitä nyt olemme ’Vanhassa Raumassa’” -teksteineen osoittaa, että nimitys ’Vanha Rauma’ jo tuolloin oli muodostunut käsitteeksi ja levinnyt suhteellisen laajojen piirien käyttöön.[21] Nimitykset kenties alkoivat neutraalina erotteluna aikaisemmin ja myöhemmin rakennetun välillä, mutta varsin pian niihin liitettiin merkitys erityisestä historiallisesta kaupungista, jonka tiettyjä menneisyyteen viittaavia piirteitä tuli vaalia.

---

20 Rauman kaupungin valtuusmiehet vv. 1876–1908, 2–3, 77, 80, 121, 130; ”Vanhan Rauman puolesta”, *Rauman Lehti* 6.4.1905; ”Vanha Rauma”, *Rauman Lehti* 29.4.1905.

21 Nurmi-Nielsen 1989, 76.

Kulttuurimaantieteilijä Greg Ashworth on todennut, kuinka pieni ulkopuolinen eliitti olennaisesti tuotti eurooppalaisen historiallisen kaupungin.[22] Arkkitehtien ja taiteilijoiden kampanjat osoittavat, että myös Suomessa ja Raumalla ulkopuolisten rooli historiallisen kaupungin varhaisina määrittelijöinä oli merkittävä. Rauman kaupunginvaltuuston päätös keväällä 1905 laatia keskiaikaisen katuverkon pääpiirteissään säilyttävä asemakaava Vanhalle Raumalle syntyi ainakin osittain reaktiona nimekkäiden taiteilijoiden kampanjoinnille. Yksipuolinen tulkinta historiallisen kaupungin varhaisesta määrittelystä yksinomaan ulkopuolisen kansallisen kulttuurieliitin kampanjoimana hankkeena sen sijaan on syytä kyseenalaistaa. Jo vuosikymmen ennen *Måndagen*-lehden kirjoituksia laati kirjailija, toimittaja ja raumalaisen pappisperheen tytär Eva Ljungberg ensimmäisen Raumaa käsittelevän matkaoppaan, *Raumo: handbok för resande* (1895). Hänen tekstissään, joka heijastelee modernin kokemukselle leimallista reaktioiden ristiriitaisuutta[23] – yhtäältä muutoksen vääjäämättömyyttä, ehkä toivottavuuttakin uudenlaisen järjestyksen tuojana, toisaalta arvostusta ja haikeutta olemassa olevaa kohtaan – kuvastuu orastava paikallinen kiinnostus vanhaa kaupunkia kohtaan:

> Kaupunki on hyvin vanha, ei ole rakennettu minkään määrätyn asemapiirustuksen mukaan, jonka tähden matkustavaisten onkin hyvin vaikea löytää eri taloja, etenkin koska talojen numerot eivät tässä suhteessa ole mihinkään avuksi, sentähden että niissä ei ole mitään varmaa järjestystä. Ns. Naulamäki on omituinen ryhmä pieniä matalia ristiin rastiin rakennettuja taloja. V. 1878 vahvistetun uuden asemapiirustuksen mukaan muuttuu kaupunki ajan kuluessa hyvinkin toisennä-

---

22 Ashworth 1998, 267.

23 Lukkarinen 2004, 65; modernin kokemuksesta ks. Berman 1982, 15–36.

> köiseksi, jonkatähden nyt, jolloin muutos on toimeenpantava, monet omituisuudet tulevat esiin uusia taloja rakennettaessa. Semmoinen kun kaupunki nykyään on kapeine mutkikkaine katuineen ja mataline puurakennuksineen näyttää se kuitenkin intressantilta ja vanhanaikaiselta.[24]

Samoin jo Vanhan Rauman suojelukysymyksen areenana toimineen *Måndagenin* arvio oli, että ”flesta raumensare älska dock sin gamla stad ock äro varmt fästade vid dess minnen”.[25] Helsinkiläisen viikkolehden Vanhaa Raumaa koskevaa kirjoittelua sekä Axel Gállenin vierailua kaupungissa seurattiin Raumallakin suurella mielenkiinnolla. *Rauman Lehti* kirjoitti, kuinka ”ääntä vanhan Rauman puolesta, säilyttämään mitä sen ulkomuodossa on omituista, historiallista ja arvokasta” oli noussut yhtä lailla Raumalla, ja jopa helsinkiläisiä arkkitehti- ja taiteilijapiirejä aikaisemmin: ”Ei täälläkään enään olla tyytyväisiä siihen ’ruutujärjestelmään’, joka vanhasta kaupunginosasta laadittiin noin 30 vuotta takaperin.”[26] Valmistuessaan Lars Sonckin tekemä luonnos alueen uudeksi asemakaavaksi saavutti kaupunkilaisten laajan hyväksynnän.[27]

Vanha Rauma historiallisena kaupunkina ei täten ollut vailla paikallisia merkityksiä, eikä sitä tuotettu pelkästään ulkopuolisten toimesta tai ulkopuolisia varten, olkoonkin, että varhaisinta paikallista suojeluintoa motivoi Raumalla osaltaan käytännönläheinen ja taloudellinen näkökulma, halu välttää kalliita uudelleenjärjestelyitä. On selvää, että historiallinen konnotaatio oli vain yksi kaupunkilaisten alueeseen liittämistä monista merkityksistä. Vanha Rauma oli asumi-

---

24 Ljungberg 1895, 6.

25 ”Axel Gallén och Raumo”, *Måndagen* 17.4.1905, Nr. 5.

26 ”Vanhan Rauman puolesta”, *Rauman Lehti* 6.4.1905.

27 *Rauman kaupungin kunnalliskertomus 1909*, 4; ”Vanhan kaupunginosan uusi asemakaava hyväksyttiin valtuustossa”, *Rauman Lehti* 16.3.1912.

sen, työn, kaupankäynnin ja julkisen elämän paikka. Historiallisena kaupunkina siitä tuli myös urbaani muistamisen maisema.

1800- ja 1900-lukujen taitteen historiallinen kaupunki sai myös kansallis-patrioottisia merkityksiä. Louis Sparrelle Vanhan Porvoon muistojen suojelu näyttäytyi kansallisena asiana.[28] Myös Armas Lindgren kysyi Vanhan Rauman suojelua koskevassa kirjoituksessaan: ”Äro icke de få historiska minnen vi ha hela landets egendom, som icke få förstoras af oförståndiga nydanare?”[29] Lindgrenin argumentti piti sisällään ajatuksen perintöön liitettävästä ylipaikallisesta omistajuudesta ja vastuusta: Vanha Rauma oli koko kansakunnan yhteistä omaisuutta eikä päätäntävalta sitä koskevissa asioissa ollut enää yksin raumalaisilla. Vuosisadan vaihteessa historiallisen kaupungin sisältö tiivistyi viittauksissa keskiaikaisuuteen (asemakaavaan ja keskiaikaiseen kirkkoon), josta tuona aikana oli ainakin lukevan väestönosan parissa tullut arvokkaana pidetty asia.[30] Ei ole yllättävää, että tässä keskiaikaisuutta arvostaneessa ilmapiirissä myös keskiaikaisperäiset kaupungit nousivat laajemman huomion kohteiksi. Vaikka virallinen muinaismuistohallinto ei vielä osoittanut kiinnostusta vanhojen kaupunkien suojelua kohtaan,[31] nämä olivat luonteva lisä keskiaikaisten kirkkojen ja linnojen muodostamaan, sisällöltään varsin rajattuun kansallisen kulttuuriperinnön kokonaisuuteen.

Vahvistuvat paikalliset merkitykset syrjässä kansalliselta katseelta

Kansallisen muistamistyön perimmäinen tarkoitus on paitsi legitimoida menneisyyden avulla kansakunnan oikeutusta, myös luoda

---

28 Valkeapää 2004, 230–231.

29 ”Axel Gallén och Raumo”, *Måndagen* 17.4.1905, Nr. 5.

30 Valkeapää 1998, 197. Armas Lindgrenin osalta ks. Nikula 1988, 17.

31 Härö 1984, 146.

luonteva jatkumo menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille. Kulttuuriperinnön kautta kansakunta voidaan ”löytää” ja nimetä, sen avulla voidaan osoittaa kansakunnalle ”luonnolliset” alueelliset rajat, ja kansakunnan olemassaolon jo vakiinnuttua kansallinen kulttuuriperintö toimii välineenä hallita kansallisen yhtenäisyyden narratiivista poikkeavia alakertomuksia.[32] Ajatukseen kansallisesta kulttuuriperinnöstä liittyy sisäänrakennettuna hierarkkisuus: suppeata joukkoa kansallisesti merkittäviä avainkohteita taustoittaa laajempi ryhmä kansallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaiksi luokiteltuja kohteita. Varhaisen kaupunkisuojelun kontekstissa, kun huomio kohdistui kaupungin asemakaavan keskiaikaisiin piirteisiin, myös Vanhalla Raumalla oli kansallista mielenkiintoa. Sen sijaan sotien välisellä ajalla, jolloin keskiaikaisperäisen asemakaavan säilymistä pidettiin jo turvattuna ja mielenkiinto asiantuntijapiireissä oli alkanut siirtyä kaupunkien vanhaan rakennuskantaan,[33] kansallinen katse kääntyi poispäin Raumasta, jonka vanhankaupungin taloja oli laajamittaisesti uusittu 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Seuraavassa selvitän Vanhan Rauman hienoista marginalisoitumista 1920-luvun arkkitehtuurikeskustelun kontekstissa kahden esimerkin avulla. Näistä ensimmäinen on arkkitehti ja taidefilosofi Gustaf Strengellin vuonna 1922 ilmestynyt *Staden som konstverk* (suomeksi vuonna 1923 *Kaupunki taideluomana*), toinen taas viipurilaisen arkkitehdin Juhani Vikstedtin *Suomen kaupunkien vanhaa rakennustaidetta* vuodelta 1926.

Taidehistorioitsija Riitta Nikula on kutsunut Strengellin kirjaa ”1920-luvulla heränneen suomalaisen urbaanin harrastuksen keskeisimmäksi teokseksi”.[34] Kirjoituksen päällimmäinen tavoite oli osoit-

---

32 Ks. esim. Koshar 1998, 8–11; Graham, Ashworth & Tunbridge 2000, 187–190.

33 Esimerkiksi vuonna 1922 perustetun, mutta lyhytikäiseksi jääneen Suomen kaupunkirakentajaliiton eräs julkilausuttu tavoite oli historiallisesti huomattavien rakennusten, katujen ja maisemakuvien säilyttäminen. (Nikula 1981, 155–156; Salmela 2005, 57–58.)

34 Nikula 1981, 131.

taa yhtenäisyyden merkitys kaupunkirakennustaiteen korkeimpana arvona. Strengell ihaili varsinkin 1600- ja 1700-luvun ranskalaista kaupunkirakentamista, mutta löysi yhtenäisyyttä synnyttäneitä tekijöitä myös muilta aikakausilta. Negatiivisessa sävyssä nousi esille toistuvasti vain empire, jota Strengell piti tilavaikutelmaltaan köyhänä ja yhtenäisyyden ihanteen liialliseen säännönmukaisuuteen vievänä tyylikautena.[35] Laajasta tekstiosuudestaan huolimatta *Staden som konstverk* oli tekijänsä mukaan pääasiallisesti kuvateos. Kuvituksessa, kuten tekstissäkin, keskieurooppalaiset esimerkit olivat vallitsevina, mutta Strengell sisällytti teokseen myös suomalaisia kaupunkinäkymiä (yhteensä 35 kuvaa) Turusta, Helsingistä, Porvoosta, Viipurista, Kristiinankaupungista, Loviisasta ja Naantalista. Varsinkin Turun ja Vanhan Porvoon näkymät palvelivat monilukuisesti esimerkkeinä onnistuneesta ja harmonisesta rakennustaiteesta, kun taas Helsingin Senaatintorin ympäristö sai pääasiassa kuvittaa empiren kielteisiä vaikutuksia kaupunkien rakentamiselle. Sen sijaan Vanhaa Raumaa Strengell ei ollut sisällyttänyt aineistoonsa. Tuoreine julkisivumuutoksineen alue ei istunut typologiaan 1700-luvun kaupungista.

Sama pohjavire on luettavissa myös Juhani Vikstedtin *Suomen kaupunkien vanhaa rakennustaidetta* -teoksessa, joka Strengellin kirjoitusta suorasanaisemmin puhui nimenomaan kaupunkisuojelun puolesta ja joka nimensä mukaisesti pyrki osoittamaan suomalaisten kaupunkien vanhan rakennuskannan arvon koko maan mittakaavassa. Vaikka Vikstedt saattoi löytää Raumaltakin vielä joitakin ”tunnelmallisia tienoita”, tarkastelun sävy oli kuitenkin enemmän menetettyä kuin jälkipolville säilytettävää historiallista kaupunkia kuvaava: ”Tuskinpa yhdellekään toiselle historiallisista muistoista rikkaalle ja tyylikauniille kaupungille on kohtalo ollut niin kova kuin vanhalle

35 Strengell 1923, 265–266; Nikula 1981, 133–134.

Raumalle. Tuskin missään muualla on valtaan päässyt uudistushulluus siinä määrin vallannut ihmisten mielet kuin juuri täällä."[36]

Asetelma näyttää pitkälti samanlaiselta tarkasteltaessa Vanhan Rauman roolia kansallisessa maisemakuvastossa. Maunu Häyrynen on tutkinut populaarien maisemajulkaisujen välityksellä muotoutunutta suomalais-kansallista maisemakuvastoa, kielellisen diskurssin kaltaista mahdollistavaa ja rajoittavaa rakennelmaa, joka olemassaololla pyrkii rakentamaan kansakunnan tilallista ulottuvuutta.[37] Yleisesti tunnistettavat maisemakohteet ja vakiintuneet maisematyypit muodostavat kansallisen maisemakuvaston ytimen, symbolisten avainkohteiden ympärille ryhmittyvän kaanonin, mutta siihen kuuluu myös vaihtuvampaa ainesta.[38] Häyrysen tutkimuksessa Rauma ei esiinny merkittävien tai keskeisten maisemakohteiden joukossa sotien välisellä ajalla, kuten ei myöskään autonomian tai sotien jälkeisellä (1960-luvulle saakka) ajalla.[39] Muutamaa sotien välisen ajan populaaria maisemajulkaisua lähemmin tarkastelemalla käy ilmi, että Rauma tai sen vanhakaupunki eivät esiinny niissä lainkaan, huolimatta siitä, että historiallisten kohteiden osuus on julkaisuissa edelleen merkittävä ja vaikka esimerkiksi Porvoon ja Naantalin vanhat

---

36 Vikstedt 1926, 64–65.

37 Häyrysen mukaan populaareiksi maisemajulkaisuiksi voidaan lukea muun muassa erilaiset kuvateokset, kuvitetut tietoteokset, matkaoppaat sekä oppikirjat. Niiden ensisijaisena pyrkimyksenä on kuvata kohdettaan, kulloinkin Suomeksi miellettyä aluetta, visuaalisen maisemakuvauksen keinoin, mutta niihin on saattanut liittyä myös laajoja tekstiosuuksia. Häyrysen tutkimuksen aineistokorpus käsittää yhteensä 70 koti- ja ulkomaista julkaisua aikaväliltä 1716–1967. (Häyrynen 2005, 67–71.)

38 Häyrynen 2005, 60–64. Osin sisällössä ja esitystavoissa tapahtuneisiin muutoksiin pohjautuen Häyrynen jakaa suomalaisen kansallisen maisemakuvaston pitkän aikavälin muotoutumisen kolmeen ajanjaksoon: autonomian aika, aika itsenäistymisestä toiseen maailmansotaan (sotien välinen aika) sekä toisen maailmansodan jälkeinen aika 1960-luvulle. (Häyrynen 2005, 70–71.)

39 Häyrynen 2005, 71–75.

kaupungit ovat julkaisujen vakioainesta.[40] Sotien jälkeisellä ajalla historiallinen Rauma jälleen palaa osaksi populaaria maisemakuvausta, ensin menneiden purjelaivojen, pitsinnypläyksen ja Nortamon jaaritusten kaupunkina, ja hieman myöhemmin, todennäköisesti osin ajankohtaisen vanhaksi kaupungiksi julistamisen (1952) myötä, myös kaupunkirakentamisen ja -elämän muistomerkkinä.[41]

Rauman ja Vanhan Rauman näkymättömyyttä sotien välisen ajan maisemajulkaisuissa todennäköisesti edesauttoi edellä kuvattu alueen marginaalisuus arkkitehtuurikeskustelun ja kansallisen kulttuuriperinnön kentässä, sillä kansallisen maisemakuvaston sisältö on jatkuvasti muovautunut vuorovaikutuksessa institutionalisoidun kulttuuriperinnön suojelun ja taidehistoriallisen tutkimuksen kanssa.[42] Toinen Raumaa maisemakuvastossa marginalisoinut tekijä oli epäilemättä kaupungin sijoittuminen syrjään maan päämatkailureiteiltä. Kolmanneksi Raumalla ei ollut samanlaista menneisyyttä kansallisen tapahtuma- ja suurmieshistorian paikkana kuin esimerkiksi Vanhalla Porvoolla, jonka asema kansallisena symbolikohteena rakentui keskeisesti viittauksissa kansalliseen tapahtumahistoriaan vuoden 1809 maapäivien näyttämönä.[43] Neljänneksi Vanhan Rauman varhainen tunnettuus oli aivan toista luokkaa kuin Vanhan Porvoon, jota oli vuosikymmenten kuluessa kuvattu lukuisten kuvallisten ja kirjallisten representaatioiden kautta. Kun suomalainen keskiaikaisperäinen kaupunki vuosisadan vaihteessa tunnistettiin suojelukohteena, Porvoon asema osana kansallista maisemankuvastoa oli jo vakiintunut.

---

40 Inha 1925; *Finland Suomi* 1925; Schoenichen 1929; Jonasson 1934 [1929]; *Suomi Finland* 1931; Sandberg & Viherjuuri (toim.) 1934; *Sketches of Finland* 1939. Inhan teos painottui vahvasti luonnonmaiseman kuvaukseen. Siinä historiallista kaupunkia edustivat Turku ja Viipuri.

41 Ks. esim. Suova 1947; Aho 1948; Poutvaara 1961 [1952]; Poutvaara 1958.

42 Ks. Häyrynen 2005, 145, joka toteaa, että ”kaiken aikaa menneisyyden esittämistä maisemakuvastossa on muokannut institutionaalinen tieto”.

43 Valkeapää 2004, 230.

Axel Gallénin Rauman-matkallaan tekemät piirrokset ja maalaukset, jotka *Måndagen*-lehti julkaisi sivuillaan, olivat paitsi manifesti suojelun puolesta myös pyrkimys dokumentoida ja esitellä helsinkiläisille piireille vielä suhteellisen tuntematonta Raumaa ja sen vanhaa kaupunkia.

1940-luvulla Vanha Rauma yhdessä useiden muiden suomalaisten puukaupunkien kanssa otettiin orastavan, kansalliselta taholta organisoidun, puukaupunkeja koskevan tutkimuksen kohteeksi. Ensimmäisen Vanhaa Raumaa koskevan inventoinnin teki Lars Pettersson Museoliiton toimeksiannosta alkukesällä 1941. Inventointi oli luonteeltaan kvalitatiivinen, muutamiin tiettyihin avainkohteisiin (Pinnala, Kirsti, Kruuk) keskittyvä ”tyyli-inventointi”. Näistä rakennuksista Pettersson laati yksityiskohtaiset selvitykset. Petterssonin tapaamista Vanhan Rauman asukkaista useat näyttävät olleen myönteisiä hankkeelle; he antoivat auliisti tietoja ja lahjoittivat esineitä Rauman museon kokoelmiin. Petterssonin oppaana Vanhassa Raumassa toimi kaupunginmuseon johtaja, taiteilija Jalmari Karhula. Toki tutkija kohtasi myös epäluuloa. Sunin talosta, jossa vierailijaa kiinnosti hyvin säilynyt myöhäisbarokkinen sisustus, hän raportoi seuraavasti: ”Pikainen käynti. Emäntä ei laisinkaan laske sisälle tutkijoita ja muita heihin verrattavaa väkeä. Onnistuin olemaan tuvassa ja kamarissa n. ½ tuntia.”[44] Olennainen osa Petterssonin työtä Raumalla oli purettavan ja toisaalle siirrettävän niin kutsutun Kaffemyllyn rakennuksen dokumentointi ennen purkutöitä ja niiden aikana – kuvaava esimerkki ajan rakennussuojelun tehtävänasettelusta ja rajoituksista.

Paikallisessa katsannossa tulkinta Vanhasta Raumasta erityisenä historiallisena kaupunkina näyttäytyy katkeamattomana. Kun kaupungissa – jälleen kerran – vuonna 1938 aloitettiin uuden asemakaavan laatiminen ensimmäiselle kaupunginosalle, määriteltiin vanha

---

44 Pettersson 1941. Inventoinnit, Rauma. Museoviraston arkisto (MVA).

kaupunki vuoden 1931 asemakaavalain mukaiseksi erillisalueeksi, jolle tuli saada aikaan ”vielä säilynyttä historiallista muotoa ja leimaa” säilyttävä asemakaava.[45] Valtakunnallisen mallin ohella vanhaksi kaupunginosaksi julistamisen voidaan katsoa nivoutuneen kiinteästi 1930-luvulla kukoistaneeseen kotiseututoimintaan ja paikallishistoriaharrastukseen, joka Raumalla sai useita muitakin ilmauksia: kahden kotiseutuhenkeä ja perinteitä ylläpitävän yhdistyksen, Nortamo Seoran ja Rauman Killan perustaminen, Aina Lähteenojan kirjoittaman moniosaisen Rauman historian julkaiseminen sekä vanhan raatihuoneen rakennuksen luovuttaminen kaupunginmuseon käyttöön.[46]

Myös varhainen turismi ja kaupunkimarkkinointi tukeutuivat Vanhaan Raumaan koko kaupungin historiallisen identiteetin ilmentäjänä. Niin kaupungin myötävaikutuksella 1938 laaditussa *Rauma – Retkeilijä* -teoksessa kuin Satakunnan matkailijayhdistyksen 1952 laatimassa matkaoppaassakin Vanha Rauma nostettiin esille paitsi yksittäisten nähtävyyksiensä (Pyhän Ristin kirkko, Pyhän kolminaisuuden kirkon rauniot ja raatihuone) kautta myös omaleimaisena ja vierailemisen arvoisena kokonaisuutena. Vanhaa Raumaa esiteltiin yksityiskohtaisen katu kadulta laaditun kävelyreitin muodossa.[47] Raumalla tiedostettiin jo varhain, että laajalti säästynyt vanha kaupunki oli Raumaa suuresta osasta suomalaisia kaupunkeja erotta-

---

45 Kaupunginhallituksen pk 11.4.1938, 160§ ja Liite A: Kaupunginjohtajan kirje kaupunginhallitukselle 11.4.1938. Cb: 9. KV/KH/KK. Rauman kaupunginarkisto (RKA); Asemakaavatoimikunnan pk 3.6.1938. Hab: 3. TEKLA. RKA. Berndt Aminoffin ko. toimeksiannon perusteella alueelle laatima asemakaavaehdotus valmistui 1954. Kaupunginvaltuusto hyväksyi kaavan kokouksessaan 31.1.1957, mutta sitä ei koskaan vahvistettu sisäasiainministeriössä. (*Rauman kaupungin kunnalliskertomus 1957*, 36–44.)

46 Nortamo-Seor perustettiin 1930 ja Rauman Kilta 1934. Aina Lähteenoja kirjoitti Rauman kaupungin historian kolme osaa vuosina 1932–1939. Kaupunginmuseosta ks. *Rauman kaupungin kunnalliskertomus 1931,* 19–22.

47 *Rauma. Retkeilijä.* No. 5. 1938; *Satakunta. Matkaopas. Guide* 1952.

va piirre, ei vähiten siksi, että se oli pystynyt edelleen säilyttämään paikkansa myös kaupungin liikekeskuksena. Historiallista kaupunkia ja liikekeskustaa ei 1930-luvulla nähty toisilleen vastakkaisina, vaan pikemminkin toisiaan täydentävinä toimintoina, kuten käy ilmi Rauman kaupunginjohtajan Alfons Tammivaaran sanoista:

> Ihmeellisellä tavalla on vanha, historiallinen kaupunginosa kapeine, mutkikkaine katuineen ja vaihtelevine, idyllisine kaupunkikuvineen säilynyt suuremmilta tulipaloilta vuosisatojen aikana. Yhtä merkillistä myös on, että juuri vanha kaupunginosa ainoana poikkeuksena maassamme on pystynyt säilyttämään asemansa kaupungin liikekeskuksena, seikka, joka monine probleemeineen antaa nykyoloissa paljon päänvaivaa kaupunkisuunnittelijalle, mutta on tehtävänä sitä mielenkiintoisempi.[48]

Julkisen muistelun paikka ja modernin kaupungin 'toinen'

1960-luvulle tultaessa modernistista kaupunkisuunnittelua leimannut muutoksen eetos konkretisoitui maassamme laajamittaisiksi purkamisiksi ja taloudellisen kasvun odotuksiin perustuviksi visioiksi vanhojen kaupunkikeskustojen uudelleenrakentamisesta. Myöskään Rauma ja sen vanha keskusta eivät jääneet syrjään näistä visioista, vaan etenkin kaupungin virka- ja luottamusmiesten sekä tontinomistajien voimin suunniteltiin historiallisen keskustan radikaalia uudistamista kerrostalolinjalla.[49] Hanketta perusteltiin heikkoina pi-

---

48 Tammivaara, A. B: Rauma – piirteitä sen kehityksestä ja uusista suunnitteluista. *Rauma. Retkeilijä.* No. 5. 1938, 76.

49 1960-luvun alun radikaaleista uudistusvaihtoehdoista ks. "Pöytäkirja ns. vanhan eli I kaupunginosan saneerauksesta Rauman kaupungin edustajien ja mainitun kaupunginosan talon- ja tontinomistajien välillä" 22.3.1961, Cff: 3. KV/KH/KK. RKA.

dettyjen asumisolojen parantamisella, nykyaikaisen liikekeskustan tarpeilla, tonttien tehokkaammalla käytöllä sekä ylipäänsä nykyajan vaatimuksilla.[50] Näkemys rakennussuojelusta alkuperäisen rakenteen ja monumenttien suojeluna sekä puukaupungin ominaispiirre, puu katoavana rakennusmateriaalina, tarjosivat osaltaan perustelun muutokselle: ”Kun korjauksia kumminkin tehdään, niin kaupunkikuvamme muuttuu joka tapauksessa eikä ns. vanhaa leimaa voida säilyttää siinäkään mielessä, että sillä olisi edes joltinen historiallinen merkityksensä.”[51] Hankkeen taustalla vaikutti myös puhdas taloudellinen voitontavoittelu.

Kaikista radikaalein uudistusinto jäi Raumalla kuitenkin lyhyeksi välivaiheeksi. Vuonna 1961 esitettiin jopa kolmen 7-kerroksisen asuintalon rakentamista alueelle, mutta jo 1964 järjestetty keskustakilpailu sekä sen pohjalta käynnistetty Vanhan Rauman kaavarungon valmistelu asettivat tavoitteekseen vanhankaupungin yleisilmeen, mittakaavan ja katuverkon säilyttävän uudistamisen. 1960-luvulla Raumalla käyty keskustelu modernin ja vanhan kaupungin suhteesta oli laaja, ja sen kontekstissa historiallinen kaupunki pyrittiin pitkälti määrittelemään uudelleen. Tässä yhteydessä haluan tuoda esille kolme keskeistä teemaa tuosta keskustelusta.

Ensinnä historiallinen kaupunki oli Raumallakin ilmiselvästi jotakin, johon haluttiin ottaa etäisyyttä ja joka pyrittiin esittämään vastakohtaisena modernille muuttuvalle kaupungille. Moderni kerrostaloarkkitehtuuri nähtiin uuden dynaamisen, kehittyvän ja teollisen Rauman ilmentäjänä – ”uuden Rauman”, joka paikallislehden sa-

---

50 Vertailussa ajanmukaisiin aravanormeihin asumisen taso historiallisessa keskustassa oli vaatimattomampi ja alueen sosiaalinen rakenne poikkesi muun kaupungin vastaavasta. Mutta kuten toisaalla olen todennut, ei siltikään ole syytä liioitella Vanhan Rauman tuolloista ’rappiotilaa’ tai alueen laajamittaista uudistusta kaikkien alueella asuneiden jakamana kertomuksena. (Vahtikari 2007, 103.)

51 ”Vanhan kaupungin ’saneerauskokous’ sai koolle satakunta tontinomistajaa”, *Länsi Suomi* 23.3.1961.

noin oli ”olennaisesti toisenlainen kuin se Rauma, jota vanha kaupunginosa pyrkii kuvaamaan. [Vanhassa kaupunginosassa] rakennukset ovat matalia ja kadut kapeita. Uutta Raumaa ilmentävät torni- ja muut kerrostalot ja mahtavat teollisuuslaitokset”.[52] Tällä vastakohtaisuuden alleviivaamisella voidaan kuitenkin nähdä olleen myös käänteinen ulottuvuus. Myös moderni kaupunki tarvitsi historiallista kaupunkia. Perinteentutkija Pertti Anttonen on tuonut esille, että vaikka sitoutuminen perinteeseen on lähtökohtaisesti taaksepäin katsovaa ja antimodernistista, traditio toimii myös kriteerinä moderniudelle.[53] Historiallisen kaupungin olemassaolo teki näkyväksi kaupungin jatkuvuuden, kehityksen ja muutoksen, tai kuten kaupunkihistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinna on todennut, se ”osoitti, miten paljon vaikuttavampi oman ajan kaupungista siihen verrattuna oli tullut”.[54] Uusi kaupunki oli nykyaikainen jatkumossa menneisyyttä vasten.

Tällöin tuli tärkeäksi rajata historiallinen kaupunki ja eriyttää se omaksi toiminnalliseksi vyöhykkeekseen modernistisen kaupunkisuunnittelun periaatteiden mukaisesti. Rajaaminen, samalla tavalla kuin nimenanto, luo ja vahvistaa tiettyjä kaupunkitypologioita. Usein esimerkiksi kaupungin säilyneet tai jo puretut keskiaikaiset kaupunginmuurit toimivat historiallisen kaupungin kuin itsestään selvänä rajaajana, vaikka monissa tapauksissa tietyt muurien ulkopuolella sijaitsevat kaupunkialueet voisivat olennaisesti rikastuttaa historiallisen kaupungin tulkintaa. 1960-luvulla Vanha Rauma puolestaan pyrittiin rajaamaan aikaisempaan nähden suppeammalle alueelle syrjään liikekeskustan ja liikenteen tarpeilta erottamalla käsitteellisesti ja toiminnallisesti kaupallinen Vanha Rauma ja historiallinen Vanha Rauma toisistaan. Vuoden 1964 keskustan asemakaavakilpai-

---

52 ”Rauma eilen ja tänään”, *Länsi Suomi* 10.10.1962.

53 Anttonen 2000, 14–17.

54 Kervanto Nevanlinna 2002, 147–48.

lun yhteydessä eräs tavoite oli ”varsinaisen vanhan kaupunginosan”, Turun Luostarinmäen kaltaisen museoalueen muodostaminen Naulamäelle.[55] Myöhemmässä kaavarungossa ajatus oli jalostunut siten, että säilytettävistä rakennuksista haluttiin muodostaa yhtenäinen vyöhyke, alueen keskustan kiertävä kulttuurihistoriallinen museoreitti. Modernistisen kaupunkisuunnittelun diskurssissa museoiminen-termin kielteinen sisältö yhdistettiin itseisarvoiseen suojelemiseen, mutta museoiminen sinänsä sallittiin kyllä, jos sen vaikutukset rajoittuivat tiettyihin ”oikeasti” museoitaviin rakennuksiin ja rakennusten ryhmiin.[56] Vanhan Rauman kohdalla tällaisen oikeasti museoitavan alueen löytäminen oli suhteellisen helppoa, sillä jo varhain oli kaupunginosan eteläosassa sijaitsevasta ja katuverkoltaan epäsäännöllisestä ja kallioisen maaston muotoja noudattelevasta Naulamäestä hahmottunut Vanhan Rauman sisällä erityisalue; monet Naulamäen talot olivat vanhahtavia, vaatimattomia ja sellaisia, joissa 1800- ja 1900-luvun taitteessa ei ollut laajalti toteutettu ajalle muodikasta uusrenessanssivuorausta. Kaupunkiuudistusdiskurssin sisällä oli tärkeätä tehdä selväksi, että ”aidoin Vanha Rauma” kaarsi toria idästä.[57] Näin nähden Kauppatoria ympäröivät korttelit eivät oikeastaan koskaan olleet kuuluneetkaan osaksi historiallista kaupunkia.

Toiseksi, 1960-luvun määrittelyssä historiallinen kaupunki pelkistettiin monelta osin abstraktion tasolle, kun sille annettiin pikemminkin rituaalinen kuin pedagoginen tehtävä urbaanin ja kansallisen muistin ilmentäjänä – autenttisen substanssin sijasta historiallista kaupunkia haluttiin vaalia julkisen muistelun paikkana. Historiallisen kaupungin sisältö oli viittauksissa vanhankaupungin ”henkeen”,

---

55 Muinaistieteellinen toimikunta Rauman kaupunginhallitukselle 29.1.1964, N:o 273. Cff: 3. KV/KH/KK. RKA; Muinaistieteellinen toimikunta Rauman keskustan asemakaavakilpailun palkintolautakunnalle 20.2.1964, N:o 387. Cff: 3. KV/KH/KK. RKA; Koivula et al. 1992, 26.

56 Ks. myös Tuominen 2004.

57 ”Kaavarunko ohje suunnittelulle”, *Länsi Suomi* 6.3.1973.

”yleisleimaan”, ”puoleensavetävään luonteeseen” ja ”mittakaavaan”, jotka säilyisivät, vaikka rakennukset uudistuisivatkin. Suhtautumista Vanhaan Raumaan leimasi ambivalenttisuus. Yhtäältä korostettiin alueen kulttuurihistoriallisia arvoja ja niiden säilyttämisen tarpeellisuutta, jopa kansallista merkittävyyttä, toisaalta painotettiin tulevaisuuden kehityksen edellytysten turvaamista sekä rakennuskannan välttämätöntä uusiutumista. On kuvaavaa, että samana vuonna, kun vanhan kaupungin ”saneerauskokouksessa” suunniteltiin keskustan laajamittaista uudistamista, käynnistettiin Hj. Nortamon syntymäkodista Jokelasta uusien nimikilpien kiinnittäminen vanhan kaupungin talojen seiniin, projekti, jolla katsottiin luotavan ”pohja kaupungin vanhojen kulttuuriarvojen säilyttämiselle”.[58]

Kolmanneksi on kuitenkin syytä korostaa jatkuvuutta historiallisen kaupungin merkityksissä jopa modernistisen kaupunkisuunnitteluideaalin hallitsemalla 1960-luvulla. Vaikka historiallinen keskusta pyrittiinkin rajaamaan aikaisempaan nähden suppeammalle alueelle tai vielä abstraktimpiin viittauksiin vanhankaupungin ”hengestä”, Vanha Rauma historiallisena kaupunkina ei menettänyt koskaan kokonaan merkitystään. Kansallisen suojeludiskurssin mukainen siirtymä olemassa olevan rakennuskannan laajalti säilyttäviin kaavoitusperiaatteisiin tapahtui Vanhan Rauman osalta melkein huomaamatta. Toisin kuin esimerkiksi Helsingin Käpylän tapauksessa,[59] Raumalla ei 1960- ja 1970-luvun taitteessa juurikaan julkisesti väitelty Vanhan Rauman kohtalosta. Debatin vähäisyys kertoo varmasti raumalaisesta keskustelukulttuurista, mutta myös siitä, että historiallinen kaupunki -puheesta oli vuosikymmenten kuluessa muodostunut yksi ja ainakin periaatteen tasolla hyväksyttävä Vanhaa Raumaa

---

58 ”Uudet nimikilvet Rauman vanhojen talojen seiniin – Nortamon syntymäkoti sai eilen omansa”, *Länsi Suomi* 21.6.1961.

59 Kolbe 2000; Niemi 2006.

koskeva yhteisöllinen tulkinta.[60] Historiallinen kaupunki -puheen vakiintuneisuudesta kertoo osaltaan myös se, että monissa 1960-luvun Rauma-kuvauksissa nähtiin tarpeelliseksi pyrkiä kumoamaan mielikuvaa kaupungista menneisyyteen suuntautuneena: ”Mielikuva pitsiensä keskellä uinuvasta pikkukaupungista on väärä. Asukaslukuunsa verrattuna Rauma on maamme toiseksi teollistunein kaupunki ja kehitys jatkuu.”[61]

Lopuksi

Vanha Rauma sai 1960-luvun puolivälissä uuden kansallisella tasolla toimivan muistin aloitteentekijän, Muinaistieteellisen toimikunnan tutkijan Pekka Kärjen, joka toi esille laajalla foorumilla Vanhan Rauman merkitystä kansallisessa ja kansallisen ylittävässäkin katsannossa.[62] 1960-luvun puoliväli oli aikaa, jolloin historialliset puukaupungit kaikkinensa nousivat uudella tavalla suomalaisen suojelun agendalle ja kaupunkisuojelusta tuli aikaisempaa systemaattisempaa tieteellisine inventointeineen sekä selkeämmin lausuttuine tavoitteineen. Tässä katsannossa suojelu näyttäytyy helposti pelkästään ylhäältä alaspäin organisoituna uutuutena. Kuten edellä olen pyrkinyt osoittamaan, Vanhan Rauman tapauksessa ajatuksella alueesta historiallisena kaupunkina oli kuitenkin tuolloin jo pitkän ajan kuluessa ja etenkin paikallisesti vakiintunut merkitys.

---

60 Ks. myös Vahtikari 2007.

61 *Rauma* 1967. Ks. myös ”Rauma eilen ja tänään”, *Länsi-Suomi* 10.10.1962.

62 Ks. esim. Pekka Kärjen kirjoitukset *Länsi-Suomi* -lehdessä 8.8.1966, ”Rauman vanhan kaupunginosan kaupunkikuva yksitoikkoinen – rakennusten vuoraustyyli liian kaavamainen”; 7.9.1966, ”Rauman vanhakaupunki ja sen uudistaminen”; 18.11.1967, ”Rauman vanhakaupunki – menneisyyttä ja nykyisyyttä”, osa 1; 19.11.1967, ”Rauman vanhakaupunki – menneisyyttä ja nykyisyyttä”, osa 2. Pekka Kärki laati Vanhan Rauman inventoinnin vuosina 1966–1967.

Useat tutkijat ovat todenneet, kuinka kansallinen tulkintakehikko on historiallisesti ollut – ja edelleen on – hallitsevin kulttuuriperinnön tulkinnassa, myös esimerkiksi yleismaailmallisuutta korostavissa maailmanperinnön diskursseissa.[63] Tämä kansallisen kulttuuriperinnön ensisijaisuus on liittynyt paitsi kansakunnan konstruoimisen projekteihin myös siihen tosiseikkaan, että suuri osa kulttuuriperinnön suojeluun liittyvistä instituutioista on syntynyt kansallisvaltion viitekehyksessä ja sen tarpeita varten. Tämän artikkelin tavoitteena on ollut tuoda esille historiallisen kaupungin merkitysten rakentuminen eri tasojen välisenä vuorovaikutteisena prosessina – prosessina, johon osallistuivat sekä ulkopuoliset että paikalliset voimat ja toimijat.

Nykyisellä globalisaation aikakaudella historiallisen kaupungin määrittely tapahtuu yhä useammin myös ylikansallisella tasolla. 1960-luvulta lähtien kulttuuriperinnön suojelun alalla on perustettu lukuisia kansainvälisiä instituutioita. Eräs esimerkki on Unescon maailmanperintösopimus (1972) ja sen pohjalta luotu maailmanperintöluettelo, jonka kohteilta edellytetään yleismaailmallista merkittävyyttä (*outstanding universal value*). Myös nykypäivän suojellun historiallisen kaupungin olemassaoloa eniten uhkaavat voimat ovat monesti luonteeltaan globaaleja, esimerkkeinä kansainvälisten suursijoittajien rakennushankkeet ja paikasta piittaamaton wau-arkkitehtuuri. Toisaalta myös muistin aloitteentekijät toimivat yhä useammin kansainvälisellä tasolla ja ovat laajalti verkottuneita: jossakin tietyssä kohteessa tapahtuva määrittelykamppailu vertautuu heti tapahtumiin ja kokemuksiin toisaalla. Esimerkiksi kysymys autosillan rakentamisesta Dresdenin Elbe-joen laakson maailmanperintöalueelle nostatti kiivaan debatin kansainvälisen median ja internetin välityksellä. On tuskin liioiteltua olettaa, että tämä mediahuomio osaltaan

63 Ks. esim. Ashworth & van der Aa 2006.

johti siihen, että maailmanperintökomitea päätti 2009 poistaa Dresdenin maailmanperintöluettelosta. Kansainvälinen katse, kuten kansallinenkin, tosin toimii valikoivasti. Tässä mielessä jotkut kohteet ovat enemmän maailmanperintöä kuin toiset.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Museoviraston arkisto (MVA), Helsinki
Inventoinnit, Rauma
Pettersson, Lars, Selvitys museoliiton kustantamista tutkimustöistä Raumalla 1941.

Rauman kaupunginarkisto (RKA), Rauma
Kaupunginvaltuuston, kaupunginhallituksen ja kaupunginkanslian arkisto (KV/KH/KK)
Kaupunginhallituksen pöytäkirjat liitteineen 1938. Cb: 9.
Erinäisten kaavoitukseen ja yleisiin töihin liittyvien toimikuntien asiakirjat 1959–1970. Cff: 3.
Vanhan kaupunginosan saneeraustoimikunta 1961.
Keskustan asemakaavakilpailutoimikunta 1963–1965.
Teknisen lautakunnan / teknisen viraston arkisto (TEKLA)
Asemakaavatoimikunta 1938–39, 1942, 1954–71. Hab: 3.

Painetut lähteet

Aho, Heikki (toim.) 1948. *Suomen kuva*. Helsinki: Otava.
Finland Suomi 1925. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
Inha, I. K. 1925. *Suomen maisemia*. 2. p. Porvoo: WSOY.
Jonasson, Felix 1934 [1929]. *Suomi kuvina*. 3. p. Porvoo: WSOY.
Ljungberg, Eva 1895. *Rauma: käsikirja matkustajille*. Suomentanut Emmi Ljungberg. Rauma: Rauman kirjapaino-osakeyhtiö.
Lähteenoja, Aina 1932–1939: *Rauman kaupungin historia*, osat 2–4. Rauma.
Länsi-Suomi 1960–1973.
Måndagen 1905.
Poutvaara, Matti 1958. *Suomen kaupungit sanoin ja kuvin*. Porvoo: WSOY.
Poutvaara, Matti 1961 [1952]. *Suomi – Finland*. 7. p. Povoo: WSOY.
Rauma 1967. Rauma: Rauman kaupunki.

Rauma. Retkeilijä 1938. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rauman kaupungin kunnalliskertomus 1909, *1931, 1957*.

Rauman kaupungin valtuusmiehet vv. 1876–1908.

Rauman Lehti 1905, 1912.

Satakunta. Matkaopas. Guide 1952.

Schoenichen, Walter 1929. *Suomi Helsingistä Jäämerelle*. Berliini: Preussin valtion Luonnonsuojelulaitos.

Sketches of Finland 1939. Toimittanut the Finnish Section of the New York World's Fair. Helsinki: Suomen kirja.

Strengell, Gustaf 1923. *Kaupunki taideluomana*. Suom. Salme Setälä. Helsinki: Otava.

Suomen nähtävyyksiä 1934. Koonneet Sandberg, Börje & Viherjuuri, H. J. Helsinki: Otava.

Suomi Finland 1931. Porvoo: WSOY.

Suomi kuvina 1947. Porvoo: WSOY.

Vikstedt, Juhani 1926. *Suomen kaupunkien vanhaa rakennustaidetta.* Helsinki: Otava.

Kirjallisuus

Anttonen, Pertti 2000. Menneisyyden politiikka. – Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.), *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Osa 2. Turku: Kirja-Aurora.

Ashworth, G. J. & Aa, van der Bart J. M. 2006. Strategy and policy for the World Heritage Convention: goals, practices and future solutions. – Anna Leask & Alan Fyall (eds), *Managing World Heritage sites*. Amsterdam: Elsevier.

Ashworth, G. J. 1998. The conserved European city as cultural symbol: the meaning of the text. – Brian Graham (ed.), *Modern Europe: Place, Culture and Identity*. London: Arnold.

Ashworth, G. J. & Tunbridge J. E. 2000. *The Tourist-historic City: Retrospect and Prospect of Managing the Heritage City*. Amsterdam: Pergamon.

Berman, Marshall 1982. *All that is solid melts into air: the experience of modernity*. London: Verso.

Gallen-Kallela-Sirén, Janne 2001. *Minä palaan jalanjäljilleni. Akseli Gallen-Kallelan elämä ja taide*. Helsinki: Otava.

Graham, Brian, Ashworth, G. J. & Tunbridge, J. E. 2000. *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*. London: Arnold.

Heino, Ulla 2002. *Rauma – Idylliä ja tehokkuutta 1875−2000*. Rauma: Rauman kaupunki.

Howard, Peter 2009. Historic Landscapes and the Recent Past: Whose History? – Lisanne Gibson & John Pendlebury (eds), *Valuing Historic Environments*. Surrey: Ashgate.

Härö, Mikko 1984. Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus, Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917. Helsinki: Museovirasto.

Häyrynen, Maunu 2005. *Kuvitettu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 834. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jokilehto, Jukka 2007. International charters on urban conservation: some thoughts on the principles expressed in current international doctrine. – *City & Time* 3 (3) 2007, 23–42.

Jordan, Jennifer 2006. *Structures of Memory: Understanding Urban Change in Berlin and Beyond*. Stanford: Stanford University Press.

Kervanto Nevanlinna, Anja 2002. *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 836. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koho, Timo 2005. Monikasvoinen arkkitehtuuri. – Tero Halonen & Laura Aro (toim.), *Suomalaisten symbolit*. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Koivula, Jukka et al. (toim.) 1992: *Vanha Rauma – Old Rauma*. 2 p. Rauma: Rauman museo.

Kolbe, Laura 2000. ”Will old wooden Käpylä be saved?” The beginning of a conservation movement in Helsinki. – *Helsinki Quaterly* 2/2000. Helsinki: City of Helsinki, Urban Facts.

Koponen, Olli-Paavo 2006. *Täydennysrakentaminen. Arkkitehtuuri, historia ja paikan erityisyys*. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto, Arkkitehtuurin osasto.

Koshar, Rudy 1998. *Germany's Transient Pasts: preservation and national memory in the twentieth century*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Kärki, Pekka 1999. The conservation of wooden towns. – *Monuments and sites, Finland*. Helsinki: ICOMOS.

Köykkä, Sirkka (toim.) 2000. *Rakennusperintö ja paikallisuus. Ajallinen kerrostuma suunnittelun lähtökohtana Raumalla.* Tampere: Tampereen teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtuurin osasto.

Lilius, Henrik 1978. Att bevara staden. Ett drag i finskt stadsbyggande kring sekelskiftet. – Rudolf Zeitler (red.), *Det moderna Skandinaviens framväxt. Bidrag till de nordiska ländernas moderna historia*. Uppsala: University of Uppsala.

Lilius, Henrik 1983. Kaupunkirakenne ja teollistuminen. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto.

Lukkarinen, Ville 2004. Kansallisen maiseman vertauskuvallisuus ja ympäristön tila. – Ville Lukkarinen & Annika Waenerberg (toim.), *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan: kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura / Taidekoti Kirpilä.

Niemi, Marjaana 2006. Politicians, professionals and ‘publics’: conflicts over green space in Helsinki, c. 1950–2000. – Peter Clark (ed.), *Green Space and the European City 1850–2000*. Aldershot: Ashgate.

Nikula, Riitta 1981: *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930. Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkeinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi Vallila*. Helsinki: Finska vetenskaps-societeten.

Nikula, Riitta 1988. *Armas Lindgren 1874–1929: arkkitehti*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.

Nurmi-Nielsen, Anna (toim.) 1989. *Tervehdys Raumalta – postikortteja menneiltä vuosikymmeniltä*. Rauma: Rauman filatelistikerho.

Salmela, Ulla 2004. *Urban space and social welfare. Otto-Iivari Meurman as a planner of Finnish towns 1914–1937*. Helsinki: Taidehistorian seura.

Suvanto, Anneli 1987. Kansainväliset suojelusuositukset ja rakennussuojelu Suomessa. – Jussi Rautsi & Kaija Santaholma (toim.), *Rakennussuojelu*. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Tuominen, Laura 2004. ”Museoiminen” metaforana ja rakennussuojelukriittisenä argumenttina. – Renja Suominen-Kokkonen et al. (toim.), *Rakkaudesta kaupunkiin*. Helsinki: Taidehistorian seura.

Vahtikari, Tanja 2007. Miten Vanhasta Raumasta tuli maailmanperintökohde? – Outi Tuomi-Nikula ja Eeva Karhunen (toim.), *Kotina suojeltu talo: Arkea, elämää ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa*. Pori: Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos.

Valkeapää, Leena 2004. Muuttuvat merkitykset. Tapauksia suhtautumisesta keskiaikaisiin kirkkoihin Suomessa 1800- ja 1900-luvulla. – Sami Louekari & Anna Sivula (toim.), *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Turku: Turun historiallinen yhdistys.

Valkeapää, Leena 1998. Pitäjänkirkosta muinaismuistoksi – Suomen keskiaikaisten kivikirkkojen restaurointiin vaikuttaneet tekijät 1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkuvuosikymmenille. – Susanna Niiranen & Marko Lamberg (toim.), *Ihmeiden peili. Keskiajan ihmisen maailmankuva*. Jyväskylä: Atena kustannus.

KUINKA MENNYT MERKITYKSELLISTYY KAUPUNKIPUHUNNOISSA?

Narratiivisia tulkintoja jyväskyläläisestä kaupunkiympäristöstä

Tiina-Riitta Lappi

Kaupunki julkisten ja yksityisten puhuntojen kohteena

Kaupungit ovat ajallisesti, tilallisesti ja sosiaalisesti kerrostuneita merkitysympäristöjä. Niitä voidaan tarkastella tiloina ja paikkoina, joiden merkitys rakentuu ihmisten kokemusten ja inhimillisten tulkintojen kautta. Kaupunkitilat, moninaiset kaupungin paikat ja rakennukset sekä muut rakennetun ympäristön elementit konstruoivat ja kannattelevat kaupungin identiteettiä ja historiaa sekä materiaalisen muotonsa että toiminnallisen sisältönsä kautta. Ne muistuttavat menneistä ajoista ja tapahtumista, mutta samalla niihin kiinnittyy uusia merkityksiä ja niiden merkitystä kaupunkirakenteessa ja kaupunkikulttuurissa arvioidaan jatkuvasti uudelleen nykyajassa. Kaupungin historiallinen kestävyys ja sen aina läsnä oleva epätäydellisyys ovat seurausta menneiden ja nykyisten vaikutteiden päällekkäisyydestä,[1] vanhan ja uuden yhteen kietoutumisista ja irtaantumisista eri-

[1] Beauregard & Haila 1997.

laisissa jatkuvuuden ja muutoksen prosesseissa. Artikkelissa esittelen kolmen Jyväskylään sijoittuvan esimerkin kautta, kuinka mennyt merkityksellistyy kaupunkilaisten ja suunnittelijoiden tuottamissa tulkinnoissa ja käsityksissä kaupunkiympäristöstä.[2] Kuinka kaupungin historia nousee osaksi nykykaupungin arkea, kaupunkikulttuuria ja kaupungin identiteettiä? Miten menneestä puhutaan, kun suunnitellaan tulevaa? Millainen on kaupunkilaisten muistojen kaupunki? Kuinka kaupunkilaisten muistot ja arjen historiat kiinnittyvät kaupungin materiaaliseen todellisuuteen ja nykypäivän tilallisiin käytäntöihin?

Kaupunki on paitsi materiaalinen ympäristö myös diskursiivisesti tuotettu narratiivinen objekti ja representaation kohde.[3] Tätä kaupungin diskursiivista tasoa olen avannut julkisina ja yksityisinä puhuntoina, joissa narratiivisesti rakennetaan käsityksiä ja tulkintoja materiaalisen ja sosiaalisen ympäristön suhteesta kaupunkimaisemassa.[4] Julkiset ja arkielämän kertomukset asettuvat lähtökohtaisesti erilaisiin tulkinnallisiin ja usein myös temaattisesti toisistaan poikkeaviin viitekehyksiin. Kaupungin tilallisuuteen kohdistuva ja sitä määrittelevä julkinen puhunta on vahvasti suunnitteluorientoitunutta ja asiantuntijatietoon sitoutuvaa. Kaupunkisuunnittelun ja -politiikan diskursiivisen tason voi ajatella viittaavan yleisluontoisiin kaupungin käsittämisen tapoihin ja niiden kautta määrittyviin kaupungin hallitsemisen ja kehittämisen keinoihin, menetelmiin ja tavoitteisiin.[5] Julkinen puhunta tässä yhteydessä muotoutuu niistä tarinoista ja kertomuksista, joita suunnittelijat, virkamiehet ja media institutionaalisina kertojina kollektiivisesti rakentavat ja ylläpitävät kaupungin iden-

---

2 Teksti on kirjoitettu Suomen Akatemian rahoittamassa Vieraita idästä -hankkeessa nro 128401.

3 Beauregard 1993a, 1.

4 Lappi 2007.

5 Mäenpää 2005, 304.

titeetin vahvistamiseksi ja houkuttelevan imagon luomiseksi. Kaupunkitilan tuottamisessa kulttuuristen symbolien ja yrityspääoman yhteen kietoutumisesta on tullut yhä näkyvämpää ja symbolisen talouden rooli kaupunkien rakenteen ja muodon muokkaajana on vahvistunut. Kaupunkien ulkonäkö ja tunnelma heijastelevat niitä päätöksiä ja valintoja, joilla määritellään, minkä ja keiden tulisi näkyä kaupungissa ja minkä puolestaan tulisi olla näkymätöntä.[6]

Arkielämän puhunnat puolestaan nousevat arkitiedon, kokemuksellisuuden ja eletyn tilallisuuden kontekstista. Kertomalla ja kuuntelemalla tarinoita ihmiset sijoittavat itseään ja omaa elämäänsä kaupunkiympäristöön sekä sosiaalisesti että fyysisesti.[7] Yksityiset puhunnat perustuvat ennen kaikkea kokemukselliseen tietoon ja arkitietoon, jotka kiinnittyvät paitsi jokapäiväisen elämän kulkuun myös muistumiin ja kokemuksiin siitä, mitä on aiemmin ollut tai miten mennyt suhteutuu nykyiseen ja tulevaan. Kokemukselliseksi määritelty tai ymmärretty tieto voi olla omakohtaista, välitöntä ja yksityistä tai traditioiden ja muistamisen kautta välittynyttä, kollektiivisesti jaettua ja julkista.[8] Kokemuksellinen tieto on konteksti- ja tilannesidonnaista sekä maantieteellisesti että historiallisesti.[9] Yksityisistä puhunnoista välittyy sellainen kokemuksellinen ja ajallinen merkitysten kerrostuneisuus, joka muuten voisi olla vaikeasti tavoitettavissa.

Artikkelissa esittelemäni puhunnat kiinnittyvät 2000-luvun vaihteen molemmin puolin käynnissä olleisiin Jyväskylän kaupungin kehittämishankkeisiin ja suunnitelmiin sekä samana ajankohtana tekemiini haastatteluihin. Haastattelujen lisäksi olen käyttänyt tutkimusaineistona sanomalehtiartikkeleita, mielipidekirjoituksia, kaupungin kehittämistä käsitteleviä suunnitelmia ja niiden selostuksia

---

6 Zukin 1995, 7–8.

7 Adams 1999, 180.

8 Lash 1999, 147.

9 Thrift 1985, 373.

sekä kirjoituksia Jyväskylän kaupunkipolitiikasta. Ensimmäinen esittelemistäni esimerkeistä rakentuu kaupunkilaisten henkilökohtaisista kokemuksista ja eletyn tilallisuuden tulkinnoista. Toisena esimerkkinä on Jyväsjärven rannan muutos, jolla on pyritty ”vahvistamaan Jyväskylää elinvoimaisena kaupunkikeskuksena niin näkyvin kuin symbolisinkin mittarein”.[10] Kolmas esimerkki, Lutakon tanssisali, on kuvaus tilanteesta, jossa julkiseen kertomukseen tulee uusi juonne tai sivujuoni, kun ihmiset asettuvat puolustamaan purettavaksi suunniteltua rakennusta ja ennen kaikkea sen tiloissa tapahtuvaa toimintaa. Artikkelissa olen käyttänyt aikamuotona osittain preesensiä viitatessani tekstuaalisiin aineistoihin, joiden sisällöt eivät muutu ajan myötä toisin kuin konkreettiset paikat ja materiaalinen ympäristö. Julkinen puhunta konstruoituu yleensä varsin yhtenäisenä, tietoisesti rakennettuna kaupunkikertomuksena. Siinä ovat keskiössä ne paikat, alueet ja teemat, joiden avulla Jyväskylän imagoa ja toivottavaa tulevaisuutta on haluttu esittää ja muokata. Yksityiset puhunnat ovat luonteeltaan toisenlaisia ja kiinnittyvät ensisijaisesti ihmisten subjektiivisiin todellisuuksiin ja arjen elettyihin sijainteihin. Niiden ei tarvitse noudattaa yhdenmukaisuuden vaatimuksia ja ne voivat konstruoitua eri tavoin eri tilanteissa.

Kaupungin ja kaupunkilaisten kertomukset eivät ole irrallaan toisistaan eivätkä ne muodosta mitään selvärajaisia kategorioita. Yksityiset kerronnat osaltaan muokkaavat jaettuja, julkisia kertomuksia, ja julkiset kertomukset vastaavasti muodostavat osan yksityisten kertomusten konteksteista.[11] Yksityisissä kaupunkipuhunnoissa ihmiset kiinnittävät omia elämiään kaupungin historiaan ja sen tilallisesti ja sosiaalisesti moninaisiin toimintaympäristöihin. Elämä kaupungissa konkretisoituu erilaisissa kaupunkitiloissa, sosiaalisissa toiminnoissa

---

10 *Huovasta hiukkaskiihdyttimeen – Jyväsjärven ranta takapihasta julkisivuksi. Jyväskylän ehdotus kansalliseen kaupunkiohjelmaan*, 1.2.1999.

11 Johnstone 1990.

ja arkielämän käytännöissä. Sekä asukkaat että suunnittelijat osallistuvat tilallisten käytäntöjen luomiseen ja ylläpitämiseen omien rutiiniensa ja konkreettisen toimintansa kautta. Materiaalisten olosuhteiden ja puhuntojen suhteen voi ymmärtää niin, että kaupungin materiaalisuus, sen fyysinen ympäristö, antaa aineksia todellisuuskuvauksille, joista kielen ja puhunnan kautta tulee sosiaalisen rakentumisen kohteita.[12]

Kokemuksen tasolla eriaikaiset kaupungit limittyvät kaupunkilaisten arjessa ja elämäntavoissa sekä kaupunkia koskevissa käsityksissä ja tulkinnoissa. Yksityisissä puhunnoissa kaupunkiympäristön ajallisuus näyttäytyy esimerkiksi puheena jostain sellaisesta, jota materiaalisena ei enää ole olemassa. Fyysisen ympäristön muutosten kautta viitataan yleensä myös jonkinlaisiin sosiaalisiin ja toiminnallisiin muutoksiin, kaupunkiin nimenomaan elettynä tilana. Kaupungin suunnittelu tähtää tulevaisuuteen, mutta siinäkin taustalla vaikuttavat erilaiset historialliset tapahtumat ja kehityskulut. Eri aikoina suunnittelu on hyödyntänyt historiaa eri tavoin painottaen joitain seikkoja ja unohtaen toiset. Julkisissa puhunnoissa ajallisuus näyttäytyy usein niin, että historiasta haetaan perusteluja uudistusten ja muutosten välttämättömyydelle.

Arjen eletty tilallisuus

Yksityisille puhunnoille ominaista on ajan, paikan ja kertojan erityisyys – kertojan omakohtainen ja yksilöllinen kokemus kaupungista. Yksityisissä puhunnoissa kaupunkia on lähestytty kertojan omien positioiden kautta, jotka määrittyvät esimerkiksi asumisen, toiminta-alueiden tai muiden elettyjen ympäristöjen kautta. Elettyjen ti-

---

12 Beauregard 1993b, 36.

lojen lähteet ovat sekä yksilöiden että ryhmien historioissa ja niillä on aina jokin affektiivinen keskus, kuten kokija itse, huone, asumus, puisto tai vaikkapa hautausmaa.[13] Yksityisissä puhunnoissa kaupunkia ja sen paikkoja tarkastellaan itsestä käsin, jolloin katseen suunta ja kohteet ovat erilaisia kuin vakiintuneissa kaupungin katsomisen ja kerronnan konventioissa. Kaupunkilaisten kertomuksissa limittyvät myös mittakaavoiltaan vaihtelevat tilallisuudet, joiden kautta paikat tulevat välillä lähelle ja sitten taas toisessa tilanteessa loitontuvat. Tärkeä toiminnan tai muistojen paikka on voinut olla vaikkapa yksittäinen kivi tai pihapuu:

> Meiän pihassa yleensä kävi lapset leikkimässä, koska tuossa naapurissa oli semmonen pariskunta, jolla oli vuokralaisia ja niillä ei ollu itellä lapsia, niin sinne pihaan ei saanu mennä leikkimään, ne ei välittäny. Samaten sitten tuossa toisella puolella, siinä oli kanssa semmonen sokkeloinen se piha, että siinä ei ollu sitä semmoista tilaa. Että yleensä sitten tässä meiän pihassa kävi, että me leikittiin tässä. Talon ympäri kierrettiin ja tuo puu, mikä on tuossa saunan vieressä, niin se oli se mihin lyötiin omat nimet kirjoissa ja sitten etittiin, että se oli se piilopuu sillon jo.[14]

Yksityiset kertomukset tekevät näkyväksi yksilön aktiivisena toimijana, joka havainnoi, antaa merkityksiä ja muodostaa käsityksiä ja arvostuksia. Kaupungin tila ja materiaalisuus eivät itsessään määritä kaupunkilaisten käyttäytymistä tai toimintatapoja, vaan se millainen sisäinen suhde ihmisellä on ympäristöönsä. Seuraavissa sitaateissa 1937 syntynyt mies muistelee ensin lapsuuden asuinpaikkaansa, jo-

---

13 Lefebvre 1991, 41–42.

14 Haastattelut (TL/h):12.11.1997, N1941.

ka vaatimattomuudestaan huolimatta on ollut hänelle myöhemmässä elämässäkin tärkeä kiintopiste ja muistojen paikka. Lapsuudenkodin lähelle rakennettiin 1970-luvulla lähiö, jonne mies muutti äitinsä kanssa. Ikävä aiempaan asuinpaikkaan vaivasi pitkään, vaikka uusi asunto, jossa mies edelleen haastattelun aikaan asui, sijaitsi vain muutaman kilometrin päässä lapsuudenkodista. Mentaalinen etäisyys näiden kahden paikan välillä on ollut huomattavasti pidempi kuin niiden maantieteellinen välimatka:

> Mutta kyllä harakanpesään jou'uttiin, voi mahoton. - - Ja sitten se [asuintalo] meni kerta kaikkiaan niin hataraks. Muistan ku äiteeki istu kerranki sitten, sillä oli tossut jalassa sängyn reunalla ja se sano mulle, että katoppas tuota, miten täällä tuulee, piti villalankaa näin [roikkumassa kohti lattiaa] ni miten se heilu. No kyllä se välistä oliki, ku oli niin, että aamulla kun heräs, ni ei ollu ku kymmenen astetta lämmintä enää.[15]

> Mää muistan sitä aikaa, kun kuultiin että täällä alkaa nyt kerrostaloja, tähän tekemään tälle alueelle. Silloin minä sanoin äitillekin, että nythän me voiaan saahakin asunto, että mieluista aluetta. Että ei tuonne keskikaupungille ihan viitti mennä, siellä niin autojen käryä tulee hirveesti ja semmosta, että sitä on oppinut täällä sivussa asumaan paremmin. - - Tuttua aluetta, minä oon kulkenu nämä mettät täällä, kolistellu ja menny, sillon poikien kanssa mentiin ja kierreltiin nämä ja sitte marjastanu nämä alueet. Ne on niin tuttuja alueita ja melkosella alueella vielä.[16]

---

15 TL/h: 31.1.2000, M1937.

16 Ibid.

> Ensin alkujaan se ol, että aina kaipas vaan sinne Seppälänkankaalle. Vaikka se ei ollu, kun me pari vuotta asuttiin tässä [uudessa asunnossa], sehän on yksi Leppäveeltä, joka tuli ja purki sen [talon Seppälänkankaalta] ja vei polttopuiks. Sitten sen jälkeen suunnilleen viis vuotta tässä oli asuttu, niin minäkin aloin viimein niinku oppimaan, tuntemaan vähän paremmin tään asumisalueeks. - - Että se oli ensin alkujaan, kyllä se tuntu aina vetävän vaan sinne entisiin vanhoihin paikkoihin.[17]

Kertoessaan omasta elämästään mies avaa hienolla tavalla näkymän oman lähiympäristönsä ajalliseen ja tilalliseen kerrostuneisuuteen. Nykyinen asuinpaikka ei kerronnassa näyttäydy ensisijaisesti lähiönä, vaan erilaisten ajallisten kerrostumien ja näihin eri kerroksiin liittyvien muistojen paikkana. Kertoja ei arvota mennyttä ja nykyistä toistensa suhteen huonompana tai parempana. Uuden alueen rakentamisen myötä kertoja sai äitinsä kanssa uuden viihtyisän asunnon tutusta ympäristöstä. Hän ei arvostele lähiön rakentamista tai lapsuuden ja nuoruuden maisemien muuttumista, vaan kohdistaa kritiikkinsä siihen, että alueen aiempi historia on unohdettu, siirretty syrjään uuden tieltä. Useimpiin muutoksiin ja kaupungin kehittymiseen hän on suhtautunut positiivisesti, koska ne ovat helpottaneet elämää monin tavoin. Urbaanit arjen paikat ovat usein luonteeltaan jokapäiväisiä, tavanomaisia ja yhä uudelleen ja uudelleen käytettyjä. Siksi niiden historiallista tai yhteiskunnallista merkitystä ei juuri huomioida kaupungin julkisessa kertomuksessa.[18]

Vanhempien ihmisten tai hyvin kauan samassa paikassa asuneiden ihmisten kerronnassa korostuu sekä fyysisen että sosiaalisen ympäristön laaja ja varsin yksityiskohtainen tietämys ja samalla sekä yl-

---

17 TL/h: 31.1.2000, M1937.

18 Vrt. Hayden 1995, 47.

peys että tietoisuus tästä tietämisestä. Kaupunkilaisten tilallisuuteen liittyvä tieto aktuaalistuu ja tehdään tiettäväksi usein lähinnä niissä tilanteissa, joissa esimerkiksi omaa asuinympäristöä ollaan tavalla tai toisella muuttamassa tai kehittämässä. Seuraava sitaatti liittyy uuden asuinalueen kaavoittamiseen ja sen nimeämiseen suunnitelmassa sekä kertojan mielestä alueen historian epätarkkaan tulkintaan:

> Just tosta pyykkituvan luota, onhan se vieläkin siinä, mutta siitä palvelutalon siitä sinne päin on Kivistö ja sit ol Aholaita erikseen, mikä on siellä mäellä ollu. Ja Holsti on ollu erikseen ja Tuohimutkat erikseen ja nämä, kyllä nää on niin erillisinä ollu, niin että eihän hyvänen aika, minusta se on väärin, että minkä takia sitten nämä päättäjät ei ota paremmin selvää, että missä mikin paikka on.[19]

Vuonna 1929 syntynyt nainen on asunut koko ikänsä samassa talossa, josta ei hänen kertomansa mukaan lähdetty pakoon edes sotatalvena, vaikka muut menivät ”maille ja muualle”.[20] Naisen koko elämä ja kaikki sen merkittävät tapahtumat sitoutuvat hänen isänsä rakentamaan taloon ja sen lähiympäristöön. Jatkuvuus näyttäytyy elämän mittaisena sekä henkisenä että konkreettisena kiinnittymisenä kotipaikkaan. Se näyttäytyy myös omien ja toisten kanssa jaettujen kokemusten ja eletyn elämän myötä saavutettuna tietona ja tietämyksenä koskien kaupunkia ja omaa asuinseutua. Kaupunkilaisen elämäntavan ja kaupunkiympäristön muutoksesta kertoo kuvaus pienellä alueella sijainneen 14 pikkukaupan vähittäisestä häviämisestä:

> Tää maailma alko mennä siihen malliin, että esimerkiks Keskuksen kauppa semmonen kun oli, siinä oli tuossa Alakeskus

---

19 TL/h: 29.9.1999, N1929.

20 Ibid.

> ja sitten oli Yläkeskus, niitä sanottiin näin vaan, niin se firma loppu sitten totaalisesti. Sitten tämä Mäki-Matti, sanottiin pieneks Mäki-Matiks ja Aittokylän Mäki-Matti, niin ne häipy aikanaan sitten kanssa pois. Vaajala oli, se oli SOK:n omistama, se häipy tosta mäeltä pois. Vuori loppu siitä sitten, kun heiltä loppu, ei ollu pitäjätä ennää ja Kivistöltä sitten se Koskela myi Niemelle ja Niemet lopetti sen sitten. Kemppaiset lopetti vanhuuven takia ja niitä on monta semmosta loppunu sitten vanhuuven takia. Itikka lopetti tuosta sitten, sehän oli se Itikka-firma, olko se Seinäjoella. Että ne on loppunu ihan sillä lailla, että nyt on tuossa tuo Siwa tuolla mäellä, että niinkun Mäki-Mattia vastais tavallaan se ja sitten tuossahan oli se Halssari, mutta sehän meni konkurssiin sitten.[21]

Oman alueen kauppojen häviämisen myötä asiointiin oleellisena osana kuulunut sosiaalisten suhteiden ylläpito on jäänyt pois. ”Lähikauppias piti hyvää huolta asiakkaistaan, mutta isoissa marketeissa ei saa kontaktia mihinkään.”[22] Kaupunkimuistoissa sosiaalinen ja materiaalinen kietoutuvat toisiinsa konstruoiden sekä fyysistä paikkaa että siinä elettyä elämää. Neljätoista kauppaa päätien varrella kilometrin matkalla ovat väistämättä tehneet alueen julkisesta tilasta eloisan mahdollistaen ihmisten spontaanit kohtaamiset. Kun ympäristö tai rakennettu miljöö muuttuu, se muuttaa usein sosiaalista ympäristöä (ja päinvastoin) ja vähitellen myös kaupunkilaista elämäntapaa. Alueen pienten kauppojen häviämisen myötä myös alueen julkisen tilan luonne on merkittävästi muuttunut. Yksityisissä puhunnoissa korostuu kuitenkin jatkuvuus muutoksista huolimatta. Elämä nähdään jatkumona, jonka osaksi erilaiset muutokset, sekä positiiviset että negatiiviset, vähitellen asettuvat.

---

21 TL/h: 29.9.1999, N1929.

22 Ibid.

Michel de Certeau luonnehtii paikkoja fragmentaarisiksi ja sulkeutuneiksi ajallisuuksiksi, joita eivät voi lukea ne, jotka eivät ole olleet läsnä.[23] Aikojen kerrostumia voidaan purkaa auki, mutta silti ne pysyvät ihmisessä ikään kuin varastossa olevina, arvoituksellisina kertomuksina. Ohimenevinä hetkinä ne pilkahtavat esiin tilallisissa käytännöissä esimerkiksi tunteena, että ”täällä minun on hyvä olla”. Muuttuneenakin jokin menneen ajan tärkeä paikka tai ympäristö voi palauttaa ihmisen mieleen ne tunnelmat, tilanteet ja muistot, jotka ovat tehneet paikasta erityisen merkityksellisen. Paikoilla on menneisyys ja historia, joiden kautta ne ilmentävät jatkuvuutta ja pysyvyyttä:

> Kyll mä oon huomannu kans, että jossain vaiheessa tuli tarve mennä kävelee ihan noin rentoutuakseen sinne, tonne Ilmarisen- ja Yrjönkadulle, miss mä oon lapsena ollu. Joskus joku vetää sinne vaan ja mä edelleen siellä niit tiettyjä puita nään ja mä tiedän tiettyjä ikkunoita, kuka siellä asuu ja mikä on sen talon historia ollu ja mikä talo oli tuossa. Ett niissä oli jollain tavalla semmosia onnellisia lapsuusvuosia, ett nää elämän todellisuudet ei ollu vielä valjennu ja sai vain elää sitä, ajaa mopolla ja tehdä kaikkee mukavaa. Jollain tavalla tuntuu, että niihin paikkoihin liittyy semmosta levollisuutta, jotain mukavaa.[24]

Henkilökohtainen muistelu koostuu sekä omista että toisten kanssa jaetuista kokemuksista. Näin yksilöllinen ja yhteinen muisti kietoutuvat kiinnostavalla tavalla toisiinsa osoittaen samalla, että henkilökohtainen muistikin on sosiaalisesti organisoitunut. Paikoille on ominaista niiden merkityksellisyys ja merkitysten ajallinen jatkuvuus, mikä

---

23 de Certeau 1984, 108.

24 TL/h: 9.6.1999, M1942.

näyttäytyy sekä yhteisöllisissä että yksilöllisissä traditioissa samoin kuin paikkaan kuulumisen tunteena.

Muistaminen palautuu tilan materiaalisuuteen, johon muistot sitoutuvat monin eri tavoin. Näin paikat ovat jatkuvasti liikkeessä sekä ajassa että tilassa.[25] Eletyissä tiloissa, jotka ovat luonteeltaan avoimia, fragmentoituneita ja rajoittamattomia, yhdistyvät objektiivinen, materiaalinen tila ja subjektiivinen, mentaalinen tila tehden eletyistä tiloista jotain enemmän dikotomian sijaan.

Jyväsjärven ranta takapihasta julkisivuksi – irti menneestä

Julkisen puhunnan olen kiinnittänyt Henri Lefebvren[26] esitetyn tilan käsitteeseen, joka muodostuu suunnittelun tilaa organisoivista tiedon muodoista ja käytännöistä. Esitetyillä tiloilla on usein strategisia ja päämääräsuuntautuneita käyttötarkoituksia ja siksi niiden voi ajatella toimivan ajallisesti tulevaisuuteen suuntautuvina hallinnan ja suunnittelun välineinä.[27] Vuosituhannen vaihteen Jyväskylän kehittämisessä korostui pyrkimys vahvistaa kaupungin jälkiteollista imagoa, joka perustuisi aiemmasta teollisesta perinnöstä irtautumiseen. Uuden Jyväskylän kertomuksessa Jyväsjärvi rantoineen ja Lutakon alue sen jatkona symboloivat muutosta, jossa taantuvasta teollisuuskaupungista on haluttu tehdä uuden osaamisen ja informaatioteknologian keskusta. Jyväsjärven luonnehdinta ennen muutosta tuo esiin alueen historian negatiivisia puolia. Jyväskylän ehdotuksessa kansalliseen kaupunkiohjelmaan[28] on kerrottu, että ”vielä 1970-luvulla järvi

---

25 Hetherington 1997, 197.

26 Lefebvre 1991, 11.

27 Franzén 2004, 55.

28 *Huovasta hiukkaskiihdyttimeen – Jyväsjärven ranta takapihasta julkisivuksi. Jyväskylän ehdotus kansalliseen kaupunkiohjelmaan*, 1.2.1999.

oli paperitehtaan ja asujaimiston kaatoallas. Lutakossa vaneritehdas päästeli haju- ja muita haittojaan niin järveen kuin ilmaankin. Mattilanniemen päässä kaatopaikka oli jo lopettanut toimintansa ja ratapihan laajennus eristi järven asumiselta ja elämiseltä entistä kauemmaksi".

Uutta suunnitelmaa käsitelleessä kirjoituksessa[29] alueen kehittymisen kaupungin takapihaksi katsottiin alkaneen jo 1896 valmistuneen rautatien myötä, koska se logistisista syistä sijoitettiin tuolloin lähelle Lutakossa sijainnutta satamaa. Kaupungin tiedotuslehden mukaan vastaavanlaisia, aikaansa sidoksissa olleita, mutta nykyajasta arvioituna täydellisiä virheratkaisuja on Jyväsjärven rannoilla tehty myöhemminkin useita. Tulevaisuudessa Jyväsjärven rannasta on sen historiasta huolimatta mahdollisuus tehdä toiminnallinen kokonaisuus ja kaupunkikuvallisesti upea alue, todetaan lehdessä. Tiedon kaupungissa teollisuuskaupungin jättämät jäljet halutaan hävittää ja luoda niiden tilalle esteettisesti ja intellektuaalisesti vetovoimainen kaupunki.[30]

Muutoksen myötä takapihasta on haluttu tehdä julkisivu ja samalla likaisesta tulee puhdasta. Industrialistisen menneisyyden perintönä monet kaupunkien liepeillä olevat vesialueet saastuivat, mutta nyt niistä on muodostunut keskeinen osa uutta kaupunkidiskurssia.[31] "1990-luvun lopulla Jyväsjärven vesi on uimakelpoista, vaneritehdas on lopettanut toimintansa ja entisen kaatopaikan alueella on komea puistikko, yliopiston laajennusalue ja suosittu uimaranta."[32] Vesistöjen puhtautta korostamalla on ilmennetty puhdistautumista menneestä ja samalla on vahvistettu paikan uudelleen muo-

---

29 *Jyväskylä. Jyväskylän kaupungin tiedotuslehti* 5/98.

30 Amin & Thrift 2002, 62−63.

31 Short 1996, 431.

32 *Huovasta hiukkaskiihdyttimeen – Jyväsjärven ranta takapihasta julkisivuksi. Jyväskylän ehdotus kansalliseen kaupunkiohjelmaan*, 1.2.1999.

toutumista. Teollisen ajan kaupunkiin on liitetty sellaisia määreitä kuin mennyt, vanha, työ, tuotanto ja saasteet. Jälkiteollinen puolestaan yhdistetään uuteen, tulevaisuuteen, puhtaaseen, kulutukseen ja vaihdantaan, nautintoon työn sijasta.[33] Maankäytön uudistamisella on taloudellisen toiminnan edistämisen lisäksi symbolinen merkitys, kun teollisesta menneisyydestä pyritään irtautumaan ja kaupungille rakennetaan uutta imagoa. James Holstonin mukaan modernin suunnittelun tavoitteena on muuttaa epämieluisaa menneisyyttä ja nykyisyyttä kuvitellun tulevaisuuden avulla. Muutoksen taustalla on dikotomia, jossa vanha edustaa yksiselitteisesti huonoa ja ei-toivottavaa ja uusi puolestaan on sen täydellinen vastakohta. Nykyistä kehitystä ja tulossa olevia uudistushankkeita pidetään välttämättöminä, koska niiden vaihtoehtona nähdään vain taantumus. Erilaisista mahdollisista kehityksen suunnista tai vaihtoehdoista ei ole edes keskusteltu.[34]

Kaupungin kehittämisessä mennyt edustaa taantumaa ja se on esitetty taakkana, jonka merkitys halutaan minimoida ja tehdä mahdollisimman näkymättömäksi. Irtaantuminen menneestä symboloi dynaamisuutta, eteenpäin menoa ja pyrkimystä aktiivisesti muuttaa vanhaa olemusta. Kaupungin aiemmasta maalaismaisesta leimasta on pyritty eroon rakennetun ympäristön muokkaamisella urbaanimman imagon mukaiseksi. Maaseutumaisuus, ruraali, edustaa julkisessa puhunnassa menneisyyttä ja kaupunkimaisuus, urbaani, puolestaan nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Näin muutosta luonnehdittiin *Keskisuomalaisen* pääkirjoituksessa 27.5.2001:

> Jyväskylä ei voi jättäytyä velton uinuvaksi maalaiskaupungiksi, vaan urbaanius edellyttää rohkeaa, aloitteellista ja ava-

---

33 Short 1996, 439–440.

34 Holston 1998, 46.

raa ajattelua. Siitä erinomainen esimerkki on Jyväsjärven tienoo. Järven tuntumaan on kehkeytymässä kokonaisuus, joka sykkii kaupunkirytmiikkaa, on arkkitehtonisesti kiihottavan upea, tarjoaa työpaikkoja, virkistystä ja raikkautta. Aiempien sukupolvien linjoituksissa sivurooliin painuneen Jyväsjärven tekeminen urbaaniksi järveksi komistaa ja korostaa Jyväskylää. Tässä kehityksessä tunnepaloille ei ole jätetty sijaa.

Lutakon tanssisali – mahdollisuus narratiiviselle tilallisuudelle

Lutakon suunnittelu on ollut keskeinen osa Jyväsjärven rantojen uudistamisen kokonaissuunnitelmaa. Alueen suunnittelupuhuntaa 2000-luvun vaihteessa hallitsi 15-kerroksisen tietotornin rakentaminen kaupungin uudeksi symboliksi. Rakennuksesta oli tulossa kaupungin korkein, koska Jyväskylä ”haluaa teknoilmeensä näkyvän”.[35] Suunnitteilla olleen tietotornin lähellä sijainnut 1950-luvun alussa Osuuskauppa Mäki-Matin leipomoksi ja varastoksi rakennettu talo oli tarkoitus purkaa uuden rakentamisen alta. Jyhkeässä, punatiilisessä rakennuksessa on 1990-luvun alkupuolelta lähtien toiminut Jyväskylän elävän musiikin yhdistyksen, Jelmun, pääasiassa talkoovoimin ylläpitämä rock-klubi. Talo on tarjonnut työtiloja myös muille taiteilijoille.[36] Kaupunkisuunnittelutoimistosta Lutakon tanssisalin purkamista perusteltiin sen sopimattomuudella kaupunkikuvaan ja alueen

---

35 *Keskisuomalainen* (*KSML*) 26.2.2000.

36 Lutakon alueen suunnittelemiseksi järjestetyssä arkkitehtikilpailussa, joka ratkaistiin vuonna 1990, lähdettiin siitä, että rakennuksesta ei tarvitse välittää. Kilpailun voittaneessa työssä entistä leipomorakennusta ei huomioitu. Leipomo ei kuulunut myöskään niihin rakennuksiin, joiden säilyttämisestä Keski-Suomen museo oli antanut lausunnon vuonna 1988. Lutakon tanssisalin vaiheista purkutuomiosta säilytyspäätökseen ks. Päivänsalo 2009, 216–230.

Etualalla Lutakon tanssisali, taustalla Innova-torni. Kuva: Tiina-Riitta Lappi, 2007.

kokonaissuunnitelmaan, jota ei tule ”poukkoillen muutella”. Vanha leipomorakennus ei ollut asiantuntijoiden mukaan kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokas eikä sen katsottu sopivan kaupungin pysyväksi maamerkiksi. Rakennusten säilyttämisessä haluttiin keskittyä niihin, jotka asiantuntijat olivat luokitelleet sen arvoisiksi.[37] Kaupunkikuvaan vedottiin myös kaupunkilaisten esittämissä perusteluissa tanssisalin säilyttämiseksi, mutta argumentointiin sisällytettiin visuaalisten ominaisuuksien ohella myös sosiaalisia ja rakennuksen merkityksiin liittyviä ominaisuuksia. Niihin viitattiin puhumalla esimerkiksi kaupunkiympäristön ajallisen kerroksellisuuden tärkeydestä ja viehätyksestä tai korostamalla paikan henkeä. ”Luta-

[37] *KSML* 27.12.2002, 15.4.2003.

kon leipomorakennus on karuudessaan kaunis käsin muurattu kokonaisuus, jonka omaperäisyydestä tulisi olla ylpeä. Miksi se olisi kaupunkikuvallinen virhe?", kysyi eräs kirjoittaja.[38]

Sanomalehti *Keskisuomalaisessa* ilmestyi poikkeuksellisen paljon yleisönosastokirjoituksia, joissa otettiin kantaa 1950-luvulla rakennetun Lutakon vanhan leipomorakennuksen säilyttämisen puolesta. Talon säilyttämistä sinänsä pidettiin tärkeänä, vaikka se toiminnoiltaan jollain tavoin muuttuisi tulevina vuosina.[39] Yhtenä merkittävänä perusteena esitettiin eräässä kannanotossa, että "kaupunkilaisilla on oikeus omaan historiaansa", joka toteutuu muun muassa vanhaa rakennuskantaa säilyttämällä.[40] "Yhteistä muistia on kaupungista muutenkin jo tuhottu niin paljon, että enempään ei olisi enää varaa."[41] Jos talo saisi lisäaikaa, saatettaisiin myös päättäjien keskuudessa ymmärtää talon arvo ja näin se säilyisi kaupunkilaisten käytössä.[42] Säilyttämisen tärkeyttä perusteltiin myös talon vankalla kunnolla ja menneiden vuosien rakentamisen laadulla, johon nykyisen rakentamisen ei usein katsota yltävän. "Vanhaa ja hyvää ei ole syytä purkaa."[43] Säilytystaistelun aikana Lutakon tanssisali nousi useassa puheenvuorossa symboliksi, joka jollain tavoin tuntui edustavan kaikkia kaupungista purettuja vanhoja rakennuksia.

Lutakon tanssisali on noussut suomalaisten rock-klubien eliittiin nuorten loistavan työpanoksen vuoksi, mutta myös talon itsensä vuoksi, kirjoitti eräs talon säilyttämistä puolustanut kaupunkilainen.[44] Yleisönosastokirjoituksessa talon säilyttämistä ja kunnostamista toivottiinkin tunnustuksena Jelmun tekemälle arvokkaalle nuorisotyöl-

---

38 *KSML* 23.1.2003.
39 *KSML* 18.6.2003.
40 *KSML* 3.3.1999, 13.4.1999.
41 *KSML* 12.3.1999.
42 *KSML* 25.3.2003.
43 *KSML* 3.3.1999.
44 *KSML* 19.4.2003.

le. Samalla rakennus voisi kirjoittajan mielestä toimia muistomerkkinä Jyväskylässä aikanaan vahvasti vaikuttaneen Osuuskauppa Mäki-Matin toiminnasta. Lopuksi kirjoittaja ehdotti, että rakennuksen perustana oleva teräslaatta ainakin jätettäisiin paikalleen, jos rakennus puretaan. Siihen voitaisiin kaivertaa kaikkien niiden henkilöiden nimet, jotka ovat vastuussa korvaamattomasta tuhotyöstä.[45]

Kaupunki oli antanut luvan toiminnan jatkamiselle Lutakossa, kunnes tilalle löydettäisiin jokin toinen paikka. Korvaavien tilojen etsiminen ei tuottanut tuloksia, ja Lutakon tanssisalin säilyttäminen alkoi monien mielestä näyttää ainoalta mahdollisuudelta jatkaa Jelmun ylläpitämän rock-klubin toimintaa. Toukokuussa 2005 rakennus päätettiin monien vaiheiden jälkeen ja aktiivisen kansalaisvaikuttamisen tuloksena säilyttää. Kaupunki luovutti leipomokiinteistön ja sen tontin Jelmun, Kauko Sorjosen säätiön ja Youth Against Drugs ry:n muodostamalle kiinteistöyhtiölle. Sanomalehti *Keskisuomalainen* uutisoi ”kolme ja puoli tuntia valtuustosalin takaosassa lopullista päätöstä hievahtamatta odottaneista nuorista, jotka viimeisen nuijankopautuksen jälkeen osoittivat suosiotaan ja poistuivat paikalta hymyssä suin”.[46] ”Pöljän ehdotuksen muuttumista kolmessa vuodessa hyväksi ideaksi” kehuttiin järjen voitoksi jopa *Helsingin Sanomissa.*[47] Paitsi järjen voitto, kyseessä oli myös tunteen voitto. Jotain erityistä ja mahdotonta siirrettäväksi muualle oli oltava talossa, jonka korjaustöissä seuraavan kesän mittaan ahersi palkatta toistasataa talkoolaista.

Kaupungin muistia voi säilyttää myös rakennusten toiminnallisessa kerroksellisuudessa. Kun vanhoja ja jo osittain käytöstä poistettuja tiloja tai rakennuksia otetaan uuteen käyttöön, niiden kautta säilyy yhteys aiempiin käyttöihin ja toimintoihin. Näin tapahtuu siitä huo-

---

45 *KSML* 15.3.2003.

46 *KSML* 17.5.2005.

47 *Helsingin Sanomat* 15.9.2005.

limatta, että toiminnallisten muutosten myötä myös rakennusten ja paikkojen merkityksellistämisen kontekstit muuttuvat. Richard Sennett kutsuu narratiiviseksi tilaksi sellaista paikkaa, jolle aika antaa uusia ominaisuuksia ja merkityksiä alun perin suunniteltujen käyttöjen väistyessä ja muuttuessa. Muutoksia sallivan suunnittelun myötä avautuu mahdollisuus narratiiviselle tilallisuudelle, joka on edellytyksenä ajalliselle kerrostuneisuudelle, uusille aluille ja yllätyksellisyydelle urbaanissa ympäristössä. Rakennetun ympäristön sisällön ja muodon välinen eritahtisuus luo kaupunkikulttuuriin ja -maisemaan kiinnostavaa eriaikaisuutta ja toiminnallista monimuotoisuutta.[48]

Kun purkamisesta ja säilyttämisestä keskustellaan, kyse ei ole ainoastaan rakennuksista tai esimerkiksi niiden sopivuudesta tai sopimattomuudesta kaupunkikuvaan. Usein näyttäisi olevan kyse siitä, mitä rakennukset ja paikat ihmisille edustavat, miten ne liittyvät kaupunkilaisten arkielämään ja miten ne koetaan osaksi kaupungin historiaa. Tanssisali Lutakko innosti eri-ikäisiä ja erilaisia ihmisiä vaikuttamaan yhdessä siihen, että rakennus säilytettiin ja toiminta siellä jatkuu tulevaisuudessakin. Rakennuksen peruskorjaus valmistui 2005. Jelmun ylläpitämän rock-klubin lisäksi rakennuksessa on harjoittelutiloja bändeille, näyttämö Lutakko harjoitustilana tanssijoille ja teatterintekijöille sekä Youth Against Drugs -järjestön tiloja. Vanha leipomorakennus yhdistää eriaikaisia kaupunkilaisuuksia ja kulttuurisia maailmoja asettumalla vakaasti uutta informaatioteknologian aikakautta ja rakentamista edustavan Lutakon alueen toisenlaiseksi maamerkiksi. Näin mennyt merkityksellistyy sekä kollektiivisen toiminnan että moniarvoisen ja innovatiivisen kaupunkikulttuurin edistäjänä ja vahvistajana.

---

[48] Sennett 1990, 190–196.

Kaupunki ajallis-tilallisena mosaiikkina

Nykyajan kaupungissa paikat ovat yleensä rakennettuja ja suunniteltuja ympäristöjä. Kun etukäteen ajatellut tilalliset ratkaisut saatetaan materiaaliseen muotoon, esitetyt tilat muuttuvat osaksi tilallisia käytäntöjä. Suunnittelun kautta ei kuitenkaan voida lopullisesti määritellä tai päättää sitä, mitkä ja millaiset käytännöt kussakin paikassa ja tilassa tulevat ominaisiksi tai vallitseviksi. Siihen vaikuttavat ratkaisevasti ihmisten yksilölliset ja kollektiiviset kokemukset, käsitykset ja mielikuvat, jotka viime kädessä tekevät tilasta erityisen paikan. Ihmiset jättävät jälkensä kaupunkiin ja samalla kaupunki jättää jälkensä ihmisiin. Kertoessaan eletyistä tiloista ihmiset samalla jatkuvasti konstruoivat kaupungin historiaa ja muistojen kaupunkia, joka puolestaan muuttuu jatkuvasti, kun sitä tulkitaan ja muistellaan uudelleen vaihtelevan ajallisen ja sosiaalisen etäisyyden päästä.

Jatkuvuus yksityisessä kerronnassa näyttäytyy erityisesti muistojen kautta, koska ne antavat paikoille ja niihin liittyville tapahtumille ja asioille ajallista syvyyttä ja kerroksellisuutta. Paikka tai rakennettu ympäristö ei saa merkityksiään ainoastaan siitä, mikä nyt on nähtävissä, vaan sen takana tai rinnalla vaikuttavat aiempien aikojen fyysiset ja sosiaaliset ympäristöt merkityksineen. Nämä ajallisesti eriaikaiset merkitykset myös merkityksellistyvät yhä uudelleen, kun niitä tulkitaan ajallisesti, yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti erilaisissa konteksteissa. Tilat, paikat ja ympäristöt näyttäytyvät ihmisille aina väistämättömästi eriaikaisuuksien päällekkäisyytenä ja samanaikaisuutena. Kaupungin muistin metaforassa yhdistyvät kaupungin toiminnot ja kaupunkilaisten kokemukset, joita usein tarkastellaan erillään. Elämää kaupungissa määrittävät ennen kaikkea nykyhetki ja asioiden ja ilmiöiden ajankohtaisuus, mutta kaupunkilaisten kokemukset ja muistot liittävät tulevan menneeseen.[49]

---

[49] van der Ree 2000.

Julkisten puhuntojen ajallisuus on huomattavasti suoraviivaisempaa. Kehitystä, ja muutosta ei esitetä niinkään jatkuvuuden kautta, vaan eräänlaisena katkeamana suhteessa siihen, mitä aiemmin on ollut. Jyväsjärveä ja Lutakkoa representoivissa julkisissa puhunnoissa tuodaan kaupungin historiaa ja mennyttä aikaa jopa jossain määrin korostetusti esiin. Kuitenkin se varsinkin suunnittelun puhunnassa lähinnä tehostaa tai perustelee uuden ja suunnitellun rakentamisen välttämättömyyttä. Ajallisuus näyttäytyy tässä kontekstissa ennen kaikkea katkosten ja murrosten kautta.

Rakennusten sijoittelu ja asettaminen kaupunkiympäristöön on luonteeltaan jossain mielessä konservatiivista ja jatkuvuutta ylläpitävää. Jonain tiettynä aikana pystytetyt rakennukset ja niiden suhde ympäröivään kaupunkiin ikään kuin lukitsee tilan, joka ilmentää aikaansa. Sitä ei voi helposti ohittaa tai jättää huomiotta, kun uudet sukupolvet ja heidän näkemyksensä kaupungista saavat sijaa. Kaupungissa kohtaavat vanha ja uusi, mennyt ja nykyinen joko rinnakkain tai erilaisina ajallisina kerrostumina. Kaupunki on tilallinen mosaiikki, jossa yhdistyvät aikojen kuluessa fyysiseen ympäristöön liitetyt käsitykset ja niiden materialisoituneet ilmaisut.[50] Syrjään jääneet, jätetyt tai unohdetut tilat tai rakennukset voivat toimia myös lukitun tilan avaajina ja toisenlaisten tulevaisuuksien mahdollistajina. Ne voivat synnyttää tai edesauttaa sellaista toimintaa, jota suunnittelu ei kykene sisällyttämään osaksi omaa kertomustansa. Lutakon tanssisalin asettuminen osaksi Jyväskylän julkista kaupunkikertomusta ilmentää suunnittelussa helposti vaille huomiota jäävien, spontaanisti syntyvien tilallisten käytäntöjen merkitystä osana monimuotoista ja moniarvoista kaupunkiympäristöä ja kaupunkikulttuuria.

Laaja-alainen kaupunkikäsitys, kaupungin ymmärtäminen ja sen esittäminen Patsy Healyn tapaan aktiivisena ja uutta luovana, kol-

---

50 Badersten 2002, 184.

lektiivisena voimavarana, edellyttää jatkuvasti käynnissä olevaa kaupungin lukemista, mahdollisuuksien, toimintavaihtoehtojen ja uhkien kuvittelua sekä näiden lukemisten ja niiden synnyttämien mielikuvien kritiikkiä ja uudelleenarviointia.[51] Kaupunkistrategioita ja -ohjelmia ei tulisi nähdä ensisijaisesti suunnittelun ja rakentamisen konkreettisina ohjeistuksina. Sen sijaan niiden kautta voisivat välittyä ne kaupunkilaisten mentaliteetit ja identiteetit, jotka vaikuttavat siihen, kuinka he itsensä, omat urbaanit paikkansa ja niissä tapahtuvat toiminnat kokevat ja ymmärtävät.

Michel de Certeau viittaa paikkojen monikerroksisuuteen todetessaan, että paikat, jossa ihmiset asuvat ja elävät ovat kuin erilaisten poissaolojen läsnäoloja.[52] Tätä kaupungin ja sen paikkojen monikerroksisuutta on lähes mahdoton tavoittaa edes jossain määrin muuten kuin ihmisten kertomien tarinoiden ja muistumien kautta. Jos haluamme todella kuulla, mitä kaupunki meille kertoo, huomio on kohdistettava urbaaniin kokemuksellisuuteen ja elettyyn kaupunkiin.[53] Kaupunkimaisema ei ole vain luettavaksi tarkoitettu teksti, vaan kaikkea verbaalista ilmaisua rikkaampi ja moniulotteisempi muistojen ja tulkintojen kokoelma ja kiinnittymispiste. Rakennukset ja muut fyysisen ympäristön elementit ovat konkreettinen perusta ja samalla myös perustelu sille, kuinka mennyttä muistetaan ja muistellaan. Paikkojen voima, niiden kyky vaalia ja vahvistaa ihmisten kollektiivista muistia, jää hyödyntämättä, kunnes paremmin ymmärretään yhteydet historian, paikkasidonnaisen muistin ja ihmisille tärkeiden kaupunkiympäristöjen vaalimisen välillä.[54]

---

51 Healey 2002, 1789.

52 de Certeau 1984, 108.

53 Ledrut 1986, 120.

54 Hayden 1995, 227.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Haastattelut

1. TL/h:12.11.1997, N1941.
2. TL/h:8.5.1999, M1959.
3. TL/h:9.6.1999, M1942.
4. TL/h:29.9.1999, N1929.
5. TL/h:31.1.2000, M1937.

Painetut lähteet

Helsingin Sanomat.

Huovasta hiukkaskiihdyttimeen – Jyväsjärven ranta takapihasta julkisivuksi. Jyväskylän ehdotus kansalliseen kaupunkiohjelmaan, 1.2.1999.

Jyväskylä. Jyväskylän kaupungin tiedotuslehti.

Keskisuomalainen (*KSML*).

Kirjallisuus

Adams, Elisabeth Tarpley 1999. Making the Sprawl Vivid: Narrative and Queer Los Angeles. – *Western Folklore 58* (Winter 1999), 175–193.

Amin, Ash & Thrift, Nigel 2002. *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge: Polity Press.

Badersten, Björn 2002. *Medborgardygd. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Beauregard, Robert A. 1993a. Representing Urban Decline: Postwar Cities as Narrative Objects. – *Urban Affairs Review*, Vol.29, No.2, 187−202.

Beauregard, Robert A. 1993b. *Voices of Decline: The Postwar Fate of US Cities*. Oxford & Cambridge: Blackwell Publishers.

Beauregard, Robert A. & Haila, Anne 1997. The Unavoidable Incompleteness of the City. – *American Behavioral Scientist*, Vol.41 (1997), No.3, 327−341.

de Certeau, Michel 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Franzén, Mats 2004. Rummets tvära dialektik – notater till Henri Lefebvre. – Thomas Johansson & Ove Sernhede (red.), *Urbanitetens omvandlingar*. Göteborg: Daidalos.

Hayden, Dorothy 1995. *The Power of Place. Urban Landscapes as Public History*. Cambridge & London: MIT Press.

Healey, Patsy 2002. On Creating the ‘City’ as a Collective Resource. – *Urban Studies*, Vol.39, No.10, 1777−1792.

Hetherington, Kevin 1997. In Place of Geometry: The Materiality of Place. – Kevin Hetherington & Rolland Munro (eds), *Ideas of Difference: Social Spaces and the Labour of Division*. Oxford: Blackwell.

Holston, James 1998. Spaces of Insurgent Citizenship. – Leonie Sandercock (ed.), *Making the Invisible Visible: A Multicultural Planning History*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.

Johnstone, Barbara 1990. *Stories, Community and Place: Narratives from Middle America*. Bloomington & Indianapolis: University of Indiana Press.

Lappi, Tiina-Riitta 2007. *Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta jyväskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 80. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lash, Scott 1999. *Another Modernity, a Different Rationality*. Oxford: Blackwell Publishers.

Ledrut, Raymond 1986. Speech and Silence of the City. – M. Gottdiener & Alexander Ph. Lagopoulos (eds), *The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics*. New York: Columbia University Press.

Lefebvre, Henri 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

Mäenpää, Pasi 2005. *Narkissos kaupungissa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Päivänsalo, Martti 2009. *Lutakon muutos. Jyväskylän keskustaa tehtaan pohjille 1985−2009*. Helsinki: Edita Prima Oy.

Sennett, Richard 1990. *The Conscience of the Eye. The Design and Social Life in Cities*. New York: Alfred A. Kopf.

Short, John Rennie 1996. *The Urban Order. An Introduction to Cities, Culture, and Power*. Oxford & Cambridge: Blackwell Publishers.

Thrift, Nigel 1985. Flies and Germs: A Geography of Knowledge. – Derek Gregory & John Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan.

van der Ree, Dieteke 2000. Hat die Stadt ein Gedächtnis? – Thomas Hengartner et al. (Hrsg.), *Kulturwissenschaftliche Stadtforschung*. Kulturanalysen, Band 3. Institut für Ethnologie der Universität Hamburg. Berlin: Dieter Reimer Verlag.

Zukin, Sharon 1995. *The Cultures of Cities*. Cambridge & Oxford: Blackwell Publishers.

ESTETISOITUJA MUISTOJA

Taide, kulttuuriteollisuus ja teollinen rakennusperintö jälkiteollisen kaupungin kehittämisessä

Hanna Mattila & Tuomas Ilmavirta

Länsimaiset teollisuuskaupungit ovat jo vuosikymmenien ajan kamppailleet rakennemuutosten kourissa teollisen tuotannon ja työpaikkojen siirtyessä muualle edullisempien tuotantokustannusten perässä. Monien taantuvien teollisuuskaupunkien syöksykierre on kuitenkin onnistuttu katkaisemaan korvaamalla perinteinen teollisuus kulttuuriteollisuudella ja nostamalla kulttuuri- ja taidetoimijat keskeiseen asemaan kaupunkien kehittämisessä. Perinteisesti itseisarvoisena, autonomisena ja jopa systeemikriittisenä pidetty taide- ja kulttuuritoiminta on siis saanut uuden välineellisen tehtävän taloudellisen kehityksen veturina.

Kulttuuriteollisuuden yksi taloudellisesti merkittävistä osa-alueista on ”muistoteollisuus”. Tästä kertoo esimerkiksi museoiden jatkuvasti kasvava merkitys kaupungeille. Turisteihin ja maksukykyisiin kaupunkilaisiin vetoavan museotarjonnan vanavedessä kaupunkien keskustoissa menestyvät myös muut palvelut, esimerkiksi galleriat, ravintolat ja kahvilat. Kulttuuristen muistojen kaupallisesta potentiaalista todistaa myös rakennusperinnön keskeisyys kaupunkitilojen vetovoimaistamisessa. Etenkin teollisuuden ja siihen liittyvän logistii-

kan käytöstä vapautuneita kiinteistöjä uusiokäytetään ahkerasti kulttuurin tuottamisen ja kuluttamisen tiloina. Tästä tunnettuja esimerkkejä Helsingissä ovat muiden muassa Kaapelitehdas Ruoholahdessa, VR:n konepaja ja veturitallit Pasilassa, osittain tuhoutuneet VR:n makasiinit Töölönlahdella, Ruoholahdessa sijainnut, nyt jo purettu ”Lepakkoluola” sekä Suvilahden alue. Jälkimodernin ja jälkiteollisen kaupungin kulttuuritoiminta on siis kääntänyt katseensa menneisyyteen, ja kaupunkikehittämisen retoriikassa kaupunkiin viitataan usein yhteisön ”kollektiivisena muistina”. Muutos on merkittävä modernistisen suunnittelun valtakauteen nähden. Vielä tuolloin estetiikka ja taide kiinnittyivät uuden etsimiseen ja tulevaisuussuuntautuneeseen utopismiin, ja erityisesti teollisuuskaupunkien menneisyys koettiin taakaksi, josta haluttiin irtautua.

Maailmalla taiteen ja teollisen kulttuuriperinnön merkitys kaupunkialueiden elvyttämisessä havaittiin jo muutama vuosikymmen sitten. Yhdysvalloissa tunnettu kulttuurisen kaupunkikehittämisen lippulaiva on ollut New Yorkin SoHo, jonka muutos teollisuusvaltaisesta alueesta kulttuurin tuottamisen ja kuluttamisen alueeksi käynnistyi jo 1960-luvulla. SoHossa alun perin ruohonjuuritasolta ponnistanut kulttuuritoiminta muutti alueen luonnetta vähitellen rosoisesta pienteollisuusalueesta varakkaampia väestönosia ja kiinteistösijoittajia houkuttelevaksi kulttuurin ja taiteen sävyttämäksi urbaaniksi ympäristöksi. Iso-Britanniassa tunnettuja esimerkkejä kulttuuria ja historiaa hyödyntävästä kaupunkikehittämisestä ovat muun muassa Lontoon Docklandsin entisen satama-alueen kehittämisprojekti sekä vanhat teollisuuskaupungit kuten Manchester, Glasgow ja Cardiff, joissa kulttuurin tuotannon ja kulutuksen varaan rakentuvaa kulttuuritaloutta on hyödynnetty suunnitelmallisesti koko kaupungin kehittämisessä. Muualla Euroopassa esimerkiksi Ruhrin alue ja Bilbao ovat etsineet uutta taloudellista kukoistusta kulttuuriteollisuudesta. Esimerkkien innoittamina lähes kaikki kaupungit ympäri läntisen maailman huomioivat nykyään kehittämisstrategioissaan ”kult-

tuurivetoisen kaupunkikehittämisen" ja "kulttuurisen suunnittelun", joissa keskeisenä ajatuksena on paitsi edistää kulttuuriteollisuuden hyödykkeiden tuotantoa ja kulutusta myös kehittää kaupunkitilaa kokonaisvaltaisesti kuluttamisen areenana ja kulutuksen kohteena.

Kulttuurivetoisen ja historiaa hyödyntävän kaupunkikehittämisen on nähty palvelevan ristiriidattomasti kaikkia toimijaryhmiä. Perinteisesti resurssien niukkuudesta kärsineille taide- ja kulttuuritoimijoille taloudellisten edellytysten koheneminen on tärkeä kannuste. Yritykset puolestaan tukevat mielellään taidetta ja kulttuuria niiden tuottaman imagohyödyn takia. Julkishallinnon toimintaan kulttuurinen kehittäminen sopii sen yleishyödyllisten päämäärien takia. Sen lisäksi, että kulttuuriarvojen edistäminen ja yhteisön kollektiivisen muistin vaaliminen koetaan tyypillisesti yhteisenä ja yhteisöjä yhdistävänä hankkeena, kulttuurinen kehittäminen näyttää käyvän hyvin yksiin myös esimerkiksi ekologiseen kestävyyteen liittyvien arvojen kanssa. Kulttuurin kuluttaminen on ainakin osittain aineetonta, ja kulttuuriteollisuutta – toisin kuin perinteistä teollisuutta – on luontevaa sijoittaa eheyttävästi olemassa olevan kaupunkirakenteen sisään.

Taidetta ja teollisuuskaupungin kulttuuriperintöä hyödyntävä kaupunkikehittäminen ei kuitenkaan ole niin ristiriidatonta kuin usein oletetaan: Rakennetaanko säilytettävillä historiallisilla elementeillä autenttista suhdetta historiaan vai ovatko historialliset muistumat tärkeitä vain hetkellisten elämysten lähteinä, kaupunkitilan koristeina ja kulttuuritalouden stimulantteina? Ovatko teollinen historia ja sen sosiaaliset merkitykset muistamisen arvoisia meille jälkiteollisen kaupungin asukkaille vai suojelemmeko vain teollisuuskiinteistöjen fasadeja? Entä kenen historiaa kulttuurisessa kaupunkikehittämisessä oikeastaan ollaan suojelemassa ja ketä varten?

Muistin ja historiatietoisuuden vaaliminen eivät välttämättä ole kulttuurisen kaupunkikehittämisen ensisijaisia päämääriä, vaan kehittämisellä saatetaan myös "estetisoida" historiaa ja hämärtää kol-

lektiivisia muistojamme. Silloin kun kaupunkikuvassa tai kulttuurilaitoksissa säilytettävät menneisyyden merkit nostetaan ensisijaisesti esiin aistimellisen kokemuksen kohteina, elämyksellisyys ja aistimellinen miellyttävyys pikemminkin peittävät kuin paljastavat niiden alkuperäiset merkitykset. Estetiikalla on siis paradoksaalinen kaksoisrooli: esteettiset objektit saattavat nostaa esille historiallisia sisältöjä, mutta sellaisessa muodossa, että sisältöjen esittäminen edistää itse asiassa historiallisten merkitysten unohtamista.

Estetiikan ja muistamisen ambivalentti suhde käy ilmi jo taiteelle perinteisesti keskeisestä esittämisen eli representaation käsitteestä: representaatio perustuu yhtäältä aina muistamiselle, mutta toisaalta se on myös sananmukaisesti *re*-presentaatiota eli jälkeenpäin tapahtuvaa mieleen palauttamista, jossa kohdetta ei voida muistaa periaatteessakaan sellaisenaan tai tehdä sitä läsnäolevaksi.[1] Esteettisessä ajattelussa huomio onkin perinteisesti kohdistunut representaation kohteen alkuperän sijasta esteettisen kohteen alkuperäisyyteen ja autenttisuuteen, jonka lähde on yksilön taiteellisessa ilmaisussa ja joka ilmenee Walter Benjaminin termein esteettisen kohteen ”auraattisuutena”, sen ainutkertaisuutena, erityisyytenä ja illusorisuutena.[2]

Nykyinen historiaa ja kulttuuriperintöä korostava estetisoiva kaupunkikehittäminen hyödyntää estetiikan kaksoisroolia: estetisoiva esittämistapa antaa kohteille todellisuudesta erillisen, autonomisen olemassaolon irrottaen kohteet tiedollisten ja moraalisten merkitysten maailmasta. Tämä mahdollistaa paitsi niihin alun perin liittyneiden historiallisten, poliittisten ja moraalisten merkitysten unohtamisen tai valikoivan muistamisen, myös niiden merkitysten tietoisen muokkaamisen, joka nykyään ilmenee esimerkiksi kaupunkien imagonrakentamisena ja alueiden ”brändäämisenä”. Kaupunkien brändäämistä harvoin palvelee esimerkiksi teollisuuskaupungin histo-

1 Huyssen 1995, 2–3.

2 Benjamin 1989 [1935], 142.

riaan kuuluvien kielteisten kokemusten, kuten köyhyyden, sosiaalisen epätasa-arvon ja kelvottomien asuinolojen aidon muistamisen ylläpitäminen, varsinkin kun vastaavat kokemukset ovat edelleen ajankohtaisia jälkimoderneissa kaupungeissa. Teolliseen kaupunkiin – etenkin sen myöhäiseen vaiheeseen – liittyy kuitenkin myös myönteisiä muistoja, esimerkiksi usko kehityksen vakauteen ja työn kautta saavutettavaan hyvään elämään. Näiden piirteiden nähdään toisinaan jälkiteollisessa kaupungissa korvautuneen sosiaalisen fragmentoitumisen ja turvattomuuden tunteella.[3] Osittain näiden nostalgia-arvojen takia kaupunkien teollista menneisyyttä hyödynnetään kaupunkibrändien rakentamisessa, mutta valikoiden ja jalostaen historiaa estetisoiduiksi tarinoiksi tai esineistetyiksi näyttelyobjekteiksi.

Tarkastelemme artikkelissamme, kuinka estetisoiva kaupunkikehittäminen vääristää tai valikoi kollektiivisten muistojemme sisältöjä ja muuttaa kaupungin sosiaalista todellisuutta. Pohdimme myös, kuinka kulttuuri ja taide voivat edistää aitoa ja kriittistä historian muistamista ja samalla viitoittaa tietä sosiaalisesti oikeudenmukaisen kaupungin kehittämiselle. Tarkastelumme viitekehyksenä on sekä filosofinen estetiikka että yhteiskuntatieteellinen kaupunkitutkimus.

Aloitamme tarkastelumme tutkimalla estetisoitumisen taustoja ja luonnetta ja pohdimme muun muassa Frankfurtin koulukunnan kriittisen teorian valossa, millä tavoin modernisoituvassa maailmassa tapahtunut taiteen kaupallistuminen ja siitä seurannut autonomian ja auraattisuuden murtuminen ovat vaikuttaneet taiteen ja kriittisen muistamisen suhteisiin: onko se tuonut taiteelle uutta kriittistä potentiaalia, kuten modernisoituvien suurkaupunkien kulutusestetiikasta 1900-luvun alkupuolella innoittunut Walter Benjamin toivoi, vai onko se latistanut taiteen kritiikittömäksi, kaikkialle samuutta ja yhdenmukaisuutta tuottavaksi kulttuuriteollisuudeksi, kuten kolmannen valtakunnan estetisoitunutta poliittista propagandaa ja sotien jälkeis-

3 Zukin 1991, 3.

tä yhdysvaltalaista viihdeteollisuutta analysoinut Theodor Adorno uskoi. Adornon filosofian ja kulttuuriteollisuuskritiikin kautta nousee esiin myös kysymys siitä, voiko aito muistaminen – erityisesti yhteiskunnallisten vääryyksien ja inhimillisen kärsimyksen muistaminen – lainkaan perustua esteettiseen representaatioon ja symbolisiin merkityksiin.

Filosofisen ja esteettisen näkökulman vastinparina käytämme yhteiskuntatieteellistä ja kaupunkitutkimuksellista lähestymistapaa, josta käsin paljastuu Adornon kaihtamien taiteen symbolisten merkitysten sosiaalinen funktio ja taloudellinen arvo. Yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta kulttuuriteollisuuden tuotteiden esteettisen arvon sijasta kulttuurin tuottamisen ja kuluttamisen käytännöissä näyttävät korostuvan tuotteisiin latautuvat taiteelle ulkoiset symboliset merkitykset, kuten jo Adorno ennakoi. Edes vaikea, esittävyyttä ja symbolisia merkityksiä välttelevä taide ei näytä pystyvän pakenemaan kulttuurintuotannon ja kulutuksen ytimeen ulottuvia taloudellisia tarkoitusperiä.

Lopuksi tarkastelemme, kuinka sekä taidetta että kulttuuriteollisuutta hyödyntävä symbolitalous heijastuu kaupunkien fyysiseen tilaan ja sosiaalisiin rakenteisiin. Kaupunkitilan kehitys voidaan nähdä kaupunkisosiologi Sharon Zukinin termein jatkuvana dialektiikkana paikallista kokemusta, muistia ja usein myös kriittisiä kulttuurintuotannon käytäntöjä edustavan ”vernakulaarin” kaupungin ja globaalitalouden sekä poliittisen järjestelmän muokkaaman ”vallan maiseman” välillä. Esimerkkinä symbolitalouteen perustuvasta kaupunkikehityksestä ja samalla vernakulaarin kaupungin ja vallan maiseman dialektiikasta esittelemme Zukinin oman tapaustutkimuskohteen, New Yorkin SoHon, jonka maine ja vetovoima perustuivat Zukinin mukaan teollisen historian estetisoimiseen niin taiteen kuin kulttuuriteollisuudenkin välityksellä. Sekä teollisuus että kulttuuritoimijat ovat myöhemmin joutuneet väistymään alueelta taloudellisesti vahvempien toimijoiden tieltä. Silti sekä teollisen historian

että taiteen merkit ovat estetisoituneina muistoina edelleen olennaisia kaupunginosan imagolle, brändille ja paikkamarkkinoille. Luomme katsauksen myös kulttuuriseen kaupunkikehittämiseen Helsingissä käyttäen esimerkkinä Pasilan konepaja-alueen suunnittelua ja rakentamista.

Kaupungin ”pintaestetisoitumisesta” ajattelun ”syväestetisoitumiseen”

Jälkiteollista ja myöhäiskapitalistista yhteiskuntaa voi pitää kauttaaltaan ”estetisoituneena”. Estetisoitumisen merkit näkyvät ehkä kaikkein selvimmin kaupunkitiloissa, joita jatkuvasti ehostetaan ja muokataan ”elämysympäristöiksi” sekä historiallisia elementtejä hyödyntäen että uusia rakenteita luoden.[4] Filosofi Wolfgang Welsch on kutsunut tällaisesta elämyksellistämisestä seuraavaa estetisoitumista ”pintaestetisoitumiseksi”.[5] Vaikka kaupunkitilojen estetisoitumisesta on alettu keskustella vasta parin viime vuosikymmenen aikana, arkiympäristöjen elämyksellistämisellä on pitkä historia. Jo 1800–1900-lukujen vaihteen *Arts and Crafts* -liikkeen ja *jugend*-tyylin piirissä pyrittiin laadullisesti parantamaan ihmisten arjen laatua kauniilla käyttöesineillä ja arkkitehtuurilla.[6] Jo tuolloin arkiympäristöjen estetisointiin liittyi kaupallistuminen, mistä kertoo esimerkiksi *jugend*-tyylin esinemaailmaa ja siihen liittyvää elämäntapaa markkinoimaan synnytetty julistetaide.[7] Modernistisessa arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa massatuotantotekniikan kehitys mahdollisti kulutustuotteiden estetiikan varaan rakentuvan elinympäristön

4 Boyer 1988; Welsch 1997.

5 Welsch 1997, 3.

6 Welsch 1997, 83.

7 Ks. esim. Huyssen 1986, 33.

muokkaamisen täysin uudenlaisissa mittasuhteissa. Modernistit pyrkivät tunnetusti uudistamaan ja kehittämään ihmisten elämänkäytäntöjä muotoilemalla kokonaan uusia arjen ympäristöjä teollisesti massatuotettavista arkiesineistä, rakennuksista ja muista rakennetun ympäristön elementeistä.[8]

Varsinaisesti kaupunkiympäristöjen estetisoituminen on noussut teoreettiseen keskusteluun vasta postmodernien arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun tyylisuuntauksien sekä yhteiskunnan jälkiteollisen kehitysvaiheen mukana. Postmodernismin myötä modernistien esittelemät uuden muotokielen vaatimukset ovat höllentyneet, ja rakennetun ympäristön estetiikassa on alettu jälleen rakentaa suhdetta paikkaan, traditioon ja historiaan – joskin tiedostaen, ettei paikallisia traditioita ole mahdollista suoraan elvyttää modernismin ja modernisaation aiheutettua katkoksen kulttuuriseen muistiimme.[9] Sharon Zukinin mukaan uustraditionaalista muotokieltä hyödyntävissä postmoderneissa tyylisuuntauksissa globaalit markkinat ja jälkiteollinen kulutuskulttuuri välittävät rakentamisen suhdetta perinteeseen: postmodernismin tuotteet ovat massatuotettuja, mutta niitä on räätälöity paikallisia oloja vastaaviksi juuri siinä määrin, että ne pystyvät herättämään muistoja ja luomaan mielikuvia paikallisiin traditioihin nojaavasta vernakulaarisesta rakentamisesta.[10]

Tyylillisten muutosten ohella onkin huomionarvoista, että vielä modernistiselle suunnitteluideologialle tyypilliset yhteiskunnalliset uudistuspyrkimykset näyttävät postmoderniin ja jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirryttäessä vähitellen korvautuneen yksityisillä kaupallisilla tarkoitusperillä.[11] On väitetty, että nykyisen kaupunkitilojen estetisoinnin taustalla ei enää ole niinkään kiinnostus julkisten ja yhteisten kaupunkitilojemme laatuun, vaan pikemminkin kehitystä

8 Boyer 1988, 54–55.

9 Harvey 1989, 66–67.

10 Zukin 1991, 26.

11 Boyer 1988.

ohjaa oletus elämäntapoihinsa ja -tyyliinsä panostavasta hedonistisesta yksilökuluttajasta.[12] Tällöin ympäristön estetiikalla ei edes pyritä edistämään kaupunkien sosiaalista eheyttä, kuten vielä modernismin aikaan tehtiin, vaan estetisoivan kehittämisen annetaan edistää esimerkiksi alueellista eriarvoistumista. Jo modernistien voi ajatella luoneen edellytykset kaupalliselle, privatisoitumista kollektiivisten arvojen kustannuksella ruokkivalle estetisoitumiselle, sillä vaikka modernismi yhtäältä tukeutui kaupallisuuteen tehdessään pesäeroa moderniin taiteeseen, modernistinen muotoilu ja arkkitehtuuri totuttivat kansalaiset yksilökulutuksen ja kulutustavaroiden estetiikan ympärille rakentuvaan elämäntapaan.[13]

Vaikka estetisoituminen on helpoimmin havaittavissa rakennetussa ympäristössä, estetisoitumisessa ei ole kyse ainoastaan materiaalisen todellisuutemme muotoilusta ja pinnallisesta kuorruttamisesta elämystalouden hengessä; estetisoitumisen on väitetty heijastuvan myös syvemmälle ajattelutapoihimme uudenlaisena suhteena tietoa ja arvoja koskeviin kysymyksiin.[14] Tämän kehityksen myötä objektiivisen totuuden idea on korvautunut relativistisella käsityksellä taideteosten tai muiden artefaktien lailla tehdystä ja tuotetusta tiedosta.[15] Estetisoituneesta ja relativistisesta näkökulmasta historia näyttäytyy menneisyyttä eri näkökulmista lähestyvinä representaatioina, tarinoina tai kuvina, joita arvotetaan esteettisin kriteerein. Moraalin ja elämän käytännöllisten valintojen alueella olemme niin ikään luopumassa yleispätevyyden ideasta ja taipuvaisia korvaamaan moraaliset periaatteet joustavilla, tyylillisiin periaatteisiin pohjautuvilla elämäntapavalinnoilla.[16] Estetisoitumiskehitys on siis kaatanut raja-aito-

---

12 Welsch 1997, 3–4; Zukin 1991, 41, 51–54; Featherstone 1991.

13 Boyer 1988.

14 Welsch 1997, 6–7, 20–23, 38–51.

15 Ibid., 19–27, 38–51.

16 Welsch 1997, 6–7; Bourdieu 1989 [1984].

ja kolmen modernissa maailmassa autonomisena pidetyn ajattelun alueen – tiedon, moraalin ja estetiikan – väliltä vakiinnuttaen tiedon ja moraalin alueelle esteettisiin käytäntöihin liittyviä piirteitä mutta muuttaen samalla myös esteettistä ajattelua ja toimintatapoja.

Estetisoituminen, taiteen autonomia ja muisti

Taide- ja kulttuurifilosofisessa keskustelussa estetisoitumisen on väitetty ilmenevän ennen kaikkea talouden mekanismien tunkeutumisena taiteen ja kulttuurin tuottamisen ja kuluttamisen ytimeen, jolloin taide- ja kulttuuritoiminnalle perinteisesti keskeinen pyrkimys autonomiaan murenee. Vaikka kaupallinen logiikka perustuu yksilökuluttajien yksilöllisten tarpeiden ja preferenssien tyydyttämiseen, kulttuurintuotannon kaupallistuminen ja autonomian murtuminen näyttää paradoksaalisesti vähentäneen kuluttajien valinnanvaraa ja tuottaneen kaikkialle samankaltaisia kulttuurituotteita ja ympäristöjä, joilla ei ole enää yhteyttä yksittäisten kokijoiden tai ryhmien kokemuksiin tai muistoihin.

Kuten Frankfurtin koulukunnan filosofit – jopa autonomian ajatukseen toistuvasti palaava Adorno – ovat väittäneet, autonomia ja siihen liittyvä vapaus kaupallisista päämääristä ei kuitenkaan olisi enää mahdollinen tai välttämättä edes suotava vaihtoehto taide- ja kulttuuritoiminnalle. Historiallisestikin autonomian kohottaminen taiteen tuotantoa ohjaavaksi ideaaliksi 1700- ja 1800-luvulla on ollut paradoksaalisesti mahdollista vain asettamalla taide kauppatavaraksi kaupunkien muun kehittyvän talouselämän vanavedessä kasvaneille taidemarkkinoille.[17] Markkinat vapauttivat tuolloin taiteen tilaajien ja mesenaattien subjektiivisista vaatimuksista sekä mahdollistivat tai-

[17] Bürger 1984 [1974]; Huyssen 1986, 17; Debeljak 1998, 60.

teen julkisuuden, tavoitettavuuden ja kollektiivisen merkityksellisyyden.[18] Toisaalta taiteen asema markkinoilla oli autonomian kannalta alusta asti ongelmallinen, koska taiteen tuottajien oli alistuttava markkinoilla ilmenevän kasvottoman kysynnän ehdoille.[19]

Frankfurtin koulun teoreetikoille taiteen autonomia näyttäytyi ongelmallisena ideaalina etenkin siksi, että juuri autonomisessa muodossaan taide on erityisen altis estetisoitumiselle ja samalla myös ”vääristyneelle” muistamiselle. Koska autonomia tarkoittaa alkuperäisessä kantilaisessa merkityksessään riippumattomuutta tiedollisista ja moraalisista päämääristä, autonomiselle taiteelle ei voi asettaa muistamista ja historiatietoisuutta edistävää tehtävää. Se voi satunnaisesti palvella muistamista, mutta myös edistää unohtamista, sillä taideteoksilla on erityinen kyky kiinnittää huomiomme ilmiasuunsa vieden huomiomme pois niihin liittyvistä tiedollisista näkökumista. Kuten Frankfurtin koulukunnan teoreetikot Herbert Marcuse ja myöhemmin häntä seuraten Theodor Adorno ja Max Horkheimer ovat väittäneet, erityisesti kauneuden varaan rakentuva autonominen taide verhoaa kauneuden ja harmonian illuusion taakse kapitalistisen modernisaation tuottamaa sosiaalista epäharmoniaa.[20] Taiteen luomaa illuusiota ei voi suoraan tulkita vääristyneeksi tai kaunistelevaksi menneisyyden tai nykyhetken kuvaksi, koska se voi olla myös tulevaisuusutopia, eli ihannekuva paremmasta todellisuudesta, jonka todenmukaisuutta ei vielä voi arvioida. Tässäkin tapauksessa Frankfurtin koulukunnan tradition puitteissa taide on tulkittu luonteeltaan affirmatiiviseksi, vallitsevaa todellisuutta vahvistavaksi, koska sen luomat kuvat ovat epätodellista ”lumetta”, joka kauneudessaan tarjoaa epätyydyttävässä todellisuudessa eläville ihmisille pikemminkin lohtua kuin muutosvoimaa.[21]

---

18 Debeljak 1998, xxii, 78.

19 Debeljak 1998, 72.

20 Marcuse 1968 [1937]; Horkheimer & Adorno 2008 [1969].

21 Marcuse 1968 [1937]; ks. myös Adorno 2006 [1970].

Vaikka Frankfurtin koulukunnan teoreetikkojen kritiikki kohdistuu ensisijaisesti autonomiseen taiteeseen, samantyyppisin perustein on viimeaikaisessa kaupunkisuunnittelua koskevassa keskustelussa kritisoitu esimerkiksi yhdysvaltalaista uusurbanismia, jossa nostalgisten kaupunkimuotojen ja arkkitehtuurityylien kauneusarvojen kautta luodaan illuusio menneiden aikojen harmonisesta yhteisöllisyydestä. Estetisointi kohdistuu tällöin paitsi arkkitehtoniseen tyyliin, myös siihen oletettavasti liittyvään jaettuun sosiaaliseen muotoon. Kriitikoiden mukaan uusurbanismi synnyttää kuitenkin yhteisöllisyyden sijasta sosiaalisen poissulkemisen logiikalle perustuvia ylemmän keskiluokan alueita.[22] Myös kulttuurivetoisia kaupunkiuudistushankkeita on kritisoitu samoin argumentein: hankkeet suunnataan valituille kohderyhmille, ja esteettinen miellyttävyys sekä näennäinen harmonisuus kätkevät taakseen sosiaalisen rakenteen muutokseen liittyvän epätasa-arvon.[23]

Iso-Britanniassa on herättänyt keskustelua muun muassa Lontoon Docklandsin satama-alueen näyttävä kehittäminen, joka oikeutettiin kulttuuriin ja estetiikkaan vedoten urbanismin, uuden arkkitehtuurin ja satamien historiallisen perinnön säilyttämisen lippulaivahankkeena. Kulttuuristen perustelujen varjoon jäi se, että kehittämisellä syrjäytettiin alueelta suuri määrä vanhoja asukkaita ja pienteollisuutta. (Brindley et al. 1996.) Kuva: Hanna Mattila.

---

22 Harvey 1997; Lehtovuori 2005.

23 Esim. Lees et al. 2008.

Autonomian kumoaminen – muistin ja kokemuksen pirstoutuminen

Frankfurtin koulukunnan perinteestä ammentava Peter Bürger on väittänyt poleemisesti, että autonomiahakuisen taiteen ideaali tuli tiensä päähän jo 1800-luvulla, koska autonomisessa muodossaan taiteella ei näyttänyt voivan olla yhteiskunnallista vaikuttavuutta sen enempää kollektiivisen menneisyyden kuvaajana kuin paremman tulevaisuuden rakentajanakaan. Bürgerin mukaan taidesuuntauksista erityisesti niin kutsuttu estetismi osoittaa, että 1800-luvun lopulle tultaessa autonomiassa ei enää ollut kyse muodosta, vaan autonomia alkoi näyttäytyä taiteen sisältönä, jolloin historiallisten ja yhteiskunnallisten sisältöjen asema vastaavasti kutistui taiteessa.[24] Bürgerin mukaan 1900-luvun alun radikaalit uudet taidevirtaukset, kuten Duchampin *ready made* -taide ja dadaismi, syntyivät vastalauseiksi sisällöiltään köyhtyneelle ja yhteiskunnallisesti voimattomalle autonomiselle taiteelle. Autonomiapyrkimysten sijaan näiden suuntausten ajatuksena oli kytkeä taiteellinen toiminta suoraan osaksi yhteiskunnallista toimintaa.[25]

1900-luvun alun avantgardeliikkeissä yhteiskunnallisuutta ei palautettu taiteeseen representaation keinoin, vaan Bürgerin mukaan niissä päinvastoin kyseenalaistettiin paitsi taiteen esittävä funktio, myös koko perinteinen porvarillinen, autonomiaan pyrkivä taideinstituutio konventioineen: esimerkiksi Duchampin kuuluisa teos *Fountain* – teos, joka muodostui tavallisesta massatuotetusta urinaalista, eikä siis ollut urinaalin representaatio – kyseenalaisti yhdellä kertaa autonomisen luovuuden ideaalin, teoksen ainutkertaisuuden ja illuusionomaisuuden ja lisäksi elämänkäytännöistä etääntyneen puhtaan

---

24 Bürger 1984 [1974], 27.

25 Bürger 1984 [1974], 47–54.

esteettisen kokemuksen ideaalin.[26] Bürgerin mukaan massatuotannon idea käännettiin samalla tavoin autonomista taideinstituutioita vastaan myös ensimmäisen maailmansodan aikana Zürichissä syntyneessä ja nopeasti myös muihin Euroopan kaupunkeihin levinneessä dadaismissa. Dadaistisen antitaiteen puitteissa syntyi muun muassa kollaaseja urbanisoituvan, teknistyvän, kulutuskeskeisen ja merkityksiltään sirpaloituvan elämäntavan pienistä arkimuistoista, kuten bussilipuista. Dadaistit pyrkivät taideinstituution ylittämiseen myös välttämällä toiminnassaan teosmaisuutta ja järjestämällä mieluummin esimerkiksi spektaakkeleja ja mielenosoituksia suoraan osana muuta kaupunkielämää.[27]

Historiallista avantgardea ei ole kuitenkaan syytä nähdä yksinomaan yhteiskunnallisena muutosliikkeenä. Walter Benjamin, johon Bürgerkin viittaa, väitti jo 1930-luvulla, että vuosisadan alun avantgardististen taidevirtausten takana olivat myös uudenlaiset esteettiset ja taiteelliset mahdollisuudet ja vaatimukset, kuten teollistumisen ja kaupungistumisen pirstomat kokemisen ja muistamisen tavat sekä teknologisen kehityksen mullistama taiteellinen tuotantotapa.[28] Erityisesti tekniset uusintamisen välineet, kuten valokuva- tai elokuvakamera, olivat Benjaminin mukaan luoneet taiteelliselle tuotannolle aivan uudenlaisia mahdollisuuksia: esimerkiksi valokuvauksessa tekniset välineet ensinnäkin mahdollistivat kohteen esittämisen tarkemmin kuin puhdas ihmissilmä kykenee havaitsemaan, ja toiseksi kohde ja sitä esittävä teos pystyttiin uusintamistekniikoiden ansiosta saattamaan ennennäkemättömän laajojen yleisöjoukkojen koettavaksi.[29] Mekaanisen uusinnettavuuden keskeisin seuraus kuitenkin oli, että taideteos materiaalisena objektina menetti historiallisen to-

---

26 Bürger 1984 [1974], 50–51.

27 Ibid.

28 Benjamin 1989 [1935]; ks. myös Bürger 1984 [1974], 27–30.

29 Benjamin 1989 [1935], 143, 160.

distusvoimansa ja samalla perinteinen ajatus teoksen auraattisuudesta eli sen oletetusta alkuperäisyydestä, ainutkertaisuudesta ja illuusionomaisuudesta mureni.[30] Teosten ainutkertaisuuden katoamisen myötä taiteen suhde historiaan, perinteeseen ja pysyvyyteen heikkeni ja keskeiseksi kokemukselliseksi piirteeksi nousi hetkellisyyden tunne.[31]

Benjaminin analyysi teknisen uusinnettavuuden merkityksestä on heijastunut myös myöhemmän kulttuuri- ja taideteorian suhteeseen muistia ja alkuperäisyyttä koskeviin kysymyksiin. Jean Baudrillard lienee kuuluisin jälkimoderni teoreetikko, joka on muun muassa benjaminlaisia ajatuskulkuja radikalisoiden väittänyt alkuperäisyyttä ja autenttisuutta koskevien kysymysten käyneen vanhanaikaisiksi teknologian – etenkin massakommunikaatiovälineiden – kehityksen myötä. Kun Benjaminille välittömästä todellisuudesta oli tullut ”harvinaisuus tekniikan maailmassa”,[32] Baudrillardin mukaan koko todellisuus on muuttunut tekniikan myötä omaksi representaatiokseen, jolloin representaatioiden, merkkien ja symbolien takana ei ole enää todellisuutta, josta ne saisivat merkityksensä.[33] Baudrillard ja häntä seuraavat kulutussosiologit, kuten Mike Featherstone, ovat nähneet merkitysten perustattomuuden ja siitä seuraavan merkitysten manipuloinnin mahdollisuuden erityisesti nykyaikaista kulutusyhteiskuntaa ylläpitävänä voimana.[34] Baudrillardille merkitysten vapautuminen heijastuu myös aikakäsitykseemme ja historiasuhteeseemme: loputtomien simulaatioketjujen ja ”hyperreaalisuuden” maailmassa kaikki näyttäytyy samanaikaisena, jolloin sekä muisti että tulevaisuus kadottavat merkityksensä.[35]

---

30 Benjamin 1989 [1935], 144.

31 Benjamin 1989 [1935], 146.

32 Benjamin 1989 [1935], 157.

33 Ks. esim. Baudrillard 1991 [1986].

34 Featherstone 1991.

35 Baudrillard 2000, 61–65.

Benjamin ei vielä mennyt näin pitkälle tarkastellessaan teknisten muutosten vaikutuksia esteettiseen kokemukseen. Hänelle oli kuitenkin selvää, ettei perinteinen, elämänkäytännöistä etääntynyt taiteen kontemplatiivinen kokeminen voinut säilyttää asemaansa teknisesti uusinnettujen kulttuurituotteiden syrjäytettyä auraattiset taideteokset. Benjaminille kulttuurituotteiden kokemisen uusi ideaalityyppi oli massojen hajamielinen ja fragmentaarinen joukkoreseptio, joka muistutti kaupunkiympäristöjen ja arkkitehtuurin perinteistä kokemisen tapaa.[36] Benjaminille massareseptio ei tarkoittanut passiivista ja kritiikitöntä vastaanoton tapaa, kuten massakulttuurille kriittiselle Adornolle, sillä Benjaminin mukaan uudenlaisessa massareseptiossa nautinto yhdistyi ensi kertaa suuren yleisön omaan asiantuntemukseen perustuvaan arviointiin ja kriittisyyteen.[37]

Benjaminin dadaismista elokuvaan liikkuvat tarkastelut tuovat osuvasti esille historiallisen avantgarden ja modernin viihdeteollisuuden läheisen yhteyden. Sekä radikaalin avantgarden että viihteen tähtäimessä oli ihmisten arkikokemuksen muuttaminen, mutta ainoastaan viihde – jonka tuomaan kokemukselliseen muutokseen ei sisältynyt edistyksellisiä yhteiskunnallisia päämääriä – onnistui tehtävässään.[38] Historiallinen avantgarde saattoi itse vesittää omat yhteiskunnalliset tavoitteensa, koska se kieltäytyi taiteelle tyypillisestä, kriittisyyden mahdollistavasta etäisyydestä yhteiskuntaan ja lisäksi massatuotannolla leikitellessään se osoitti kapitalistiselle tuotantojärjestelmälle mahdollisuuden nostaa mikä tahansa massatuotettu arkiobjekti kuluttajien esteettisen huomion kohteeksi.[39] Toisaalta voidaan myös ajatella, että taiteella ei sen enempää autonomisena kuin autonomiasta luopuneenakaan olisi voinut olla kovin suurta muutos-

---

36 Benjamin 1989 [1935], 158, 163.

37 Ibid., 158–159.

38 Huyssen 1986.

39 Featherstone 1991, 25.

voimaa kaupallistuvassa ja kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Samalla kun koko ympäröivä todellisuutemme on estetisoitunut ja elämyksellistynyt, taide on menettänyt erityisasemansa kokemuksemme kohteena.

Kulttuuriteollisuus, historian estetisointi ja muistaminen

Kulttuuriteollisuuden käsite on tullut tunnetuksi ennen kaikkea Adornon ja osittain myös Horkheimerin filosofiasta, missä käsitteellä on puhtaasti kielteinen merkitys toisin kuin nykyisessä kaupunkikehittämistä koskevassa keskustelussa. Adornolle kulttuuriteollisuus merkitsee kapitalistisen voitontavoittelun logiikan ohjaamaa, keskitetysti hallinnoitua kulttuurin tuotantoa, jonka tavoitteena on kulttuurituotteiden vaikutusten laskelmoitu tuottaminen ja massojen manipulointi.[40] Tämä on mahdollista yhteiskunnassa, jossa massat eivät ole olemassa kollektiivisina ja yhteisiä arvoja reflektoivina kokijoina, vaan ne ovat atomisoituneet joukoksi yksilökuluttajia.[41]

Adornon mukaan kulttuuriteollisuudelle on tyypillistä, että se hävittää paitsi kriittisen kokemuksen mahdollisuuden, myös kulttuurituotteiden yksilöllisyyden ja autenttisuuden. Tämän hän ajattelee johtuvan merkittäviltä osin teknologisoitumisesta ja tuotantotekniikkojen kehityksestä, joissa Benjamin oli puolestaan nähnyt edistyksellisiä mahdollisuuksia. Vaikka Adorno kirjoitti kulttuuriteollisuudesta, hän ei kuitenkaan ajatellut, että kulttuurintuotanto olisi omaksunut suoraviivaisesti teollisen tuotantotavan. Hän nimenomaan väittää, että kulttuuriteollisuudessa kulttuurin tuotanto hyödyntää sekä teollisuudesta omaksuttua standardointia että tuotteiden käsityömäistä muuntelua juuri sellaisessa suhteessa, että vastaanottajan illuusio tai-

---

40 Horkheimer & Adorno 2008 [1969], 162–221; Huyssen 1986, 21.

41 Huyssen 1986, 37.

teeseen ja kulttuurituotteisiin liittyvästä yksilöllisyydestä säilyy. Toisin kuin Benjamin, Adorno ajattelee, että teosten auraattisuus ei ole kokonaan kadonnut tuotantotapojen murroksen myötä, vaan auraattisuuden varjo heijastetaan myös kulttuuriteollisuuden tuotteiden ylle, jolloin ne voivat valheellisesti vastata kuluttajien nostalgiseen yksilöllisyyden kaipuuseen.[42]

Aidon muistamisen korvautumisen nostalgisoivalla historian estetisoinnilla Adorno ottaa esille etenkin analyyseissaan politiikan estetisoitumisesta. Kansallissosialistisessa estetisoituneessa politiikassa hyödynnettiin Adornon mukaan etenkin sellaisia kulttuurituotteita, joissa arkaainen ja mytologinen muotokieli yhdistyivät moderniin teknologiaan tuottaen kulttuuriteollisuuden vaatimuksia vastaavia siloteltuja ja lumeenomaisia kokonaisuuksia. Adornon analyysi kohdistui myös rakennetun ympäristön estetisoitumiseen, joka kansallissosialistien valtakaudella toteutui muun muassa menneeseen katsovan uusklassisen arkkitehtuurin muodossa sekä arkiesineiden ja -ympäristöjen poliittisia ideologioita palvelevana muotoiluna laajemminkin. Kansallissosialistisen politiikan estetisoitumisen äärimmäisten seurausten takia Adorno suhtautui tuomitsevasti paitsi nostalgisoivaan historian hyödyntämiseen myös kaikkiin sellaisiin avantgardistisiin taidekokeiluihin, joissa kaadettiin raja-aitoja taiteen ja elämänkäytäntöjen väliltä.[43]

Vaikka Adorno osittain jakoi Benjaminin käsityksen teknologisoitumisen aiheuttamista perustavanlaatuisista muutoksista inhimillisen muistamisen ja kokemisen tavoissa, Adornolle perinteinen ajatus taiteen kontemplatiivisesta, yksilösubjektin kautta tapahtuvasta vastaanotosta näyttäytyi yhä tavoiteltavana ideaalina ja myös kollektiivisen muistamisen perustana.[44] Tosin Adornon karvaat kokemukset

---

42 Adorno 2008 [1970], 100–102.

43 Reiners 2001, 77–83, 88–91.

44 Adorno 2006 [1970], 262.

modernisaation sosiaalisista vaikutuksista – kulminaatiopisteenä toisen maailmansodan aikaiset traumaattiset tapahtumat – olivat syynä siihen, että hänen ajattelussaan aidon muistamisen mahdollisuus kytkeytyi ainoastaan vaikeimpiin ja haastavimpiin modernin taiteen tarjoamiin esteettisiin kokemuksiin. Adornolle oli selvää, että Auschwitzin tapahtumien jälkeen kollektiivisen muistamisen tuli kohdistua ennen kaikkea kärsimykseen, joka ei ole sen paremmin rationaalisen tiedon kuin taiteellisen representaation tavoitettavissa.[45] Adornolle moderni taide, joka ilmensi tietokykyjemme rajoilla liikkuvaa ylevän estetiikkaa ja jolle oli tyypillistä harmonian sijaan dissonanssi, kauneuden sijaan luotaantyöntävyys sekä illuusionomaisuuden sijaan materiaalisuus, saattoi epäsuorasti asettua aidon muistamisen palvelukseen.[46] Kulttuuriteollisuus, joka sitä vastoin rakentuu miellyttävyydeksi liudentuneen kauneuden käsitteen varaan, ei adornolaisessa ajattelussa palvele muistia siinäkään tapauksessa, että se pyrkisi esittämään historiallisia sisältöjä.

Kulttuurin kulutus, merkitysten liike ja symbolinen kamppailu

Estetisoitumiskehityksen tarkastelun kannalta on mielenkiintoista, että Adorno tulkitsee kulttuuriteollisuuden tuotteiden merkityksen irtautuneen osittain tai jopa kokonaan kulttuurituotteiden esteettisistä ominaisuuksista ja lähestyy näin ollen myöhemmin vaikuttaneita kulttuurin kulutusta tutkineita sosiologeja, kuten Pierre Bourdieuta.[47] Adornon mukaan kulttuuriteollisuuden tuotteiden vastaanottoa luonnehtii marxilaisin termein teosten käyttöarvon – niiden esteetti-

45 Ks. esim. Adorno 2006 [1970], 59; Reiners 2001, 185–197.

46 Reiners 2001, 189–195.

47 Witkin 2004, 31.

sen ja kulttuurisen arvon – korvautuminen vaihtoarvolla, mikä ilmenee muun muassa siten, että esimerkiksi viihdettä kuluttava yleisö ei ole niinkään kiinnostunut kulttuurituotteiden sisäisistä ominaisuuksista, vaan niihin liittyvistä ulkoisista – etenkin sosiaalisista – merkityksistä ja funktioista. Tämä seikka verhoutuu kuitenkin kulttuurituotteiden välittömän ja vangitsevan läsnäolon taakse.[48]

Adornon havaintoja tukevat Pierre Bourdieun muutamaa vuosikymmentä myöhemmät, empiirisen sosiologian menetelmiin pohjautuvat analyysit kulttuurituotteiden kuluttamisen käytännöistä. Bourdieun tarkasteluissa kulttuurituotteet eivät kiinnosta kuluttajia niinkään esteettisten arvojensa takia, vaan niiden kiinnostavuus perustuu sosiaalisiin merkityksiin. Kokemukselliset arvot ovat yhä Bourdieun tarkastelussakin tärkeitä siltä osin kun ne liittyvät nautinnon tavoitteluun ja hedonismiin, mutta tämän lisäksi kuluttajia kiinnostavat kulttuurituotteiden välinearvot – niiden merkitys sosiaalisen statuksen ylläpitämisessä ja kohentamisessa.[49] Bourdieun näkemys kulttuurituotteisiin liittyvästä yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta vallasta eroaa kuitenkin Adornon käsityksistä. Adorno näkee kulttuuriteollisuuteen liittyvän vallan pessimistisesti hallinnon ja talouden vahvojen toimijoiden staattisena ja yksisuuntaisena vallankäyttönä, mikä onkin antanut kriitikoille aihetta arvostella häntä kulttuurintuotannon dialektisen luonteen huomiotta jättämisestä.[50] Adorno ei näe esimerkiksi ruohonjuuritason populaarikulttuuria sen enempää yhteiskunnan muutosvoimana kuin kulttuurituotteiden yksilöllisyyden ja kriittisen kokemisen ja muistin turvaajanakaan. Bourdieulle sitä vastoin kulttuurisiin merkityksiin liittyvä yhteiskunnallinen valta ja taloudellinen arvo määrittyvät sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Vuorovaikutuksen tuottaman merkitysten liikkeen

---

48 Adorno 2008 [1970], 38–39.

49 Bourdieu 1989 [1984].

50 Huyssen 1986, 22.

takia myös ruohonjuuritason toimijoilla voidaan olettaa olevan vaikutusmahdollisuuksia taloudellisesti tai yhteiskunnallisesti vahvojen kulttuuritoimijoiden ohella.

Taide, kulttuurituotanto ja rakennusperintö symbolisen kiinteistötalouden palveluksessa

Bourdieun tuotantoon viitanneet kaupunkisosiologit ovat tunnistaneet kulttuurisesta merkityksenannosta käytäviä kamppailuja ja niistä seuraavia sosiaalisia rakenteita kaupunkitilassa. Sharon Zukin on tarkastellut sekä sosiologiaa että taidefilosofiaa hyödyntäen, miten kulttuuristen merkitysten tuotanto ja kulttuurin kulutus ovat luoneet sosio-tilallisia hierarkioita yhdysvaltalaisissa kaupungeissa. Zukin on tutkimuksissaan viitannut estetisoituneeseen ”symbolitalouteen”, jolle on ominaista että kuluttajat – ja yhtä hyvin myös tuottajat – ovat yhä useammin kiinnostuneita paitsi hyödykkeiden käyttöarvoista myös vaihtoarvoista ja etenkin vaihtoarvoihin kytkeytyvistä, hankalasti hallittavista symbolis-sosiaalisista arvoista, joihin latautuu suuri taloudellinen potentiaali.[51]

Tutkimuksissaan Zukin on kiinnittänyt huomiota kiinteistötalouteen, jonka piirissä symbolitalouden logiikka konkretisoituu erityisen selkeästi: ruohonjuuritason kulttuuritoimijoiden luoma symbolinen arvo välittyy sosiaalisesti ja muuntuu edelleen taloudelliseksi arvoksi. Kiinteistömarkkinoiden toimijoiden huomattua symbolitalouden potentiaalin kaupunkien kulttuurielämä – mukaan lukien niin viihde kuin kriittinen avantgarde-taidekin – sekä taidetoiminnan puitteina toimineiden teollisuuskiinteistöjen rakennussuojelu ovat joutuneet tahtoen tai tahtomattaan osaksi kaupunginosien ke-

51 Zukin 1991; ks. myös Bourdieu 1989 [1984]; Featherstone 1991.

SoHo, New York. Kuva: Tuomas Ilmavirta.

hittämispolitiikkaa. Tämä on saattanut tilapäisesti edistää kulttuurin tuottajien pyrkimyksiä, mutta usein kääntynyt lopulta taidetoimijoita vastaan. *Loft Living* -teoksessaan Zukin käsittelee New Yorkin SoHon muuntumista ensin pienteollisuusvaltaisesta alueesta taiteilijoiden suosimaksi kaupunginosaksi ja lopulta kalliiksi ja muodikkaaksi loft-asumisen ja muotikaupan alueeksi. Alueen imago rakentuu sekä teollisen että taiteellisen menneisyyden varaan, mutta nykyään alue ei palvele enää tuotannollisia funktioita, vaan pääosin ylempiluokkaista kulutusta.[52]

Vaikka SoHon taidevyöhykkeen kehitysprosessi on ollut myöhemmin esikuvana useiden muiden kaupunkien kulttuuriselle kehittämiselle, SoHoa ei alun perin kehitetty tietoisesti kulttuurin tuottamisen ja kuluttamisen ympäristöksi. Sen kehitys perustui ennemminkin sat-

52 Zukin 1989 [1982].

tumiin ja ruohonjuuritason aktivismiin. Suhdanteiden vaihdellessa 1950–60-luvulla alueella oli aika ajoin saatavilla edullisesti pienteollisuuden käyttöön tarkoitettuja tiloja, jotka soveltuivat taiteilijoiden ateljeiksi paitsi edullisen hintansa myös toiminnallisten ominaisuuksiensa ansiosta. Niukkuudessa elävät taiteilijat käyttivät ateljeitaan myös asumiseen, vaikka asumiskäyttöä häiritsi mukavuuksien puuttuminen sekä pienteollisuuden aiheuttama melu ja saasteet. Aluksi myös lainsäädäntö ja kaavoitus olivat esteenä asumiskäytön laajenemiselle. Rajoituksia kuitenkin poistettiin vähitellen, koska taiteellisen toiminnan tukemisen katsottiin olevan yleisen edun mukaista sen myönteisten imagovaikutusten takia. SoHon taiteen sävyttämä ja boheemi ilmapiiri alkoi houkutella alueelle myös varakkaampaa väestöä. Niin teollisen historian kuin avantgarde-taiteenkin leimaa kantaneen loft-asumisen suosio kasvoi SoHossa nopeasti. Kaupungille alun perin itsesyntyisen kehityksen tukeminen oli vaivaton ja halpa tapa vauhdittaa kaupunginosan siistiytymistä sekä muuntumista salonkikelpoiseksi kaupunginosaksi.[53]

Zukin siis selittää suuren yleisön mielenkiintoa taitelijoiden loft-asumista kohtaan osittain taiteen ja taiteilijoiden elämäntyylin vetovoimaisuudella; nämä edustivat paitsi jälkiteollista urbaania elämää, myös vastavoimaa esikaupunkielämälle. Vähintään yhtä tärkeä selitys on kuitenkin teollisen rakennusperinnön estetiikka sekä rakennusperinnön nostalgiset merkitykset. Moderni kaupunkisuunnittelu oli tuhonnut altaan niin paljon historiallista rakennuskantaa, että jopa suhteellisen nuoret teollisuuskiinteistöt näyttäytyivät yleisölle historiallisesti arvokkaina ja suojeltavina kohteina. Yleisön huomio ei välttämättä kiinnittynyt rakennusten alkuperäisiin merkityksiin ja käyttötarkoituksiin, vaan siihen että rakennukset edustivat mennyttä maailmaa ja siihen vielä liittynyttä yksilöllisten kulttuurituotteiden ja

[53] Zukin 1989 [1982], 6.

rakennusten mahdollisuutta. Zukinin mukaan yksilöllisyyttä ja ainutkertaista paikan henkeä nähtiin niin Greenwich Villagen *brownstone*-taloissa kuin SoHon teollisuuskiinteistöissäkin.[54]

New Yorkissa syntyi suojelukampanjoita puolustamaan autenttisina pidettyjä kaupunkialueita modernistisia kaupunkiuudistussuunnitelmia vastaan, jotka ajan hengen mukaista edistysuskoa henkien uhkasivat jättää alleen ala-Manhattanin pienimittakaavaisia kaupunginosia. Greenwich Villagen alueen suojelu henkilöityi pitkälti Jane Jacobsiin, joka kirjoituksillaan ja kansalaisaktiivisuudellaan onnistui masinoimaan kansanliikkeen alueen säilyttämiseksi. Jacobs puolusti Greenwichin ”urbaanin kylän” sosiaalista ja toiminnallista moninaisuutta New Yorkin kaupungin ja sitä edustaneen Robert Mosesin laajamittaisia uudistussuunnitelmia vastaan.[55] Aikanaan paljon julkisuutta saanut kiista päättyi suojelijoiden eduksi, mutta – paradoksaalista kyllä – osittain tämän seurauksena alue on menettänyt suojelun kohteena olleita piirteitään: Greenwich Villagen sosiaalinen rakenne on muutamassa vuosikymmenessä muuttunut täysin, ja suojellusta kaupunginosasta on jäljellä enää rakennettu ympäristö.[56] Sharon Zukinin näkemyksen mukaan ”urbaanin kylän” ajatuksen romantisointi ja Greenwich Villagen estetisointi – yhdessä laajempien yhteiskunnallisten rakennemuutosten kanssa – on johtanut alueen asteittaiseen gentrifikaatioon ja sosiaalisen maiseman kokonaisvaltaiseen muutokseen. Luokkarakenteen muuttumisen lisäksi palvelutarjonta on uudistunut vastaamaan muuttuneita kulutustarpeita ja heikommin toimeen tulevat asukkaat ja monet alueella vuosia toimineet yritykset ovat joutuneet muuttamaan pois. Tämä on edelleen rapauttanut alueen yhteisöllisyyttä ja ryhmäsolidaarisuutta. Kaupunginosa

---

54 Zukin 1989 [1982], 67–68.

55 Flint 2009; Jacobs 1993.

56 Zukin 2009, 548–549.

on muuttunut Jacobsin tarmokkaasti suojeleman kaupunginosan kulissiksi. Zukinille suojeluun liittyy yleisemminkin tällaisen kehityskulun uhkakuvia. Hänen mukaansa suojelua edistävät usein innokkaimmin ihmiset, jotka tulevat alueelle ulkopuolelta ja näkevät kaupunginosan ennen kaikkea esteettisenä kokonaisuutena, ei niinkään arjen ympäristönä, ja näin vähitellen muuttavat paikan sosiaalista luonnetta.[57]

Nostalgia siis osaltaan selittää Zukinille 1960-luvulla käynnistynyttä paluuta esikaupungeista kaupunkikeskustoihin. Menneen nostalgisoinnilla on selitetty jo pitkään myös, miksi moderneista ja teollistuneista kaupungeista on paettu esikaupunkeihin, jotka muotonsa ja toisinaan myös rakennustyyliensä osalta viittaavat esiteolliseen yhteiskuntaan ja siihen liittyviin sosiaalisiin muotoihin.[58] Paluu kaupunkiin merkitsee kuitenkin yhtä vähän paluuta kaupungin teolliseen menneisyyteen kuin esikaupungit merkitsevät paluuta esiteolliseen yhteiskuntaan.[59]

Zukinin tulkinnan mukaan teollisuuskaupungin nostalgisointi näkyi paitsi asumisvalinnoissa, osittain myös SoHon taidemaailmassa ja taiteeseen kohdistuvissa kulutusvalinnoissa. Esimerkiksi Andy Warholin *Campbell*-tölkkien teolliseen sarjatuotantoon kohdistama taiteellinen parodia tai ironia on Zukinin mielestä tulkittavissa nostalgisena suhteena menetettyyn teollisuusyhteiskuntaan. Zukin kuvaa Warholin ja hänen tuotantolaitoksensa *Factoryn* toimintaa muutoinkin avoimeksi kädenojennukseksi maksukykyisten asiakkaiden ja sijoittajien kulutusmieltymyksille, vaikka Warholin tuotanto toisaalta tunnetusti ammensi myös benjaminlaisesta mekaanisen uusintamistekniikan kriittistä yhteiskunnallista potentiaalia korostavas-

---

57 Ibid., 548–549.

58 Harvey 1997.

59 Harvey 1997; Zukin 1989 [1982], 73.

ta perinteestä.[60] Zukinille taiteen keinoin tapahtuvassa teollisuuden tuottamien muotojen representoinnissa ei ole mitään uutta tai radikaalia, sillä jo Le Corbusier arkkitehtuurin alalla – kuten Duchamp ja Leger maalaustaiteessa – oli juhlistanut teollisuutta muotovalinnoillaan, samalla kun itse teollisuus oli jo työnnetty pois kaupungeista funktionaalisen eriyttämisen nimissä.[61]

Nostalgisoinnin ja teollisen kaupungin myönteisten muistojen representoinnin vastapainona Zukin nostaa esille SoHon taidemaailmassa niin ikään tyypilliset avantgardistiset, esittävyyttä ja teoskeskeisyyttä vastaan kääntyneet taiteen käytännöt, jotka voi tulkita yrityksiksi käsitellä kielteisiä muistoja. Zukinin mukaan näillä käytännöillä ei kuitenkaan edistetty adornolaisittain autenttista ja kriittistä muistamista, vaan pikemminkin niissä toteutui Adornon uhkakuva taiteesta, joka välineellistetään keinoksi ohittaa menneisyyden traumoja – myös tässä tapauksessa toisen maailmansodan jälkeisiä arpia ja niistä seuraavia tulevaisuuden uhkakuvia.[62]

Zukin väittää poleemisesti, että SoHon tapauksessa vasta perinteisen teoskeskeisen taidekäsityksen kyseenalaistaneet, taiteen prosessiluonnetta painottaneet avantgarde-taiteilijat loivat loft-asumiselle ja SoHolle kokonaisvaltaisen taiteellisen ilmapiiriin hyödyntäessään ateljeitaan taiteellisten tapahtumien ympäristöinä. Tämä kehitys alkoi jo abstraktin ekspressionismin alalajina kehittyneestä, Jackson Pollockin vakiinnuttamasta ”toimintamaalauksesta”, jossa merkityksellistä ei ollut pelkästään lopputulos, vaan myös uudella tavalla haltuun otettu taiteen tekemisen prosessi ja tila. Varsinaisesti kehitys saavutti huippunsa *Fluxus*-liikkeen ja myöhemmin käsitetaiteilijoiden teatterinomaisissa performansseissa, joissa kyseenalaistettiin taiteen autonomisen tekemisen ja objektikeskeisyyden kaltaiset kon-

60 Zukin 1989 [1982], 49, 74, 90; ks. myös Huyssen 1986, 141–159.

61 Zukin 1989 [1982], 74.

62 Zukin 1989 [1982], 80.

ventiot.[63] Zukinin mukaan ympäristön kaupallista vetovoimaa kehittivät siis eniten sellaiset avantgardistiset, dadaismista ammentavat taiteelliset käytännöt, jotka on eurooppalaisessa taidefilosofiassa ymmärretty kriittisinä vastalauseina markkinoille ja niitä myötäilevälle autonomiselle taideinstituutiolle. Tätä paradoksia voi selittää monellakin tavalla: Yhtäältä voidaan väittää Andreas Huyssenin ajatuskulkua seuraillen, ettei 1900-luvun alun eurooppalaisen porvarillisen elämätavan ja siihen kiinnittyvän taideinstituution kritiikiksi luodun taiteellisen toimintatavan voi lähtökohtaisestikaan olettaa säilyttävän kriittisyyttään sodanjälkisessä yhdysvaltalaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa, missä luovuuden vapaus sopi erinomaisesti vallitsevaan poliittiseen ideologiaan.[64] Toisaalta voi ajatella esimerkiksi Bourdieuta tai Featherstonea tulkiten,[65] ettei kulttuurin tuotanto pysty periaatteessakaan määrittämään lopputuloksiaan kriittisiksi sen enempää kuin affirmatiivisiksikaan, koska merkitykset muovaantuvat sosiaalisesti ja rakentuvat jatkuvasti uudelleen.

SoHossa niin avantgardistiset ja kriittiset kuin viihteelliset ja affirmatiiviset taiteen ja kulttuurintuotannon käytännöt päätyivät osaksi kulttuuri-infrastruktuuria, joka palveli loppujen lopuksi ennen kaikkea kiinteistöjen arvonnousua. Rakennetun kulttuuriperinnön osalta saman päämäärän hyväksi käännettiin niin *brownstone*-talojen siloteltu idylli kuin teollisuusrakennusten rosoinen estetiikkakin. Taide, kulttuuri ja rakennusperintö saivat lopulta vain toimia herätteinä alueen kaupallista vetovoimaa edistävien merkitysten synnylle; kulttuurituotteiden tai rakennusten alkuperäiset merkitykset eivät lopulta näyttäytyneet prosessille keskeisinä. Kun alue oli saavuttanut kulttuurisen imagonsa, taidetta ja kulttuuria ei enää tarvittu ylläpitämään merkityksellistämisen prosessia. Lopputuloksena etenkään

63 Zukin 1989 [1982], 79–80, 93–94.

64 Huyssen 1986, 6; ks. myös Zukin 1989 [1982]; Debeljak 1998.

65 Bourdieu 1989 [1984]; Featrherstone 1991.

epäkaupallisella taiteellisella toiminnalla ei ollut edes mahdollisuuksia jäädä alueelle nousseiden vuokrien takia. Taidetoimijat siirtyivät naapurikaupunginosiin, esimerkiksi TriBeCaan ja edelleen Brooklyniin, missä käynnistyi samanlaisia prosesseja kuin SoHossakin. Sekä teollinen että taiteellinen menneisyys näkyy SoHon katukuvassa yhä toimintojen kadottuakin, mutta estetisoidussa muodossaan teolliseen tai taiteen tuotantoon liittyvät muistot eivät enää rakenna menneisyyssuhdetta ja identiteettiä sen enempää teolliselle työväestölle kuin taiteilijayhteisöillekään.

Vallan maisema ja vernakulaari tila

Pessimististen näkemyksien mukaan yhteiskunnallisen rakennemuutoksen myötä käyttämättömäksi jäänyt kaupunkien teollinen infrastruktuuri muuntuu ennemmin tai myöhemmin ylikansallisen taloudellisen logiikan myötä tuotteistetuksi, yhdenmukaiseksi ja säännellyksi kaupunkitilaksi.[66] Sharon Zukinille kaupunkitila näyttäytyy sosio-tilallisena kokonaisuutena, joka on paitsi fyysinen, myös sosiaalinen ja symbolinen ympäristö. Zukin käyttää käsitettä *landscape*, ”vallan maisema”, jolla hän viittaa tuotteistettuun ja symbolisilla merkityksillä ladattuun kokonaisvaltaiseen maisemaan, kaupunkipanoraamaan. Se pitää sisällään niin konkreettisen kaupunkiympäristön – kadut, rakennukset ja korttelit – kuin sosiaalisten merkitysten verkostonkin. Zukin käyttää käsitettä kuvaamaan erityisesti näihin merkityksiin latautuvaa valtaa määrittää kaupunkitilan luonnetta, ilmiasua ja käyttöä. Vastinpariksi tälle hän nostaa ”vernakulaarin tilan”, arkisista käytöistä ja altavastaajien kaupungista muodostuvan sosio-tilallisen kokonaisuuden. ”Vallan maisema” edustaa

---

66 Mommaas 2004, 526.

poliittista valtaa sekä ylikansallista pääomaa ja sen yhdenmukaistavaa logiikkaa, kun taas ”vernakulaari tila” ilmentää kansanomaista ja itsesyntyistä kaupunkitilaa.[67]

Zukinin mukaan kamppailu tilasta ja sen luonteesta määrittää jälkiteollisia kaupunkeja. Hänen mukaansa rajankäynti kansanomaisen ja vallan kontrolloiman tilan välillä on alati läsnä oleva osa kaupunkeja. Esimerkiksi tyhjät teollisuuskiinteistöt, varastot ja kokonaiset rapautuvat kaupunginosat häilyvät merkityksiltään jossain julkisen ja yksityisen, sääntelemättömän ja kontrolloidun sekä paikallisen ja globaalin välimaastossa.[68] Kun tilojen kytkös alkuperäiseen funktioon katkeaa, tyhjenee tila aiemmista merkityksistään ja jää uuden tulkinnan mahdollistavaan välitilaan. Zukin näkee ylikansallisen talouden logiikan lopulta täyttävän tyhjiön ja luovan näistä välitiloista vallan maisemaa. Tämä näkemys perustuu yhtäältä globaalitalouden logiikkaan ja toisaalta kulttuuriteollisuuden taloudellisen merkityksen kasvuun.[69] Näin jälkiteollisen yhteiskunnan merkittäviksi taloudellisiksi tekijöiksi nousevat nimenomaan kulttuurin ympärille kietoutuvat, esteettisesti välittyvät taloudelliset prosessit, jotka nivoutuvat muihin talouden sektoreihin, erityisesti kiinteistökauppaan. Esteettinen ja symbolinen taso liittyvät Zukinin mukaan lähes kaikkiin taloudellisiin toimiin. Symboleilla luodaan mielikuvia, rajataan kaupunkitilaa ja niiden välityksellä käytetään valtaa. Visuaalisilla representaatioilla, valokuvilla, elokuvilla ja mainoksilla vedotaan muistoihin ja luodaan mielikuvia paitsi yksittäisistä tuotteista myös kaupungeista ja kaupunginosista.[70]

Muistaminen ja paikallinen historia edustavat tässä katsannossa vernakulaaria tilaa, ja ne joutuvat Zukinin mukaan ennen pitkää

---

67 Zukin 1991, 16.

68 Mommaas 2004, 526.

69 Zukin 1995, 11.

70 Zukin 1995, 3–24.

väistämään vallan ja talouden rajaamaa tilaa, joka suhtautuu historiaan ennen kaikkea esteettisesti ja valikoiden. Zukinin uhkakuvat näyttävät todellisilta erityisesti angloamerikkalaisessa kontekstissa, jossa julkisen sektorin vaikutus maankäyttöön on perinteisesti ollut löyhempää kuin esimerkiksi Suomessa. Taloudellisen järjestelmän logiikka on näin päässyt vaikuttamaan kaupunkitilan rakentumiseen enemmän. Kriitikot ovat kuitenkin nähneet ilmiön laajenneen Eurooppaan ja Suomeenkin julkis-yksityisiin kumppanuushankkeisiin nojaavan kaupunkisuunnittelun yleistyessä. Niin ikään symbolisen tilan ja estetiikan merkitys taloudellisen kehityksen kannalta on huomattu myös Suomessa. Kaupunkien strategiadokumentit ja visiot korostavat kulttuuritalouteen pohjaavaa kaupunkimarkkinointia keinona menestyä kansainvälisessä kilpailussa. Kaupunkien kulttuuritalouden kasvua onkin vauhditettu ennen kaikkea kehittämällä kulttuuri-infrastruktuurin kulmakiviä, kuten museoita ja muita suuria kulttuurilaitoksia, joiden rahoittamiseen osallistuvat paitsi julkinen sektori yhä useammin myös yritykset.

Esimerkiksi museot, jotka ovat tärkeitä kaupunkien kulttuuritalouden vetureita, ylläpitävät vallan maiseman ja vernakulaarin kaupungin dialektiikkaa. Sen lisäksi että entisiä teollisuuskiinteistöjä on muutettu museoiksi, sekä kaupunkien keskustoihin että kehitettäville reuna-alueille on noussut uusia museorakennuksia. Erityisesti taidemuseot ovat saaneet puitteikseen arkkitehtonisesti yksilöllisiä ja omintakeisia rakennuksia, kuten Bilbaon *Guggenheim*-museo tai Helsingin nykytaiteen museo *Kiasma*. Tällaisten rakennusten estetiikka tavoittelee autenttisuutta, mutta autenttisuus ei useinkaan kiinnity paikalliseen historiaan tai yhteisöllisiin merkityksiin; se perustuu taiteilijan subjektiviteettiin ja arkkitehtuurin uutuusarvoon.[71] Tällaisen arkkitehtuurin konteksti on ennen kaikkea kansainvälinen. Kult-

[71] Vrt. Zukin 2009, 544.

tuurilaitosten ”huomioarkkitehtuuria” voidaan kritisoida paikallisen rakennusperinnön ja kaupunkikuvan tietoisesta ylenkatsomisesta. Toisaalta viimeistään adornolaisen kulttuurikritiikin jälkeen on käynyt selväksi, ettei myöskään paikkaan ja paikan alkuperäisen kulttuurin myyttiin kiinnittyvään autenttisuuteen vetoaminen välttämättä palvele kriittistä muistamista sen enempää rakennustaiteessa kuin muussakaan kulttuurintuotannossa.

Myös taidemuseoiden toiminnallisia piirteitä on kritisoitu. Liikkeenjohdon periaatteilla hallinnoiduista museoista on tullut kulttuurin tavarataloja. Museoiden johdolla ja taloudellisilla tukijoilla on merkittävää valtaa määritellä, mikä osa kulttuuriperinnöstämme välitetään yleisön koettavaksi ja millaisia merkityksiä perintöön liitetään.[72] Muistamisen edistäminen saa museoissa usein väistyä reaaliaikaisen elämystehtailun tieltä. Taidemuseoiden matkamuistomyymälöissä kulttuuritalouden logiikka ja symbolisten arvojen taloudellinen merkitys ovat nähtävillä räikeimmillään. Kuten Andreas Huyssen on Adornon Benjamin-kritiikkiin viitaten todennut, taideteosten alkuperäisen auran kadottua auraattisuuden varjoa on pystytty heijastelemaan lähes loputtomasti niiden teollisesti tuotettuihin toisintoihin t-paidoissa, avaimenperissä ja postikorteissa.[73]

Suurten, erityisesti turisteille suunnattujen museoiden ja muiden valtavirtakulttuurilaitosten vastinparina kaupunkien kulttuuristrategioissa painotetaan myös pienempiä, valtavirrasta poikkeavia kulttuuritoimijoita, jotka ovat välttämättömiä riittävän kulttuuri-infrastruktuurin synnyttämiselle. Nämä toimijat löytävät ympäristönsä tyypillisesti vernakulaarista kaupungista ja myös tuottavat vernakulaareja piirteitä kaupunkikuvaan. Kaupunkien kulttuurihallinnossa pienimuotoista ja riippumatonta kulttuurituotantoa on tuettu muun

---

72 Debeljak 1998, 160.

73 Huyssen 1995, 23–24.

muassa tuomalla niitä suurempien sateenvarjohankkeiden alle, joissa pääpaino on markkinoinnillisten synergioiden luomisessa, ei niinkään kulttuuristen sisältöjen räätälöinnissä tai niiden yhtenäistämisessä.[74] Silti hankkeiden hallinto ja taloudelliset tukijat toimivat väistämättä myös sisältöjen portinvartijoina. Kulttuurista kaupunkikehittämistä brittiläisessä kontekstissa tutkineet Justin O'Connor ja Derek Wynne ovat varoittaneet, että kaupunkien kulttuurisissa kehittämishankkeissa voidaan tehdä ratkaisevia virheitä, mikäli mukaan otettavat toimijat valikoidaan markkinoinnin ehdoilla suunnaten kulttuurin ja kaupunkitilan tuotantoa vain halutuille kohderyhmille. Heidän mukaansa kulttuurin ominaisluonne tuhoutuu, mikäli kulttuurille ei suoda edes suhteellista autonomiaa ja omaehtoisen kehittymisen mahdollisuutta. Tällöin menetetään myös kulttuurin hyödynnettävyys kaupunkikehittämisessä. Esimerkiksi Manchesterin kulttuurinen kehittäminen ei heidän mukaansa ottanut tulta alleen pelkästään sillä, että kehitettiin toivottuihin kohderyhmiin vetoavia suuria valtavirtakulttuurilaitoksia ja estetisoitiin entisiä tuotanto- ja varastotiloja kulutusmiljööksi.[75] Manchesterin kulttuurisen imagon uskottavuus sen sijaan perustuu nykyään merkittäviltä osin vernakulaarista kaupungista nouseviin, teollisuuden vetäytymisen ja massatyöttömyyden aiheuttamia arpia työstävään populaarikulttuuriin.[76] Manchesterilainen populaarikulttuuri kiinnittyy epäilemättä kaupallisuuteen siinä missä lähes kaikki kulttuurin tuotanto nykyään, mutta työväenluokan kokemuksista nousevaan ja anarkismin sekä punkkulttuurin jälkimainingeista ammentavaan populaarikulttuuriin ei voi useinkaan kohdistaa adornolaisia syytöksiä silottelusta ja harmonian illuusioista.[77]

---

74 Esimerkkinä mainittakoon Euroopan kulttuuripääkaupunkivuosi -hankkeet.

75 O'Connor & Wynne 1997.

76 Milestone 1996.

77 Vrt. Milestone 1996.

Helsingin teollinen historia – Estetisoituja muistoja Pasilan konepajan alueella

Koska yhteydet kulttuuritoimintojen ja niille kasvualustan tarjoavien kaupunkitilojen kehityksen välillä tunnetaan jo hyvin, ruohonjuuritason kulttuuri-infrastruktuurin syntyä tuetaan kulttuuripoliittisten toimien ohella myös kaupunkien maankäyttöpolitiikalla. Myös Helsingin maankäytön kehityskuvassa kulttuurinen kehittäminen on vahvasti esillä.[78] Sen avulla paitsi linjataan tulevia maankäyttöratkaisuja, myös luodaan kaupunginosille brändejä ja ”asumisidentiteettejä”. Kulttuurin lisäksi myös Helsingin teollinen menneisyys nostetaan kehityskuvassa esille.

Mielenkiintoinen identiteetin luomista varten määritelty alue Helsingin kehityskuvassa on itäisestä kantakaupungista Keski-Pasilan kautta aina Metsälään saakka ulottuva ”Metropolis”. Metropolis-alueelle tavoiteltavan identiteetin kuvataan syntyvän muun muassa ”teollisuuden ja työn historiasta” sekä lähialueen, perinteisenä työväenluokan asuinalueena tunnetun Kallion positiivisista imagotekijöistä, kuten ”kaupunkimaisuudesta, suvaitsevaisuudesta ja rosoisuudesta”. Aluetta markkinoidaan ”kulttuurisen pääoman alueena” ja sinne houkutellaan niin perheitä, yksinasuvia, opiskelijoita, huippuosaajia kuin ulkomaalaistaustaisiakin. Imagoa pyritään luomaan esimerkiksi panostamalla monimuotoisiin asumisratkaisuihin, muun muassa taiteilijoiden tunnetuiksi tekemiin loft-asuntoihin.[79]

Metropolis-alueen tavoiteltu imago ja sen viitepisteet ponnistavat jälkiteollisille kaupungeille tyypillisistä monimuotoisista alueista, joilla asuu muun muassa tietotyöläisiä sekä luovien alojen ammattilaisia. Imagonluonti pyrkii hyödyntämään taiteen ja kulttuurin ympärille kietoutuvien taloudellisten prosessien merkitystä kaupungin

---

78 Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2008.

79 Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2008, 23.

kehitykselle. Tämä näkyy myös alueella sijaitsevan entisen VR:n Pasilan konepajan ja sen ympäristön käyttötarkoituksien viimeaikaisissa muutoksissa.

Konepaja-alue rakennettiin 1900-luvun alussa Helsingin keskustan ulkopuolelle Vallilan ja Harjun teollisuusalueelle, VR:n Fredriksbergin järjestelyratapihan yhteyteen nykyisten Teollisuuskadun ja Aleksis Kiven kadun väliselle alueelle.[80] Aiemmin päärautatieaseman yhteydessä sijainnut VR:n konepaja oli jäänyt 1800-luvulla kasvavan kaupunkirakenteen keskelle, ja häiritseviksi koetut konepajatoiminnot haluttiin siirtää etäämmälle keskustasta. Konepajan toiminta Pasilassa käynnistyi 1903 ja pääosa alueen rakennuksista oli valmiina jo 1900-luvun alussa.[81] Aluetta kuitenkin täydennettiin uusilla tuotantolaitoksilla vielä 1980-luvullakin ennen kuin päätös alueen alkuperäisen käytön lakkauttamisesta tehtiin vuosikymmenen lopussa.[82]

Konepajan keskeisten rakennusten materiaalina on teollisuusarkkitehtuurille tyypillisesti punatiili. Aluetta dominoivat sen keskellä sijaitsevat arkkitehti Bruno Granholmin suunnittelemat kansallisromanttista tyyliä edustavat maalaamorakennus ja vaunuverstas. Ajan hengen mukainen koristeltu ilme näkyy paitsi toimisto- ja konttorirakennuksissa, myös tuotantorakennuksissa ja varastoissa.[83]

Pasilan konepaja-alue luokitellaan nykyään valtakunnallisesti arvokkaaksi teollisuusympäristöksi ja suuri osa konepajan rakennuksista ympäristöineen on suojeltu historiallisesti merkittävinä kohteina.[84] Konepaja-aluetta on kuitenkin 2000-luvun aikana alettu täydentää uudella asuin- ja työpaikkarakentamisella siten, että uudisrakennukset sijoittuvat alueen luoteispäätyyn entisen järjestelypihan paikalle

---

80 Eerola 2005, 20–22; Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2000, 3.

81 Museovirasto 2010.

82 Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2000, 6, 12, 17.

83 Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2000, 6, 12, 17.

84 Metsäranta (toim.) 2010, 132–134; Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2000, 2.

sekä konepajakorttelin reunoille. Lisäksi olemassa olevien hallien tiloja muutetaan palvelemaan uusia käyttötarkoituksia.[85]

Alueelle valmistunutta asuinrakentamista markkinoidaan urbaanisuuteen, teolliseen historiaan ja kulttuuriin viittaavilla mielikuvilla, avainkäsitteinä ”rosoisuus” ja ”luovuus”. Alueen luovalla ja kulttuurisella brändillä on todellisuuspohjansa, sillä alueelle oli ennen kokonaisvaltaisen kehittämisen alkamista ennättänyt syntyä paikallisten kulttuuritoimijoiden klusteri. Konepajatoimintojen asteittaisen alasajon edetessä tyhjiksi jääneitä rakennuksia vuokrattiin tilapäisille vuokralaisille vuodesta 1992 lähtien. Alueen vanhoissa kiinteistöissä toimi muun muassa valokuvan, elokuvan ja grafiikan alan ammattilaisia.[86] Konepaja-alueen karuhkon teollisen estetiikan heijastumia on nähty myös kulttuurituotteissa – tunnetuimpana esimerkkinä Aki Kaurismäen elokuva *Mies vailla menneisyyttä*, joka tutkii omalla vähäeleisellä tavallaan syrjäytymistä ja vähäosaisuutta viitaten ajallisesti yhtä aikaa sekä muistojen teolliseen että nykyiseen jälkiteolliseen Helsinkiin. Konepajan alueelle on suunniteltu myös merkittävien julkisten kulttuurilaitosten sijoittamista; esimerkiksi ennen Kiasman rakentamispäätöstä konepajalle kaavailtiin tiloja nykytaiteen museolle.[87]

Pienten kulttuuritoimijoiden asema alueella tulee luultavasti olemaan vaakalaudalla alueen rakentuessa lopulliseen muotoonsa. Kaupungin suunnitteluasiakirjoissa näkyy tahto tukea kulttuuritoimijoita, mutta maankäytönsuunnittelun keinoin pystytään suojelemaan lähinnä rakennettuja kulttuuriympäristöjä, ei niinkään niihin liittyviä kulttuuritoimintoja. Konepajan alueella rakennusten ja niiden ympäristön suojelu saattaa jopa kääntyä kulttuuritoimijoita vastaan, sillä alueen tilapäiskäyttäjillä ei todennäköisesti ole taloudellisia

---

85 Ilmavirta 2008.

86 Eerola 2005, 290–296; Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1990, 1; Ilmavirta 2008, 288.

87 Rekola 1997.

mahdollisuuksia jäädä vuokraamiinsa tiloihin suojelupäätösten vaatimien korjaustöiden jälkeen. Konepajan aluetta rakennuttava yhtiö ei ole ollut myöskään erityisen kiinnostunut pitämään nykyisiä kulttuuritoimijoita konepajahalleissa, vaan tarkoituksena on tuoda tilalle enemmän yleisölle aukeavaa toimintaa, mikä merkinnee kulttuurin tuotannon korvaamista kulttuurin kulutuksella.[88]

On mielenkiintoista, että alueen rakennuttaja ei viittaa paikalliseen kulttuuritoimintaan juuri lainkaan edes Konepajan alueen markkinoinnissa. Sen sijaan mainonnassa viitataan kansainvälisiin esimerkkeihin teollisuuden käytöstä vapautuneille kaupunkialueille syntyneistä kulttuuriteollisuusvyöhykkeistä. Asuntojen markkinoinnissa Konepajaa jopa verrataan suoraan New Yorkin TriBeCan ja Lontoon Docklandsin alueisiin. Konepajan teollinen menneisyys esitetään mainoksissa estetisoituna ja se romantisoidaan osaksi tulevaa vilkasta kaupunkielämää: ”Konepajan alue on inspiroiva yhdistelmä urbaania kantakaupunkia, uutta arkkitehtuuria ja vanhaa teollisuushistoriaa. Vuosikymmenten ajan täältä kantautui VR:n konepajan kolke ja raskaan työn äänet. Nyt alueelle rakennetaan korkealaatuinen asuinalue. Ennen täällä höyrysivät veturit, pian cappuccinokeittimet”, mainoslauseet lupaavat, kuvaten siirtymää teollisesta jälkiteolliseen kaupunkiin.[89] Samalla paikalliseen historiaan viittaavat mielikuvat ja muistot estetisoidaan osaksi kaupungin ja kansainvälistyneiden merkitysten kulutusta.

Lopuksi

Vaikka kulttuurinen suunnittelu ja kulttuurivetoinen kaupunkikehittäminen tarjoavat mahdollisuuden paikallisen kulttuuriperinnön var-

---

88 Ilmavirta 2008, 288.

89 Ilmavirta 2008; YIT 2008.

jelemiseen ja kehittämiseen, tämä mahdollisuus ei aina käytännössä toteudu johtuen esteettisten käytäntöjen monimutkaisesta suhteesta muistiin ja historiaan. Esteettiset käytännöt ovat herkkiä kääntymään aidon muistamisen mahdollisuutta vastaan ja peittämään historiallista tietoa ja arvoja koskevat näkökulmat elämyksellisyyteen. Toisaalta adornolaisittain voidaan ajatella, että harmonista kokemusta ja eheitä tietosisältöjä vastaan kääntyvä taide ja estetiikka saattavat parhaimmillaan mahdollistaa sellaistenkin muistojen käsittelemisen, joita ei voida lähestyä tiedollisesti.

Filosofinen keskustelu kulttuurituotteiden affirmatiivisesta luonteesta soveltuu paitsi taiteen myös rakennetun ympäristön tarkasteluun. Sekä arkkitehtuurin että rakennussuojelun estetiikalla voidaan joko tietoisesti tai tiedostamatta kääntää huomio pois esimerkiksi ympäristön sosiaalisiin prosesseihin liittyvistä eettisistä näkökohdista, kuten gentrifikaatiosta, jota estetisoiva kaupunkikehittäminen ruokkii. Nykyisessä kulttuurisessa kaupunkikehittämisessä sekä hallinto että talouselämä tuntuvat tietoisesti hyödyntävän estetisoivia kehittämismenetelmiä tuottamalla alkuperäisistä merkityksistään tyhjennettyä kulissinomaista ympäristöä. Kaupunkiympäristöjä markkinoidaan kuluttajille tyylin, symbolisten arvojen ja niihin liitettävien elämäntapojen sekä historian kautta. Tulkinta historiasta on kuitenkin usein tuotu toisesta kontekstista ja siivilöity taloudellisten motiivien läpi. Ja vaikka kulttuuriset merkitykset, paikallinen historia ja sen uudelleentulkinta ovat merkittävässä roolissa voitelemassa talouden rattaita, on – Sharon Zukinia mukaillen – aiheellista kysyä, kenen historiaa ja kenen kulttuuria oikeastaan suojellaan ja tulkitaan uudelleen.[90] Rakennussuojeluun ja rakennettujen ympäristöjen säilyttämiseen sisältyy paradoksi: rakennussuojelu saattaa käynnistää prosessin, jonka lopputuloksena suojelun kohde menettää alun pe-

[90] Zukin 1995, 47.

rin suojelemisen arvoiseksi koetut sisältönsä ja liudentuu persoonattomaksi kulutusympäristöksi.[91]

Vaikka Zukinin ja muiden kulttuurin kuluttamista tutkineiden sosiologien mukaan kriittisimmätkin esteettiset käytännöt saattavat kääntyä viime kädessä palvelemaan taloudellisia intressejä ja kaikkialla yhä yhdenmukaistuvamman ympäristön tuotantoa, tuskin kuitenkaan voidaan väittää, ettei esteettisillä käytännöillä voisi yhä nykyäänkin olla kriittistä ja reflektiivistä ajattelua ja muistamista ruokkivaa roolia. Kulttuurin ja taiteen olemassaolo – ja samalla niiden käyttökelpoisuus kaupunkikehittämiselle – perustuu niiden suhteelliseen autonomiaan. Omalakisuuteensa nojaava kulttuurintuotanto rakentuu dialektisesti: valtavirtakulttuuri tarvitsee vastinparikseen marginaalista ja kriittistä kulttuuria, korkeakulttuuri ruohonjuuritasolta ponnistavaa populaarikulttuuria ja globaalisuus paikallisuutta.[92]

Kulttuurin kriittisen potentiaalin ongelma on, että se tyhjenee nopeasti tilassa ja ajassa. Kriittisiä kulttuurisia käytäntöjä ei useinkaan ole mahdollista siirtää kontekstista toiseen, mistä syystä kulttuurin ja taiteen tuotannon on uusiuduttava jatkuvasti. Esimerkiksi dadaismin kriittiset interventiot kaupunkitilaan eivät enää nykyään edusta taiteen kriittistä potentiaalia. Tästä todistanee se, että taideinstituutiota vastaan kamppailleen historiallisen avantgarden tuotteet ovat päätyneet turistihoukuttimiksi nykytaiteen museoihin.[93] Ruohonjuuritasolta ponnistavan vaihtoehtokulttuurin kriittistä potentiaalia ei liene sen sijaan vielä kokonaan haudattu. Vaihtoehtoiset käytännöt kehittyvät kaduilla, käyttötarkoituksistaan tyhjentyneissä tiloissa ja jättömailla. Vaikka pessimististen näkemysten mukaan kriittisimmätkin kulttuurin käytännöt ovat lopulta voimattomia puolustamaan kau-

91 Zukin 2009, 548–549.

92 O'Connor & Wynne 1997, 157.

93 Debeljak 1998; Huyssen 1986.

punkitilaansa taloudellisesti vahvoja toimijoita vastaan, kulttuurilla on edelleen myös jälkiteollisessa ja estetisoituneessa yhteiskunnassa mahdollisuus peilata sosiaalista todellisuutta ja pitemmällä tähtäimellä ehkä myös edistää uusien yhteiskunnallisten käytäntöjen kehittymistä. Kulttuurintuotantoa tarvitaan siis ehkä kipeämmin kuin koskaan avaamaan silmämme sekä yhteiselle menneisyydellemme että mahdollisille tulevaisuuksillemme.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Adorno, Theodor 2006 [1970]. *Esteettinen teoria*. Käänt. Arto Kuorikoski. Tampere: Vastapaino.

Adorno, Theodor 2008 [1981]. *The Culture Industry. Selected Essays on Mass Culture*. Käänt. J. M. Bernstein. London: Routledge.

Baudrillard, Jean 1991 [1986]. *Amerikka*. Käänt. Tiina Arppe. Helsinki: Loki-kirjat.

Baudrillard, Jean 2000. *Vital illusion.* Ed. Julia Witwer. New York: Columbia University press.

Benjamin, Walter 1989 [1935]. Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikana. – Markku Koski, Keijo Rahkonen & Esa Sironen (toim.), *Walter Benjamin: Messiaanisen sirpaleita*. Käänt. Raija Sironen. Jyväskylä: Kansan Sivistystyön Liitto & Tutkijaliitto.

Bourdieu, Pierre 1989 [1984]. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Käänt. Richard Nice. London: Routledge.

Boyer, M. Christine 1988. The Return of Aesthetics to City Planning. – *Society*, May/June 1988, 49–56.

Bürger, Peter 1984 [1974]. *Theory of Avant-Garde*. Käänt. Michael Shaw. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Debeljak, Ales 1998. *Reluctant Modernity. The Institution of Art and its Historical Forms*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers Inc..

Eerola, Jouni 2005. *Pasilan konepaja. Sata vuotta rautatievaunujen valmistusta ja korjausta Helsingissä 1903–2003*. Memoria 17. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Featherstone, Mike 1991. *Consumer Culture & Postmodernism*. London: SAGE.

Flint, Anthony 2009. *Wrestling with Moses.* New York: Random House.

Harvey, David 1989. *The Condition of Postmodernity*. Cambridge MA: Blackwell.

Harvey, David 1997. The New Urbanism and the Communitarian Trap. – *Harvard Design Magazine* Winter/Spring 1997/1, 1–3.

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2000, Marja Salonen: *VR:n Pasilan konepaja-alue*. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2008: *Kaupungista seutu ja seudusta kaupunki. Helsingin maankäytön kehityskuva.* Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2008:4. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. 2008 [1969]. *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Käänt. Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.

Huyssen, Andreas 1986. *After the Great Divide. Modernism, Mass Culture, Postmodernism.* London: The Macmillan Press Ltd.

Huyssen, Andreas 1995. *Twilight Memories. Marking Time in a Culture of Amnesia*. New York: Routledge.

Ilmavirta, Tuomas 2008. Kaupunkiasuminen ja gentrifikaatio. Pasilan konepaja-alueen muutoksen tarkastelua. – Markku Norvasuo (toim.), *Asuttaisiinko toisin? Kaupunkiasumisen uusia konsepteja kartoittamassa.* Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B95. Espoo.

Jacobs, Jane 1993 [1961]. *The Death and Life of Great American Cities.* New York: Random House.

Lees, Loretta, Slater, Tom & Wyly, Elvin 2008. *Gentrification.* New York & London: Routledge.

Lehtovuori, Panu 2005. Ankkalinna, pilvilinna vai onnenlinna? – *Arkkitehti*, 1, 30–39.

Marcuse, Herbert 1968 [1937]. Affirmative Character of Culture. – *Negations. Essays in Critical Theory*. Käänt. Jeremy J. Shapiro. Harmondsworth: Penguin Books.

Metsäranta, Pinja (toim.) 2010. *Linnoista lähiöihin. Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1274. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Milestone, Katie 1996. Regional Variations: Northernness and New Urban Economics of Hedonism. – Justin O'Connor & Derek Wynne (eds), *From Margins to the Centre. Cultural Production and Consumption in the Post-Industrial City.* Brookfield: Ashgate.

Mommaas, Hans 2004. *Cultural Clusters and the Post-Industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy.* – Urban Studies 41(3), 507–532.

Museovirasto 2010: Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Pasilan veturitallit, konepaja ja SOK:n teollisuuskorttelit. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1578 Viitattu 11.6.2010

O'Connor, Justin & Wynne, Derek 1997. From the Margins to the Centre: Post-Industrial City Cultures. – Pekka Sulkunen, John Holmwood, Hilary Radner & Gerhard Schulze (eds), *Constructing the Consumer Society*. London: Macmillan.

Reiners, Ilona 2001. *Taiteen muisti*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Rekola, Sanna 1997. Picasso on kellarissa – missä nykytaiteen museo? http://www.kiasma.fi/index.php?id=320 Viitattu 11.6.2010 (Alun perin julk. Kiasma-lehdessä 0–97)

Welsch, Wolfgang 1997. *Undoing Aesthetics*. Käänt. Andrew Inkpin. London: SAGE.

Witkin, Robert W. 2004. *Adorno on Popular Culture*. London: Taylor & Francis Group.

Wynne, Derek & O'Connor, Justin 1998. *Consumption and the Postmodern City. – Urban Studies* 35 (5–6), 841–864.

YIT 2008. Konepajan asuinalueen mainosmateriaalia. http:www.yit.fi (viitattu 30.6.2008)

Zukin, Sharon 1989 [1982]. *Loft Living. Culture and Capital in Urban Change.* New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Zukin, Sharon 1991. *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World.* Berkeley & Los Angeles & Oxford: University of California Press.

Zukin, Sharon 1995. *The Cultures of Cities.* Cambridge & Oxford: Blackwell Publishers.

Zukin, Sharon 2009. Changing Landscapes of Power: Opulence and the Urge for Authenticity. – *International Journal of Urban and Regional Research* 33(2), 543–553.

KIRJOITTAJAT

FM *Anne Ala-Pöllänen* on kansatieteilijä, joka työskentelee Helsingin yliopistossa merihistorian ja museologian amanuenssina. Hän valmistelee väitöskirjaa merenkulkuonnettomuuksien taustalla vaikuttavista kulttuurisista syistä.

FM, biologi *Eveliina Asikainen* (Tampereen yliopisto) käsittelee ympäristöpolitiikan väitöskirjatutkimuksessaan kaupunkiluonnon suunnittelua ja käyttöä materiaalisuuden ja kokemuksellisuuden näkökulmista.

FM *Jari Harju* työskentelee tutkijana Helsingin kaupunginmuseossa. Näyttelyissä ja julkaisuissa hän on käsitellyt kaupunkihistoriaa 1800- ja 1900-luvulla.

VTM *Tuomas Ilmavirta* (Aalto-yliopisto) toimii yliopisto-opettajana. Hänen tutkimusintressinsä liittyvät kaupunkiuudistukseen ja kaupunkitilan muutokseen.

FM *Oona Ilmolahti* (Helsingin yliopisto) on historiantutkija, joka on keskittynyt kaupunkiyhteisön, työväestön sekä jokapäiväisen työn ja elämän historiaan. Valmisteilla olevassa väitöskirjassaan hän tarkastelee helsinkiläisten kansakoulunopettajien ja työväestön suhdetta sisällissodan jälkeen.

Dosentti, FT *Anja Kervanto Nevanlinna* (Helsingin yliopisto) on tutkinut kaupunkien historiaa niiden kulttuuristen merkitysten muodostumisen näkökulmasta.

FT *Tiina-Riitta Lappi* (Jyväskylän yliopisto) on etnologi, joka on tutkinut sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutusta kaupunkitiloissa sekä monikulttuurisuutta urbaanissa ympäristössä.

FM *Katri Lento* (Helsingin yliopisto) valmistelee väitöskirjaa Helsingin viheralueiden roolista kaupunkisuunnittelussa ja kunnallisessa päätöksenteossa 1900-luvulla ja on kiinnostunut julkiseen kaupunkitilaan kohdistuvista toiveista ja odotuksista.

Yliopistonlehtori, TkL/FM *Hanna Mattila* (Aalto-yliopisto) tutkii ja opettaa maankäytön suunnittelua ja kaupunkisuunnittelua.

MMM, *Kirsi Mäkinen* (Helsingin yliopisto) on metsänhoitaja, jonka väitöskirjan aiheena ovat kaupunkimetsien eletyt ja kokemukselliset merkitykset kaupunkimetsien hoidon tietolähteinä.

Dosentti, FT *Pia Olsson* (Helsingin yliopisto) on kansatieteilijä, joka on tutkimuksissaan käsitellyt kokemuksellista kerrontaa ja sen muodostumista eri tekijöiden yhteisvaikutuksessa.

FM *Tytti Steel* (Helsingin yliopisto) on merellisiin aiheisiin erikoistunut kansatieteilijä. Hänen väitöskirjatutkimuksensa käsittelee risteäviä eroja sataman arjessa.

MA *Rainey Tisdale* on Bostonissa työskentelevä yhdysvaltalainen museoammattilainen, jonka erityisalaa ovat kaupunkihistoria sekä kaupunginmuseoiden tehtävät kaupunkimuistojen esittäjinä. Hän myös opettaa Tuftsin yliopiston museoalan maisteriohjelmassa.

FT *Tanja Vahtikari* (Tampereen yliopisto) on historiantutkija, jota kiinnostaa kulttuuriperinnön sosiaalinen ja kulttuurinen rakentuminen eri aikoina. Hänen väitöskirjatutkimuksensa käsitteli UNESCOn maailmanperintöajattelua ja kaupunkeja.

Professori, FT *Anna-Maria Åström* (Åbo Akademi) on kansatieteilijä, jonka tutkimuskenttä koostuu mikrohistoriasta sekä kaupunki- ja etnisyystutkimuksesta lähteinä yksityiset historialliset dokumentit ja muistitietoaineistot.